МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (філія)
ВГО «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ»
Партнери: журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика»
Наукова бібліотека Київського національного університету
культури і мистецтв

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2023
«Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»

Матеріали
XXVI Всеукраїнської онлайнової
науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)
(Харків, 25–26 жовтня 2023 року)

Харків 2024

ДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2023”
К68

Затверджено до публікації вченою радою
Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
(протокол № 1 від 29.02.2024 р.)

К68 **Короленківські читання 2023 «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»** : матеріали XXVI Всеукр. онлайн. наук.-практ. конф., м. Харків, 25–26 жовт. 2023 р. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.»; [редкол.: Н. В. Петренко (голова) та ін.]. – Харків, 2024. – 260 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення XXVI Всеукраїнської онлайнової науково-практичної конференції «Короленківські читання 2023» за темою «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни».

Для фахівців бібліотечної справи та соціальних комунікацій.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2023”

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

25–26 жовтня 2023 року в Харківській державній науковій бібліотеці (ХДНБ) ім. В. Г. Короленка відбулася XXVI Всеукраїнська онлайнова науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Короленківські читання 2023» за темою «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни» за сприяння Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), Харківської державної академії культури (ХДАК), Харківського обласного відділення Української бібліотечної асоціації (ХОВ УБА). Партнерами заходу цьогоріч виступили журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика», Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв (НБ КНУКіМ).

У роботі конференції взяли участь понад 250 фахівців бібліотек різних систем та відомств, музеїв, закладів освіти, архівних установ, управлінь (відділів) культури, молоді та туризму міських та районних рад територіальних громад, громадських організацій з більшості областей України (Вінницької, Донецької, Запорізької, Київської, Волинської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської Харківської, Чернігівської, Чернівецької та ін.), а також із Польщі. Серед них – фахівці шести національних бібліотек України, обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ), бібліотек для юнацтва, для дітей, централізованих бібліотечних систем (ЦБС); працівники бібліотек та викладачі закладів вищої освіти (ЗВО) різних рівнів акредитації, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти; Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка, Харківського історичного та обласних краєзнавчих й інших музеїв; Центрального державного науково-технічного архіву (ЦДНТА) України, Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву, Державного архіву Волинської області; представники громадських організацій – Української бібліотечної асоціації (УБА), благодійного фонду «Бібліотечна країна», мережі захисту національних інтересів «АНТС», Українського товариства охорони пам’яток історії та культури; волонтери, журналісти. На конференції було представлено 54 доповіді та повідомлення.

25 жовтня відбулися офіційне відкриття конференції, пленарне та два тематичні сесійні засідання, розпочалася робота традиційної постерної сесії. Зі вступним словом до учасників заходу звернулася начальниця

відділу соціокультурного розвитку регіонів Управління соціокультурного розвитку МКІП Катерина Орлюк.

Пленарне засідання відкрила директорка ХДНБ ім. В. Г. Короленка, голова ХОВ УБА Наталя Петренко доповіддю «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: консолідація заради перемоги та повоєнної відбудови». Виконавча директорка благодійного фонду «Бібліотечна країна», членкиня правління ГО «Мережа захисту національних інтересів "АНТС"» Люсьєна Шум зосередила увагу на проєктах міжнародного партнерства, гуманітарних та волонтерських ініціативах фонду; директор ЦДНТА України, кандидат історичних наук Марат Балишев – на особливостях функціонування архівного закладу під час російсько-української війни. Проректорка з наукової роботи ХДАК, професор кафедри цифрових комунікацій та інформаційних технологій, доктор педагогічних наук Алла Соляник розглянула історію формування та досягнення Харківської освітньо-наукової бібліотекознавчої школи, яка у 2025 р. відзначатиме 100-річний ювілей, її роль у заснуванні та розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні. Адам Касперкевич, юрист, волонтер, фотограф, журналіст, координатор кампанії правової допомоги біженцям під час війни (Польща, м. Ченстохова), репрезентував доповідь «LIBRICIDE: фотосвідчення воєнних злочинів Росії проти української культури».

На сесії «Бібліотеки, архіви, музеї: консолідація заради перемоги та повоєнної відбудови» заслухано 11 доповідей та повідомлень. Розглянуто широкий спектр питань роботи культурно-освітніх закладів в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну: інформаційне протистояння в умовах російської військової агресії; діяльність бібліотек як центрів допомоги вимушеним переселенцям, підтримки громади в умовах воєнного стану; міжнародне культурне співробітництво; волонтерська діяльність. Обговорювалися проєкти для бібліотекарів від благодійного фонду «Бібліотечна країна», значення вебінарів ІФЛА як засобу неформальної освіти і підвищення кваліфікації бібліотекарів; досвід і специфіка діяльності бібліотечних закладів різних систем та відомств у реаліях війни – бібліотек України для дітей та Національної секції Міжнародної ради з дитячої та юнацької книги (IBBY); Наукової бібліотеки Харківського національного університету міського господарства (ХНУМГ) ім. О. М. Бекетова та Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) зі створення інформаційно-аналітичних продуктів та дистанційного задоволення інформаційних

потреб користувачів; Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) ХНУ ім. В. Н. Каразіна щодо створення та репрезентування електронних видань про російсько-українську війну; ХДНБ ім. В. Г. Короленка з інформаційного забезпечення науки та техніки як незмінних орієнтирів світового тренду з неформальної освіти; Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника з реалізації ґрантового проєкту «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція»; Одеської національної наукової бібліотеки з популяризації книги та читання на прикладі конкурсу читацьких відгуків «Книголюб» та ін.; Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка з підтримки внутрішньо переміщених осіб.

На сесії «Проблеми збереження та охорони культурних пам’яток із фондів бібліотек, архівів та музеїв у кризові часи: взаємодія, співпраця, підтримка, досвід» репрезентовано 11 доповідей фахівців наукових бібліотек, музеїв, архівних установ, ЗВО, громадських організації України. Розпочалася сесія з презентації меморіального цифрового проєкту «Валентина Дмитрівна Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини». Розроблений до 75-річчя від дня народження В. Д. Ракитянської (15.10.1948 – 23.10.2021) фахівцями кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної, він висвітлює життєвий та творчий шлях української бібліотекознавиці та краєзнавиці, громадської діячки, кавалера ордена княгині Ольги III ступеня, заслуженого працівника культури України, Почесного громадянина Харківської області, директорки Харківської ОУНБ (1995–2006) і ХДНБ ім. В. Г. Короленка (2007–2021), голови ХОВ УБА. Наступні доповіді були пов’язані з головною проблематикою конференції та тематикою сесії: завданнями системної адаптації до умов і викликів воєнного часу, стратегією збереження фондових зібрань, зокрема документних пам’яток як носіїв національної ідентичності, формування та збереження первинної інформації про їх склад тощо.

26 жовтня відбулися заходи, присвячені 10-річчю проєкту «Школа бібліотечного журналіста». На сесії бліцвиступів «Навчально-інноваційний проєкт "Школа бібліотечного журналіста" ХДНБ ім. В. Г. Короленка. 10 років: підсумки та перспективи» обговорено досягнення, виклики та майбутнє проєкту, який за час свого існування став важливим освітнім та професійним ресурсом для бібліотекарів України (виступили керівник і модератор проєкту, заступниця директора з наукової роботи Людмила Глазунова; координатор проєкту, заступниця директора з бібліотечної

роботи Катерина Вірютіна, спікери та учасники шкіл). Під час бесіди-взаємодії «Мова + Бібліотека = Незалежність. Місія здійсненна?!» (промовиця – головна бібліотекарка сектору енциклопедичних видань НБУ ім. Ярослава Мудрого Лідія Поперечна) розглянули питання ролі бібліотек у зміцненні мовної ідентичності й дійшли висновку, що бібліотеки мають бути форпостами утвердження української мови та культури, сприяти їх поширенню та подальшому розвитку.

3 листопада пройшла онлайн-зустріч на тему «Журналіст та журналістика за часів війни. Жанри та платформи» з харківським журналістом, автором програм «Харківські історії», «ЛітМузей про музей», «Накипіло. Ввечері» на радіо «Накипіло» Філіпом Диканем, до якої долучилося 68 учасників (через об'єктивні причини зустріч було перенесено з 26 жовтня). Пан Філіп розповів про свою професійну діяльність, поділився думками щодо особливостей роботи та змін, які відбулися в журналістиці під час війни. Обговорено багато актуальних і хвилюючих питань – від проблем телерадіомовлення в Україні, особливо у прифронтових областях, до інформаційних каналів, якими користується сам журналіст. Учасники заходу, яких цікавив аналіз та особиста думка пана Філіпа стосовно незалежних інформаційних каналів і джерел, мали змогу почути професійну думку щодо певного сайту чи каналу новин. Відповідаючи на запитання щодо жанрів журналістики, найбільш затребуваних в умовах війни, ведучий відзначив перевагу новин, а щодо співпраці з зарубіжними ЗМІ – наголосив на творчих контактах медіагрупи «Накипіло» з німецькою державною радіостанцією та телеканалом «Deutsche Welle». Йшлося також про інтерв'ю з бійцями, що особливо закарбувалися в пам'яті пана Філіпа, місце театру «Мадригал» у його житті, про штучний інтелект, який, на думку журналіста, не зможе замінити людський потенціал.

На постерній сесії презентовано матеріали 22-х доповідей, які охоплюють широке коло питань роботи бібліотек, архівів та музеїв в умовах воєнного стану. Серед них: підтримка міжнародними організаціями бібліотечної справи України; збереження культурної спадщини; міжнародний інструментарій для бібліотек, архівів та музеїв зі збереження культурної спадщини; цифрова модернізація; роль бібліотек у реалізації Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб із порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів, до якого цьогоріч приєдналася Україна; співпраця видавців та бібліотекарів щодо

промоції української книги і читання; історія бібліотек та бібліотечної справи тощо.

Учасникам науково-практичної конференції (пленарного і сесійних засідань, заходів до 10-річчя навчально-інноваційного проєкту «Школа бібліотечного журналіста» та ін.) надано 378 сертифікатів доповідачів та слухачів. Матеріали конференції (програма, тексти доповідей на пленарному, тематичних сесійних засіданнях, постерній сесії та інших заходах, що проходили в її межах) представлено на традиційній інтерактивній дошці «Читаємо, коментуємо, ставимо запитання» за посиланням: https://padlet.com/nmr_hdnb/padlet-iktkkyk9ic9fdhdm. Відеозапис заходів наукової конференції на ютуб-каналі «Бібліотека Короленка» за посиланням: https://www.youtube.com/playlist... #КЧ_2023 #Короленківські_читання_2023 #Korolenko_Readings_2023 #ХДНБ #KhDNB.

Конференція засвідчила, що за час російської воєнної агресії культура України зазнала значних втрат. Бібліотеки, архіви та музеї України як соціальні та документоінформаційні інституції, адаптуючись до складних реалій воєнного стану, активно реагують на нові виклики часу, відіграють важливу роль у захисті української культури та історичної пам’яті в умовах російсько-української війни. Продовжується робота з національно-патріотичного виховання – пріоритетного напряму діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей, формування у громадян почуття патріотизму, соціальної активності, готовності до виконання обов’язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей. Заклади культури стали важливими центрами незламності та солідарності для українців, які постраждали від агресії Росії, форпостами утвердження української мови та культури, сприяючи їх поширенню та подальшому розвитку.

Розширюються формати та інструментарій онлайнової наукової, інформаційної та культурно-просвітницької діяльності, особливо в закладах, позбавлених можливості фізичного обслуговування користувачів. Реалізуються проєкти з документування воєнних злочинів проти людяності та об’єктів культурної спадщини, скоєних російською армією, серед яких – всеукраїнський мультиплатформний проєкт «Архівування документів про війну», регіональні проєкти. Триває робота з формування, збереження та введення в культурно-інформаційний простір фондових зібрань. У цьому контексті важливе значення для роботи

бібліотек, музеїв та архівів України має документ SCCR/43/4 (Посібник зі збереження), схвалений Постійним комітетом ВОІВ з авторського права та суміжних прав (SCCR) на його 43-й сесії (у березні 2023 р.).

Триває пошук нових моделей міжнародного партнерства у процесі інтеграції України в європейський та загальноосвітній культурний простір. Перспективного значення набуває роль закладів культури в реалізації Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів, ратифікованого цього року в Україні. Незважаючи на складності воєнного стану, проводиться активна робота щодо професійного розвитку бібліотечних кадрів профільними закладами вищої освіти, бібліотеками – методичними центрами, громадськими та іншими організаціями. Плідними є міжнародні зв’язки з цього напряму діяльності. Важливим освітнім та професійним ресурсом для бібліотекарів України став навчально-інноваційний проєкт «Школа бібліотечного журналіста», який ХДНБ ім. В. Г. Короленка реалізує вже 10 років поспіль.

Члени оргкомітету Короленківських читань 2023 висловлюють щиру вдячність за співпрацю партнерам науково-практичної конференції, учасникам заходу та висловлюють надію на подальшу плідну співпрацю. Разом до перемоги!

Електронний аналог видання доступний на сайті ХДНБ: https://korolenko.kharkov.com/vydannia-biblioteky.html.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:355.48(470:477)"2022/2023"]:[021.6:338.246.8]]

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: КОНСОЛІДАЦІЯ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Петренко Наталя Валентинівна,
директорка Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
голова ХОВ УБА
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка під час правового режиму воєнного стану, спричиненого повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Окреслено втрати та виклики, з якими стикнулася книгозбірня внаслідок російської агресії. Розглянуто соціальний вплив державної наукової бібліотеки як центру консолідації українського суспільства під час війни, осередку згуртування та підтримки людей через культурно-освітні заходи та інформаційні ресурси.*

Ключові слова: *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, російсько-українська війна, соціальний вплив бібліотеки.*

Annotation. *The article highlights the activities of the Kharkiv Korolenko State Scientific Library in the conditions of the legal regime of martial law caused by the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. The losses and challenges faced by the book collection as a result of Russian aggression are outlined. The social impact of the state scientific library as a center of consolidation of Ukrainian society during the war years, a core of unity and support of people through cultural and educational activities and information resources is considered.*

Keywords: *Kharkiv Korolenko State Scientific Library, Russian-Ukrainian war, The social impact of the library.*

З початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації (РФ) в Україну відбуваються динамічні зміни напрямів роботи найважливіших соціальних структур громадянського суспільства: бібліотек, архівів, музеїв. Війна поставила на паузу звичний спосіб життя. У нових умовах плани стали короткостроковими, проблеми – надскладними, що потребує негайних рішень. Головний виклик – мобілізація всіх ресурсів для всебічної підтримки Збройних сил

України (ЗСУ). Водночас важливими завданнями є захист інформаційного простору (боротьба з російською пропагандою та дезінформацією, декомунізація), надання гуманітарної допомоги, психологічна підтримка. Бібліотекам, архівам, музеям належить ключова роль у збереженні національної пам'яті й культурних цінностей; сприянні процесам консолідації суспільства. Уже сьогодні ми маємо дбати про післявоєнну трансформацію соціальних інститутів на багатофункціональні культурно-освітні комплекси, напрацьовуючи спільними зусиллями стратагеми, які допоможуть Українській державі зайняти помітне місце серед демократичних країн світу.

Нині іноді бракує слів, щоб описати біль, спричинений війною… Війна забирає життя наших колег. Великою втратою для колективу книгозбірні стала смерть від важких поранень, отриманих під час боїв на фронті, нашого колеги-бібліотекаря, відомого історика, пам'яткознавця, документознавця, архівознавця, музеєзнавця, етнографа, краєзнавця, викладача, кандидата історичних наук, дійсного члена Харківського історико-філологічного товариства, «людини науки» Валерія Романовського. У квітні на робочому місці від російської ракети загинули співробітники Куп'янського краєзнавчого музею – директорка Ірина Осадча та її помічниця. Нещодавно, 15 жовтня 2023 р., від удару керованою авіабомбою загинула разом з чоловіком і сином Алла Давидюк, завідувачка Дружелюбівської бібліотеки-філії Борівської селищної територіальної громади Харківської області. Вічна світла пам'ять…

Короленківські читання понад два десятки років традиційно залишаються науковою платформою, яка об'єднує лідерів думок, представників бібліотек, архівів, музеїв, для обміну досвідом, репрезентування результатів науково-дослідної роботи, дискусійним майданчиком для обговорення як наболілих питань і проблем, так і планів на майбутнє.

В умовах воєнних дій актуальним є підхід до вимірювання діяльності бібліотек не з позицій кількісних характеристик, а з врахуванням їхнього впливу, який наразі здебільшого є нематеріальним і важко піддається кількісній оцінці. Саме такі критерії застосовані в стандарті з менеджменту бібліотечної діяльності ДСТУ ISO 16439:2016 Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек (ISO 16439:2014, IDT). Тож ми можемо говорити про соціальний вплив бібліотек та бібліотечних сервісів на соціальне життя навколишніх спільнот або суспільства в цілому; рівний доступ до інформації та освітніх можливостей; розвиток

місцевої культури, історії та ідентичності; підтримку культурного розмаїття; підвищення індивідуального добробуту; збереження документальної та культурної спадщини. Збереження та захист історико-культурної спадщини і культурних цінностей в умовах ведення бойових дій виступають на перший план.

У результаті цілеспрямованих ракетних обстрілів та бомбардування за період з 24 лютого 2022-го до 25 вересня 2023 року зруйновано або пошкоджено 835 об'єктів культурної спадщини, у т. ч. 207 – у Харківській області [2]. Серед них і ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Суттєвих ушкоджень завдано всьому бібліотечному корпусу: повністю пошкоджено дах над головним корпусом, зруйновано світловий ліхтар над атріумом, потрощено 368 вікон, не підлягає відновленню система опалення. Внаслідок чого книгозбірня вже другий рік не може відновити повноцінне функціонування. Головні виклики, що стоять перед колективом, – врятувати будівлі та бібліотечний фонд.

Через завдані бібліотечному комплексу пошкодження виконувати завдання зі збереження культурної спадщини в умовах неопалювальних та протікаючих приміщень було вкрай складно. Допомогла злагоджена робота працівників критичних служб та бібліотекарів. Контрольно-профілактичні заходи на будівлях та постійний моніторинг стану бібліотечних фондів дозволили негайно реагувати та виявляти пошкоджені видання. Усі книги, що зазнали пошкоджень, просушувалися, оброблялися та поверталися на полиці. Так, протягом зимового періоду було виявлено 5635 прим. мокрих та уражених пліснявою видань, більшість з яких журнали 1990–2000 рр. Моніторинг триває, на жаль, досі виявляються поодинокі видання, що замокли взимку.

У ці важкі часи ми, як ніколи, відчуваємо пильну увагу та підтримку держави, зокрема з боку МКІП у залученні широкої громадської уваги до проблем, пов'язаних з комплексом заходів щодо відновлення діяльності книгозбірні. Під час робочого візиту міністра культури та інформаційної політики України Олександра Ткаченка в Харківську область було оглянуто пошкодження ХДНБ ім. В. Г. Короленка, обговорено питання часткового фінансування відновлення закладу з державного бюджету в умовах, коли наразі пріоритетною є підтримка ЗСУ.

Завдяки активному пошуку позабюджетного фінансування маємо реалізований грантовий проєкт щодо протиаварійних невідкладних робіт на об'єкті культурної спадщини – головному корпусі ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Було виконано покрівельні роботи з монтажу

тимчасового дахового покриття, захисного накриття над світловим ліхтарем; влаштування тимчасових кріплень, риштовань та посилення несучих конструкцій покрівлі даху, що дозволило убезпечити будівлю від протікань та зберегти книжкові колекції. Роботи за проєктом здійснено за адміністративної підтримки та згідно з дозволом Департаменту містобудування та архітектури Харківської обласної військової адміністрації (ХОВА). Фінансову підтримку надали міжнародні благодійні фонди World Monuments Fund (WMF) та Cultural Emergency Response (CER), в активі яких багато всесвітньо відомих пам'яток історії та архітектури. Серед ініціатив з відновлення об'єктів культурної спадщини в Україні, які постраждали під час ракетних обстрілів, – допомога Чернігівській обласній бібліотеці для юнацтва, Національному музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків (Київ), Охтирському краєзнавчому музею та ін.

У 2022 р. за фінансової допомоги благодійних фондів та громадських організацій (436 тис. грн) нам вдалося убезпечити будівлі. Пошук благодійних фондів, спонсорів за кордоном, активний грантрайтинг дозволив за 2023 р. залучити благодійних пожертв на 519 тис. грн; отримати обладнання на 178 тис. грн; використати на протиаварійні роботи 903 тис. грн. Загалом за два роки – два мільйони гривень.

Грошові донати акумулюються на благодійному рахунку бібліотеки. Завдяки онлайн-платформі Save the Spot, де кожний бажаючий може задонатити на пошкоджені та зруйновані заклади культури України, придбавши «вхідні квитки» за 5 чи 50 умовних одиниць, наша бібліотека отримує кошти від європейських, американських партнерів та благодійників. Також матеріальну допомогу надають наші співгромадяни – небайдужі читачі, співробітники, колеги, партнери. Почесний амбасадор проєкту «Збережіть українську культуру», ініційованого МКІП, зірковий харківський кіт-блогер Степан разом зі своєю хазяйкою відвідали влітку бібліотеку та закликали пожертвувати посильну суму на її відновлення.

У рамках гуманітарної допомоги від закордонних донорів для подолання наслідків обстрілів критичної енергетичної інфраструктури та з метою збереження культурної спадщини в умовах війни було отримано генератори від Посольства Франції за сприяння МКІП; за сприяння неурядової організації «Штаб порятунку спадщини» (Heritage Emergency Response Initiative); два – від благодійного фонду «Людина і право». Громадська організація «Museum for Change» (by ALIPH&CER) передала зарядну станцію. Завдяки міжнародному волонтерському проєкту «Saving

Ukrainian Cultural Heritage Online – SUCHO» отримано два сканери CZUR ET 24 Pro, осушувач повітря та ультрабук, що стало суттєвим внеском у формування цифрових активів.

Концепцію навчального проєкту «PRO цифрові інструменти для взаємодії, залучення, інтерактиву» в межах проєкту з альтернативного фінансування діяльності бібліотек «#AlterFundLib» підтримано смартфоном, павербанком, а також отримано 14 книг.

Через численні факти руйнування культурних цінностей ключовим пріоритетом стала реалізація завдань державної політики у сфері збереження культурної спадщини та національної пам’яті. Особливого значення набули роботи зі створення страхового фонду документів через цифровізацію та, відповідно, генерування цифрових активів бібліотеки. Резервне зберігання оцифрованих документних ресурсів забезпечувалось у хмарних сховищах міжнародних партнерів. Генерування цифрових активів здійснюється з дотриманням максимальних заходів убезпечення життя співробітників у спеціально обладнаному приміщенні. Доступ з чотирьох робочих місць до захищеного місця на сервері (безкоштовно, необмежене за розмірами місце зберігання) для файлів через платформу Next Cloud отримано у рамках волонтерської діяльності з підтримки української культурної спадщини від SUCHO («Збережемо українську культурну спадщину онлайн»).

Рада директорів Консорціуму європейських дослідницьких бібліотек (The Consortium of European Research Libraries – CERL) та члени Секретаріату CERL продовжили членство в об’єднанні на період до липня 2024 року шістьом науковим бібліотекам України, у т. ч. ХДНБ ім. В. Г. Короленка (у квітні 2022 р. приєдналися до CERL як спеціальні члени безкоштовно).

За підтримки міжнародних організацій ЮНЕСКО та ІФЛА оголошено про початок проєкту створення Національної електронної бібліотеки України за активної участі УБА, МКІП, Державної архівної служби України, національних, державних, університетських та публічних бібліотек, національних музеїв та архівів. Фахівці ХДНБ ім. В. Г. Короленка, усвідомлюючи важливість захисту культурного надбання України в частині документальної спадщини, що зберігається в її фондах (більше 7,2 млн од. зберігання), готові брати активну участь у реалізації завдань проєкту шляхом оцифрування та створення надійної системи збереження і доступу до цифрових копій об’єктів в інтернеті на

довготривалій основі, а також працюють у складі робочої групи з розробки концепції проєкту Національної системи централізованої каталогізації.

З липня 2023 р. фахівці ХДНБ ім. В. Г. Короленка очолюють всеукраїнський проєкт «Архівування документів про війну», ініційований УБА на початку повномасштабної російсько-української війни. Обговорені подальші дії щодо організації роботи з формування загального архіву документів, розробка Концепції, прийняття необхідних технічних рішень. У контексті реалізації цього проєкту важливо згадати про те, що триває моніторинг відкритих джерел Всемережжя для регіонального мультиплатформного проєкту «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану». До команди бібліотекарів-документалістів ХДНБ ім. В. Г. Короленка долучилися члени ХОВ УБА – фахівці наукових бібліотек (НБ) ЗВО, публічних бібліотек. Опубліковано електронне видання «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: OSINT-розвідка на основі відкритих джерел» (2022 р., вип. 1: зима-весна), безперервно оновлюються матеріали онлайн платформи проєкту «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву».

На всеукраїнському рівні продовжуємо оцифровувати видання до корпоративного проєкту «Електронна бібліотека "Культура України"». Також створюємо страхові електронні копії видань, що мають наукову та історичну цінність. Загалом відскановано 44 видання, 16 348 стор., у т. ч. 23 видання до електронної бібліотеки «Культура України».

Наша бібліотека протягом майже двох століть залишається осередком культурно-освітнього розвитку місцевої громади. Останнім часом у Харкові тривають відкриті дискусії з питань національної пам’яті, збереження міської культурної спадщини за участі провідних фахівців культурно-освітніх установ, громадських активістів, письменників, представників державної влади, ЗМІ. Організаторами заходів «Проблеми формування та збереження української історичної пам’яті в умовах війни: регіональний вимір», «Проблеми збереження української культурної спадщини в умовах воєнного часу» стали ЦДНТА України та Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (ХНУ ім. В. Н. Каразіна). У результаті цих зустрічей постало питання щодо створення багаторівневого інформаційного ресурсу у формі мобільного застосунку, який всебічно репрезентуватиме Харків. Реалізація цього проєкту продовжує задуми зі створення розумного міста «Smart City», розпочатого до воєнних подій. Було підписано Договір про співробітництво між

ЦДНТА України та ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Наша бібліотека також підключилася до міждисциплінарного проєкту «City Face / Місто і війна: руйнування, збереження та переосмислення міської культурної спадщини великих міст Південно-Східної України в період російської військової агресії», що реалізується науковцями ХНУ ім. В. Н. Каразіна за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету.

Важливою складовою публічної історії книгозбірні стало своєчасне й достовірне інформування про фактичну ситуацію. Відбувалася безперервна комунікація з державними органами влади, ЗМІ, з користувачами в соціальних мережах та на онлайн-платформах. Роботу бібліотеки в умовах війни висвітлювали журналісти, дослідники з України, США, Бельгії, Іспанії, Польщі, Швейцарії, які розповідали світу про роботу українських закладів культури в умовах повномасштабної війни.

Короленківці стали потужними голосами книгозбірні, виступаючи на міжнародних, регіональних та місцевих наукових і науково-практичних заходах. Для бібліотечної спільноти України надзвичайно важливою є підтримка американських колег, які неодноразово запрошували нас із виступами на спільні заходи. Під час тематичної панелі конференції Американської бібліотечної асоціації «Booksare A Refuge: Supporting Ukrainian Language Communities through Library Collections» («Книги – притулок: підтримка україномовних спільнот через бібліотечні фонди») презентовано відеоролик «Kharkiv region. War. Libraries» («Харківщина. Війна. Бібліотеки»). У прямому ефірі з групою викладачів з Університету Маршалла (США, Західна Вірджинія) розповіли про великі втрати, що зазнали бібліотеки Харківщини, зокрема ХДНБ ім. В. Г. Короленка, через російську військову агресію. Уже не просто партнерами, а друзями стали викладачі, студенти, бібліотекарі Школи інформації університету Каліфорнії в Сан-Хосе, які другий рік поспіль запрошують короленківців на міжнародні симпозіуми, присвячені бібліотекам України в умовах війни, сприяють комунікації з іноземними ЗМІ, розповідають американцям про наші проблеми та роботу, організовують благодійну допомогу.

Неймовірну всебічну підтримку – матеріальну, моральну, інформаційну – ми безперервно відчуваємо від наших побратимів із дружньої Польщі. Так, ми їм вдячні за публікації в наукових виданнях, за участь та організацію спільних заходів. І сьогодні чекаємо на підключення польського фотографа-волонтера, юриста Адама Касперкевича, який реалізує вагомий проєкт «Libricide». Його документальна фотовиставка «Libricide. Фотодокази військових злочинів Росії проти українських

бібліотек» пройшла в серпні в нашій бібліотеці. До експозиції увійшли світлини, зроблені на території Харківської, Чернігівської, Херсонської та Київської областей. Виставка, присвячена трагічним подіям після повномасштабного вторгнення РФ, демонструє, як воєнні дії вплинули на стан бібліотек різних міст України, як у неймовірно важких умовах бібліотекарі виконували свою роботу, як змінювалася бібліотечна парадигма протягом війни. Кожна світлина розповідає про долі окремих бібліотек та бібліотекарів, але всі разом вони формують літопис мужності та стійкості нашої держави.

Цікавим досвідом міжнародної співпраці стала онлайн-зустріч з презентації коміксу «Пес Патрон і Шкарпетковий монстр» дитячої письменниці Юліти Ран за участі Бібліотеки ради Люнебурга для дітей та юнацтва (Німеччина), Харківської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва, ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Наша колега, яка нині перебуває в Німеччині, ініціювала проведення цього заходу та перемогла в конкурсі, що відбувся за стипендійною програмою NUMO, започаткованою Німецькою бібліотечною спілкою (DBV) для працівників культури з України. Наразі реалізується її проєкт з придбання книжок українською мовою для бібліотек міста Люнебург за кошти уповноваженого Федерального уряду з питань культури та ЗМІ.

Одним із найважливіших ресурсів інформаційного спротиву залишається формування українського сегменту вільної енциклопедії «Вікіпедія». Неодноразово наша бібліотека була майданчиком для навчання вікіпедистів, проведення міжнародної акції #1Lib1Ref громадської організації «Вікімедіа Україна». За даними річного звіту за 2022 р. громадської організації «Вікімедіа Україна», на сторінці у твітері «Wikimedia Ukraine (@wikimedia_ua)» найпопулярнішим твітом стала фотографія бібліотекаря-вікіпедиста ХДНБ ім. В. Г. Короленка Вячеслава Мамона із бомбосховища в Харкові, яка отримала 160 тисяч переглядів [1].

Під час важкої боротьби нашого народу за збереження незалежності й самобутності відзначається підвищення суспільної уваги до краєзнавчої та соціокультурної діяльності, поглиблення в дослідження та популяризацію української культури, історії, мови. Не припинялася науково-бібліографічна робота над підготовкою покажчиків змісту до українського часопису для інтелігенції «Сніп», щорічника «Харківський календар»; «Харків і губернія на сторінках газети "Южный край"» (ч. 12–13); бібліографічних покажчиків «Козін Юрій Іванович: інновації в медицині» з циклу «Винахідники Харківщини» та «Внесок винахідників у

розвиток пасажирського транспортобудування. Залізничний транспорт». За результатами наукових розвідок підготовлені науково-просвітницькі віртуальні проєкти: «Микола Міхновський і Харківська громадська бібліотека у світлі публікацій», «Некрологи харків'ян – джерело краєзнавчих біографічних студій»; поповнювався та редагувався науково-популярний бібліографічний блог «Історія Харкова у пам'ятних дошках». Популярним серед користувачів став цикл відеороликів «Український відділ імені Тараса Шевченка – Відділ «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка. Особистості». Фахівцями продовжено наповнення постійних вебресурсів з популяризації технічної творчості винахідників, дослідників та науковців Харківщини: «З історії винахідництва: видатні вчені та винахідники Харківщини», «Винахідники Харкова – читачі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка». Широкому загалу було презентовано результати дослідження «Бібліотечна тематика на сторінках українського журналу "Перець"» в однойменній публіцистичній монографії та під час міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек». Що пройшла 3–5 жовтня 2023 р. у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Серед заходів заслуженою популярністю користується щомісячний цикл народознавчих зустрічей з Михайлом Красиковим, професором кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ»), директором етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Гната Хоткевича університету, провідним методистом Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва (ХООМЦКМ), членом клубу ХДНБ ім. В. Г. Короленка «Краєзнавець». Етнографічні посиденьки проходять у ХООМЦКМ та на ZOOM-платформі, відеозапис зустрічей розміщено на ютуб-каналі «Бібліотека Короленка».

До дня народження Тараса Шевченка та Всесвітнього дня вишиванки успішно пройшли Всеукраїнські інтелектуальні студентські батли, організовані спільно з Науковою бібліотекою Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) та ХОВ УБА. У турнірах взяли участь команди з українських закладів вищої та передвищої (фахової) освіти, українці з-за кордону. Географія учасників: Україна, Австрія, Австралія, Італія, Німеччина, Польща, Швеція, Шотландія.

Напередодні 75-ї річниці від дня народження директорки ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2007–2021 рр. В. Д. Ракитянської проведено круглий стіл «І її життя продовжиться серед нас…», на якому репрезентовано підготовлений на її пошану меморіальний ресурс «В. Д. Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини» та доповнене, друге, видання біобібліографічного покажчика «Ракитянська Валентина Дмитрівна» з серії «Бібліотечні діячі Слобожанщини».

Війна змінила культурний простір прифронтового міста. Через обмеження на проведення очних культурних заходів деякі з них відбувалися на вуличних локаціях або в гібридному форматі. У Центральному парку культури та відпочинку для читацького активу ХДНБ ім. В. Г. Короленка, членів літературного клубу «У колі друзів» разом із поетесою, краєзнавцем Ліною П’ятак пройшли літературні читання. Резонансним літнім проєктом стала вулична виставка «Власні назви», реалізована Харківським літературним музеєм у партнерстві з Українським інститутом національної пам’яті та ХДНБ ім. В. Г. Короленка. До Дня Незалежності України та Дня міста-героя Харкова відбулася презентація документально-художньої виставки «Великі земляки: Григорій Квітка-Основ’яненко», організаторами якої виступили творчий клуб «Гостинна на Дворянській» та культурно-діловий центр «Рубаненко і партнери», партнером проєкту стала ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Співробітники бібліотеки виступили співавторами книги-календаря з серії «Великі земляки», приуроченого 245-річчю Квітки-Основ’яненка.

Читачі та бібліотекарі нашої книгозбірні взяли активну участь в комплексі заходів міського проєкту «Славетні ювілеї видатних українців» у рамках хабу «Освіта. Наука. Особистість» Національного технопарку з підвищення якості освіти, зокрема в організації проведення челенджу «Харків інтелектуальний: від минулого до сучасності» до 250 річчя від дня народження Василя Каразіна, ученого, винахідника, громадського та освітнього діяча, публіциста, ініціатора заснування Харківського університету, першого у Східній Україні. На початку лютого відбулася краєзнавча онлайн-зустріч із заступницею директора Центру українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ ім. В. Н. Каразіна, кандидатом історичних наук Ольгою Вовк не тему «Василь Назарович Каразін, мрійник і будівник», присвячена 250-річчю від дня народження цього видатного українського наукового та громадського діяча.

Цінними стали колись звичайні зустрічі з читачами в приміщенні бібліотеки. З першого липня користувачі ХДНБ ім. В. Г. Короленка мають можливість скористатися послугою літнього міського абонемента, що працює на безоплатній основі. Поновилася робота наукового та міжбібліотечного абонементів. Підтримувалися живі зв'язки з учасниками Харківського міського есперанто-клубу «Ардо», КЛІКу (Клубу інтернет-користувачів) для користувачів поважного віку.

Для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у Територіальному центрі надання соціальних послуг Слобідського району м. Харкова проводилися науково-просвітницькі лекції та арттренінги. Відбулися спільні з Харківським інститутом патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка краєзнавчі заходи для воїнів ЗСУ, які відновлюються після поранень у госпіталі.

Точками активної взаємодії різних регіонів України стали наукові події з інформаційного забезпечення науки і техніки. Відновила роботу креативна Школа молодого винахідника. Відбулися такі онлайн-заходи, як майстер-клас на тему технічної творчості для студентів факультету техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ) та Бурштинського торговельно-економічного фахового коледжу; книжковий дайвінг «Абетка винахідництва»; презентація віртуальної виставки «Як стати винахідником» для учнів ліцею Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» та ін. Протягом року проводилися тренінги з інтелектуальної власності за участі патентного повіреного Євгенія Стогнія для студентів ЗВО Харкова. До Всесвітнього дня дикої природи пройшов екологічний брейн-ринг для учнів з Вінницької та Харківської областей. Співорганізатором заходу став давній надійний партнер Національний природний парк (НПП) «Слобожанський».

У квітні цього року Харківська обласна рада товариства винахідників і раціоналізаторів (ХОР ТВіР), ХДНБ ім. В. Г. Короленка за підтримки ХОВА провели черговий щорічний конкурс «Молодий новатор». Особливістю наукового змагання стало активне залучення винахідників з Вінницької області, де нині у вимушеній евакуації перебувають окремі працівники бібліотеки. Під час щорічного круглого столу «Молодь. Інновації. Майбутнє», присвяченому Міжнародному дню інтелектуальної власності, було оголошено переможців конкурсу.

Доктор історичних наук, професор НТУ «ХПІ» Олександр Кривоконь ініціював проведення Всеукраїнського конкурсу на кращу

студентську роботу, присвячену історії українського тракторобудування та тракторовикористання, до організації якого долучилася й наша бібліотека.

Консолідацією зусиль заради перемоги стало проведення таких масштабних і традиційних, як до війни, подій з найактуальнішої тематики сьогодення:

– VI Фестиваль науки 2023 «Наука XXI століття: інновації в умовах війни та повоєнного відновлення України» (більше 700 учасників) з різноманітними формами проведених заходів (конференція, презентації, вікторини, майстер-класи, кейс-чемпіонати, інтелектуальні студії, круглі столи, флешмоб тощо). Захід відбувся за підтримки Департаменту науки і освіти ХОВА, ХОВ УБА у партнерстві з НТУ «ХПІ», НПП «Слобожанський»;

– щорічна конференція «Винахідники і науковці: разом до перемоги», приурочена до Дня винахідника і раціоналізатора України, проведена ХДНБ ім. В. Г. Короленка за сприяння Департаменту науки та освіти ХОВА й ХОР ТВіР України. Учасники — науковці провідних ЗВО та наукових установ, патентознавці, представники приватного сектору економіки Харківського регіону, бібліотекарі.

Задля визначення пріоритетних напрямів співпраці під час воєнного стану в Україні в рамках щорічного проєкту «Взаємодія» підготовлено Угоду про співробітництво між ХДНБ ім. В. Г. Короленка та НУЦЗУ; обговорено план корпоративної співпраці на 2023 р. щодо проведення комплексу заходів з популяризації науки та техніки.

Значні завдання потребують зусиль, енергійних та креативних людей. Ще до війни проблеми кадрів в культурно-освітній сфері – фізичне старіння, низька кваліфікація, плинність кваліфікованого персоналу через вкрай низький рівень оплати праці – сформували критичну ситуацію. Сьогодні ми говоримо про кадрову кризу. У зв'язку з небезпекою для життя і здоров'я під час дії воєнного стану стався значний відтік кадрів за кордон. Ефективне функціонування закладів культури тримається на незламних співробітниках, які перебувають безпосередньо в будівлях в умовах постійної фізичної небезпеки; на міцних професіоналах, які, незважаючи на тривоги та блекаут, виконують свої обов'язки дистанційно на власних інформаційно-комунікаційних пристроях; на фахівцях, відданих своїй країні, які змушені були покинуті власні домівки та, перебуваючи за кордоном, відгукуються на перший поклик та працюють на перемогу.

Нагальним завданням ХДНБ ім. В. Г. Короленка як центру неформальної освіти є розробка мобільних стратегій підготовки, перепідготовки бібліотечних кадрів у надзвичайних умовах. Для продуктивної роботи колективу було налагоджено внутрішні комунікації (через спілкування у чатах, на відеозустрічах); організовано регулярні заняття з особистісного розвитку, підвищення кваліфікації. У межах Всеукраїнської програми ментального здоров’я «Ти як?» за ініціативою першої леді Олени Зеленської та підтримки Всесвітньої організації охорони здоров’я для співробітників бібліотеки сертифікований арттренер ХДНБ ім. В. Г. Короленка проводить заходи з психологічної підтримки та відновлення («Стабілізація психологічного стану людини», «Жінка-Весна», «Лялька-мотанка "Берегиня душі"», «Я – Вільна», «Мій настрій» та «Життя продовжується»), надає психологічні консультації.

Методистами було організовано цикл тренінгів для фахівців ХДНБ ім. В. Г. Короленка «Організація та проведення бібліотечного онлайн-заходу: від задуму до постсупроводу».

Протягом року співробітники книгозбірні ділилися кращими практиками та обмінювалися досвідом з колегами з різних областей онлайн та офлайн, безпосередньо перебуваючи в місцях тимчасового прихистку. У рамках Європейського тижня цифрової грамотності #ADWeeks2023 (17 квітня – 7 травня) проведено 8 тренінгів, до яких долучилося 187 осіб, серед яких працівники ХДНБ, учасники КЛІКу, бібліотекарі, викладачі, аспіранти, студенти. Як організатор навчальних заходів книгозбірня отримала сертифікати учасника кампанії #ADWeeks2023.

Широкий резонанс та високі оцінки отримала XII Всеукраїнська онлайн-школа бібліотечного журналіста (з міжнародною участю) за темою «Бібліотечна журналістика під час війни: фіксуємо, документуємо, генеруємо контент», приурочена до 10-річчя навчально-інноваційного проєкту. Захід проведено за підтримки ХОВ УБА та в партнерстві з НБ КНУКіМ. Чотири дні (30 травня – 2 червня) колеги-однодумці інтенсивно навчалися, мали можливість презентувати кращі практики бібліотечної журналістики, обговорити актуальні проєкти з фіксації, документування та меморіалізації воєнних подій.

Марафон освітніх ініціатив бібліотечних журналістів ще триває, чекаємо на не менш насичений другий день Короленківських читань з обговорення підсумків та перспектив проєкту, безцінний досвід якого вже увійшов до історії бібліотечної справи України.

На жаль, війна триває, руйнуються об'єкти культурної спадщини, поповнюється список понівечених бібліотек. Нині ми не можемо оцінити остаточну шкоду, заподіяну російським агресором закладам культури, через те, що залишаються тимчасово окупованими окремі території. Але маємо впевненість, що після війни ми обов'язково відбудуємо зруйноване, повернемо пограбоване, відремонтуємо пошкоджене. Сьогодні ми дякуємо всім, хто забезпечує культурний опір, дякуємо міжнародним партнерам за підтримку, а головне – захисникам та захисницям за те, що ми маємо можливість збиратися для наукового діалогу та працювати. Продовжуємо боротьбу за свою свободу та наближаємо велику перемогу!

Список бібліографічних посилань

1. Річний звіт 2022 – Вікімедіа Україна // Wikimedia Україна. URL: https://ua.wikimedia.org/wiki/Річний_звіт_2022 (дата звернення: 19.10.2023). Цю сторінку востаннє відредаговано о 14:41, 3 березня 2023. Укр., англ.).

2. Через російську агресію в Україні постраждали 835 пам'яток культурної спадщини // МКІП. https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-835-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny/?fbclid=IwAR3MmCRKzSKiHfOenjavWw9VmweVsd_YCZUD1OATg5SEAsuhF3i53U7fIn8 (дата звернення: 16.10.2023). Опубл.: 12 жовтня 2023 р.,16:09.

УДК 930.25(477.54-25)ЦДНТА:004.9]:355.48(470:477)"2022/2023"

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Балишев Марат Артурович,
директор Центрального державного
науково-технічного архіву України,
доктор історичних наук
Україна, Харків
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5211-3208

Анотація. *В умовах воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року роботу ЦДНТА було трансформовано, але не зупинено. У найкоротші терміни було убезпечено надважливі архівні документи. Одним із пріоритетних напрямків стала діджиталізація, розгорнуто проєкти з оцифрування архівних документів. Було*

оновлено сайт ЦДНТА України, що спростило пошукову роботу користувачів, створено інтерактивну карту «Архітектурна спадщина архітектора Олексія Бекетова у ЦДНТА України» та 3D-екскурсію основними приміщеннями будівлі архіву. ЦДНТА України продовжує виконувати свої функції і задовольняти інформаційні потреби користувачів завдяки благодійній підтримці.

Ключові слова: *оцифрування документів, збереження архівів, задоволення інформаційних потреб користувачів, проєкт «Об'єктно-географічний каталог ЦДНТА України», проєкт «ТОПАЗ», 3D-екскурсія ЦДНТА, благодійна підтримка.*

Annotation. *Under the conditions of martial law in Ukraine from February 24, 2022, the work of the Central State Scientific and Technical Archives was transformed, but not stopped. The security of extremely important archival documents was ensured in the shortest possible time. Digitalization has become one of the priority areas; in particular, projects have been launched to digitize archival documents. The website of the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine was also updated, that simplified the search work of users, an interactive map «The Architectural Heritage of Architect Alexey Beketov in the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine» was created, and a 3D-tour of the main premises of the archive building was created. CSSTA of Ukraine continue to perform its functions and satisfy the information needs of users thanks to charitable support.*

Keywords: *digitization of documents, preservation of archives, meeting the information needs of users, project «Object-geographical catalog of the Central State Scientific and Technical Academy of Ukraine», project «TOPAZ», 3D-tour of the CSSTA, charitable support.*

Центральний державний науково-технічний архів України – єдина в нашій країні спеціалізована державна архівна установа, що централізовано зберігає історично значущу науково-технічну документацію (НТД). НТД постійного строку зберігання, як складова Національного архівного фонду України, є комплексом наукової, технічної, науково-технічної документації, в якій зафіксовано процеси і результати досліджень, розробок, а також методи їх впровадження у виробництво. Документація у фондах ЦДНТА України розділена на п'ять умовних груп: проєктну, конструкторсько-технологічну, науково-дослідну, усноісторичну та патентну. Цей розподіл акумулює більше 260 фондів, які складають понад 636 тисяч одиниць зберігання.

Архівні креслeники є уособленням спадщини видатних українських спеціалістів широкого спектра галузей науки та техніки, зокрема будівництва, енергетики, металургії, вугільної, газової, нафтової, хімічної промисловості, автомобільного, тракторного, сільськогосподарського, важкого і середнього машинобудування тощо.

У перший же день російської військової агресії проти України 24 лютого 2022 р. Харків опинився в зоні активних бойових дій, але, попри це, більшість працівників ЦДНТА України вийшли на роботу, щоб вжити термінових організаційних, господарських заходів для забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду (НАФ) та захисту архівної будівлі. Саме ці заходи, застосовані архівістами в перші дні повномасштабного вторгнення, дозволили без втрат пережити надскладний період перших місяців війни. У стислий термін було проведено адаптацію діяльності установи до умов воєнного стану, організовано виконання відкоригованих планових та позапланових завдань за межами адміністративної будівлі архіву.

В умовах масштабного знищення інфраструктури України документи, що зберігаються у фондах ЦДНТА України, набувають особливої важливості, оскільки, крім історичного та культурного значення, переважна більшість з них мають ще й практичну цінність: вони не втратили своєї актуальності, залишаються корисними при реконструкції, ремонті, удосконаленні об’єктів, стають унікальним джерелом стратегічно необхідної інформації для післявоєнної відбудови нашої країни. Таким чином, ЦДНТА України виконує надважливу місію збереження документального надбання українського народу. Ці обставини вимагали від нас, архівістів, зосередитися на всіх формах та форматах безпосередньої роботи з пам’ятками НАФ.

Перші місяці війни, враховуючи оперативну обстановку в напівблокованому Харкові, робота співробітників архіву була організована в дистанційному режимі. Проте, уже з 01 червня 2022 р. більшість архівістів ЦДНТА України повернулися до виконання посадових обов’язків у штатному режимі, забезпечуючи безперебійну роботу установи.

Реалії військового часу вплинули на розподіл акцентів у діяльності ЦДНТА України, було посилено роботу в багатьох напрямах, зокрема започатковано проєкт «Об’єктно-географічний каталог ЦДНТА України». Метою його запровадження є створення електронного реєстру інформаційних ресурсів ЦДНТА України на основі виявлення, ідентифікації та картографування всіх об’єктів, відомості про які містяться в документах, що зберігаються у фондах архіву. У перспективі це дасть можливість кожному потенційному користувачеві у віддаленому режимі проводити цільовий пошук документів по конкретному інфраструктурному, промисловому чи географічному об’єкту, населеному

пункту тощо. Фінальний етап реалізації проєкту передбачає інтеграцію зведеної бази даних каталогу до інтерактивної карти, створеної за допомогою ресурсу Google My Maps. Співробітники архіву наповнюють базу каталогу за допомогою Google Form [4].

Швидке розгортання проєкту стало можливим завдяки тому, що в період з 2018 до 2021 р. 100% описів архівних фондів були оцифровані і на сьогодні доступні на офіційному вебсайті ЦДНТА України. Оскільки більшість описів документів постійного зберігання, які перебувають у фондах архіву, належать до радянського періоду та є машинописними, під час запровадження дистанційної роботи в березні-травні 2022 р. архівістами було проведено роботу з їхнього суцільного переведення в машиночитаний вид, зокрема у формат DOCX, що значно спростило виявлення необхідної інформації за допомогою ключових слів та розпізнавання різними пошуковими системами мережі «Інтернет». Водночас це дозволило співробітникам архіву опрацьовувати описи у віддаленому режимі та виконувати низку допоміжних робіт, спільно працюючи на загальний результат.

Також упродовж першого року війни було завершено роботу над проєктом комплексної поповерхової 3D-екскурсії основними приміщеннями ЦДНТА України. Відвідувачі віртуального туру отримали можливість оглянути всі основні архівосховища, читальний зал, приймальню, робочі кабінети керівництва та структурних підрозділів архіву, холи з експозиційними стендами тощо. Крім того, до 3D-екскурсії було внесено інтерактивні зони, додано відеофайли, фото архівних документів, посилання на виставки та архівні видання, бланки замовлення документів, форми зворотного зв’язку тощо. Онлайн-подорож доступна для перегляду на офіційному вебсайті ЦДНТА України та є унікальним проєктом для архівної системи нашої країни. Результати роботи над проєктом були апробовані серед студентства провідних українських ЗВО, у виступах на конференціях, наукових статтях [2; 3].

Ще одним видом діяльності ЦДНТА України, що отримав продовження у воєнний період, стало практичне втілення масштабного ініціативного проєкту «ТОПАЗ» (від «ТОПологія Архівного Зберігання»), запровадженого в архіві ще 2019 р. Він пов’язаний із реалізацією оригінальної ідеї щодо створення індивідуального інтерактивного ресурсу управління документами НАФ, які зберігаються в ЦДНТА України, кінцевим задумом якої є створення в архіві інтегрованої пошукової системи електронної ідентифікації об’єктів зберігання. Метою проєкту є

посилення контролю за станом і рухом архівних документів, пришвидшення та полегшення їхнього пошуку у сховищах через залучення цифрових технологій оперативного доступу до потрібних відомостей за допомогою двовимірних QR-кодів. Зазначені коди акумулюють зашифровану інформацію за трьома рівнями ідентифікації: архівного короба, одиниці зберігання та окремого документа. Наприклад, ТОПАЗ-картка ІІ рівня (рівень одиниці зберігання) містить інформацію, яку можна отримати в оперативному режимі за допомогою смартфона, а саме: пошукові дані, назву комплексу, заголовок одиниці зберігання та документа, виробничий індекс, дату створення, організацію-розробника, носія інформації, мову, розмір, місце зберігання (топографія), наявність цифрового фонду користування тощо. Фахівці архіву долучилися до створення ТОПАЗ-карток для наповнення бази даних за допомогою інструментів Microsoft Office [1].

У цей особливий період нам вдалося зробити важливі кроки й на шляху удосконалення проєкту «ТОПАЗ», оскільки в рамках меморандуму, укладеного ЦДНТА України з Харківським національним університетом радіоелектроніки (ХНУРЕ) у травні 2023 р., розпочалося створення спеціального програмного забезпечення, на базі якого буде функціонувати система «ТОПАЗ». Партнерською угодою передбачено, що одним із напрямів співпраці між архівом та закладом вищої освіти є залучення фахівців та студентів ХНУРЕ до розробки ПЗ «ТОПАЗ», яка наразі триває.

Можна констатувати, що на сьогодні подальший розвиток також отримали й інші інтерактивні проєкти, які були започатковані в архіві ще на початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, було створено інтерактивну карту «Архітектурна спадщина архітектора Олексія Бекетова у ЦДНТА України». Її основу складають документи особового фонду, який представляє собою унікальну колекцію документів відомого українського архітектора О. М. Бекетова (фонд Р-47) за період 1891–1940 рр. Архівна творча спадщина О. М. Бекетова налічує понад 100 архітектурних проєктів, реалізованих у стилях неоренесансу, неокласицизму та модерну в різних містах: Алушті, Дніпрі, Запоріжжі, Києві, Одесі, Сімферополі, та більшу частину своєї архітектурної діяльності він присвятив Харкову [5].

Звичайно, з метою недопущення можливих негативних наслідків для державної безпеки України, пов'язаних з оприлюдненням архівної інформації, на період дії воєнного стану доступ до інтерактивних карт було обмежено. Проте відразу після припинення дії воєнного стану в Україні рішення про подальший статус публічного доступу до них буде

переглянуто, вони стануть доступними на офіційному вебсайті ЦДНТА України.

Розуміючи посилення загроз, спричинених війною Росії проти України, архівісти ЦДНТА України зосередилися на питаннях надання безперешкодного доступу до архівної ретроінформації та задоволення інформаційних потреб користувачів. На виконання цих завдань було ініційовано посилення юзабіліті архівних ресурсів в інтернеті, зокрема проведено оновлення офіційного вебсайту ЦДНТА України, який отримав сучасний, оновлений, інтуїтивно зрозумілий для користувача дизайн, зручне й доступне меню. Нова структура архівного інформаційного ресурсу дозволяє безперешкодно знайти всю необхідну інформацію, ознайомитися з аспектами та напрямами роботи архіву. Контент вебсайту відповідає запитам цільової аудиторії архіву, текстова інформація оперативно і регулярно оновлюється.

Характеризуючи особливості функціонування ЦДНТА України в умовах війни, необхідно відзначити вагому підтримку українських та міжнародних партнерів, яку архів отримує з 2022 р. Зокрема, завдяки наданій благодійній допомозі в нашій установі за цей час було суттєво реконструйовано інформаційно-комунікаційну систему, вдосконалено низку важливих інструментів, які дозволяють подальше впровадження цифровізації. Безпосередньо архів отримав сучасні ПЕОМ, сканувальне та серверне обладнання, аварійні джерела електроживлення, устаткування для ремонту та реставрації документів, різні матеріали для забезпечення збереженості документів тощо. Низка послуг, профінансованих благодійними установами, забезпечила реалізацію проєктів архіву, спрямованих на посилення заходів із захисту інформації та логістики переміщення документів. Серед таких установ необхідно назвати The International alliance for the protection of heritage (ALIPH Foundation) (Міжнародний альянс охорони спадщини, Швейцарія); Rządowa Agencja Rezerw Strategicznych (Державне агентство стратегічних резервів, Польща); Спілку архітекторів м. Брно, Чехія; Федеральний архів Федеративної Республіки Німеччина; Федеральне управління культури та медіа; Німецький центр допомоги мистецьким установам України; державні архіви Баварії; Федеральний інститут історії та культури німців у східній Європі; Німецько-українське товариство; Національний інститут культурної спадщини Польщі; Центр допомоги культури Україні в Польщі; команди проєктів «Музей відкрито на ремонт», «Штаб порятунку

спадщини» (Heritage Emergency Response Initiative) та благодійного фонду Дениса Парамонова [6].

У квітні 2023 р. ЦДНТА України забезпечив підготовку офіційного візиту до Харкова головної зберігачки фондів Національного архіву Швеції Йоганни Фріс Маркевич (Johanna Fries Markiewicz) та генеральної директорки Національного музею військової історії Швеції Гелен Ронлунд (Helene Rånlund). Під час візиту шведських колег архівом було організовано міжнародний круглий стіл на тему «Актуальні питання архівної та музейної справи в умовах військового стану», у ході роботи якого обговорено досвід роботи установ під час війни, проблеми збереження культурної спадщини та її оцифрування, питання подальшого україно-шведського партнерства. У заході взяли участь керівництво Харківських обласної та міської рад, представники культурно-освітніх установ міста.

З метою консолідації зусиль різних освітніх, наукових та культурних установ, створення нових спільних просвітницьких проєктів в умовах воєнного стану протягом червня-вересня 2023 р. ЦДНТА України організовано низку круглих столів, які відбулися у форматі відкритих дискусій. Серед них: «Проблеми збереження української культурної спадщини в умовах воєнного часу», «Проблеми формування та збереження української історичної пам’яті в умовах війни: регіональний вимір». У заходах взяли участь голова Державної архівної служби України А. Хромов, представники Харківської міської ради, керівники провідних ЗВО, архівних, музейних та бібліотечних закладів міста тощо. Важливою подією під час одного із заходів стало підписання Договору про співробітництво між ЦДНТА України та ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на воєнний стан, не припинялася діяльність архіву й у напрямі формування НАФ; виконувалися роботи з науково-технічного опрацювання документів. За підсумками 2022 р. план комплектування архіву було суттєво перевиконано. Архівісти проводили семінари, забезпечували підвищення кваліфікації з питань роботи з науково-технічною документацією для фахівців державних архівів областей та юридичних осіб – джерел формування НАФ ЦДНТА України.

Через оголошення воєнного стану в Україні та віднесення Харкова до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, відвідування читального залу архіву було призупинено до окремого розпорядження. Та ЦДНТА України продовжує надавати відповіді на запити та звернення

громадян і юридичних осіб, здійснювати консультації, підтримувати зворотний зв'язок з користувачами через електронну пошту та месенджери в соціальних мережах.

Узагальнюючи, необхідно зазначити, що колектив ЦДНТА України продовжує працювати для задоволення інформаційних потреб користувачів, незважаючи на усі проблеми та виклики сьогодення. Адже для нас архів – не просто робота, а частина нашої душі, нашого життя, що направлена на збереження унікального документального масиву, який обов'язково стане в нагоді при відбудові України.

Список бібліографічних посилань

1. Балишев М. А., Алєксєєнко А. О., Науменко Т. С., Черняховська Ю. В. Процеси цифровізації та запровадження ініціативного проєкту «ТОПАЗ» у Центральному державному науково-технічному архіві України // Архіви України. 2020. № 2. С. 17–27.
2. Балишев М. А., Андреєв Т. Ю., Голубкіна Г. С. Досвід зі створення 3D-екскурсії приміщеннями Центрального державного науково-технічного архіву України // Архіви України. 2022. № 2. С. 178–185.
3. Балишев М. А., Андреєв Т. Ю., Голубкіна Г. С. На шляху до інклюзивності: віртуальна подорож ЦДНТА України як новий підхід до популяризації архівів // Архіви України. 2023. № 2. С. 91–102.
4. Балишев М. А., Андреєв Т. Ю., Голубкіна Г. С. Об'єктно-географічний каталог ЦДНТА України»: специфіка, технологія створення, особливості використання // Архіви України. 2023. № 3. С. 43–54.
5. Балишев М. А., Голубкіна Г. С. Фонд особового походження О. М. Бекетова у Центральному державному науково-технічному архіві України (до 155-річчя від дня народження зодчого) // Архіви України. 2017. № 3/4. С. 130–139.
6. Голубкіна Г. Виклики воєнного часу: діяльність ЦДНТА України в період російської військової агресії проти України // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2022. № 62. С. 113–127.

УДК 01+02]:001.89:378.096](477.54-25)

ХАРКІВСЬКА ОСВІТНЬО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКОЗНАВЧА ШКОЛА: НЕЗЛАМНІСТЬ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Соляник Алла Анатоліївна,
проректорка з наукової роботи
Харківської державної академії культури,
доктор педагогічних наук, професор
Україна, Харків
ORCID https://orcid.org/ 0000-0002-7167-6695

Анотація. *Розглянуто історію формування та досягнення Харківської освітньо-наукової бібліотекознавчої школи, її роль у заснуванні та розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні, яка у вересні 2025 р. відзначатиме 100-річний ювілей. Доведено, що під час російсько-української війни цей науковий осередок зберігає та примножує кращі здобутки усіх поколінь бібліотекознавчої школи, мобілізує свій дослідницький потенціал для повоєнної відбудови та євроінтеграції української бібліотечно-інформаційної освіти.*
Ключові слова: *Харківська освітньо-наукова бібліотекознавча школа, 100-річчя вищої бібліотечної освіти України, Харківська державна академія культури, наукова інфраструктура.*

Annotation. *The history of the formation and achievements of the Kharkiv Educational and Scientific Librarianship School, its role in the establishment and development of higher library education in Ukraine, which will celebrate its 100th anniversary in September 2025, is considered. It has been proven that during the Russian-Ukrainian war, this scientific center preserved and multiplied the best achievements of all generations of the Kharkiv educational and scientific librarian school, mobilized its research potential for the post-war reconstruction and European integration of Ukrainian library and information education.*
Keywords: *Kharkiv Educational and Scientific Library Science School, 100th anniversary of higher library education of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture, scientific infrastructure.*

Харківська освітньо-наукова бібліотекознавча школа (ХОНБШ) – одна з найстаріших в Україні – є фундатором і лідером бібліотечно-інформаційної освіти, яка у вересні 2025 р. буде відзначати свій 100-річний ювілей. ХОНБШ афільована з ХДАК – спадкоємицею Харківського інституту народної освіти (ХІНО), у структурі якого відповідно до

постанови Раднаркому УСРР від 13 вересня 1925 р. у 1925/26 навч. р. було відкрито факультет політичної освіти, який розпочав свою роботу з 1 листопада 1925 року. На факультеті було оголошено набір на чотири секції: шкільно-курсової, книжково-бібліотечної роботи, художньої пропаганди, екскурсійно-виставкової і музейної роботи. До секції книжково-бібліотечної роботи того ж навчального року вступило 35 студентів, які в 1929 р. отримали диплом про вищу освіту з кваліфікацією «організатор-методист бібліотечної роботи, викладач бібліотечних дисциплін». Серед організаторів першого закладу вищої бібліотечної освіти в Харкові – ентузіасти цієї шляхетної справи Х. Алчевська, Д. Багалій, Л. Хавкіна, К. Рубінський, О. Дідріхсон, В. Данилевський, Н. Фрідьєва та ін.

За майже 100-річчя свого плідного функціонування у ХОНБШ сформувалася потужна наукова інфраструктура, авторитетні галузеві та персоналізовані наукові школи, які плекають славні традиції своїх попередників у справі підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації. З проголошенням Україною незалежності в ХДАК було створено всі умови багатоступеневої підготовки бібліотечних фахівців, зокрема й науково-педагогічних (1994 р. відкрито аспірантуру, 1995 р. – докторантуру зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», 1997 р. – спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та захисту докторських (кандидатських) дисертацій з означеної спеціальності). У 1999 р. відроджується видання фахового збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», який став логічним продовженням та інтелектуальним спадкоємцем науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія» (1964–1992 рр.), що був на той час єдиним в УРСР авторитетним галузевим часописом. На його шпальтах упродовж майже 30 років було опубліковано близько 700 статей з широкого спектра актуальних фахових проблем, що стояли перед книжковою та бібліотечно-бібліографічною справою України в 1960–80-х рр.

Під час російсько-української війни редколегія «Вісника ХДАК» продовжувала наполегливо працювати над підготовкою до друку трьох випусків збірника наукових праць. Їх змістовне наповнення, вихід друком у визначені періодичністю терміни та високі показники цитованості демонструють продовження традицій ХОНБШ щодо якісного висвітлення в її часописах актуальних проблем розвитку бібліотечно-інформаційної галузі в умовах складних суспільно-політичних та технологічних

трансформацій. Контент-аналіз опублікованих у збірнику статей свідчить, що з 31 статті 6 (19%) присвячені проблемам теорії інформації та наукової комунікації, 9 (29%) – бібліотекознавчим студіям, 9 (29%) – сучасним трендам розвитку бібліотечно-інформаційної освіти в Україні та за кордоном, 2 (6%) – проблемам цифровізації архівної галузі, 1 (4%) – проблемам цифрової бібліографії, 4 (13%) – прикладним соціокомунікаційним технологіям.

Як відомо, ще 1998 р. у ХДАК було започатковане проведення щорічної міжнародної наукової конференції «Соціальні комунікації: розвиток в інформаційному просторі», яка знаменувала якісно новий етап розвитку ХОНБШ, перехід її методології на комунікаційну парадигму. Одним зі значущих результатів втілення цієї парадигми в практику підготовки наукових кадрів стало ініціювання в 2006 р. провідними науковцями ХОНБШ процесу оновлення номенклатури наукових спеціальностей України через уведення до неї нової наукової галузі 27 «Соціальні комунікації», обґрунтування в її структурі місця наук соціокомунікаційного циклу, зокрема: 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій»; 27.00.02 «Документознавство, архівознавство»; 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Закономірно, що ХОНБШ першою в Україні розпочала підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в галузі соціальних комунікацій: наказом ВАК України від 18 березня 2008 р. № 191 спеціалізованій вченій раді ХДАК Д 64.807.02 надано право приймати до розгляду та здійснювати захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук із соціальних комунікацій за спеціальностями 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» та 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

За чверть століття повноважень докторської спецради ХДАК у ній було захищено 86 дисертацій: 19 докторських (22%), 67 кандидатських (78%). Повноваження цієї спецради було продовжено і після повномасштабного російського вторгнення в Україну: наказом МОН України № 894 від 10.10.2022 р. терміном на три роки спеціалізованій вченій раді Д 64.807.02 було надано право приймати до розгляду та здійснювати захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук із соціальних комунікацій за спеціальностями: 27.00.02 «Документознавство, архівознавство», 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Цей факт свідчить про те, що, незважаючи на надскладні умови воєнного стану, інтелектуальне ядро

ХОНБШ було збережене й мобілізоване на виконання найважливіших завдань підготовки науково-педагогічних кадрів для повоєнної відбудови України.

Важливим свідченням незламності членів ХОНБШ на освітньо-науковому бібліотекознавчому фронті став захист трьох дисертаційних досліджень випускників аспірантури ХДАК у разових спеціалізованих вчених радах, які відбулися у лютому, березні та квітні 2023 р., попри постійні ракетні обстріли рашистами Харкова, багатогодинні віялові відключення світла, невщухаючі повітряні тривоги. За результатами цих успішних захистів підготовлено три доктори філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, які працюють нині у наукових бібліотеках України та КНР.

Незважаючи на труднощі, пов’язані зі втратою житла та вимушеною евакуацією з прифронтового Харкова багатьох членів ХОНБШ, під час війни не знизилася їх публікаційна активність, була збережена змістовна унікальність та високий рівень цитувань як лідерів персоналізованих наукових шкіл (Н. Кушнаренко, А. Соляник, І. Давидової, Л. Філіпової), так і їх численних учнів-послідовників. Результати набору до аспірантури ХДАК у 2022 та 2023 р. на освітньо-наукову програму «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» демонструють зростання попиту здобувачів освітнього ступеня доктора філософії на розроблення актуальних наукових проблем, пов’язаних з цифровою модернізацією бібліотек, зокрема можливостями штучного інтелекту в бібліотечних сервісах, перспективами застосування в бібліотеках засобів інтернету та хмарних технологій, вдосконаленням інформаційної архітектури та візуалізації даних у системах бібліотечного обслуговування та ін. Варто підкреслити, що половина аспірантів ХДАК, що навчаються на спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, – громадяни Китайської Народної Республіки, які виявили бажання продовжувати навчання в Україні, незважаючи на дистанційний формат та інші складнощі, пов’язані з військовою агресією Росії. Цей факт піднімає міжнародний престиж ХОНБШ, свідчить про затребуваність її потужного інтелектуального потенціалу та інноваційного методологічного інструментарію навіть в умовах високої технологічності функціонування сучасних китайських бібліотек.

Найвищі показники організаційної активності та зацікавленої участі членів ХОНБШ у традиційних щорічних міжнародних наукових конференціях ХДАК «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні

стратегії розвитку» (17–18 листопада 2022 р.), «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (19–20 травня 2022 р., 20–21 квітня 2023 р.), що проходили під час війни й згуртували в тематичних секціях, присвячених актуальним бібліотекознавчим студіям, науковців Києва, Дніпра, Львова, Одеси, Полтави, Харкова та КНР, теж є свідченням наукової консолідації та моральної стійкості дослідників, проявом їх патріотичності, цілеспрямованості, нескореності ворогу й відданості професії. Продовження наукових досліджень попри військовий стан, підтримка зв'язків з аспірантами та керівництво їх дисертаційними працями навіть в умовах перебування окремих здобувачів на окупованих територіях, співпраця з колегами інших регіональних бібліотекознавчих шкіл, зокрема членство в редколегіях фахових наукових часописів «Наукові праці НБУ ім. В. І. Вернадського», «Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» та ін., участь в атестації наукових кадрів через опанування на захистах дисертацій у спеціалізованих вчених радах КНУКіМ та Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, рецензування монографій, навчальних посібників та звітів про НДР – усе це прояви високого професіоналізму членів ХОНБШ, її фахового визнання, затребуваності та життєздатності в умовах будь-яких катаклізмів та суспільно-політичних випробувань. Пишаюся своїми колегами, їх патріотизм, громадянська мужність та самовіддане служіння улюбленій справі дозволили під час жахливої війни зберегти та примножити здобутки багатьох поколінь ХОНБШ. Народжений в часи рашистської агресії лозунг «Харків – залізобетон» по праву стосується й харків'ян-бібліотекознавців. З ними ми вистоїмо, переможемо й відбудуємо Україну та її бібліотеки, виконаємо всі нагальні завдання щодо інтеграції вищої бібліотечно-інформаційної освіти у європейський науково-освітній простір.

СЕСІЯ 1:
БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ:
КОНСОЛІДАЦІЯ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ
ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

УДК 027.625(477)

БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ: ЧАС ВИПРОБУВАНЬ ТА ВИКЛИКІВ

Кузілова Тетяна Михайлівна,
завідувачка відділу науково-методичної
роботи і бібліотечного маркетингу
Національної бібліотеки України для дітей
Україна, Київ

Анотація. *Діяльність Національної бібліотеки України для дітей та мережі спеціалізованих бібліотек для дітей у 2023 році – році боротьби за незалежність, суверенітет та цілісність України.*

Ключові слова: *бібліотеки України для дітей; дитячі бібліотеки; Національна бібліотека України для дітей; бібліотечне обслуговування дітей; Національна секція Міжнародної ради з дитячої та юнацької книги (IBBY).*

Annotation. *The activities of the National Library of Ukraine for children and the network of specialized libraries for children in 2023 – the year of the struggle for the independence, sovereignty and integrity of Ukraine.*

Keywords: *Libraries of Ukraine for children; children's libraries; National Library of Ukraine for Children; library service for children; National Section of the International Board of Books for Children and Young Adults (IBBY).*

Сьогодні бібліотеки України для дітей – це гармонічне поєднання традиційного і нового, з’єднувальна ланка між паперовим та цифровим поколіннями, інтегратор різноманітного контенту. Ми пишаємось і радіємо, що наші користувачі бачать на бібліотечних полицях нові українські книжки актуальної тематики. Ми трансформуємо бібліотечний простір у сучасний, безпечний, привітний та комфортний для користувача. Ми впроваджуємо інновації, змінюємо пріоритети, залучаємо грантові кошти, розширюємо соціальне партнерство. Затребуваними нині є професійне спілкування в корпоративному середовищі, міжвідомче

співробітництво, пошук партнерів для успішного розвитку бібліотеки та бібліотечного обслуговування дітей. Бібліотеки України для дітей займають активну позицію, вони відкриті, надихають, допомагають і вселяють віру, надію в переможне майбутнє, вони стали осередками, де можна відволіктися від негативних думок, страхів та хвилювань.

Об’єднавши зусилля, ми проводимо низку всеукраїнських заходів, до яких долучаються все більше й більше учасників. З метою розвитку інтелектуального потенціалу дітей України, підвищення ролі книги в дитячому середовищі, заохочення дітей та підлітків до систематичного читання, популяризації та підтримки дитячого читання, стимулювання юних до змістовного дозвілля під час літніх шкільних канікул активно пройшов VI Всеукраїнський конкурс «Лідер читання – 2023». У рамках конкурсу обласними бібліотеками для дітей було реалізовано 15 авторських обласних програм літнього читання. До його проведення долучилися 20 обласних бібліотек та Національної бібліотеки України (НБУ) для дітей, участь взяли 21 893 дитини. У порівнянні з 2022 роком кількість залучених учасників збільшилася більше ніж втричі.

Задля привернення уваги до проблеми знищення природи України в результаті війни; виховання в дітей бережливого ставлення до природи та довкілля; розкриття у їхній творчості прагнення до відновлення і збереження природних ресурсів у світі та в Україні зокрема в лютому–квітні 2023 року пройшов II Всеукраїнський екологічний конкурс дитячого малюнка «Майбутнє планети у наших руках». Тема року – «Вплив війни на природу України: наслідки та шляхи відновлення». Конкурс проводився у партнерстві з Комітетом Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, Національною спілкою художників України, Державною екологічною інспекцією України, благодійною організацією «Фонд Миколи Томенка «Рідна країна». Усього взяли участь 5057 учасників 6–18 років. 100 малюнків увійшли до традиційного альманаху кращих робіт.

Діти, родини, благодійники, бібліотечні та освітянські спільноти стали учасниками II Всеукраїнського конкурсу з правового просвітництва «Конституція для всіх: і великих, і малих». Організували захід ГО «Асоціація розвитку суддівського самоврядування України» та НБУ для дітей. На конкурс представлено 377 відеороликів, надісланих з усіх регіонів України колективами дітей молодшого та середнього шкільного віку від 6 до 12 років, які декламують статті з книжки «Конституція для всіх: і великих, і малих».

До 700-річчя Вільнюса – столиці Литовської Республіки – організовано та проведено в січні–червні 2023 року Всеукраїнський конкурс дитячого малюнка. Мета конкурсу – підтримка культурних зв'язків між українськими та литовськими народами, знайомство українських дітей з культурою, історією, традиціями міста Вільнюс, що входить до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Організатори: Посольство Литовської Республіки в Україні, НБУ для дітей, Національна спілка художників України, ГО «Українська асоціація працівників бібліотек для дітей». За результатами конкурсу, до якого долучилося 2829 учасників, видано альманах кращих робіт, куди увійшло 80 кращих малюнків.

Бібліотеки завжди були і залишаються центром збереження і розвитку національної культури, патріотичного виховання особистості. Дієвим став і проєкт НБУ для дітей «Вишиванка для Залужного», який підтримали Міністерство оборони України, МКІП, Генеральний штаб ЗСУ. Розробив оригінальні орнаменти для вишиванки та надав матеріали (льон, нитки, голки, схеми, листівки) партнер бібліотеки – бренд українського одягу «Етнодім», команда якого врахувала всі побажання дітей-читачів. Тому на вишиванці символічно знайшли своє місце калина і дуб, книга і тризуб, фігури дітей під захистом воїнів ЗСУ, хрест і пшениця… До виготовлення унікального рукотворного виробу для Головнокомандувача ЗСУ долучилися діти, батьки, бабусі, міжнародні гості, дипломати, військові, волонтери, письменники, бібліотекарі з усієї України. Серед вишивальників – Ед Вуллямі, відомий британський журналіст The Guardian, син письменниці Ширлі Х'юз; Рейчел Ісолда, французька волонтерка і громадська діячка; Каймо Кууск, Надзвичайний і Повноважний посол Естонії в Україні; Юргіта Янкунєнє, радник Посольства Литви в Україні; Максим Кононенко, Надзвичайний і Повноважний посол України в Естонії; французький художник-кераміст із Люксембургу Паскаль Востеландт; французький фотограф Алан Комбеморель; відомий кіноактор, волонтер Олексій Суровцев; кореспондентка ТСН Наталя Нагорна; відома дитяча письменниця Зірка Мензатюк та багато інших. Головнокомандувач Валерій Залужний з вдячністю отримав оберіг і щиро спілкувався з дітьми.

Національна бібліотека України для дітей – дієвий центр міжнародної співпраці. Національна секція Міжнародної ради з дитячої та юнацької книги (IBBY) отримала грант на реалізацію проєкту «Бібліотека – всесвіт дитячої безпеки», який допоможе розширити можливості бібліотечного простору для проведення бібліотерапевтичних

заходів та сприяння культури читання. У рамках проєкту буде придбано понад 1000 нових українських книжок для дітей різного віку для оновлення фонду дитячих бібліотек України, які постраждали від російської агресії.

НБУ для дітей, обласні бібліотеки для дітей, національна секція IBBY долучилися до створення вже третього е-каталогу книг «Світ крізь книги-картинки: улюблені вітчизняні книги бібліотекарів». Ця програма стартувала у 2011 році з метою поширення кращих книг певної країни, які визначають бібліотекарі. Цьогорічний каталог налічує 530 книг 37 мовами із 57 країн світу. Окремі з наданих українських книг відзначені престижними нагородами та міжнародними преміями, на інших – виросло не одне покоління українців, навчаючи їх шануватися й плекати доброту і допитливість.

Ми віримо в нашу перемогу, віримо у майбутнє України як розвинутої європейської держави із самобутньою культурою. І не просто віримо, а й продовжуємо працювати заради того, щоб це майбутнє настало якнайшвидше. Усе буде Україна!

УДК 069.1(477.53-25):355.247-054.73

ПОЛТАВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ В. Г. КОРОЛЕНКА – ОСЕРЕДОК ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Куторжевська Любов Іванівна,
доцентка кафедри соціальної роботи,
реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленка;
Ємець Світлана Анатоліївна,
старша наукова співробітниця Полтавського
літературно-меморіального музею В. Г. Короленка,
магістерка культурології
Україна, Полтава

Анотація. *Описано діяльність Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка в період повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну. За музейним проєктом, ініційованим Департаментом культури «Музейна середа для*

ВПО», музей щотижня безкоштовно приймає внутрішньо переміщених осіб. Відвідувачі дізнаються про громадську та літературну діяльність Володимира Галактіоновича Короленка.

Ключові слова: *музей, осередок, повномасштабне збройне вторгнення, підтримка, внутрішньо переміщені особи.*

Annotation. *The article describes the activities of the Poltava Literary and Memorial Museum of V.G. Korolenko during the full-scale armed invasion of the Russian Federation into Ukraine. According to the museum project initiated by the Department of Culture «Museum Wednesday for IDPs», the museum hosts internally displaced persons for free every week. Visitors will learn about the social and literary activities of Volodymyr Galaktionovich Korolenko.*

Keywords: *museum, cell, full-scale armed invasion, support, internally displaced persons.*

Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року згідно з Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на території України було введено воєнний стан. За словами Сергія Забори, це вплинуло на всі сфери суспільних відносин населення України [3]. Багато сімей були змушені залишити свої домівки через активні бойові дії на території, де вони раніше проживали. Фактичний від’їзд з обжитого раніше місця призводить до розриву вже сталих соціальних зв’язків, викликає проблему дезадаптації на новому місці, збільшується кількість соціально вразливих категорій населення. Особливо вразливим до травматизації через втрату звичних умов життя та соціальних зв’язків залишаються діти: психологічний стан дитини обтяжується травматичними подіями, свідком яких вона стали. Це можуть бути як артилерійські обстріли, так і смерть близької людини.

З початком війни в Україні важливим стало питання реабілітації військових. Відомо, що міжнародний благодійний фонд «Творча Криївка» у 2017 році займався психологічною реабілітацією ветеранів АТО через долучення до мистецтва. Своєрідним звітом про діяльність фонду стала виставка картин «Воїни малюють мир», що пройшла в київському Будинку актора. Автори робіт – ветерани АТО, які брали участь у програмах творчої реабілітації в «Криївці» [2, с. 1].

Іншим прикладом реабілітації є майстер-класи в музеї української вишивки в селищі Ільці Верховинського району Івано-Франківської області, які проводяться й нині. Музей-садиба – це приватна колекція поетеси і збирачки гуцульських артефактів Галинки Верховинки (Яцентюк). Упродовж тривалого періоду тут засобами музейництва

проводяться курси реабілітації для українських військовиків. Експонати для музею господиня збирала протягом п'яти років, нині його колекція налічує понад 500 предметів. Основу експозиції складають вишиті вироби, автентичні речі, інструменти і предмети побуту з різних куточків Гуцульщини. Серед музейних артефактів – ткацькі верстати, ткані гуцульські ковдри, килими, багато рушників, понад 40 вишиванок, головні убори, пояси, взуття, різноманітне домашнє начиння й багато іншого. Особливий інтерес у воїнів викликають унікальні старовинні речі, наприклад, бартка (рубаночок), якому не менше 140 років, перемітка (жіночий головний убір), вік якої 120 років, чашка, якій понад 200 років тощо. Воїнів, які приїхали на реабілітацію, пані Галинка привітно зустрічає старими гуцульськими піснями, розповідає про експонати приватного музею, обряди та традиції людей гірського краю, цікаві історії з життя місцевих жителів, а також проводить майстер-класи з прядіння, ткацтва, вишивання, в'язання хусток і переміток [6, с. 1]. Музей «Вишиванка» приваблює як місце реабілітації та психологічного розвантаження воїнів цікавими екскурсіями. Крім того, тут можна побачити справжнє театральне дійство: Галина Яцентюк не лише супроводжує екскурсії співом, читанням власних вірші, а найцікавіше – дозволяє захисникам приміряти старовинні вишиванки та головні убори. Усі бажаючі також можуть взяти також участь у майстер-класах, де навчають зав'язувати хустки так, як колись це робили гуцули. Таким чином, зібрані в музейному просторі речі спроможні стати потужним інструментом психологічної реабілітації воїнів, що повертаються з зони бойових дій.

Унаслідок російського повномасштабного вторгнення та тимчасової окупації деяких територій в Україні зросла кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [5, с. 121]. Саме тому Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка став одним із осередків їх підтримки. Сьогодні музей є ефективною базою для спілкування, культурно-освітнім середовищем, джерелом культурно-освітнього процесу, який за музейним проєктом, ініційованим Департаментом культури «Музейна середа для ВПО», щотижня безкоштовно приймає ВПО. Відвідувачі дізнаються про В. Г. Короленка – письменника-гуманіста, демократа, громадська та літературна діяльність якого тісно пов'язана з українською культурою кінця XIX – початку XX ст. Відомо, що 1900 року Володимир Галактіонович переїхав на постійне місце проживання із Санкт-Петербурга до Полтави. Понад 20 років він прожив у місті, яке любовно величав

«місто-сад». «У Полтаві панував на той час ліберально-лагідний настрій», – напише Софія Русова, яка саме в цей час з сином Юрком теж приїздить до Полтави. – Полтава тих років жила досить інтенсивним культурним життям: організовано історико-етнографічний музей; облаштовано «Гоголівський дім» з читальнею і книгарнею; проведено залізницю Київ–Полтава» [7, с. 52].

Перебуваючи в нашому місті в буремні роки Жовтневого перевороту і громадянської війни (1917–1921 рр.), сучасні дослідники стверджують, що великий праведник рішуче виступав проти терору й насильства, засуджував великодержавний шовінізм, послідовно відстоював гуманістичні ідеали. «Листовані контакти з лідерами більшовизму, – пише В. В. Яременко, – Х. Г. Раковським та А. В. Луначарським – це літопис більшовицьких злочинів в Україні, на землі Полтавщини зокрема. Написане Короленком про звірства більшовизму, до яких пізніше не вдавалися навіть гітлерівські нацисти, – це епістолярно-документальна історія України» [4, с. 16]. У листуванні з різними адресатами В. Г. Короленко все частіше пише «наша Україна», «наша полтавська земля», називає себе професійним «спостерігачем полтавського життя» [4, с. 375].

В. Г. Короленко був ініціатором створення «Ліги порятунку дітей», діяльність якої в першу чергу була спрямована на турботу про дітей-сиріт і безпритульних, порятунок їх від голоду, сприяння фізичному, розумовому й моральному вихованню, правовий і соціальний захист тощо. Особливе місце у творчості письменника посідає проблема зображення злиденного, тяжкого життя безпритульних дітей. Словами свого друга В. Г. Короленко у творі «У поганому товаристві» говорить, що «не міг собі уявити, щоб діти могли жити без дому, …члени "лихого товариства" жили в підземеллі. Світла тут було мало, більше сирості й мороку. Уздовж стін де-не-де стояли дерев’яні лавки й оцупки, що заміняли стільці. Лавки були завалені якимось лахміттям, що заміняло постелі… Долівка цього підземелля була закидана стружками і всякими обрізками; всюди був бруд і безладдя» [1]. Володимир Галактіонович описує «*лихе товариство*», у якому перебували «*діти підземелля*»: «*Якісь нещасні темні особи, закутавшись у страшенно подерте лахміття, злякані, жалюгідні й знічені, сновигали по острову… нещасні темні особи мимоволі, понурившись, зникали за мостом… і одна за одною тонули в сльотавих сутінках вечора… З гір і ярів, що оточували каплицю, вранці спускалися в місто найнеймовірніші й найпідозріліші постаті, які смерком зникали в тому ж напрямі. Своєю появою вони*

бентежили тиху й дрімливу течію міського життя, вирізняючись на сіренькому тлі похмурими плямами… Місто їх не визнавало, та вони й не просили визнання: їхнє ставлення до міста мало чисто бойовий характер: вони вважали за краще лаяти обивателя, ніж підлещуватись до нього, брати самим, ніж випрошувати» [1].

Таким чином, гості Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка – внутрішньо переміщені особи – дізнаються про громадську та літературну діяльність письменника Володимира Галактіоновича Короленка, якого сучасники називали совістю інтелігенції, адвокатом слабких і пригнічених, моральним генієм та апостолом дієвої любові.

Список бібліографічних посилань

1. Короленко В. Сліпий музикант : повісті та оповідання. Київ : Молодь, 1979. 204 с.
2. Війна відійшла на другий план. Ветерани АТО після реабілітації творчістю // Новинарня. 2017. 11 трав. URL: https://novynarnia.com/2017/05/11/viyna-vidiyshla-na-drugiy-plan-veterani-ato-pislya-reabilitatsiyi-tvorchistyu/
3. Забора С. Психологічна реабілітація військових засобами декоративно-прикладного мистецтва у музейному просторі // Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 трав. 2023 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Полтава, 2023. С. 332–334.
4. Короленко В. Г. «...Что написано – неопровержимо» – «...Що написано – неспростовне». Київ : Видавничий дім «Персонал», 2010. 468 с.
5. Куторжевська Л. Соціальна робота з уразливими категоріями населення : навч.-метод. посіб. для студентів спец. «Соціальна робота». Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2017. 199 с.
6. Музей-садиба вишиванок у Галинки Верховинки // Туристична компанія «Там-Тур». URL: https://tamtour.com.ua/muzei-sadyba-vyshyvanok-u-halynky-verkhovynky.
7. Ємець С. Про журфікси Короленка і Русової // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Софія Русова та сучасна українська освіта» та науково-практичного семінару «Соціалізація особистості в умовах інноваційного середовища» (Полтава, 18–19 трав. 2018 р.) / за заг. ред. Л. Куторжевської. Полтава, 2018. С. 51–53.

УДК 027.7:023-024.87+021.4-021.131]:342.78(477.54-25)

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ: ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Федяй Світлана Іванівна,
заступниця директора Наукової бібліотеки
Харківського національного університету
міського господарства ім. О. М. Бекетова
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено діяльність Наукової бібліотеки Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова в умовах повномасштабної війни Росії проти незалежної і суверенної України. Окреслено зміни пріоритетів та трансформацію діяльності у надскладних умовах воєнного часу. Особливу увагу приділено роботі бібліотеки в дистанційному режимі.*

Ключові слова: *Наукова бібліотека Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова, воєнний стан, дистанційний режим, віртуальні проєкти, вебінари, волонтерство.*

Annotation. *The article highlights the activities of the Scientific Library of the O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv amidst russia's full-scale war against independent and sovereign Ukraine. It outlines the change of priorities and transformation of activities under the most difficult wartime conditions. The work of the library in remote mode is given particular attention.*

Keywords**:** *Scientific Library of the O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, martial law, remote mode, virtual projects, webinars, volunteering.*

З перших днів російської повномасштабної агресії проти незалежної і суверенної України ХНУМГ ім. О. М. Бекетова опинився в зоні активних бойових дій, що принесло колективу ЗВО безліч випробувань. З 24 лютого 2022 р. до березня 2023 р. по об'єктах університету російські війська нанесли 17 ракетних ударів, більшість з яких із прямим влучанням. Загалом обстріляно 17 із 21 корпусів освітнього закладу. Також значних ушкоджень зазнала будівля колишнього Харківського національного університету будівництва та архітектури, який з 1 січня 2023 року входить до складу навчального закладу як Навчально-науковий інститут будівельної та цивільної інженерії.

Пошкоджено приміщення Наукової бібліотеки, розташованої в головному корпусі ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, а також її філій у гуртожитках, руйнувань зазнала бібліотека відокремленого структурного підрозділу «Житлово-комунальний фаховий коледж ХНУМГ імені О. М. Бекетова». Незважаючи на надскладні умови, в яких бібліотекарям довелося вирішувати низку проблем щодо ліквідації наслідків ушкоджень, збереження фондів та обладнання книгозбірні, вони продовжували займатися науковою, бібліографічною та інформаційною діяльністю в новому форматі: майже вся робота була переведена в дистанційний режим. Завдяки тому, що науковці освітнього закладу, працівники університетської бібліотеки підтримували концепцію вільного доступу до наукової інформації, всі електронні ресурси доступні користувачам у режимі 24/7.

Значна частина роботи НБ ХНУМГ ім. О. М. Бекетова була присвячена інформаційній підтримці навчального й наукового процесу. Співробітники книгозбірні здійснювали пошук наукових статей у наукометричних базах даних Web of Science (Clarivate), Scopus (Elsevier); на міжнародній платформі Research4Life відповідно до навчальних програм університету, за запитами користувачів, які мають нестабільний інтернет, завантажували їх та розміщували у хмарному сховищі OneDrive для спільного доступу [2]. Для всіх учасників освітнього середовища проводилися онлайн-заходи з формування інформаційної культури, популяризації принципів академічної доброчесності. У рамках дистанційного курсу «Інформаційні ресурси Наукової бібліотеки ХНУМГ ім. О. М. Бекетова» для бакалаврів університету бібліотекою було проведено серію вебінарів «Стандарти бібліографічного опису та як уникнути плагіату при написанні наукових робіт». Для магістрів ЗВО проведено семінар «Правила написання наукової статті та стандарти бібліографічного опису». У межах серії онлайн-зустрічей «Академічна доброчесність», яку ініціював Студентський сенат університету, фахівці книгозбірні провели вебінари «Правила цитування та ресурси бібліотеки ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, які допоможуть уникнути плагіату» та «Стандарти бібліографічного опису».

Оскільки ЗВО Харківської області через постійні ворожі обстріли продовжують працювати в дистанційному форматі, виховна та соціокультурна діяльність бібліотеки здійснюється в режимі онлайн. Пріоритетним напрямом цієї діяльності стало національно-патріотичне виховання студентської молоді. У цей період особливого значення набули

віртуальні проєкти, приурочені до важливих подій в суспільно-політичному житті України, ювілеїв і пам’ятних дат видатних осіб. Із початку війни на сайті та каналі НБ на ютубі представлено 27 віртуальних виставок.

Незабутніми подіями як для бібліотекарів, так і студентів стали Тиждень зі Сковородою та Сковородинівські читання, приурочені до 300-річчя від дня народження українського просвітителя, філософа-гуманіста, поета і педагога Г. С. Сковороди. У межах заходів молоді поціновувачі української поезії зворушливо та чуттєво читали вірші Григорія Сковороди, на сторінці бібліотеки у фейсбуку викладалися афоризми славетного земляка, а також було презентовано віртуальну виставку «Стежками Сковороди».

З нагоди святкування Міжнародного дня рідної мови проведено акцію «Передай привіт Бекетовському». Здобувачі освіти, викладачі та співробітники університету записали відео українською та мовою тієї країни, у якій вони зараз проживають. Дієвою формою виховної та соціокультурної діяльності НБ в умовах дистанційної роботи стали флешмоби: «Книжковий ланцюг єдності» (з нагоди Дня Соборності України), до Всесвітнього дня читання вголос, з поширення ідей Григорія Сковороди.

На новий рівень вийшла проєктна діяльність бібліотеки. Усвідомлюючи важливість збереження історичної спадщини університету, співробітники НБ долучилися до документального проєкту зі створення єдиної інформаційної бази «Воєнний щоденник ХНУМГ ім. О. М. Бекетова». Бібліотекарі розпочали роботу зі збирання тематичних матеріалів щодо діяльності університету в воєнний період, фіксування та збереження інформації на єдиній електронній платформі [4].

Працівники бібліотеки також увійшли до складу команди бібліотекарів-документалістів, які фіксують наслідки війни. Ця робота проводиться у рамках мультиплатформного проєкту «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану», який реалізують фахівці ХДНБ ім. В. Г. Короленка в партнерстві з членами ХОВ УБА [3].

Попри складні обставини воєнного часу, бібліотекарі долучалися до організації святкових заходів, брали участь у роботі конференцій, семінарів, та інших івентів, у тому числі міжнародних. Непересічною подією не тільки для спільноти університету, а й усього міста Харкова стала презентація наукового видання «Академік архітектури О. М. Бекетов. Архів документів», яка відбулася 21 серпня 2023 року. За активну участь у

створенні цього видання Почесною грамотою виконкому Харківської міської ради була нагороджена Олена Василівна Балишева – завідувачка сектору консультації користувачів бібліотеки.

Співробітники НБ активно займалися публікаційною діяльністю, а також підвищенням особистісного та професійного рівня. З лютого 2022 до жовтня 2023 року вийшли друком 6 публікацій. За успішне проходження вебінарів від компанії Clarivate, дистанційних курсів від українських навчальних платформ бібліотекарі отримали 397 іменних сертифікатів.

У надскладні для нашої країни часи Юлія Моргун, Юлія Дроговоз, Тетяна і Богдан Білейчуки, Олена Запорожченко та інші працівники книгозбірні долучилися до потужної спільноти волонтерів України. Їх діяльність була відзначена подяками, а Юлія Моргун отримала Стипендію солідарності у збереженні культурної спадщини України.

Таким чином, попри складнощі та реалії війни, фахівці НБ ХНУМГ ім. О. М. Бекетова продовжують надавати послуги користувачам, впроваджувати в бібліотечну практику інновації, займатися збереженням книжкового фонду та обладнання бібліотеки, а також волонтерською діяльністю. «Попри всі виклики та руйнування #Beketov_family тримається разом та не зупиняється у підготовці фахівців, що обов’язково відбудують не тільки приміщення університету, а й міста вільної, незалежної держави. Разом до ПЕРЕМОГИ!» [1].

Список бібліографічних посилань

1. Ворог намагається знищити освітній та науковий потенціал нації // Facebook. Харківський національний університет міського господарства імені Бекетова. URL: https://www.facebook.com/Beketov1922/posts/632802432181814 (дата звернення: 05.09.2023). Опубл.: 6 лютого 2023 р., 16:15.
2. Діяльність Наукової бібліотеки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова в реаліях війни // Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова : офіц. сайт. URL: https://www.kname.edu.ua/index.php/ru/5007-діяльність-наукової-бібліотеки-харківського-національного-університету-міського-господарства-імені-о-м-бекетова-в-реаліях-війни, вільний (дата звернення: 18.09.2023).
3. Наукова бібліотека Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова : Бібліотеки закладів вищої освіти Харкова / автор-укладач: Світлана Федяй // Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану : хронологія бібліотечного спротиву : сайт / Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. URL: https://sites.google.com/view/kharkiv-libraries-

resistance/місто-герой-харків/бібліотеки-закладів-вищої-освіти-харкова#h.mvi4vn5k3db7, вільний (дата звернення: 21.09.2023).

4. Наукова бібліотека ХНУМГ ім. О. М. Бекетова долучилася до проєкту «Воєнний щоденник» // Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. Бібліотека : офіц. сайт. URL: https://library.kname.edu.ua/628-naukova-biblioteka-khnumg-im-o-m-beketova-zaluchilasya-do-proektu-voennij-shchodennik, вільний (дата звернення: 18.09.2023).

УДК 023“374.5”

ДОСВІД РОБОТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРОЗВАРЮВАННЯ ІМ. Є. О. ПАТОНА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Іваненко Світлана Василівна,
завідувачка науково-технічної бібліотеки
Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона
Національної академії наук України
Україна, Київ
ORCID 0000-0001-8756-0892

Анотація. *Представлено досвід роботи науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні показники роботи книгозбірні під впливом повномасштабних воєнних дій на території України. Узагальнено практичний досвід участі бібліотеки у волонтерській діяльності установи.*

Ключові слова: *інформаційно-аналітичний продукт, електронний каталог, бібліографічний покажчик, зварювання і споріднені технології, науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона, повномасштабні воєнні дії, війна в Україні.*

Annotation. *The experience of activity of scientific-technical library of the E. O. Paton Electric Welding Institute of the NAS of Ukraine under martial law is presented. The main indicators of the library work are analyzed under the influence of full-scale military operations in the territory of Ukraine. The practical experience of the library's participation in the institution's volunteer activities is summarized.*

Keywords: *informational analytical product, electronic catalog, bibliographic index, welding and related technologies, scientific-technical library of the E. O. Paton Electric Welding Institute, full-scale military operations, war in Ukraine.*

Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона Національної академії наук України (НТБ ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України) заснована в 1934 р. Основою формування книжкового фонду книгозбірні став науковий доробок засновника інституту Євгена Оскаровича Патона зі 400 праць.

За роки свого існування книгозбірня стала однією з найпотужніших у мережі бібліотек наукових установ НАН України з унікальним вузькоспеціалізованим фондом літератури зі зварювання і споріднених процесів. Станом на червень 2023 р. фонд НТБ становить 275,6 тис. примірників (з них 96,3 тис. прим. іноземними мовами). У фонді знаходиться понад 86 тис. книг, 134 тис. примірників періодичних видань, 405 мікрофільмів, 54,6 тис. примірників спеціальних видів літератури (дисертації, автореферати дисертацій, переклади публікацій із іноземних джерел, звіти про виконання науково-дослідних робіт установи, каталоги зарубіжних фірм, матеріали конференцій Міжнародного інституту зварювання) та 1,7 тис. документів з особистої колекції видань академіка Бориса Євгеновича Патона.

Значним викликом для роботи бібліотеки став повномасштабний збройний напад Російської Федерації 24 лютого 2022 р. та запровадження на території України воєнного стану.

У 2023 р. підписну компанію було анульовано. Комплектування періодикою відбувається за рахунок дарів від читачів, спільнокоштом бібліотекарів та централізовано за міжнародним книгообміном через НБУВ. Деякі видання надходять від зарубіжних редакцій профільних журналів. Основними джерелами комплектування книжкового фонду під час війни залишаються дари від авторів видань; співробітників інституту; керівного складу установи, отримані від співпраці з іншими вченими та організаціями; від академічних видавництв «Академперіодика» і «Наукова думка» та Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Будівля інституту та приміщення бібліотеки не зазнали руйнувань під час масованих обстрілів Києва, проте нагальним питанням у діяльності бібліотеки стало збереження фондів в умовах великого перепаду температури і порушення вологісного режиму при постійних відключеннях електроенергії та водопостачання через атаки на критично важливі об’єкти інфраструктури України.

У червні 2023 р. показник відвідуваності знизився більш ніж на 30%, а книговидача – на понад 60%. З початком війни за рахунок впровадження

електронного обслуговування показники відвідування та кількості користувачів вдалося зберегти на рівні 2020 р., а книговидачу повернути до рівня 2019 р.

Важливою умовою існування сучасної наукової бібліотеки є затребуваність її інформаційно-аналітичної діяльності. До інформаційно-аналітичних продуктів НТБ ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України сьогодні належать бібліографічні довідки, бібліографічні покажчики, інформаційні бюлетені, віртуальні виставки та буктрейлери.

Виконання письмових та усних довідок, консультації біля каталогів і картотек дають змогу ширше розкрити багатство фонду книгозбірні, допомагають користувачам у доборі літератури під час наукового пошуку. У 2000-х рр. таких довідок фіксувалося до п'яти тисяч на рік, у 2019 р. – трохи більше тисячі, а у 2020–2023 рр. їхня кількість знизилася на 40%.

Бібліотека належну увагу приділяє підготовці тематичних ретроспективних бібліографічних покажчиків за тематикою досліджень установи, також здійснюється випуск бюлетенів нових надходжень періодичних видань.

Важливим напрямом довідково-бібліографічної діяльності НБ є підготовка бібліографічних покажчиків до пам'ятних дат, зокрема «Праці співробітників Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона за 1934–1984 рр.» (1984 р.), «Праці співробітників Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона за 1985–2014 рр.», «Праці співробітників Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона. Книги та брошури (1985–2019 рр.)» (2019 р.). Окремі з них доповнені та перевидані, деякі вийшли друком не лише в Україні, а й за кордоном.

Для інформування наукових відділів актуальними матеріалами зі зварювання і суміжних процесів співробітники бібліотеки здійснюють випуск бібліографічного покажчика «Зварювання і споріднені технології», який змінив свою періодичність із 6-ти до 4-х на рік через тенденції до зменшення надходжень літератури. Обсяг наповненості покажчика у воєнний період вдається утримувати за рахунок джерел відкритого доступу за тематикою видання. У 2023 р. зміст бібліографічного покажчика доповнено новим розділом «Публікації вчених ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України у наукометричних базах даних».

Бібліотекарі беруть участь у науково-дослідній роботі ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України, а також плідно співпрацюють з Інститутом бібліотекознавства НБУВ. Підготовлені публікації і виголошені доповіді й

виступи популяризують роботу наукової установи загалом та бібліотеки зокрема.

Важливе місце у бібліотечно-інформаційній діяльності бібліотеки займає виставкова робота. Традиційні книжкові виставки експонуються в читальній залі. Через запроваджені карантинні обмеження у 2020 р. бібліотека активізувала організацію електронних вітрин з метою розкриття і популяризації фонду за межами установи. Того ж року розпочато роботу зі створення буктрейлерів до цих виставок та їх публікація на сторінці бібліотеки у фейсбуці. Варто зауважити, що віртуальні виставки стали основним джерелом розкриття бібліотечних фондів з початку повномасштабної збройної агресії.

Найважливішим продуктом НТБ ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України є електронний каталог, робота над яким розпочалася 1995 року. Станом на середину 2023 р. каталог налічує понад 50 тис. записів на базі АБІС «ІРБІС-64». Треба зазначити, що нині робота з електронним каталогом (ЕК) спрямована не на поповнення новими записами, а на його систематизацію і розподіл на окремі розділи для зручного використання.

Бібліотека здійснює комплекс робіт з організації доступу до ресурсів Scopus та Web of Science, підтверджує адреси електронної пошти в домені інституту в Google Scholar, реєструє профілі на ресурсі «Бібліометрика української науки», адмініструє профілі вчених у розділі «Книжкові видання» на корпоративному академічному порталі nas.gov.ua тощо [1].

З початком війни НТБ ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України відразу долучилася до волонтерської допомоги у рамках діяльності установи в цьому напрямі. Головним завданням бібліотеки як інформаційного центру стало документування воєнних подій та участі установи у допомозі військовим (інтерв'ю у ЗМІ, публічні виступи щодо напрямів науково-технічної допомоги інституту в умовах війни та повоєнному відновленні країни, організація заходів воєнної тематики). Бібліотекарі долучаються до збору коштів на потреби бійців територіальної оборони, ЗСУ, військових шпиталів, ВПО. У 2022 р. з резервного фонду бібліотеки було передано майже 40 видань як благодійна допомога, у 2023 р. – 16 книг. Також бібліотекарі долучаються до інших видів допомоги за межами установи (виготовлення захисних сіток, гуманітарна допомога постраждалим від підриву росіянами Каховської ГЕС тощо).

Діяльність наукових бібліотек у воєнний час складна й відповідальна. Окрім виконання своїх безпосередніх функцій, бібліотеки

стали осередками волонтерської діяльності. Сьогодні важливо ділитися власним досвідом роботи в умовах війни, тримати інформаційний фронт та своєю повсякденною працею наближати довгоочікувану перемогу.

Список бібліографічних посилань

1. Іваненко С. Участь науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона в наукометричних дослідженнях // Вісник Книжкової палати. 2023. № 4. С. 35–39. URL: http://visnyk.ukrbook.net/article/view/280918

УДК 026.081:61]:355(477)

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Панфілова Алла Миколаївна,
завідуюча відділом науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено інформаційно-аналітичну діяльність відділу науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України в умовах війни, розглянуто інформаційно-аналітичні продукти відділу та роль дистанційного обслуговування в задоволенні інформаційних потреб користувачів.*
Ключові слова: *бібліотека, інформаційно-аналітична діяльність, вебсайт бібліотеки, дистанційне обслуговування, війна.*

Annotation. *The information and analytical activity of the department of scientific and information work of the National Scientific and Medical Library of Ukraine in the wartime is highlighted, the information and analytical products of the department and the role of distance servicing in satisfaction of the information needs of users are considered.*
Keywords: *library, information and analytical activity, library website, distance servicing, war.*

Військова агресія Росії проти України створила виклик існуванню нашої держави та її суверенітету, призвела до значних соціальних потрясінь. Початок повномасштабної війни в Україні став новим

випробуванням для нашого суспільства в цілому й для бібліотек зокрема. Робота в умовах війни потребувала адаптації та врахування нових реалій. Надзвичайно важливо було гнучко організувати роботу бібліотеки та повною мірою забезпечити комфорт, безпеку і психологічну підтримку читачів.

Обслуговування медичних працівників в умовах війни ставить перед бібліотекою нові завдання, які потребують нових ідей, теорій, концепцій. На сучасному етапі бібліотека перетворилась в активного розповсюджувача інформації, стала інформаційним центром, доступ до якого не обмежений у часі й просторі. Алгоритм співпраці з користувачами в умовах криз було закладено в часи пандемії COVID-19. Сьогодні ННМБУ активно розширює власний медіапростір.

Однією з важливих функцій бібліотеки є інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я та науковців, що сприяє розвитку медичної науки й впровадженню в практику охорони здоров'я найголовніших досягнень в галузі медицини. Сьогодні вебсайт бібліотеки (https://library.gov.ua/) надає доступ як до ЕК, так і до повнотекстових баз даних (БД), бібліографічних та інформаційно-аналітичних продуктів. Слід зазначити, що медичні фахівці переважно зацікавлені в доступі не до якогось окремого ресурсу, а в отриманні комплексної інформації з певного питання, тому все більш затребуваними стають інформаційно-аналітичні продукти у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, дайджесту тощо. Використання таких продуктів дає змогу медичним працівникам швидко зорієнтуватися в загальному потоці інформації та значно скоротити час на пошук потрібних матеріалів.

Велику кількість інформаційно-аналітичних продуктів готують фахівці відділу науково-інформаційної роботи. На вимогу читачів вони впевнено трансформують свою діяльність до умов сьогодення, впроваджують нові інформаційні продукти, розширюють послуги та сервіси на підтримку вітчизняної медицини. У 2021 р. розпочато випуск щоквартального інформаційного дайджесту «Актуальні напрями медицини», призначенням якого стало ознайомлення широкого кола медичних працівників з новими надходженнями, що висвітлюють актуальні напрями сучасної світової та вітчизняної медицини. Дайджест містить інформацію про нові видання, що надходять до фонду ННМБУ, зокрема й до Польської медичної бібліотеки ім. проф. Збігнєва Реліги, та наукові статті, представлені у світових інформаційних ресурсах та

українських БД. Архітектура дайджесту та його дизайн є функціональними й зручними у використанні. Усі джерела, крім друкованих видань з фонду ННМБУ, містять гіперпосилання на повнотекстові ресурси. Це інформаційно-аналітичне видання значно розширює доступ медичних працівників до найсучасніших світових джерел та здійснює забезпечення інформаційних потреб різних категорій фахівців галузі охорони здоров'я. Сьогодні спеціалісти-медики мають можливість ознайомитися з випусками дайджесту за 18 медичними темами, визначеними в наказі МОЗ України № 1832 від 07.10.2022 р. «Про затвердження пріоритетних напрямів розвитку сфери охорони здоров'я на 2023–2025 роки».

Війна відповідним чином позначається і на пріоритетах діяльності бібліотеки. Усі номери дайджесту містять розділ «Військова медицина», основне завдання якого – ознайомлення медичних фахівців з інформаційними джерелами щодо організації медичного забезпечення підрозділів ЗСУ; зміцнення здоров'я військовослужбовців, а також запобігання бойовим ушкодженням та захворюванням; забезпечення діагностики та необхідного лікування бійців у військових умовах; координація дій медпрацівників на етапах евакуації поранених та хворих. У розділі «Медицина надзвичайних ситуацій» розкриваються правила поведінки, основні способи захисту, загальні принципи надання першої медичної допомоги постраждалим і пораненим внаслідок надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу з метою збереження життя особового складу військ та цивільного населення; вплив надзвичайних ситуацій на особистість. Матеріали цих розділів сьогодні актуальні, як ніколи.

Варто зазначити, що дайджест виходить у друкованому та електронному форматах. Розміщення інформаційного дайджесту в онлайн-доступі дає змогу значно розширити аудиторію потенційних користувачів бібліотеки та репрезентувати нові надходження. Також поповнення цифрового архіву ННМБУ інформаційно-аналітичними продуктами сприяє формуванню масивів структурованої, тематичної інформації, що входить до складу електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

На запит кафедри загальної та медичної психології Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця та Асоціації з медичної та психологічної реабілітації до науково-практичної конференції підготовлено бібліографічний покажчик «Медико-психологічна реабілітація та соціальна адаптація учасників бойових дій і вимушених

переселенців в Україні: проблеми та перспективи». У покажчику представлена література, що відображає проблеми посттравматичних стресових розладів; розглядає систему реабілітації в Україні та шляхи її вдосконалення; представляє сучасні моделі реабілітації та узагальнює новий досвід медичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій та ВПО; аналізує досвід інших країн світу з надання реабілітаційних послуг військовослужбовцям – учасникам бойових дій.

З 2018 р. на запит Міністерства охорони здоров’я (МОЗ) України фахівці відділу щорічно проводять інформаційно-аналітичну роботу, що передує затвердженню переліку проєктів фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок закладів та установ сфери управління МОЗ України, які пройшли конкурсний відбір і фінансування яких буде проводитися за рахунок коштів Державного бюджету України. Звіт з отриманими в результаті аналітичного дослідження висновками використовується у процесі оцінювання наукових співробітників та при виділенні грантів.

З метою інтеграції бібліотечно-бібліографічних ресурсів провідних бібліотек України з 2005 р. бібліотека проводить аналітико-синтетичну обробку періодичних видань для Українського реферативного журналу «Джерело. Серія 4. Медицина. Медичні науки» НБУВ. Результатом наукової обробки інформації є вторинний документ, основу якого становить реферат. Реферати складаються українською й англійською мовами, надсилаються до редакції журналу та відображаються в базі даних періодичних видань ННМБУ.

Незважаючи на воєнний стан, фахівці відділу не припиняли дистанційного забезпечення інформаційних запитів медичних закладів. Одним із затребуваних видів інформаційних запитів є аналітичні довідки. Довідки виконуються на запит замовника. Серед замовників ННМБУ – заклади охорони здоров’я, наукові установи, громадські організації, науковці. Кожен запит унікальний і вимагає свого підходу до його виконання. Готується аналітична довідка на основі пошуку, відбору, оцінки, аналізу та узагальнення тематичної і фактографічної інформації. Ця робота трудомістка, потребує певних навичок і підвищеної уваги. Вирішальну роль при підготовці аналітичних матеріалів має рівень кваліфікації бібліотекаря: його професійні знання, ерудиція, вміння робити висновки в нестандартній ситуації тощо. Використання електронного каталогу, електронних версій періодичних видань, світових інформаційних

ресурсів та цифрового архіву ННМБУ забезпечує високий рівень оперативності підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. Першочергова увага приділяється виконанню запитів військової тематики, зокрема для Головного військового клінічного госпіталю, Української військово-медичної академії, ДНУ «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» ДУС.

Час на прийняття рішень у медичній галузі, особливо в воєнних умовах, має чіткі термінові межі, цінність інформаційно-аналітичних матеріалів для медиків визначається своєчасністю отримання інформації. При підготовці аналітичних документів з питань медицини в умовах війни фахівці підрозділу дуже обмежені в часі. За незначний проміжок часу ми створюємо аналітичний продукт, придатний для використання замовником, корисний для нього вже на момент створення. Долаючи серйозні виклики й загрози, фахівці відділу активно розширюють можливості якісного обслуговування, активно долучаються до науково-інформаційного забезпечення військових медиків.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В. Дистантне інформаційно-аналітичне забезпечення користувачів бібліотек у контексті розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ. 2012. Вип. 33. С. 433–442.
2. Варенко В. М. Електронні комунікації в інформаційно-аналітичній діяльності // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 1. С. 53–58.
3. Науменко С. «Медичні бібліотеки України в умовах війни» [Електронний ресурс] // Бібліотечний вісник. 2022. № 3. С. 97–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2022_3_12

УДК 025.5:004]:027.7:378.4(477.54-25):355.4(477-651.2:470-651.1)»2022/2023»

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ВИДАННЯХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАРАЗІНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ 2022–2023 РОКІВ

Глибицька Світлана Борисівна,
головна бібліографиня науково-бібліографічного
відділу Центральної наукової бібліотеки
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про електронні видання, створені у 2022–2023 рр. Центральною науковою бібліотекою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під час російсько-української війни. Вони містяться в репозитарії університету в започаткованому в 2022 р. розділі «Каразінський університет і російсько-українська війна 2014–2023 рр.». Триває збір матеріалів з історії Каразінського університету під час війни, на основі яких буде підготовлено бібліографічний покажчик, що також поповнить електронний архів.*

Ключові слова: *російсько-українська війна (2022–2023 рр.), Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Каразінський університет; Центральна наукова бібліотека Каразінського університету; «небесні каразінці»; викладачі, співробітники, студенти і випускники Каразінського університету, які загинули під час російсько-української війни.*

Annotation. *The report refers to electronic publications created by the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University during the Russian-Ukrainian war of 2022–2023. They are included in the university repository in the section «Karazin University and Russian-Ukrainian war 2014–2023». The collection of materials from the history of the Karazin University during the war is also underway – a bibliographic index will be made based on them.*

Keywords: *Russian-Ukrainian war of 2022–2023, V. N. Karazin Kharkiv National University; Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University; «heavenly karazinians»; teachers, employees, students and graduates of the Karazin University who died as a result of the Russian-Ukrainian war.*

Повномасштабна війна, яку РФ розпочала в Україні 24 лютого 2022 р., змінила все життя в нашій державі. З перших днів війни від ворожих обстрілів потерпають Харків та Харківська область, зазнали та продовжують зазнавати руйнувань міста та села, їх інфраструктура, щодня

додаються численні жертви, донині частина нашої області перебуває під окупацією, на окремих територіях ведуться активні бойові дії.

Від війни постраждав і ХНУ ім. В. Н. Каразіна, його будівлі, окремі підрозділи, зокрема ЦНБ, але, незважаючи та всі руйнування та втрати, і університет, і бібліотека продовжують працювати.

Одним із напрямів роботи ЦНБ є фіксація втрат і скоєного країною-агресором у Харкові, області, Каразінському університеті, а також документування того, як живуть місто й університет у цей важкий час. Частина зібраних матеріалів уже знаходиться в електронному архіві університету, який веде бібліотека. Для цих матеріалів започатковано розділ «Каразінський університет і російсько-українська війна 2014–2023 рр.».

На сьогодні там розміщені хронологічні покажчики «Війна в Харкові та Харківській області: Хроніка подій у посиланнях за пів року повномасштабної російсько-української війни (24.02.2022 – 31.08.2022)», «Війна в Харкові та Харківській області (2022–2023): Хроніка подій у посиланнях за друге півріччя повномасштабної російсько-української війни (1.09.2022 – 28.02.2023)» [1; 2]. Матеріали з цієї тематики за наступні періоди й надалі будуть оброблятися та розміщуватися в електронному архіві. Після завершення війни ці хронологічні покажчики планується об’єднати в одне бібліографічне видання з науково-допоміжним апаратом, що включатиме іменний та географічний покажчики.

Також після війни планується підготовка бібліографічних ресурсів, в яких акумулюватимуться матеріали з історії ХНУ ім. В. Н. Каразіна під час повномасштабної російсько-української війни, які нині ретельно збираються, а також покажчика про роботу ЦНБ університету.

Крім того, не має канути в Лету подвиг каразінців, які стали на захист нашої Вітчизни, адже багато випускників, співробітників, студентів університету полягли в боях, захищаючи Україну від загарбників. Деякі каразінці загинули під час обстрілів Харкова та області. На сьогодні до цього мартиролога занесено 53 особи, імена яких пов’язані з нашим вишем. Для увічнення пам’яті в університеті встановлено меморіальні дошки загиблим на фронті героям, а бібліотека створює свій віртуальний меморіал. В означеному розділі викладено списки загиблих під назвою «Небесні каразінці: Викладачі, студенти, випускники Каразінського університету, які загинули під час російсько-української війни». Про кожного наведено основні біографічні відомості. Хронологічні рамки першого списку: 2014 р. – грудень 2022 р., другого – до червня 2023 р.,

третього – до серпня 2023 р. Відсутні в попередніх списках біографічні дані уточнюються та доповнюються в наступних. Останній список «небесних каразінців» доповнено світлинами майже всіх осіб [3], також створюється публікація, де про кожного з них розказується більш детально.

У цьому розділі електронного архіву опублікована розповідь випускниці Харківського державного університету, доцентки Маріупольського державного університету Тамари Марківни Нікольченко (нар. 1941 р.) під назвою «Сказати, що це був жах, – це нічого не сказати…», у якому наведено спогади про пережите в Маріуполі в перші місяці повномасштабної війни, про складний і небезпечний виїзд з окупованої території [4]. Міститься також стаття аспіранта кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету університету Олексія Янкула, який на основі дописів, розміщених у соцмережах, створив образ воєнного Харкова 2022 року [5].

Усі ці матеріали, що відображають події в Україні, Харкові, області, у Каразінському університеті під час повномасштабної російської агресії, стануть у нагоді не лише фахівцям, які будуть вивчати цей період, але й залишаться доказами й свідченнями історії в пам’ять про ці жахливі часи.

Список бібліографічних посилань

1. Війна в Харкові та Харківській області : Хроніка подій у посиланнях за пів року повномасштабної російсько-української війни (24.02.2022 – 31.08.2022) / Центр. наук б-ка Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна ; уклад. С. Б. Глибицька. Харків, 2023. 211 с. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17793.
2. Війна в Харкові та Харківській області (2022–2023) : Хроніка подій у посиланнях за друге півріччя повномасштабної російсько-української війни (1.09.2022 – 28.02.2023) / Центр. наук б-ка Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна ; уклад. С. Б. Глибицька. Харків, 2023. 177 с. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17941.
3. Небесні каразінці : Викладачі, студенти, випускники Каразінського університету, які загинули під час російсько-української війни (2014 – серпень 2023 року) / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; уклад. С. Б. Глибицька. Харків, 2023. 7 с., 52 фот. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17946.
4. Нікольченко Т. М. «Сказати, що це був жах, – це нічого не сказати…» : розповідь Тамари Марківни Нікольченко, доцентки Маріупольського державного університету, випускниці Харківського державного університету / записала Світлана Глибицька // eKhNUIR : електрон. архів Каразін. ун-ту. 15.03.2023. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17762.

5. Янкул О. М. «Пишу тобі. Я сумую»: образ воєнного Харкова 2022 року в дописах мешканців у соціальних мережах / Олексій Миколайович Янкул // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. «Історія». 2022. Вип. 62. С. 203–230. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17778; https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-09.

УДК 021.9:004]:[061.23.024(477)+027.54(477.83-25)]

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРАНТОВОГО ПРОЄКТУ «КНИЖКОВА СПАДЩИНА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА імені ШЕВЧЕНКА (1874–1913): ЦИФРОВА КОЛЕКЦІЯ» У ЛЬВІВСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА

Мудроха Валентина Олександрівна,
завідувачка відділу бібліотекознавства
Львівської національної наукової бібліотеки
України ім. В. Стефаника,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший дослідник
Україна, Львів

Анотація.*Окреслено шлях реалізації та впровадження у практичну діяльність ЛННБ України ім. В. Стефаника ґрантового проєкту «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» за підтримки Українського культурного фонду. У межах проєкту фахівцями за бібліографічними джерелами виявлено видання з фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника, сформовано їх реєстр для створення цифрової колекції, яка налічує 500 примірників. Оцифрування видань НТШ дало можливість установі створити страховий фонд цифрових копій книжкових пам'яток. Репрезентована на офіційній сторінці бібліотеки цифрова колекція розкриває унікальний фонд книгозбірні, надає вільний доступ читачам до книжкових пам'яток, які становлять національне надбання, і тим самим оприлюднює для широкого загалу багату культурну спадщину України.*

Ключові слова: *Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Український культурний фонд, грантовий проєкт, оцифрування, цифрова колекція, Наукове товариство імені Шевченка.*

Annotation. *The way of realization and introduction into practical activity of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv of the grant project «Book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874–1913): digital collection» with the*

support of the Ukrainian Cultural Foundation. As part of the implementation of the project, the specialists of Library completed a number of tasks. In particular, according to bibliographic sources discovered publications from the fund of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Formed their register for create a digital collection, which includes 500 copies. The digitization of publications of the Shevchenko Scientific Society provided the institution with the opportunity to create an insurance fund for digital copies of book monuments. The digital collection represented on the official website of the library reveals the unique fund of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, provides readers with free access to book monuments that are national heritage and thereby makes public the rich cultural heritage of Ukraine for the general public.

Keywords: *Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Ukrainian Cultural Foundation, the grant project, digitization, digital collection, Shevchenko Scientific Society.*

Грантовий проєкт Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (ЛННБ України ім. В. Стефаника) «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» спрямований на збереження та популяризацію книжкових пам'яток, що становлять національне надбання, введення в систему міжнародної та вітчизняної системи електронних комунікацій найбільш цінних та рідкісних видань книгозбірні. Він здобув перемогу в конкурсі, проведеному Українським культурним фондом у 2023 р. у програмі «Культурна спадщина» підпрограмі «Диджиталізація», який був зреалізований впродовж 5 місяців (червень–жовтень 2023 р.) у три етапи:

перший – бібліографічно-пошуковий – виявлення і відбір видань;

другий – передбачав виконання таких операцій:

– замовлення видань з фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника;

– звірку виявлених видань на предмет представлення в оцифрованому вигляді в мережі;

– визначення фізичного стану відібраних видань для можливості їх оцифрування;

– первинну каталогізацію видань;

– формування бібліографічної баз даних книжкових пам'яток Наукового товариства Шевченка (НТШ) в електронному каталозі бібліотеки, що включало в себе перевірку наявності запису та коректності внесення бібліографічних мета даних. При відсутності такого запису відбувалося його складання;

– інсталяція та підтримка в робочому стані комп'ютерної мережі, робочих станцій та програмного забезпечення до ПК;

– обслуговування автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «Aleph»;

– організація доступу до інтернету;

третій етап – створення цифрової колекції в ЕК бібліотеки, що передбачало наукове опрацювання книжкових пам’яток НТШ:

– каталогізація та складання основних вихідних відомостей, предметизація та індексація видань в АБІС «Aleph» у форматі Marc21;

– опис та створення розширених метаданих до бібліографічного опису в АБІС «Aleph» у форматі Marc21 (провенієнції, приналежність до приватних колекцій, режим доступу та цифрову колекцію).

Таким чином, уперше за ґрантової підтримки Українського культурного фонду стало можливим так масштабно на вебсайті бібліотеки представити результати багаторічної кропіткої праці бібліотечних фахівців із наукового опрацювання книжкової спадщини НТШ, яка є однією з найцінніших серед восьмимільйонного фонду книгозбірні.

Колекція видань НТШ, яка зберігається у фонді ЛННБУ ім. В. Стефаника, є однією з найбільших і найповніше представлених, зважаючи на те, що більшість із представлених у ній книг були заборонені царською цензурою. У рамках проєкту «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» було здійснено повнотекстове оцифрування 500 видань, які відображають перший (1874–1891) і другий період (1892–1913) діяльності товариства. В основному це доробок провідних учених та громадських діячів, частина з яких була репресована радянською владою, а саме: Михайла Возняка, Івана Верхратського, Володимира Гнатюка, Михайла Грушевського, Миколи Залізняка, Олександра Колесси, Олександра Кониського, Івана Кревецького, Володимира Леонтовича, Івана Нечуя-Левицького, Степана Руданського, Кирила Студинського, Юрія Федьковича, Івана Франка, Тараса Шевченка, Василя Щурата та інших авторів (загалом 118 осіб).

Тематична палітра праць, виданих НТШ, досить широка: Україна й український народ, його життя й розвиток на різних етапах історії, географія, етнографія, усна народна творчість, українська мова, право, культура, мистецтво і т. д. Однак, незважаючи на дисциплінарне різноманіття, усі вони стоять на засадах відстоювання суверенності та незалежності України, а також пропагування українських цінностей та української ідентичності. Деякі з оцифрованих книжок до 1939 р. були частиною фонду Бібліотеки НТШ, про що свідчать марки на оправі та форзаці, штампи на титульній та інших сторінках книжкового блоку.

Для реалізації проєкту важливу роль відіграло технічне та програмне забезпечення. Наявні у ЛННБ України ім. В. Стефаника ресурси дозволили забезпечити життєвий цикл цифрових ресурсів у процесі репрезентації документів: створення, обробку, зберігання, опис та надання відкритого доступу. Для ознайомлення з повнотекстовими копіями видань необхідно на вебсайті бібліотеки зі сторінки ЕК перейти у розділ «Цифрові колекції» або перейти за покликанням: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/?func=file&file_name=find-b-new&local_base=%20E2.

Грантовий проєкт «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» має особливе значення для книгозбірні в умовах російсько-української війни. Його втілення, з одного боку, сприяє збереженню доробку товариства від знищення та псування, а з іншого – надає можливість дистанційного доступу для всіх зацікавлених дослідників, насамперед тих, які вимушено емігрували за кордон, або ж не мають змоги приїхати у наукове відрядження.

УДК 37.091.32:004.77]:[005.963:023.5]:[061.2(100):02

ВЕБІНАРИ ІФЛА ЯК ЗАСІБ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕКАРІВ

Прокопенко Лілія Сергіївна,
головна бібліотекарка
Національної бібліотеки
України ім. Ярослава Мудрого,
кандидат історичних наук, доцент
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто основні характеристики вебінарів, визначено їх місце і освітній потенціал у системі неформальної освіти та підвищення кваліфікації бібліотекарів. Проаналізовано особливості вебінарів ІФЛА, обґрунтовано їх ефективність та окреслено значення для професійного розвитку бібліотекарів України.*

Ключові слова: *вебінари ІФЛА, підвищення кваліфікації бібліотекарів, міжнародне бібліотечне співробітництво, дистанційне навчання, освіта впродовж життя, неформальна освіта бібліотекарів.*

Annotation. *The main characteristics of webinars are considered, their place and educational potential in the system of non-formal education and advanced training of librarians are determined. The features of IFLA webinars are analyzed, their effectiveness is substantiated, and the importance for the professional development of librarians in Ukraine are determined.*

Keywords: *IFLA webinars, librarians advanced training, international library cooperation, distance learning, lifelong learning, non-formal education of librarians.*

Освіта дорослих, спрямована на професійне самовдосконалення і розвиток особистісних якостей, виконує низку важливих функцій і забезпечує цілісний розвиток особистості впродовж життя, підвищення її професійної і соціальної адаптації в суспільстві, розвиток здібностей. Як зазначає Л. Лукьянова, в Європі така освіта називається неформальною, визнана рівноправною з формальною у реалізації концепції освіти впродовж життя і активно розвивається вже впродовж кількох десятиліть [1, с. 404].

Успішність реалізації неформальних освітніх заходів значною мірою залежить від внутрішньої потреби особистості в самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Вибір форм і методів такого навчання визначається, зокрема, такими ознаками неформальної освіти, як добровільність і партисипативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників [1, с. 415].

В особливих умовах функціонування вітчизняної бібліотечної справи і бібліотечно-інформаційної освіти, пов’язаних як із запровадженням з березня 2020 р. карантинних обмежень, застосованих для запобігання поширенню інфекційного захворювання, викликаного гострою респіраторною хворобою COVID-19, яку спричинив коронавірус SARS-CoV-2, так і з введенням воєнного стану від 24 лютого 2022 р. у зв’язку з російською військовою агресією проти України, неформальна освіта і підвищення кваліфікації бібліотекарів зазнали суттєвих змін. Йдеться, перш за все, про переорієнтування переважно на дистанційний формат, використання гнучких моделей навчання, які дозволяють адаптуватися до різних складних і невизначених умов роботи та професійного розвитку.

Одним із найоптимальніших засобів неформальної освіти і популярною формою підвищення кваліфікації бібліотекарів стали вебінари (від англ. web + seminar, webinar) як інтерактивні мережеві навчальні заняття, що проводяться в режимі реального часу, дозволяють імітувати навчання «face to face», надаючи учасникам інструменти для спільної роботи у дистанційному режимі, забезпечують високу ефективність засвоєння теоретичного матеріалу, дозволяють формувати професійні компетенції, налаштовувати інформаційну насиченість, витримувати активний темп заходу та уможливлюють високу продуктивність роботи усіх учасників [2].

Останніми роками важливими для розвитку неформальної освіти та підвищення професійної кваліфікації бібліотекарів України є вебінари, організовані за ініціативи Української бібліотечної асоціації, національних, обласних публічних, університетських бібліотек. Окрім того, одним із лідерів у цьому напрямі є найбільша міжнародна бібліотечна організація – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА, The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA*)*.

Згідно зі Стратегією ІФЛА на 2019–2024 рр. одним із основних напрямів діяльності федерації є створення міжнародної платформи для обміну досвідом та інноваціями, організація навчання бібліотекарів із різних країн та сприяння професійному розвитку на всіх рівнях. Серед ключових ініціатив ІФЛА, які забезпечують основу для проведення заходів, спрямованих на зміцнення бібліотечної сфери і реалізацію спільного бачення, визначено такі: надання оптимальних можливостей для особистого спілкування та навчання з максимальним використанням потенціалу особистих зустрічей для об'єднання бібліотечної спільноти та подолання бар'єрів на шляху до співпраці, забезпечення доступу до нових знань та сприяння обміну ідеями; підтримка віртуального спілкування та зв'язків, розвиток «духу постійного співробітництва» у бібліотечній сфері за допомогою віртуальних інструментів мережевої взаємодії, які дозволять кожному бібліотекарю долучатися та брати участь у діалозі на глобальному рівні; забезпечення можливостей цільового навчання та професійного розвитку відповідно до сучасних освітніх та професійних тенденцій, а саме: розширення можливості щодо вивчення та залучення аудиторії, організація навчання з основ адвокації, підготовка та консолідація майбутніх лідерів у професії тощо [4].

Від 2020 р. діяльність ІФЛА з проведення вебінарів значно активізувалася [3]. Спонукальним чинником перенесення переважної

більшості професійних заходів в онлайн стала пандемія, спричинена хворобою COVID-19. Організаторами вебінарів ІФЛА переважно є секції – структурні підрозділи, у яких здійснюється основна професійна робота федерації. Сьогодні в ІФЛА працюють 42 секції. У 2020–2023 рр., як мінімум, по одному вебінару провела 31 секція. Найактивнішими були Секція академічних і наукових бібліотек, Секція з безперервного професійного розвитку та навчання на робочому місці, Секція з освіти та підготовки кадрів, Секція з краєзнавства та генеалогії, Секція з управління бібліотечними асоціаціями, Секція публічних бібліотек, Секція науково-технічних бібліотек. Кожна з них провела до 20 вебінарів упродовж вказаного періоду. Тематика цих заходів охоплює дуже широке коло професійних питань і ключових проблем, які належать до сфери діяльності конкретного структурного підрозділу федерації, а також представляє успішні практики бібліотечної діяльності з різних країн світу.

Вебінари ІФЛА характеризуються новаторським підходом як до тематики, так і до форми її унаочнення. Вони є цікавим і цінним з практичної точки зору освітнім ресурсом. Такі заходи не тільки забезпечують отримання нових знань та розвиток професійних навичок, але й мотивують бібліотекарів до самоосвіти, сприяють формуванню ціннісних орієнтирів, що лежать в основі фахової стабільності.

Вивчення і опрацювання зарубіжного досвіду, моніторинг результативних практик, що забезпечується, зокрема, і такими заходами, як вебінари, організовані ІФЛА для бібліотекарів усього світу, є важливими для українських бібліотекарів.

Потреба у розвитку вебінарів саме у системі підвищення кваліфікації та неформальної освіти бібліотекарів – це не тільки потреба ринку праці, але і потреба трансформації свідомості в напрямку демократизації освіти, її відповідності новим вимогам суспільства, головною ознакою яких є неперервний процес оновлення знань упродовж усього життя людини, її професійна та соціальна адаптація в суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Лук'янова Л., Ващенко Л. Неформальна освіта різних категорій дорослого населення: теоретичні аспекти, методичні засади // Освіта для миру : зб. наук. пр.: у 2 т. / редкол.: Кремень В. Г. (голова) та ін. Київ, 2019. Т. 2. С. 400–417.

2. Морзе Н., Кочарян А., Варченко-Троценко Л. Вебінари як засіб підвищення кваліфікації викладачів // Інформаційні технології і засоби навчання. 2014. Т. 42, вип. 4. С. 118–130.

3. IFLA Events Calendar: Discover opportunities to engage and connect with the global library field! URL: https://www.ifla.org/events (дата звернення: 25.09.2023).
4. IFLA Strategy 2019–2024. Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), 2019. 6 p. URL: https://repository.ifla.org/handle/123456789/25 (дата звернення: 25.09.2023).

УДК 002.1+028]-048.67:7.092-043.4(477.74-25)ОННБ

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КНИГИ ТА ЧИТАННЯ НА ПРИКЛАДІ КОНКУРСУ ЧИТАЦЬКИХ ВІДГУКІВ «КНИГОЛЮБ» – ПАРТНЕРСЬКОГО ПРОЄКТУ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «РОТАРІ КЛУБ "ОДЕСА-РІШЕЛЬЄ"»

Клейнбурд Валентина Олександрівна,
в. о. завідувачки відділу
обслуговування користувачів
Одеської національної наукової бібліотеки
Україна, Одеса

Анотація. *Уже 13 років поспіль діє партнерський проєкт ОННБ та ГО «Ротарі клуб "Одеса-Рішельє"». Протягом пів року учасники пишуть читацькі відгуки на книжки, представлені на конкурс, номіновані на премії та відзнаки вітчизняні видання. Екскурсії та огляди цих видань цьогоріч суттєво вплинули на залученість молоді та студентства до читання, їх участі в конкурсі.*

Ключові слова: *конкурс, читання, книга, відгук, виставка, екскурсія.*

Annnotation. *A partnership project of the ONSL and the NGO Rotary Club Odesa-Richelie has been operating for 13 years in a row. For six months, participants write reader reviews of the books submitted for the contest. These books are national publications, which are nominated for awards and honors. Tours and reviews upon these publications have significantly influenced the involvement of young people and students in reading and their participation in the contest.*

Keywords: *contest, reading, book, review, exhibition, tour.*

У сучасному динамічному світі, який все більше стає віртуально-мультимедійним, інтернет все ж не може замінити спілкування з паперовою книгою. І саме бібліотека як сучасний інформаційний центр стає тим загальнодоступним осередком, де накопичуються, дбайливо зберігаються та надаються у суспільне використання книжкові скарби.

У 2011 р. в ОННБ за підтримки громадської організації «Ротарі клуб "Одеса-Рішельє"» з метою популяризації читання був започаткований конкурс читацьких відгуків, спрямований на підтримку активності читачів бібліотеки, оцінку якості нових вітчизняних видань та визначення їх рейтингу серед користувачів.

У перші роки свого існування цей конкурс передував традиційній щорічній Всеукраїнській виставці-форуму «Українська книга на Одещині». Постійні користувачі бібліотеки мали змогу заздалегідь ознайомитися з представленими для рецензування виданнями на спеціально підготовленій книжковій експозиції, а підсумки конкурсу оголошувалися під час проведення виставки-форуму. До уваги учасників конкурсу читацьких відгуків щороку пропонувалися книжкові новинки, що виходили у видавництвах України і ставали переможцями різноманітних престижних конкурсів та літературних рейтингів.

З 2021 р. конкурс читацьких відгуків, який мав назви «Дебют», «Замовте слово про книгу», отримав не лише нову постійну назву «Книголюб», також суттєво змінилися підходи до його організації. Щороку творчий марафон стартує 27 квітня та триває протягом п’яти місяців. Ця дата обрана не випадково, вона приурочена до дати відкриття читальних залів Одеської публічної бібліотеки (нині – ОННБ), яке відбулося саме в цей день 1830 року. Оскільки останній термін прийняття конкурсних робіт – 20 вересня, учасники конкурсу мають достатньо часу, щоб ознайомитися з найновішими виданнями та написати на них відгуки. Імена переможців конкурсу оголошують під час урочистостей з нагоди Всеукраїнського дня бібліотек, який традиційно святкується 30 вересня.

За 11 років лауреатами конкурсу відгуків стали магістранти та студенти провідних вишів Одеси – Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, Національного університету «Одеська політехніка», відомі науковці Півдня України: історики, краєзнавці, філологи, а також окремі городяни-книголюби.

Тішить, що за останні два роки до конкурсу, крім одеситів, долучаються читачі з багатьох куточків України: Прикарпаття, Волині, Чернігівщини, Вінниччини, Львова, Києва, а також наші громадяни – вимушені переселенці, що проживають зараз у країнах ЄС (Польща, Італія, Німеччина). Тож ми можемо сміливо говорити про те, що конкурс виходить на новий всеукраїнський чи навіть міжнародний рівень. Загалом за ці роки до участі в конкурсі долучилося понад 2 тис. учасників. У 2022 р., попри виклики воєнного часу, а також вагання організаторів

щодо доречності проведення чергового конкурсу читацьких відгуків, через те, що бібліотека була зачинена й не приймала читачів у головному корпусі (на вул. Пастера, 13), колектив ОННБ все ж зважився на організацію цього просвітницького партнерського проєкту.

Конкурс «Книголюб» стартував у читальному залі, розташованому в одному з так званих спальних районів нашого міста по вул. Академіка Філатова, 1. Бібліотечні працівники організували тут персональний абонемент художньої літератури, запровадили на базі читального залу інформаційно-контактний центр для ВПО й активно залучали до участі в конкурсі одеситів та наших співгромадян з інших регіонів України, змушених шукати прихистку в Одесі. Так, педагог Олена Мірошниченко, переселенка з Херсона, здобула в конкурсі читацьких відгуків диплом II ступеня та грошову винагороду від спонсорів проєкту ГО «Ротарі клуб "Одеса-Рішельє"».

Цьогоріч бібліотечний колектив за підтримки партнерів організував проведення конкурсу в головному корпусі ОННБ (вул. Пастера, 13), адже з грудня 2022 р. бібліотека поетапно відновила обслуговування користувачів у стінах книгозбірні.

Важливим фактором, який сприяв залученню до участі в конкурсі молоді та студентства, стала організація екскурсійних програм бібліотекою та огляди спеціально підібраної книжкової виставки до конкурсу читацьких відгуків. Бібліотечні фахівці звертали увагу відвідувачів на різножанровість нових видань і на ті книги, які б привернули увагу студентства відповідно до їх спеціалізації. Кожна книжка могла зацікавити, бо вирізнялася серед інших актуальністю теми чи змістом, ілюстративним оформленням чи оригінальністю дизайнерської роботи та поліграфічного виконання.

За квітень–вересень 2023 р. кількість відвідувачів, які виявили зацікавленість до конкурсу, перевищила тисячу осіб. Із них понад 100 читачів долучилися до конкурсу та надіслали відгуки на українські видання, що привернули їхню увагу. Інформація про склад відвідувачів, фоторепортажі з учасниками конкурсу опубліковані на сторінці спільноти «Книголюб» (facebook.com/groups/bookfan).

Минулоріч було 52 відгуки, нині вдвічі більше – 117. Родзинкою цьогорічного конкурсу стала участь наших військових, які зараз боронять нашу державу від російського агресора. Так, перемогу в конкурсі здобули відразу два захисники: Євген Леоненко, молодший сержант 1-ї окремої бригади спецпризначення ім. Івана Богуна, за відгук на книгу Станіслава Асєєва «Світлий шлях: історія одного концтабору» (Львів : Вид-во Старого

Лева, 2020) та Дмитро Ільїн, 30-річний лейтенант 22-ї ОМБр, який воює на бахмутському напрямку, за відгук на збірку Ліни Костенко «Триста поезій: вибране» (Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020). Хлопці отримали дипломи, грошові винагороди від спонсорів проєкту, подарунки та кавові смаколики від наших партнерів. Тож принагідно ще раз висловлюємо нашим постійним учасникам і новим партнерам щиру подяку за підтримку проєкту.

Цьогоріч до партнерства долучилися офіс представництва Мережі креативних міст ЮНЕСКО «Одеса – місто літератури ЮНЕСКО», акціонерний банк «Південний», ПАТ «Єнні Фудз». АБ «Південний» та ПАТ «Єнні Фудз» люб’язно погодилися взяти участь у відзначенні активних учасників та переможців яскравими пам’ятними дарунками та смаколиками.

Ми нагадуємо, що конкурс «Книголюб» – це унікальний шанс для будь-кого проявити свої творчі здібності, можливість взяти активну участь у популяризації сучасної української книги. Детальніше про конкурс можна дізнатися на офіційному сайті ОННБ в розділі «Конкурс читацьких відгуків "Книголюб"» та на сторінці спільноти книголюбів у соцмережі (facebook.com/groups/bookfan).

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:37.013.321

НЕЗМІННІ ОРІЄНТИРИ СВІТОВОГО ТРЕНДУ З НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Прохорова Віра Григорівна,
завідувачка відділу
науково-інформаційного забезпечення
інноваційних процесів
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюється діяльність відділу науково-інформаційного забезпечення Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка в напрямку неформальної освіти в умовах війни.*

Ключові слова: *Школа молодого винахідника, тренінги, конкурси, брейн-ринги, круглі столи, конференції, фестиваль науки.*

Annotation. *The article highlights the activities of the department of scientific and information support of the Korolenko Kharkiv State Scientific Library in the direction of non-formal education in the conditions of war.*

Keywords: *Young inventor school, trainings, competitions, brain-rings, round tables, conferences, science festival.*

Актуальність світового тренду діяльності публічних бібліотек з неформальної освіти залишається незмінною вже багато років, а заходи з особистісного розвитку щороку набувають популярності в бібліотеках. 2023 рік Європейська комісія оголосила роком умінь та навичок, що має на меті сприяння подальшому розвитку інструментів умінь і навичок в неформальній освіті. У фокусі Європейського року – пошук нових підходів до навчання впродовж життя. У Брюсселі та по всій Європі в травні пройшов Фестиваль Європейського року навичок, де молодь отримала практичні поради та роз'яснення, чому важливо підвищувати кваліфікацію або повністю змінювати професію. Відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів (ВІП) ХДНБ ім. В. Г. Короленка багато років працює в цьому напрямку.

Досвід проведення інформаційно-просвітницьких заходів, наявність фонду патентної документації та методичної літератури дозволяє забезпечувати безперервний процес підвищення професійних та освітніх компетенцій патентознавців, винахідників, науковців та студентів. У 2010 р. для студентської та учнівської молоді було створено проєкт «Школа молодого винахідника» для надання знань, умінь, навичок у сфері інтелектуальної власності та заохочення до винахідницької діяльності. Школа об'єднала всі заходи цього напряму в один проєкт. Робота зі студентами різних ЗВО дала можливість уніфікувати їхні потреби (в неформальній освіті) та створити єдиний навчальний алгоритм. Зі створенням школи фахівці відділу збільшили кількість тренінгів, майстер-класів, додали інтелектуальний лекторій – лекції циклу «Видатні події і постаті в історії науки і техніки», до якої почали залучати й учнівську молодь.

Школа починала свою роботу 17 січня, у Міжнародний день дитячих винаходів. Цього дня для учнів організовувались екскурсії бібліотекою, проводилися квести, майстер-клас з основ технічної творчості, книжкові дайвінги – огляди літератури з зануренням у світ винахідництва.

На Короленківських читаннях 2015 року висвітлювалася робота Центру інформаційної підтримки винахідників як важливого напряму

діяльності з неформальної освіти. Але ще до початку війни перед бібліотеками постали виклики, що змусили змінити форми роботи, тому фахівці відділу поступово стали переводити свою діяльність в онлайновий формат. Уже в 2020 р. було проведено 30 заходів в онлайновому та гібридному форматі, можна сказати, що Covid 19 підготував нас до дистанційної роботи. Ми набули цінного досвіду і зараз впевнено рухаємося вперед, доводячи суспільству, що публічні бібліотеки є рушійною силою освіти, науки, культури, і це стратегічна інвестиція в майбутнє.

Незважаючи на величезні пошкодження бібліотеки, завдані ракетними ударами та інтенсивними обстрілами, бібліотека швидко адаптувалася до нових реалій і потреб часу. Уже з березня 2022 р. співробітники ВІП почали активно працювати в соцмережах, щоб не втрачати зв’язок з користувачами і колегами, а з квітня налагодили дистанційну роботу. Восьмого квітня в рамках Школи молодого винахідника було проведено перший тренінг в умовах війни. Патентним повіреним Євгеном Стогнієм дистанційно надавалися консультації з питань винахідництва, захисту прав на об’єкти інтелектуальної власності тощо.

Відділ продовжував виконувати функції вже віртуального простору для навчання, натхнення, зустрічей та подій. У травні ми обрали важливу екологічну подію, святкування якої ООН започаткувала з метою привернути увагу світової громадськості до проблем довкілля, а також стимулювати політичний інтерес і відповідні дії. До організації круглого столу «Біологічне різноманіття України: питання збереження під час війни» було запрошено наших давніх партнерів – ХНУ ім. В. Н. Каразіна та НПП «Слобожанський». Збереження біологічного різноманіття є необхідною передумовою існування людини, тому до обговорення цих актуальних питань долучилися науковці, фахівці, студентська молодь, громадські організації з усієї України, а також Польщі, Німеччини, Австрії, Франції, Чехії.

Екологічні питання завжди були в пріоритеті просвітницької діяльності ВІП. З метою формування ініціативних та екологічно-свідомих молодих людей відділ щороку організовував різноманітні майстер-класи, квести, брейн-ринги, вікторини. Такі заходи для школярів дуже корисні. Вони формують навички узагальнення набутих знань та використання їх у повсякденному житті, навчають висловлювати власну думку, взаємодіяти з однокласниками, виховують ініціативність, лідерські якості, готовність

брати відповідальність, уміння навчатися впродовж життя. Ігровий формат проведення заходів приваблює школярів, викликає зацікавленість, пізнавальний інтерес, дух перемоги. Саме так, жваво й весело, навчаючись і відпочиваючи ми провели два брейн-ринги до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища і Всесвітнього дня дикої природи з учнями ліцеїв Кам'янки-Бузької Львівської області і селища Качанівка Харківської області та ліцеїстами Вінниці і селища Краснокутськ з Харківщини.

Під час проведення VI Фестивалю науки-2023 було організовано інформаційну толоку науково-освітніх і популярних вікторин із різних галузей науки і техніки для школярів Вінниці й Харкова. Вікторини допомагають розширити світогляд, поглибити знання з різних наукових дисциплін та створюють умови для професійного самовизначення учнів, формують навички критичного мислення. Тож насправді неформальна освіта – це можливості для саморозвитку й самореалізації, для здобуття нових знань і практичного досвіду, для пошуку мотивації та натхнення.

Метою Фестивалю науки, що проходить у ХДНБ кожні два роки, є популяризація науки та наукових знань, тому різноманітні заходи, що відбуваються протягом фестивального тижня, додаються до програми неформальної освіти й відвідуються слухачами Школи молодого винахідника. Тема цьогорічного – «Наука XXI століття: інновації в умовах війни та повоєнного відновлення України».

Традиційно Фестиваль науки відкривається науковою конференцією. Серед доповідачів конференції, а їх за програмою було майже 30, слід відзначити блискучі виступи аспіранта Харківського національного аерокосмічного університету (ХНАУ) ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» Михайла Коваленка та студентки Національного фармацевтичного університету (НФаУ) Олени Малої. Незважаючи на складність проведення онлайнового заходу в сучасних реаліях, конференція довела, що питання відновлення України нагальне і наразі розробляється фахівцями багатьох наукових установ і ЗВО, а завдяки міжнародній співпраці, інтеграції в світову науку і освіту зростають можливості професійного і творчого розвитку молоді.

Наступні дні фестивалю були наповнені різноманітними корисними заходами для молоді. Серед них – презентація Центру публікаційної підтримки НТБ НТУ «ХПІ», присутні якої дізналися, чим може допомогти бібліотека при підготовці наукових публікацій та в їх просуванні в Україні і за кордоном; презентація досвіду НТУ «ХПІ» у проведенні кейс-чемпіонатів – інноваційного формату змагань, який надає можливість

студентам та молодим фахівцям практикуватися у розв'язанні реальних бізнес-кейсів, запропонованих відомими компаніями, та набуття цінного досвіду для подальшої професійної діяльності.

Майстер-класи завжди приваблюють молодь, а захід про можливості 3D-технологій створення штучних систем від професора, завідувача кафедри біомедичної інженерії ХНУРЕ Олег Авруніна став родзинкою фестивалю. Велику зацікавленість науковців і студентів викликав круглий стіл «Startup-проєкти НТУ «ХПІ» як інноваційний вектор розвитку післявоєнної України», організований за сприяння Науково-дослідної частини НТУ «ХПІ». У заході взяв участь керівник проєктів і програм Українського фонду стартапів, радник міністра освіти та науки України з питань розвитку інновацій Ігор Маркевич, який розповів про грантову підтримку українських стартапів та надав корисні поради щодо їх отримання. У рамках VI Фестивалю науки відбулися інтелектуальні студії з яскравими особистостями: Анною Прокаєвою – екологинею, організаторкою кампанії за ресайклінг «Kharkiv Zero Waste», очільницею ГО «Центр громадських та медійних ініціатив»; Михайлом Ганчуком, молодим, креативним директором підприємства «Промавтоматика. Вінниця» з питань зеленої енергетики та Максимом Розенфельдом – харківським художником, дизайнером, кандидатом архітектури, відомим екскурсоводом, членом експертної групи харківських архітекторів, що співпрацюють з Фондом британського архітектора Нормана Фостера з відбудови Харкова. Такі зустрічі з творчими особистостями не лише збагачують цікавою та корисною інформацією, а й захоплюють, надихають, мотивують і заряджають на перемогу. На презентації книги доктора історичних наук, професора НТУ «ХПІ» Олександра Кривоконя до 100-річчя українського тракторобудування (через відрядження автора вона відбулася після завершення Фестивалю науки) ним було ініційовано проведення Всеукраїнського конкурсу на кращу студентську роботу, присвячену історії українського тракторобудування та тракторовикористання. Для переможців конкурсу, який триватиме з 1липня до 30 листопада 2023 р., передбачено три грошові премії: 5000 грн. (1-ше місце), 3000 грн (2-ге місце) і 2000 грн (3-тє місце), інші отримають дипломи учасників. ВІП ХДНБ підтримав ініціативу професора і взяв на себе організаційно-методичні питання проведення конкурсу, адже має величезний досвід у проведенні таких заходів. З 2008 року спільно з ХОР ТВіР щорічно проводиться конкурс «Молодий винахідник Харківщини». За 15 років його існування розширились його кордони (заяви надходять з

інших міст України), збільшилася кількість номінацій, тому сьогодні конкурс має назву «Молодий новатор». Його підсумки завжди підбиваються на засіданні круглого столу, присвяченого Міжнародному дню інтелектуальної власності.

Під час війни повністю відновила свою роботу Школа молодого винахідника. Її активними слухачами стали студенти Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ), Навчально-наукового інституту економіки, менеджменту і міжнародного бізнесу НТУ «ХПІ» та Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського. Тільки для студентів НУЦЗУ в 2023 р. було проведено шість тренінгів, після яких створювалися заявки на корисну модель, консультуючись індивідуально з патентним повіреним. А студенти НТУ «ХПІ» та Кременчуцького національного університету, прослухавши тренінги, працювали над створенням власного бренду торгової марки. До заходів школи також долучилися учні Аерокосмічного ліцею ХНАУ «ХАІ» та студенти Бурштинського фахового коледжу Київського національного торговельно-економічного університету.

26 квітня за участю слухачів Школи молодого винахідника відбувся круглий стіл «Молодь. Інновації. Майбутнє» з метою підкреслити значення інновацій у повсякденному житті людини і вдосконаленні суспільства. Патенти, товарні знаки, авторське право і суміжні права як результати творчості і знань є потужними інструментами сприяння економічному та культурному розвитку. Сьогодні, коли інноваційна складова стає визначальною для забезпечення нормальної життєдіяльності держави, а ефективною може бути лише економіка, що базується на знаннях та інтелекті, така діяльність стає рушійною силою суспільного поступу.

Відкрила захід директорка бібліотеки, голова ХОВ УБА Наталя Петренко. Привітав учасників заходу також і заступник директора Департаменту науки і освіти ХОВА, кандидат юридичних наук Андрій Васильєв. Фахівці бібліотеки вдячні Департаменту за багаторічну співпрацю, підтримку конкурсів, конференцій, фестивалів та інших заходів, що організовуються для науковців, винахідників, творчої молоді. Дуже важливим для молоді було послухати доповідь про життя молодих вчених в умовах війни та планах на майбутнє від переможниці Всеукраїнського конкурсу «Молодий вчений року», голови Ради молодих вчених при ХОВА, доктора економічних наук, професора кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДБТУ Олександри Мандич.

На всіх круглих столах до Міжнародного дня інтелектуальної власності завжди присутні патентні повірені України – це перші помічники наших науковців та винахідників. Цей день можна вважати їх професійним святом. Про свої напрацювання з питань реєстрації об’єктів інтелектуальної власності в Україні та за кордоном під час війни розповів патентний повірений, начальник відділу зовнішньоекономічних зв’язків і перекладів Вінницької торгово-промислової палати Ігор Шевченко. Про реформи в патентній системі учасники дізналися з доповіді «Створення інноваційної України – шлях до євроінтеграції» патентного повіреного України, директора патентно-правової фірми «Inventa» Євгена Стогнія.

Підсумки конкурсу «Молодий новатор 2023» оголосила заступник голови Товариства винахідників і раціоналізаторів України, голова оргкомітету конкурсу Лариса Пижова. Цьогоріч у конкурсі взяли участь 40 осіб, здебільшого молоді науковці та викладачі, а також аспіранти, магістри і навіть ліцеїсти – учні 10-11класів. Найбільш активними були ЗВО: Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Державний біотехнологічний університет, ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, НФаУ, ХНАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ». Дуже приємно, що половина конкурсантів – дівчата, адже цьогоріч гасло Міжнародного дня інтелектуальної власності присвячене саме жінкам: «Жінки та інтелектуальна власність – каталізатор інновацій і творчості». У заході взяли участь науковці, винахідники, патентознавці та молодь, всього 72 підключення.

У 2022 році співробітники ВІП ініціювали проведення онлайн-конференції «Винахідники і науковці: разом до Перемоги». У 2023 році конференція також була проведена спільно з ХОР ТВіР України та за підтримки Департаменту науки і освіти ХОВА. Конференція була присвячена всім, хто мужньо боронить нашу державу на різних фронтах, нашим доблесним ЗСУ. У пам’ять про загиблого захисника Харківщини, співробітника ХДНБ ім. В. Г. Короленка Валерія Романовського було оголошено збір коштів на допомогу бригаді, де він воював. У доповідях учасників конференції – науковців провідних вишів і наукових установ, патентознавців, представників реального сектору економіки висвітлювалися актуальні питання реєстрації прав на об’єкти інтелектуальної власності під час воєнного стану, нової методики підприємницької підготовки в галузі штучного інтелекту для індустрії 5.0, комплекс питань щодо інновацій у сільському господарстві, винахідницької діяльності співробітників закладів вищої освіти Харкова,

циркулярного будівництва та ремонту як нового підходу у відбудові України, а також цикл доповідей щодо винаходів та інновацій як технологічної переваги над ворогом, представлених співробітниками ХНУ Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба.

Окремі учасники акцентували увагу на нових викликах часу, які вимагають від інтелектуалів підвищення творчої активності та адаптації інтелектокористування до вирішення місцевих, загальнодержавних і глобальних проблем. Науковці-педагоги підкреслювали, що існує чимало проблем з вихованням винахідницького резерву серед студентської та учнівської молоді. У рамках роботи конференції було заслухано майже 30 доповідей та підключилося понад сто учасників.

Після конференції до фахівців відділу звернулися викладачі ХНАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» та Харківського державного політехнічного коледжу з пропозиціями щодо участі студентів у роботі Школи молодого винахідника. Це підкреслює затребуваність та необхідність розширення знань і умінь в сфері інтелектуальної власності та винахідницької діяльності. На замовлення викладачів програма школи на наступний рік поповниться новими тренінгами з таких тем: «Оцінка об’єктів інтелектуальної власності», «Авторські права і сирітські твори», «Інновації у сфері штучного інтелекту».

Враховуючи низьку винахідницьку активність в Україні відділ бачить своє завдання у постійному підвищенні рівня грамотності науковців і молоді в галузі інновацій та інтелектуальної власності шляхом проведення просвітницьких заходів (починаючи зі шкільного віку), розширення кола учасників та координації роботи з установами різного відомчого підпорядкування для надання якісних інформаційних послуг та розвитку системи безперервної неформальної освіти та просвітництва в сфері інтелектуальної власності та винахідництва.

УДК 069:044](043.2)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В МУЗЕЇ: ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Бірьова Ольга Юріївна,
доцентка кафедри
музейно-туристичної діяльності
Харківської державної академії культури
Україна, Харків

***Анотація**. Розглядається сучасне використання цифрових технологій в музеях України, актуальність віртуальних турів доповненої реальності. Аналізуються здобутки вітчизняних музеїв, проблеми та перспективи цього напряму музейної діяльності.*

***Ключові слова:** віртуальний музей, мобільний додаток, цифровий каталог, історико-культурна спадщина.*

***Annotation.** Theses examine the modern use of digital technologies in museums of Ukraine, actuallity of virtual tours, augmented reality. The achievements of Ukrainian museums, problems and prospects of this area of museum activity are analyzed.*

***Keywords:** virtual museum, mobile application, digital catalog, historical and cultural heritage.*

В українському сьогоденні відбувається масове знищення історико-культурної спадщини та музейних установ. За даними МКІП України, станом на 25 серпня 2023 р. 823 об’єкти культурної спадщини постраждали через російську агресію в Україні [2]. Чимала кількість музеїв Харківщини, Сумщини, Чернігівщини та інших прикордонних областей нашої держави на сьогодні втратили не тільки частину своїх колекцій, але й приміщення.

Саме зараз музеї потребують активних заходів із цифровізації власних колекцій. Використання цифрових технологій в музеї може виконувати декілька завдань.

1. Збереження точної копії архітектурних споруд музеїв або об’єктів історико-культурної спадщини за допомогою лазерних сканерів. Ці дані можуть в подальшому використовуватися для відбудови об’єктів відповідно до їхнього довоєнного вигляду.

2. Популяризація музеїв через створення віртуальних виставок, яка розпочалася ще в часи карантину та заборони на відвідування публічних місць.

3. Створення електронних каталогів та 3D-зображень музейних предметів.

В Україні ще до воєнних дій розпочалася цифровізація історико-культурних об'єктів та музейних предметів, але останні події значно прискорили цей розвиток. Незважаючи на складну ситуацію, музеї та громадські установи посилили свою діяльність з оцифрування пам'яток.

Паралельно з оцифруванням в Україні створюються віртуальні музеї, наприклад, проєкт віртуальних музеїв, присвячених Г. С. Сковороді, на Музейному порталі. На жаль, Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Скороводи в Харківський області знищений, але зберігся віртуальний відеотур територією музею та виставковими залами – це унікальний матеріал, який є джерелом для реконструкції музею та його експозиції.

У Чернігові реалізований проєкт «VR музей віртуальної пам'яті війни на Чернігівщині», в якому представлені наслідки російської агресії [3]. Музеї Львівщини сьогодні є одними з лідерів з використання цифрових технологій. Музеї активно використовують доповнену реальність, цифрові каталоги з 3D-моделями.

Популярним стає створення мобільних додатків. Харківський літературний музей за підтримки Українського культурного фонду розробив віртуальний додаток «Віртуальний ЛітМузей» із віртуальними виставками та експонатами [1].

Зростаюча активність використання цифрових технологій пояснюється повсякчасною державною підтримкою Українського культурного фонду та грантових проєктів від вітчизняних та міжнародних організацій. Перспективними результатами з цієї роботи мають стати:

- єдина система електронних музейних каталогів з 3D-зображенням, пілотні проєкти з цієї проблематики уже впроваджені в деяких музеях;
- поширення всеукраїнської музейної платформи Музейний портал для розміщення та перегляду віртуальних екскурсій;
- популяризація музеїв на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

Таким чином, цифрові технології можуть не лише зберегти втрачені об'єкти історико-культурної спадщини та предмети музейних колекцій а й популяризувати музейну мережу в національних та світових масштабах.

Список бібліографічних посилань

1. Віртуальний ЛітМузей. URL: https://litme.com.ua/virtualiy-litmuzey.
2. Об'єкти культурної спадщини, які постраждали через російську агресію в Україні. URL: https://t.me/mkipu/7396?single.
3. VR-музей пам'яті війни на Чернігівщині. URL: https://chernihivregion.travel/war.

УДК 004.738.5:316.77](477)

ІНСТРУМЕНТИ СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Брагінська Вікторія Володимирівна,
завідувачка сектору
ORCID:0000-0002-1699-9176;
Щабельник Вікторія Вікторівна,
провідна бібліографиня Наукової бібліотеки
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого
Україна, Харків
ORCID: 0000-0003-3661-6774

Анотація. *Наведено досвід роботи Наукової бібліотеки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого зі створення сервісного контенту. Надано характеристику онлайн-конструкторів та платформ для створення інформаційної продукції для дистанційного забезпечення науково-освітніх потреб здобувачів вищої освіти.*

Ключові слова: *Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, лонгрід, промопродукти.*

Annotation. *The article describes the work experience of the research library of Yaroslav the Wise National University of Law in creating service content. The description of online designers and platforms for creating information products for remote support of the scientific and educational needs of higher education seekers is provided.*

Keywords: *Scientific Library of Yaroslav the Wise National Law University, longridge, remote services, web services, library publicity.*

Наукова бібліотека Національного юридичного університету (НБ НЮУ) ім. Ярослава Мудрого на фоні повномасштабного вторгнення РФ та запровадження воєнного стану робить усе можливе для збереження електронних архівів та баз даних, організації роботи працівників з метою створення власних та використання зовнішніх цифрових інформаційних ресурсів, відновлення віртуального інформаційно-освітнього середовища для надання якісних інформаційно-бібліотечних послуг користувачам у режимі віддаленого обслуговування та консультування, допомоги в організації навчального процесу та підтримки наукових досліджень університету.

Бібліотека взаємодіє з університетською спільнотою: швидко реагує на складні виклики воєнного часу, застосовує всі доступні можливості глобальних комунікацій для інформаційного забезпечення навчальної та наукової діяльності; впроваджує онлайнові технології для підвищення якості освітнього процесу, особливо в умовах дистанційного навчання; вдосконалює цифрові інформаційно-бібліотечні сервіси та продукти; опікується збереженням бібліотечних фондів та електронних архівів у хмарному середовищі.

В умовах активних бойових дій на території України у НБ НЮУ ім. Ярослава Мудрого збільшилася кількість відвідувань онлайн-сервісів та соціальних мереж, зросла частка електронних консультацій у задоволенні інформаційних потреб віддалених користувачів. У бібліотеці збільшилася діяльність з розробки, впровадження і використання сервісної та інтелектуальної продукції, популяризації цифрових активів бібліотеки. Співробітники бібліотеки докладають максимум зусиль до формування інформаційно-маркетингового середовища і створення промопродукції власної генерації, нових бібліотечно-інформаційних ресурсів: мультимедійні лонгріди, путівники, вебліографічні ресурси, прескліпінг, ментальні карти, сайттрейлери, інтерактивні плакати тощо.

Конструктор сайтів – чудовий варіант для тих, хто хоче створити сайт своїми руками, при цьому, не володіючи жодною мовою програмування. Ви отримуєте доступ до різноманітних готових шаблонів і заготовлених функціональних блоків сайту, за допомогою яких легко сконструювати власний онлайн-ресурс.

Ми спробуємо надати інформацію з позиції бібліотекаря, що створює цифровий контент, використовуючи запропоновані та поширені безкоштовні платформи, які дозволяють генерувати та популяризувати цифрові ресурси бібліотеки, зокрема створювати такі інтелектуальні продукти:

− мультимедійні лонгріди – інтерактивні медіасторії з використанням тексту, фото, відео, аудіо, анімації. Присвячені видатним діячам української культури;

− інтерактивні путівники та плакати – містять мультимедіа, графіку, анімацію, взаємодію. Використовуються для ознайомлення з ресурсами та послугами бібліотеки;

− візуальний контент для соцмереж – банери, промозображення, відео. Створюється для просування бібліотеки та її заходів у соціальних мережах;

− веббібліографічні ресурси – тематичні підбірки інформаційних джерел з анотаціями, посиланнями, мультимедіа;

− ментальні карти – для наочного структурування інформації, показу взаємозв’язків;

− електронні книги та посібники – ілюстровані видання з можливостями мультимедіа;

− інфографіка та презентації – візуалізація даних, статистики для наочності та запам’ятовування.

Для розробки такого контенту використовується низка інструментів:

Google Site – для створення односторінкових сайтів, лонгрідів на основі шаблонів.

Wix – для комплексних багатосторінкових сайтів з розширеним функціоналом.

Genial.ly – для інтерактивних плакатів, путівників, презентацій.

Canva – для графічного контенту у стилі соцмереж.

StoryJumper – для ілюстрованих книг та посібників.

Visme – для інфографіки та презентацій.

Кожний з наведених інструментів має свої переваги і призначення.

Google Site. Безкоштовний та простий онлайн-конструктор сайтів від компанії Google, що дозволяє інтегрування додатків з іншими продуктами компанії: карти, презентації, календарі і т. д. Також можливо вбудовування вже завантажених на окремі платформи ресурсів. Можливості програми досить обмежені. Запропоновано 6 шаблонів із базовим і простим дизайном, що легко адаптуються до мобільних пристроїв [1–2].

Редагування сайту доступно через десктопний браузер, а також мобільні пристрої. Є можливість підключення Google Analytics для отримання аналітичних даних з користування цифровим ресурсом. Але, використовуючи навіть обмежений функціонал програми і прості додатки, НБ намагається створювати потрібний та доступний цифровий контент (наприклад, «З видимого пізнавай невидиме…»: медіаподорож по світу Сковороди; Ярослав Мудрий – державотворець і просвітитель: до 1045-річчя з часу народження; Михайло Дорошенко – гетьман Запорозького козацтва: інформ-досьє до 400-річчя від часу обрання та ін.

Wix.com – міжнародна хмарна платформа для створення та розвитку інтернет-проєктів, що надає можливість безкоштовно створювати сайти і розвивати їх. Розширювати їх функціональність можна за рахунок додатків, розроблених як розробниками Wix, так і сторонніми компаніями. Наприклад, додавати модулі соціальних мереж, інструменти для онлайн-торгівлі та електронних розсилок, контактні форми, блоги тощо. Сервіс доступний 12 мовами: українською, англійською, російською, французькою, німецькою, італійською, іспанською, португальською, польською, японською, корейською та турецькою. У бібліотеці Wix.com є блоки різних форматів: повноекранні обкладинки, фотогалереї, кнопки, відео, меню, картки товарів, форми та інші елементи [3]. Із використанням потенціалу платформи співробітниками бібліотеки було створено мультимедійний лонгрід «Правда Ярославичів: до 950 р. із часу укладання Правди Ярославичів – зводу давньоруських законів».

Genially – мультизадачний онлайн-сервіс для створення презентацій, інтерактивних зображень, карт, звітів, інфографік, вікторин, плакатів, відео, стрічок часу, ігор та віртуальних посібникі. Англомовний інтерфейс. Сервіс містить понад тисячу різноманітних шаблонів, за допомогою яких можна швидко і без зайвих зусиль створювати інтерактивний контент. Є безкоштовна та платна версії [4–8]. Задля поширення дистанційних сервісів запропоновано інтерактивні плакати: «Дистанційні сервіси Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»; «Е-ресурси Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого». Для сприяння формуванню національно-патріотичного виховання студентів створено бібліомарафон до 375-річчя від часу обрання гетьманом Війська Запорозького Богдана Хмельницького; «Володимир Мономах: бібліомікс до 970-річчя від дня народження (1053–1125)» та ін.

Canva – кроссплатформенний сервіс для графічного дизайну, заснований у 2013 році. Створення зображень будується на принципі перетягування готових елементів та варіюванні змінюваних шаблонів. Графічний редактор дає доступ до вбудованої бібліотеки шаблонів, стокових фотографій, ілюстрацій та шрифтів. Створення візуального контенту для соціальних мереж плюс постійне оновлення, створення навчального матеріалу, українськомовний інтерфейс, командна робота, безкоштовність. Цей сервіс застосовується для практично всього інтерактивного дизайну, що використовується співробітниками НБ у платформах-конструкторах.

Використовуючи платформи та сервіси для конструювання сайтів, співробітники вміло поєднують лонгріди різних типів та обладнують ресурси інтерактивними елементами: відео, аудіо, зображеннями та інфографікою. Комбінація цих інструментів дозволяє створювати якісний мультимедійний контент різних форматів відповідно до потреб користувачів. Інтелектуальна продукція сприяє популяризації бібліотеки, підвищенню її іміджу як сучасного інформаційного центру. Гнучке застосування цифрових технологій – запорука задоволення запитів віддалених користувачів в умовах сьогодення.

Список бібліографічних посилань

1. «З видимого пізнавай невидиме…» : медіаподорож по світу Сковороди : мультимедійний ресурс // Google Сайты. URL: https://sites.google.com/view/hryhorii-skovoroda300-rokiv/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 21.02.2023).
2. Ярослав Мудрий – державотворець і просвітитель: до 1045-річчя з часу народження // Google Сайты. URL: https://sites.google.com/view/yaroslav-mudryi/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%81% D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 18.09.2023).
3. Правда Ярославичів: до 950 р. із часу укладання Правди Ярославичів – зводу давньоруських законів // Wix.com. URL:https://viktoryanevskaya.wixsite.com/ trueyaroslavych (дата звернення: 18.09.2023).
4. Дистанційні сервіси Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого : інтерактивний плакат // Genially. URL:.https://view.genial.ly/605b12a613ee700d0d5e9e43/interactive-image-interactive-image (дата звернення: 21.02.2023).

5. «Грузія на перехресті часів»: інтерактивна книжкова виставка // Genially. URL: https://view.genial.ly/6059a3ca91094a0d681a2ad2/interactive-image-interaktivnij-plakat (дата звернення: 21.02.2023).
6. «Скарбничка права стародавньої Грузії»: інтерактивний гід // Genially. URL: https://view.genial.ly/6059a3ca91094a0d681a2ad2/interactive-imageinteraktivnij-plakat (дата звернення: 21.02.2023).
7. Е-ресурси Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого : інтерактивний плакат // Genially. URL: https://view.genial.ly/5eea0d674826770d847e27c1/interactive-image-resursi-naukovoyi-biblioteki-nyuu-im-yaroslava-mudrogo-interaktivnij-plakat (дата звернення: 21.02.2023).
8. Володимир Мономах: бібліомікс до 970-річчя від дня народження (1053–1125) // Genially. URL: https://view.genial.ly/641b6ba7bf65c3001261cf6a/presentation-volodymyr-monomakh (дата звернення: 18.09.2023).

УДК 028"364"(477-07)

КНИЖКОВИЙ НАСТУП: ПРОМОЦІЯ КНИГИ ТА ЧИТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Герасюта Тетяна Іванівна,
заступниця директора
Комунального закладу «Централізована бібліотечна система м. Кам’янське»
Україна, Кам’янське Дніпропетровської обл.

Анотація. *Представлено проєкти з промоції читання, які реалізуються в умовах воєнного стану колективом Центральної міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка м. Кам'янське: «Топ-3», «Book time», «Поезія без укриття», «Абонемент рекомендує», «Книжкова родина», «Поетична раптівка», «Переможна бібліокухня» тощо.*

Ключові слова: *промоція читання під час війни, проєктна діяльність, популяризація книги, читання, бібліотечні активності.*

Annotation. *Projects on the promotion of reading, which are implemented under martial law by the staff of the the Librarians of the Central City Library named after T. G. Shevchenko, Kamianske, despite the war, deploy and successfully implement new projects for the promotion of reading: «Top-3», «Book time», «Poetry without shelter», «Subscription recommended», «Book family», «Poetic surprise», «Victory library kitchen», «Reading under sirens», etc.*

Keywords: *promotion of reading during the war, project activities, popularization of books, reading, library activities.*

«Бібліотеки – це, насправді, теж зброя.
Це той простір, який дозволяє формувати
національний дискурс»
Василь Кметь

Роль бібліотеки під час війни зростає, і це доводить їхня практична діяльність. І не лише тому, що вони якісно змінюють напрями діяльності, а й тому, що стають комунікативними центрамив в громаді, точкою опори та зростання соціального і людського капіталу. Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотеки навіть у воєнний час залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва і толерантності, культури, науки та освіти. Читання є однією з активностей, що доступна всім під час війни. Це момент стабільності, який нагадує, що життя триває.

Воєнний стан суттєво змінив загальний устрій роботи, але бібліотеки йшли у ногу з часом, тому змогли адаптуватися до нових реалій. Невеликими кроками, але ми вийшли на новий для бібліотек рівень роботи, попри те, що ще два роки тому намагались адаптуватися до роботи в умовах пандемії, визначилися з пріоритетами.

Час за книжкою допомагає знизити тривожність, сфокусуватися на моменті тут і зараз та навіть краще спати. Читання знижує стрес. Читаючи, немов ставиш на паузу всі турботи, починаєш більш методично дихати й мовби повертаєшся до звичного життя. Читання поновлює емоційний ресурс, допомагає мозку впоратися з невідомістю.

Бібліотекарі Центральної міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка м. Кам’янське, попри війну, розгортають та успішно впроваджують нові проєкти з промоції читання: «Топ-3», «Book time», «Поезія без укриття», «Абонемент рекомендує», «Книжкова родина», «Поетична раптівка», «Переможна бібліокухня», «Читання під сиренами» тощо.

Вдало продумана комунікаційна стратегія використання засобів масової комунікації привернула увагу до книг і до читання зокрема. Популяризація читання сьогодні залежить не тільки від внутрішньої роботи з користувачами (виставки, зустрічі з письменниками), але й від співпраці із ЗМІ, зокрема телебаченням, популяризації читання в соціальних мережах. Оскільки молодь є їхніми активними користувачами,

то з сюжетами, які транслюються по телебаченню, молодь може ознайомитися в соціальних мережах нашої бібліотеки:

- фейсбуці: https://www.facebook.com/bibliotekashevchenka;
- інстаграмі: https://www.instagram.com/bibliotekanashevchenka/;
- блозі: http://bibliopazlu.blogspot.com/;
- сайті: http://lib.kam.gov.ua;
- ютуб-каналі: https://www.youtube.com/@user-oe3tj6ub6p.

Одним із напрямків роботи бібліотеки щодо промоції читання є партнерство зі ЗМІ, телебаченням з метою підвищення громадського престижу книги та читання. ЗМІ та соціальні мережі сприяють формуванню думки про бібліотеку, і від того, наскільки позитивною та стійкою вона буде, багато в чому залежить репутація бібліотеки. Завдяки співпраці з телебаченням ми маємо можливість підтримувати стійкий інтерес населення до діяльності бібліотек, тим самим до читання. Що дає бібліотеці співпраця з телебаченням:

– важливість – телебачення для багатьох залишається важливим елементом культури та основним джерелом новин, розваг і освіти;

– впливовість – телебачення дозволяє глядачу створити певний візуальний образ пропонованих книжок, адже програми містять зображення, звук, музику, рух, колір і тому мають значно більший вплив, ніж інші ЗМІ) та охоплення.

Майже три роки бібліотека на Шевченка спільно із ТРК МІС працює над книжковою телепрограмою «Book Time» (https://bit.ly/3tgPn35), яка щотижня виходить в ефір. У телепередачах тривалістю 6–8 хвилин глядачів знайомлять з книгами, що надійшли до бібліотеки. Адже хто, як не бібліотекарі, можуть найкраще і найцікавіше презентувати нову книгу. І наша програма стала яскравим та вдалим прикладом співпраці книгозбірні з телебаченням у промоції читання. Програма виходить за межі бібліотечної аудиторії (орієнтована не лише на користувачів бібліотеки, а й на широке коло телеглядачів).

Авторська програма на міському телебаченні тримає бібліотекарів у тонусі, а містян у центрі літературних подій. Передача охопила величезну аудиторію, що складає понад 18 тисяч глядачів, має великий рейтинг, який тримається вже три роки. Про неї знає вся бібліотечна спільнота України. Свій досвід бібліотекарі презентували на ХІІ Всеукраїнській онлайн-школі бібліотечного журналіста (з міжнародною участю) на тему «Бібліотечна

журналістика під час війни: фіксуємо, документуємо, генеруємо контент», Всеукраїнській школі професійної майстерності керівників публічних бібліотек Харківської області на тему: «Публічні бібліотеки під час військової агресії РФ: досвід, виклики, плани», щотижневій онлайн-програмі «Переможна бібліокухня», Всеукраїнській школі підвищення кваліфікації тощо.

Програма не втратила своєї актуальності, а, навпаки, набула важливості, адже підтримка інтересу до української книги – це одна із форм спротиву. Окрім популяризації читання, програма привернула увагу до бібліотеки й української книги ВПО, захисників, бо військо таки читає. На сьогодні ми маємо 40 програм, розповіді понад 200 книг, 18 тисяч переглядів.

Вдалим є книжковий проєкт «Топ-3» – щотижнева підбірка найцікавіших книжок за версією читачів і бібліотекарів бібліотеки на Шевченка. На сторінках інформаційного порталу ТРК МІС у фейсбук, інстаграм регулярно публікуються новини про три книжки. Приміром:

– Топ-3 фантастичних історії на вихідні від бібліотеки на Шевченка (https://bit.ly/3LPFuQv);
– Топ-3 книги, які змусять вас переосмислити світ (https://bit.ly/46mS0PI);
– Топ-3 книги про історію України, які варто прочитати кожному (https://bit.ly/3trqcer).

Вартий уваги книжковий проєкт для молоді «Книжковий адвент «Молодь ставить лайк» за підтримки Українського інституту книги та «Рецепт на weekend», які відразу здобули велику кількість прихильників. Впроваджуючи в життя цікаві проєкти, забезпечуючи спілкування молоді з книгою, з авторами, залучаючи їх до книгочитання, ми створюємо не тільки культ книги, а й перетворюємо читання з примусу на життєву потребу, на читання-задоволення, читання-комунікацію, адже інтелектуальною, духовно багатою та високорозвиненою нацією може бути лише нація, що читає. Як приклад пропонуємо розглянути «Рецепту на weekend» – рецепт книги Раїси Плотникової «Реквієм для Рози»:

- 100 г моторошних відчуттів від С. Кінга;
- 150 г закоханості О. Вайлда;
- 150 г гостросюжетного детективу від Д. Х. Чейза;
- 300 г революційного настрою В. Симоненка.

Фантастична ідея прийшла на думку бібліотекарям: познайомити користувачів з колом читання, інтересами, уподобаннями саме бібліотекарів, які мають авторитет і вплив на спільноту. Новий проєкт, що відкриває завісу над особистими смаками наших професіоналів, уже добре знайомій читачам рубриці #БібліотекарРекомендує! Першою, як і годиться, презентувала свої книжкові уподобання головна бібліотекарка міста – директорка ЦБС Лариса Денисюк. Ознайомитися з книжковою добіркою, що є натхненням для неї у повсякденному житті, можна за посиланням https://bit.ly/3LPG6Wj. Зацікавленість формою просування книги та читання в такий спосіб спонукало авторів проєкту розширити коло учасників. Продовжила знайомити відвідувачів бібліотеки зі своїм книжковим натхненням завідувачка відділу комплектування та обробки книг Наталія Чуфещук – авторка телепроєкту на ТРК МІС «Book time» (https://bit.ly/3Q8xnQv). Літній сезон відкрили книжкові поради від бібліотекарки відділу абонемента Ірини Соболевої (https://bit.ly/3RRSCIO).

Бібліотека на Шевченка – єдина у Кам’янській ЦБС, що отримала 350 книг у рамках книжкового просвітницького проєкту «Військо читає» від ГО «Реформація» та видавництва «Наш формат» (проєкт не має аналогів в Україні). Заради збільшення аудиторії читачів бібліотекарі ініціювали «Пересувну бібліотеку»: книжки передаються з однієї бібліотеки-філії до іншої, щоб більше людей могли читати якісну сучасну, а головне українську літературу. Наразі в «Пересувній бібліотеці» понад 400 книжок. Як виявилося, захисники читають усе: від історичної, мотиваційної літератури до книг про імунітет та як створити власний бізнес, адже війна не назавжди, і після перемоги наші герої будуватимуть мирне життя. Протягом року наші читачі залюбки знайомилися з цими книжками. Тож наразі #АбонементРекомендує ТОП-10 найпопулярніших серед читачів бібліотеки книг з книжкового просвітницького проєкту «Військо читає» #ВійськоЧитає:

1. Лівін М., Полудьонний І. Простими словами (жанр: психологія/нон-фікшн);
2. Ріс Л. Гітлер і Сталін (науково-популярна історична література/нон-фікшн);
3. Крісті А. Смерть на Нілі (детектив/художня література);

4. Стрілекі Дж. П. «Повернення до кафе на краю світу» (художня література/мотиватор);

5. Жадан С. Інтернат (українська воєнна проза);

6. Менсон М. Витончене мистецтво забивати на все (психологія/нон-фікшн);

7. В’ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно» (науково-популярна історична література/нон-фікшн);

8. Клейсан Дж. Найбагатший чоловік у Вавилоні (менеджмент/економічна література/нон-фікшн);

9. Сунь-дзи. Мистецтво війни (трактат/нон-фікшн);

10. Барнет Б., Еванз Д. Дизайн мислення (психологія/нон-фікшн).

«Переможна Бібліокухня» – спільний проєкт Дніпропетровської обласної бібліотеки для молоді ім. М. Свєтлова та Центральної міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка (м. Кам’янське) – здобув перемогу в рамках Всеукраїнського конкурсу «Lib: продовження» у вересні 2022 р. Мета цього проєкту – організація неформальної комунікації бібліотечної спільноти під час війни, емоційна підтримка, сприяння професійному розвитку. Для цього щоп’ятниці на платформі «Zoom» відбуваються зустрічі, запрошуються до спілкування цікаві особистості, які діляться власними рецептами успіху. Обов’язковими є презентація нових книжок, зустрічі з письменниками, конкурси, вікторини, книжкова лотарея.

Навіть під час війни ми читаємо і ділимося книжковими смаколиками, розповідаємо про цікаві, корисні видання, які допомагають пережити війну, знайти нові сенси та йти до перемоги. Нашу «Переможну бібліокухню» відвідали письменники Ірина Мацко, Микола Чабан, Ганна Трегуб, Марія Дружко, Олена Ляшенко, Ірина Іваськів та ін. Досвідом роботи з промоції книги та читання в онлайн-форматі бібліотекарі книгозірні поділилися на обласній школі методиста серед бібліотекарів Дніпропетровщини, Дніпра, Харкова, Полтави.«Книжкова родина: онлайн-бенефіс» – один із найпотужніших та особливих загальноміських проєктів, що популяризує сімейне читання.

Чотирнадцять найначитаніших родин, а саме Корнійчуків, Грінічів, Пинделів, Дорошенків, Литвинських, Біловусів, Задорожніх, Ісенків, Куян, Плохоцьких, Шульгіних, Лущан, Павлових, Задворних під час ефіру розповіли про сімейні читацькі уподобання, захоплення, дозвілля тощо. Кожна родина презентувала власну формулу ідеального читача.

Більше тут:
https://www.facebook.com/bibliotekashevchenka/videos/548009704078252; https://www.facebook.com/bibliotekashevchenka/videos/1420240158725071; https://www.facebook.com/bibliotekashevchenka/videos/946086050040908.

Літературний клуб «СвітоГЛЯД» двічі на місяць відважно просуває шедеври світової літератури, забуті або приховані імена української літератури. Попри складні умови в нашій країні у зв'язку з воєнними подіями, команда мистецької спільноти «VivArt», видавництво «Дружко», Центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка, відділ культури Департаменту з гуманітарних питань Кам'янської міської ради за підтримки ГО «Бджола» зуміли провести IX Всеукраїнський молодіжний літературний конкурс «VivArt», що відбувається раз на два роки.

Конкурс проходить у номінаціях поезія та проза. Конкурсанти, що увійшли до короткого списку конкурсу, отримують звання фіналіста і право на публікацію в однойменному альманасі. Для участі в літературному конкурсі «VivArt-23» свої твори подали 262 учасники з різних міст України: від Дніпра до Закарпаття, від Харкова до Львова, а також творчі українці, які сьогодні перебувають за кордоном: з Польщі, Болгарії, Німеччини, Франції та ін. Вік учасників становить від 14 до 45 років. Цікаво, що 2023 р. серед конкурсних робіт є чимало казок для дітей, а також уперше з'явилися гуморески (https://www.facebook.com/bibliotekashevchenka/videos/1457582298418283).

Це лише деякі з найцікавіших книжкових проєктів з промоції читання, які реалізують бібліотекарі Кам'янського в умовах війни, бо кожна бібліотекарка щороку впроваджує власний авторський бібліотечний проєкт. Книги – це сенс. Й ми шукатимемо нові сенси, тому що дуже змінилися і як нація, і як особистості. Книга залишається одним із найкращих способів здобути нові знання, тому люди завжди звертатимуться до літератури. Для багатьох людей читання є важливою частиною життя, а також гарна можливість отримати задоволення.

УДК 02(477)"364":061.1(100)]-043.5-048.32

ПІДТРИМКА МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дем'янюк Людмила Миколаївна,
старша наукова співробітниця
відділу міжнародної інформації
та зарубіжних зв'язків
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук
Україна, Київ

Анотація. *Розкрито основні напрями підтримки міжнародними організаціями бібліотечної справи України в умовах воєнного стану. Наголошено на внеску бібліотечної спільноти світу щодо збереження культурного надбання, яке зберігають українські бібліотеки.*

Ключові слова: *вторгнення Російської Федерації, бібліотечна справа України в умовах воєнного стану, міжнародна підтримка.*

***Annotation**. The main directions of support, provided by international library organizations for the librarianship of Ukraine under the conditions of martial law, are considered. The contribution of the world's library community to the preservation of the cultural heritage preserved by Ukrainian libraries is emphasized on.*

Keywords: *invasion of Russian Federation, librarianship of Ukraine, under conditions of martial law, international support.*

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію суверенної України 24 лютого 2022 р. назавжди розділило життя мільйонів українців і матиме багатоаспектний вплив як на усвідомлення себе громадянами незалежної держави, які самовіддано боронять свої свободу і життя, так і на вже незворотні процеси формування історичної пам'яті як повноправних членів європейської сім'ї.

Цей день поділив світ на цивілізований, який одразу однозначно висловив підтримку українському народові у визвольній війні проти загарбника, та тоталітарний, що відкрито чи втаємничено сприяє жорстокому вбивству сотень тисяч українців і нещадному знищенню багатовікових надбань унікальної української культури. «Культурні

цінності України як матеріальні об’єкти є свідченням історичного становлення Українського народу, української нації, є частиною світової культурної спадщини, а отже безумовно підлягають збереженню і захисту від знищення чи пошкодження. Культурні цінності України знаходяться, зокрема, в музеях, галереях, заповідниках, бібліотеках, архівах, інших закладах культури на всій території України, у тому числі на тимчасово окупованих територіях України, де періодично зазнають значних пошкоджень або знищення, зокрема внаслідок збройної агресії» [2].

Бібліотеки як інформаційно-культурні заклади зберігають рідкісну спадщину для майбутніх поколінь зазнали значних руйнувань (станом на 25.07.2023 р. пошкоджено 607 бібліотек) [3]. Серед скарбниць української інформаційно-бібліотечної сфери світового рівня, які постраждали від ракетних обстрілів, варто назвати НБУВ, ННМБУ, Одеську національну наукову бібліотеку. Це отримало в світі великий резонанс.

Українським колегам дієву підтримку з уже загальновідомим закликом «#stand with Ukraine» та ініціативи з їх подальшою реалізацією активно виявили Американська бібліотечна асоціація (ALA), Конференція європейських наукових бібліотек (CERL), Конференція європейських національних бібліотек (CENL), Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Міжнародний альянс захисту культурної спадщини в зонах конфлікту (ALIPH), Європейське бюро бібліотечних, інформаційних і документних асоціацій (EBLIDA), Національні органи управління публічних бібліотек в Європі (NAPLE), Публічні бібліотеки 2030 (Public Libraries 2030) та ін. [1, с. 103].

Одразу після 24 лютого 2022 р. ці авторитетні бібліотечні організації на своїх вебпорталах розмістили заяви, у яких задекларували одностайну єдність з українськими бібліотекарями та засудили будь-які насильницькі дії стосовно України. IFLA закликала світову бібліотечну спільноту зосередитися на поширенні правдивої інформації про війну як засобу підтримки демократії та свободи слова, підтримці українських біженців [7].

ЮНЕСКО зосередилася на захисті документальної спадщини та бібліотечних колекцій України. Зокрема, спільно з данським Blue Shield Danmark ініціювали створення платформи Backup Ukraine, яка стала місцем для зібрань цифрових 3D-копій пам’ятників та важливих історичних споруд України [4; 5]. Метою проєкту SUCHO – Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (Збереження української культурної спадщини онлайн), який об’єднав понад 1500 міжнародних волонтерів [9],

є оцифрування та збереження української культурної спадщини, щоб запобігти її зникненню. На сьогодні заархівовано понад 5000 вебсайтів і 50 ТБ даних українських культурних установ.

Від початку російської агресії значну підтримку виявила Американська бібліотечна асоціація (ALA), яка на вебсайті любителів бібліотек та книг «I Love Libraries» («Я люблю бібліотеки») розмістила звернення під назвою «Ти можеш допомогти бібліотекам України» та започаткувала у співпраці з УБА фонд «ALA Ukraine Library Relief Fund» [8].

Необхідно назвати ініціативи для допомоги Україні «Бібліотеки для України» та «Бібліотеки для біженців» (Libraries for Ukraine. Libraries for refugee), які активно просувають EBLIDA, NAPLE та Public Libraries 2030 на спеціально створеному вебсайті.

Консорціум європейських наукових бібліотек (CERL) також створив вебсайт, на якому фіксується інформація про діяльність, спрямована на допомогу сектору культурної спадщини в Україні, та БД «Спадщина друкованої книги» (Heritage of the Printed Book database (HPB) [6]. З ініціативи Ex Libris усім українським бібліотекам стало доступним встановлення української мови як варіанта мови інтерфейсу для сервісу Primo discovery та безоплатне користування системою міжбібліотечного абонемента RapidILL.

Отже, світова бібліотечна спільнота з перших днів війни виявила одностайну підтримку бібліотечній справі України, яка продовжує зазнавати знищення та руйнувань. Ініціативи міжнародних організацій зосереджені на збереженні документального культурного надбання українських бібліотечних фондів, адже в умовах ракетних обстрілів та тривог українські бібліотеки продовжують свою інформаційно-комунікаційну та культурно-просвітню діяльність.

Список бібліографічних посилань

1. Дем'янюк Л. Ініціативи міжнародних організацій на підтримку бібліотечно-інформаційного комплексу України // Бібліотечний вісник. 2023. № 2. С. 102–113. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2023_2_12.
2. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. URL: https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html.
3. Через російську агресію в Україні постраждали 1605 об'єктів культурної інфраструктури. URL: https://mkip.gov.ua/news/9555.html.
4. Backup Ukraine. Instagram. URL: https://www.instagram.com/backup_ukraine/.

5. Blue Shield Statement on Conflict in Ukraine. Blue Shield International. URL: https://theblueshield.org/statement-ukraine-conflict-one-year-on/.
6. Heritage of the Printed Book database (HPB). CERL. URL: https://www.cerl.org/resources/hpb/main.
7. IFLA Statement on Ukraine. IFLA. URL: https://www.ifla.org/news/ifla-statement-on-ukraine/.
8. Morehart Phil. You Can Help Ukraine's Libraries. I Love Libraries. An initiative of the American Library Association. URL: https://ilovelibraries.org/article/you-can-help-ukraines-libraries/.
9. Saving Ukrainian Cultural Heritage Online. SUCHO. URL: https://sucho.org.

УДК 025.5:001.891

СЕКТОР НАУКОВОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ТА НАУКОМЕТРІЇ – ПРОФЕСІЙНА АДАПТИВНІСТЬ ТА ДОСВІД РОБОТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Журавель Наталія Миколаївна,
провідна бібліографиня
інформаційно-бібліографічного відділу
Наукової бібліотеки
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого
Україна, Харків
ORCID: 0000-0003-0758-3774

***Анотація**. Розглянуто досвід роботи НБ НЮУ ім. Ярослава Мудрого з наукометричного моніторингу та аналізу під час воєнного стану. Акцентовано увагу на інноваційних методах інформування та консультування науковців.*

***Ключові слова**: бібліотека, наукометрія, критерії ефективності, інформаційні технології, дослідження, наукометричні бази, досвід роботи, воєнний стан.*

***Annotation.** The article examines the work experience of the Scientific Library of the Yaroslav Mudryi National Law University in scientometric monitoring and analysis during martial law. Attention is focused on innovative methods of informing and advising scientists.*

***Keywords**: library, science metrics, efficiency criteria, information technology, research, scientometric bases, experience, martial law.*

Впровадження у діяльність НБ НЮУ ім. Ярослава Мудрого інновацій, заснованих на використанні новітніх цифрових технологій,

значно покращує не лише обслуговування її користувачів, але й підвищує якість та обсяг послуг, що надаються, а також дозволяє модернізувати майже усі внутрішні бібліотечні процеси. Воєнний стан змусив адаптувати діяльність сектору наукової бібліографії та наукометрії до реалій сьогодення, а саме: розвиток дистанційних комунікацій; створення та наповнення інформаційних електронних ресурсів вільного доступу для самообслуговування; посилення менеджменту, направленого на рекламу інформаційних ресурсів; забезпечення функціональної гнучкості працівників (розширення трудових обов'язків працівника у зв'язку зі зміною штату та умов праці під час воєнного стану).

Як відомо, наукометричні показники інтегровано в оцінку ефективності науково-педагогічних працівників. Важливу роль у наукометричному аналізі займають кількісні дані публікацій та цитувань. Висока публікаційна активність дозволяє університетам займати гідні місця у рейтингах освітніх організацій.

Діяльність бібліотеки з моніторингу публікаційної активності науковців у НЮУ ім. Ярослава Мудрого розпочалася зі створення авторських профілів науковців (ORCID ID та Google Scholar) наприкінці 2016 р. З того часу функції й завдання сектору значно розширилися та поглибилися. Серед основних напрямів його діяльності: збір та обробка даних щодо наукових публікацій вчених університету; консультативно-практична допомога у створенні профілів: учених, колективів університету (кафедр, інститутів); реєстрація авторів у ORCID, Google Scholar; складання, надання і оприлюднення на вебсайті бібліотеки аналітичних довідок та інформаційно-статистичних повідомлень стосовно цитування, наукометричних та бібліометричних показників науковців ЗВО; аналіз та структурування інформації щодо переліку правових журналів, які індексуються міжнародними наукометричними базами SCOPUS, Web of Science; формування та постійне наповнення електронної картотеки «Праці вчених університету» тощо.

Досвід роботи сектору наукової бібліографії та наукометрії показав, що віддалена (дистанційна) форма роботи сектору може провадитись у повному обсязі: запити керівництва НЮУ, вчених, аспірантів, студентів та інших співробітників виконувалися вчасно та оперативно. Зауважу, що ефективну наукометричну роботу онлайн вдалося налагодити завдяки напрацюванням та отриманому досвіду під час пандемії й санітарних обмежень у 2020–2021 рр.

Спеціалісти сектору активно використовують цифрові інструменти для організації дистанційної роботи, серед них Google Meet, Google Диск, Google Сайти та ін.; інформаційний менеджер Microsoft Outlook та корпоративний домен nlu.edu.ua; офіційні сайти НЮУ ім. Ярослава Мудрого та НБ; наукометричні бази Scopus та Web of Science; АБІС Ірбіс; файловий менеджер Obsidian; спільні робочі файли Microsoft 365 та Google (документи, таблиці, презентації).

Соціальні мережі та месенджери сектору наукової бібліографії та наукометрії мають 331 підписника і є потужними інструментами менеджменту, спрямованими на поширення інформації з наукометричних досліджень. З початку 2023 р. опубліковано 237 постів у соцмережах: «Наукометрична граматика» у фейсбуку, «Наукометрія для науковця» у LinkedIn, «Наукометрія для вченого» у вайбері, «Scientometrics.NLU» в інстаграм, «Servise of Sientometrics (SoS).NLU» у телеграм.

Підсумовуючи, можна навести деякі статистичні показники діяльності сектору за 8 місяців 2023 р. за основними напрямами:

- консультативно-довідкова діяльність з питань наукометрії та бібліометрії – 254 довідки та розширені консультацій онлайн і офлайн;
- електронне інформування науково-педагогічних працівників (на e-mail, вайбер, телеграм-канал) – 740 інформаційних сповіщень;
- статистично-аналітичні довідки та звіти для керівництва НЮУ ім. Ярослава Мудрого – 25 довідок;
- визначення індексів УДК для науковців та студентів – 48 індексів.

Усе вищенаведене дозволяє стверджувати, що в інноваційному просторі сучасного ЗВО наукометрична робота бібліотеки – це інтелектуальна, комунікаційна, відкрита платформа з інноваційним підходом до інформаційного забезпечення наукової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Кулик М. Публікаційна активність вчених Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: 5-річний досвід удосконалення роботи з наукометричного аналізу // Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій : матеріали ІІІ наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовт. 2021 р.). Ужгород, 2021. С. 58–69. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19217/1/58-69.pdf (дата звернення: 25.08.2023).

2. Пасмор Н., Самофал О. Бібліотека сучасного університету: зміна інформаційного образу // Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій : матеріали ІІІ наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовт. 2021 р.). Ужгород, 2021. С. 138–144. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38065/1/%D0%91%D0%86%D0%91%D0%9B%D0%86%D0%9E%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%90%20%D0%A1%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A3%D0%9D%D0%86%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%A2%D0%A3.pdf (дата звернення: 25.08.2023).

3. Ярошенко Т., Сербін О. Інформаційно-аналітичні центри університетів та бібліотек: виклики часу // Український інформаційний простір. 2022. № 2. С. 293–312. URL: http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/270017/265374 (дата звернення: 20.09.2023).

УДК: 016:027(477)

БІБЛІОГРАФІЧНА ПРОДУКЦІЯ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ У ЧАСОПРОСТОРІ ВІЙНИ (на прикладі створення рекомендаційного бібліографічного покажчика «Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти»)

Захарченко Світлана Миколаївна,
завідувачка відділу
наукової інформації та бібліографії;
Белаш Людмила Володимирівна,
провідна бібліографиня;
Лашко Вікторія Анатоліївна,
головна бібліографиня;
Нестеренко Олена Вікторівна,
провідна бібліографиня
Полтавської обласної універсальної наукової
бібліотеки ім. І. П. Котляревського
Україна, Полтава

Анотація. *Розглянуто чотири випуски рекомендаційного бібліографічного покажчика «Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти», створеного працівниками відділу наукової інформації та бібліографії Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського. Проаналізовано структуру, зміст та інформаційне*

наповнення цих видань, підкреслено їх значення для всебічного та об'єктивного висвітлення теми.

Ключові слова: *бібліографічний покажчик, російська збройна агресія, національна безпека і оборона, економіка, освіта, культура, бібліотеки.*

Annotation. *Four editions of the recommended bibliographic index are considered «Ukraine in the conditions of russian military aggression: sectorial aspects», created by employees of the department of scientific information and bibliography Poltava Regional Universal Scientific Library named after I. P. Kotlyarevskyi. The structure, content, and information content of these publications were analyzed, their importance for a comprehensive and objective coverage of the topic is emphasized.*

Keywords: *bibliographic index, russian military aggression, national security and defense, economics, education, culture, libraries.*

В Україні немає сфери, яка б не долучилася до боротьби з російською агресією: разом із військовим, гуманітарним та економічним позиції тримає і культурний фронт. Під час дії правового режиму воєнного стану інформаційна діяльність українських бібліотек спрямована на створення інформаційних продуктів, які, враховуючи суспільні пріоритети, намагаються максимально забезпечити сьогоденні запити користувачів, місцевих громад і власного персоналу. У сучасних умовах важливо мати достовірні джерела інформації для формування об'єктивного світогляду на події цієї війни.

Співробітники відділу наукової інформації та бібліографії Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, узагальнюючи публікації інформаційного простору, продовжують працювати над темою російсько-українського воєнного конфлікту, розпочату в минулому році. У 2023 р. підготовлено рекомендаційний бібліографічний покажчик «Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти», де укладачами здійснено спробу підібрати і систематизувати матеріал за галузевими аспектами.

Структурно покажчик складається з 4-х випусків: 1. Стан культури та креативних індустрій під час воєнного конфлікту; 2. Забезпечення національної безпеки і оборони та цивільного захисту населення у період російсько-української війни; 3. Війна в Україні та її економічні, соціальні, екологічні наслідки; 4. Українська освіта в умовах викликів воєнного часу. Кожний з них містить тематичні розділи (21), у випусках 2 і 4 інформацію деталізовано на підрозділи (8). Усі випуски бібліографічного покажчика мають типову структуру: передмова (від укладача); упорядковані бібліографічні записи, згруповані за темами, що максимально

полегшує пошук і роботу з бібліографічним покажчиком; допоміжні покажчики; зміст.

Бібліографічний покажчик частково анотований і включає понад 1000 бібліографічних записів, до яких, крім книг, входять офіційні видання, матеріали конференцій, збірники статей, журнали, моніторингові звіти, публікації з періодичних і продовжуваних видань, електронні ресурси відкритого доступу. Усі записи систематизовано за 18 тематичними розділами, всередині яких бібліографічні описи згруповано й укладено в алфавітному порядку за прізвищами або назвами публікацій. Хронологічні межі покажчика: 2022–2023 рр. Випуск 2: 2020–2023 рр.

Джерельною базою при підготовці посібника стали фонди Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського, електронний архів наукових періодичних видань НБУВ; електронні архіви наукових фахових видань, установ та організацій України; офіційного вебпорталу Верховної Ради України. Для зручності користувачів бібліографічні записи доповнено гіперпосиланнями на повний текст, що дає змогу користувачам переходити безпосередньо на обрану книгу чи статтю.

Допоміжний апарат представлений іменними покажчиками, абетковим покажчиком назв установ культури, що спрощує пошук інформації, дає змогу легко орієнтуватися та знаходити необхідні публікації.

Бібліографічний опис та скорочення слів здійснено відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ 3582:2013 «Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень в українській мові. Загальні вимоги та правила». Усі джерела подаються мовою публікації зі збереженням орфографічних норм оригіналу.

Матеріали видання будуть корисні працівникам у галузі культури та креативних індустрій, освітянам, науковцям, студентам й тим, хто досліджує наслідки війни в Україні у соціально-економічній, освітній та культурній сферах. Покажчик не претендує на вичерпність через великий масив літератури із запропонованої тематики, а слугує читачеві орієнтиром в його запитах, інтересах та дослідженнях. Електронну версію покажчика розміщено на вебсайті Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського https://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/.

Оскільки бібліотеки належать до сфери культури та креативних індустрій, перший випуск рекомендаційного бібліографічного покажчика присвячений цій темі під час війни, що знайшло відображення в його назві («Стан культури та креативних індустрій під час воєнного конфлікту»). Покажчик умовно поділений на чотири розділи: 1. Збереження національно-культурної спадщини України в умовах війни; 2. Стан, особливості та перспективи креативних індустрій у воєнний та поствоєнний періоди; 3. Мистецтво як соціальний рятівник для суспільства під час війни; 4. Культурні практики установ культури України під час військових дій. До випуску увійшло 166 бібліографічних записів.

Цікавими та корисними є матеріали розділу «Культурні практики установ культури України під час військових дій», де висвітлено роботу українських бібліотек з початку повномасштабної війни, показано актуальні напрями діяльності бібліотек та їх адаптацію до потреб часу, а також визначення місії бібліотек у цей період та їх значення для українського суспільства.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ до України актуальність теоретичних та практичних аспектів забезпечення основ національної безпеки України, оборони та цивільного захисту населення досягнула апогею. Зважаючи на актуальність проблематики, відділом наукової інформації та бібліографії підготовлено другий випуск рекомендаційного бібліографічного покажчика, що має назву «Забезпечення національної безпеки і оборони та цивільного захисту населення у період російсько-української війни».

Випуск складається з шести розділів: 1. Нормативне забезпечення національної безпеки і оборони та цивільного захисту населення у режимі воєнного стану; 2. Національна безпека: український вимір; 3. Інформаційна безпека як системоутворюючий елемент моделі забезпечення національної безпеки України» з підрозділом 3.1. Захист кіберпростору України; 4. Воєнна безпека як складова національної безпеки держави; 5. Територіальна оборона України як протидія загрозам національної безпеки України; 6. Особливості забезпечення цивільного захисту населення в умовах воєнного стану. Цей випуск охоплює 274 бібліографічних записи.

Агресія щодо суверенітету України виявилася не лише у військовому вторгненні, але й стала атакою на інформаційну сферу країни, що становить серйозну загрозу національній безпеці. Це є серйозним викликом для нашої держави та суспільної свідомості, оскільки

інформаційна війна дає можливість маніпулювати громадською думкою, здатна спричинити дестабілізацію внутрішньої ситуації та поширення інформаційних фейків. Тому у 3 розділі особлива увага приділена підбору літератури з інформаційної безпеки та захисту кіберпростору.

Третій випуск рекомендаційного бібліографічного покажчика має назву «Війна в Україні та її економічні, соціальні, екологічні наслідки».

Війна – це виклик, який постає перед країною в усіх сферах життєдіяльності. Економіка зазнає колосальних збитків від російської збройної агресії, які наразі важко оцінити, адже війна ще триває. За словами прем'єр-міністра України Дениса Шмигаля: «Битви виграють армії, а війни – економіки. Українська економіка адаптувалася до умов воєнного часу та готова до нових викликів» [8].

Покажчик складається з восьми розділів: 1. Законодавчі акти воєнного часу у економічній сфері; 2. Функціонування фінансової системи в умовах воєнного стану; 3. Бізнес в умовах війни: поточний стан та перспективи його відновлення; 4. Аграрний сектор в умовах запровадження воєнного стану в Україні; 5. Ринок праці та соціальний захист населення в умовах воєнної агресії; 6. Вимушена міграція в надзвичайних умовах російсько-української війни; 7. Вплив воєнних дій на навколишнє природне середовище; 8. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія. До випуску увійшло 340 бібліографічних записів.

Привертає увагу розділ «Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія», матеріали якого висвітлюють різнобічні погляди на стратегії та особливості відновлення економіки України після війни. Дослідники зосереджуються на різних аспектах цього процесу, включаючи економічні та соціальні аспекти досвід зарубіжних країн і потенціал для перетворень. Враховуючи виклики, що нині постали перед освітньою сферою України, необхідно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції, віднайти нові підходи до розвитку освіти, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців.

Четвертий випуск рекомендаційного бібліографічного покажчика має назву «Українська освіта в умовах викликів воєнного часу» та складається з трьох розділів: 1. Законодавче забезпечення освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану; 2. Організація освітнього процесу в умовах війни; 3. Навчальні втрати, спричинені війною, та їх подолання. Цей випуск містить 232 бібліографічні записи.

Освітні втрати є однією з найбільших проблем і загроз, спричинених війною. Їх небезпека полягає в тому, що наслідки будуть проявлятися з часом і можуть впливати як на якість життя окремих індивідів, так і на розвиток суспільства загалом. Саме про це йдеться в джерелах, розміщених у розділі 3 «Освітні втрати, спричинені війною, та їх подолання», в яких висвітлено причини, наслідки й шляхи подолання освітніх втрат.

Укладачі сподіваються, що видання рекомендаційного бібліографічного покажчика «Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти» ще раз підкреслить важливість інформаційної складової в роботі бібліотек, які через свої комунікаційні канали (сайти, блоги, соціальні мережі) допомагають боротися з фейками та ворожою пропагандою і стають центрами боротьби на інформаційному фронті.

Список бібліографічних посилань

1. Двірна К., Лущай В., Стегній Д. Рецензія на рекомендаційний бібліографічний покажчик «Російсько-українська війна» // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2022. № 4. С. 59–60.

2. Здановська В. Не волонтерством єдиним: видавнича діяльність ОУНБ у часопросторі війни // Публічна бібліотека територіальної громади : блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. URL: https://oth.nlu.org.ua/?p=6829 (дата звернення: 26.09.2023).

3. Лагута Л. Бібліограф вартий нашої подяки // Публічна бібліотека територіальної громади : блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. URL: https://oth.nlu.org.ua/?p=6829 (дата звернення: 26.09.2023).

4. Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти : рекомендаційний бібліографічний покажчик. Вип. 1 : Стан культури та креативних індустрій під час воєнного конфлікту / Департамент культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського ; уклад. С. М. Захарченко ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Н. В. Влезько. Полтава, 2023. 54 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1HRObGwDfUCDATkNZjIsd7wWaTJb8UAtG/view (дата звернення: 26.09.2023).

5. Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти : рекомендаційний бібліографічний покажчик. Вип. 2 : Забезпечення національної безпеки і оборони та цивільного захисту населення у період російсько-української війни / Департамент культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського ; уклад. Л. В. Белаш ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Н. В. Влезько. Полтава, 2023. 58 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1YkwW4oACQAU--hUpmnWi9RDxkWHoRd8C/view (дата звернення: 26.09.2023).

6. Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти : рекомендаційний бібліографічний покажчик. Вип. 3 : Війна в Україні та її економічні, соціальні, екологічні наслідки / Департамент культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського ; уклад. В. А. Лашко ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Н. В. Влезько. Полтава, 2023. 86 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1NXWR1HHBv9deVBJ3iOQIIgLoykzjha7N/view (дата звернення: 26.09.2023).

7. Україна в умовах російської збройної агресії: галузеві аспекти : рекомендаційний бібліографічний покажчик. Вип. 4 : Українська освіта в умовах викликів воєнного часу / Департамент культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського,; уклад. О. В. Нестеренко ; ред. К. М. Щира ; відп. за вип. Н. В. Влезько. Полтава, 2023. 86 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1CjGg7Lxu58M6SHNu5fJteNUFofnQ8syU/view (дата звернення: 26.09.2023).

8. Українська економіка адаптувалася до умов воєнного часу та готова до нових викликів – Шмигаль // Укрінформ : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3644817-ukrainska-ekonomika-adaptuvalasa-do-umov-voennogo-casu-ta-gotova-do-novih-viklikiv-smigal.html (дата звернення: 26.09.2023).

УДК 021.7

БІБЛІОТЕЧНІЙ ПЛАНЕТІ – 25!

Здановська Валентина Петрівна,
головна бібліотекарка
науково-методичного відділу
Національної бібліотеки України
ім. Ярослава Мудрого
Україна, Київ

Анотація. *Простежено основні напрями та тематику публікацій, акцентовано увагу на особливостях комунікації фахового видання з авторами в умовах воєнного стану, визначено, що опубліковані матеріали слугуватимуть надійною джерельною базою для дослідників, які надалі вивчатимуть діяльність бібліотек під час російсько-української війни.*

Ключові слова: *фахова періодика, журнал, бібліотечна журналістика.*

Annotation. *The main trends and topics of the publications were traced, the emphasis was placed on the peculiarities of the communication of the professional publication with the*

authors in the conditions of martial law, it was determined that the published materials will serve as a reliable source base for researchers who will further study the activities of libraries during the Russian-Ukrainian war.

***Keywords:** professional periodical, magazine, library journalism.*

Журнал «Бібліотечна планета» – добре відоме науково-практичне видання для бібліотекарів і всіх тих, чия діяльність та інтереси пов’язані з бібліотекою, книжками, читанням. Перший номер журналу побачив світ 25 років назад і був репрезентований бібліотечній спільноті під час відзначення першого Всеукраїнського дня бібліотек у вересні 1998 року. Прикметно, що поява цьоо видання стала можливою не за вказівкою «згори», а за ініціативи бібліотекарів-однодумців, які працювали на той час у Національній парламентській бібліотеці України (А. Корнієнко, генеральний директор НПБУ, головний редактор журналу у 1998–2004 рр.); Т. Вилегжаніна, генеральний директор НБУ ім. Ярослава Мудрого, головний редактор журналу у 2004–2022 рр.; співробітники бібліотеки: І. Полякова, З. Савінова, О. Александрова, Л. Петрова, І. Цуріна, Л. Бейліс; представниця Міністерства культури України Т. Прокошева. За четверть століття до творення журналу (як автори або члени редколегії) долучалися такі знані науковці в сфері бібліотечно-інформаційної діяльності, як М. Слободяник, В. Бабич, А. Чачко, В. Пашкова, Т. Новальська, В. Загуменна, Н. Кушнаренко, В. Ільганаєва, І. Шевченко, О. Воскобойнікова та ін. Ці фахівці прагнули розвивати професійні, наукові та освітні комунікації бібліотекарів, сприяти підвищенню їхнього фахового рівня, популяризувати кращий досвід та інноваційні бібліотечні практики. Сьогодні можемо з упевненістю констатувати, що їхні погляди та уявлення про те, яким має бути фахове видання, справдилися.

Неоціненним є внесок у розвиток журналу «Бібліотечна планета» і бібліотекарів-практиків, які займають активну професійну позицію і в своїх статтях прагнуть обговорювати проблеми, знаходити в їхньому розв’язанні нові можливості, бажають вчитися новому і надалі впроваджувати інновації в діяльність своїх бібліотек, ділитися досвідом. Саме завдяки таким авторам журнал гідно виконує свої функції: освітню, просвітницьку, популяризаторську, комунікаційну, адвокаційну та меморіальну. За 25 років авторами статей, інформаційних повідомлень, інтерв’ю, оглядів, рецензій, консультацій стали майже 900 науковців і практиків бібліотечно-інформаційної сфери, а також культурологів,

літературознавців, істориків, філософів та інших фахівців, завдяки яким було опубліковано майже дві тисячі різноманітних матеріалів.

Якщо коротко проаналізувати тематику публікацій журналу, то можна сказати, що, мабуть, не існує жодної бібліотечної технології, яка б не була відображена в публікаціях наших авторів. Це і різні аспекти бібліотечного та довідково-інформаційного обслуговування користувачів, і популяризація читання, і формування бібліотечних фондів, методична, науково-дослідна і соціологічна робота, впровадження ІТ-технологій в роботу бібліотек (автоматизація, створення БД, ЕК, цифрових колекцій), проєктна і соціокультурна діяльності, міжнародне партнерство, фізична, інформаційна та цифрова безбар'єрність у бібліотеках, а також питання реорганізації мережі публічних бібліотек, розвитку бібліотечної професії в цілому і соціального захисту бібліотекарів. За останні п'ять років додалися питання організації дистанційної роботи бібліотекарів, різноманітних форматів віртуального бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів, онлайнових заходів, у т. ч. підвищення кваліфікації бібліотекарів тощо.

У 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Згадка про його перші місяці вимальовує картину загальної розгубленості, страху за власне життя, життя рідних і близьких людей, нерозуміння того, як має працювати бібліотека за таких умов, як рятувати найцінніше, що мають книгозбірні, як працюють заклади населених пунктів, що опинилися в окупації, як налагодити комунікацію з колегами, партнерами, авторами…

Ми саме здали до друку перший номер журналу за 2022 р. і почали працювати на другим номером. Розуміючи, що в той час бібліотеки, переважно, переорієнтувалися на волонтерську діяльність і допомогу ВПО, ми дуже хвилювалися, чи знайдемо авторів, чи захоче хтось писати для нас.

Але ми отримали перші погодження на підготовку статей від обласних універсальних наукових бібліотек Сумщини, Хмельниччини, Одещини, Вінниччини, Черкащини, міських публічних бібліотек Миколаєва, Львова, Бердичева, Тернополя, Кременчука, а також Департаменту культури Харківської міської ради.

В особистих розмовах з нашими колегами ми відчули величезне бажання розповісти про отриманий (подекуди негативний) досвід роботи бібліотек в умовах війни, рятування бібліотекарями особливо цінних видань і техніки, про перші жертви серед наших колег, перші зруйновані

та пошкоджені бібліотеки. Почуте і прочитане потім у публікаціях вражало, пробирало до сліз.

Загалом у 2022–2023 рр. на шпальтах журналу «Бібліотечна планета» було опубліковано 40 статей, автори яких прагнули відновити і зафіксувати перебіг перших місяців повномасштабного вторгнення і те, як ці події вплинули на організацію і формат роботи бібліотек. Про стан мережі публічних бібліотек йшлося, зокрема, у статтях, підготовлених за результатами моніторингу соціальних мереж [1] та дослідження «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії», що проводить НБУ ім. Ярослава Мудрого [2], а також аналогічних моніторингів у Вінницькій [3], Миколаївській [4; 5], Сумській [6], Чернігівській [7] областях. Лише наприкінці 2022 р. редакції журналу вдалося отримати матеріали від тих областей, де бібліотекарі працювали в надскладних умовах часткової окупації територій або щоденних масованих обстрілів. Це Донеччина [8–9], Запоріжжя [10], Миколаївщина [4–5; 11], Херсонщина [12–13].

Автори декількох публікацій порушили питання важливості убезпечення від ворога документних і матеріально-технічних ресурсів: рятування рідкісних і цінних видань; резервне копіювання електронних баз бібліотек і захист серверів бібліотек; евакуація бібліотечних фондів і комп’ютерної техніки [4; 6]; бібліокластія (свідоме знищення мілітарними угруповуваннями книжок і бібліотек шляхом, переважно, їхнього спалення) [14].

Багато авторів ділилися своїм досвідом щодо відновлення роботи бібліотек після звільнення територій від загарбника, зокрема в таких питаннях, як налагодження комунікації з працівниками бібліотек, подолання плинності кадрів, консультування працівників щодо трудових відносин у період воєнного стану [4; 9]; прийняття рішень щодо безкоштовного запису до бібліотек на період воєнного стану [6]; інформування та психологічна підтримка переселенців [15]; запровадження нестандартних форм бібліотечного обслуговування, як то організація працівниками ЦБС Немишлянського та Холодногірського районів Харкова безпечних просторів для читання на станціях метро «Пушкінська», «Архітектора Бекетова», «Армійська», «Холодна гора» [16].

Крім того, автори нашого журналу ділилися досвідом організації дистанційного обслуговування користувачів, проведення заходів національно-патріотичної та інформаційно-безпекової тематики,

розповідали про волонтерську діяльність бібліотек і реалізацію гуманітарних проєктів («#Українці допомагають українцям (ЦМБ Тернопільської міської ЦБС)), «Табір емоційного відновлення для дітей-переселенців» та «Соціальна благодія "2022: Війна, написана в листах"» КЗ «Міські публічні бібліотеки» Житомирської міської ради)) [17–19], а також про інформування світової бібліотечної спільноти про діяльність українських бібліотек під час війни [20–21].

У контексті аналізу публікацій журналу «Бібліотечна планета» у період війни не можна не згадати й цікаві публікації про реалізацію бібліотеками проєктів, що мають на меті фіксування перебігу основних воєнних подій в області та емоційних усних історій очевидців війни. Це, зокрема, проєкт Національної історичної бібліотеки України «Міста і села України. Втрати воєнного часу» [22], проєкт Вінницької ОУНБ ім. Валентина Отамановського «Голоси живої історії» [23], проєкт Запорізької ОУНБ «Галерея історій» [24], проєкт ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва «Хроніки війни. Миколаїв») [4] та видання Сумської ОУНБ «Сумщина – форпост України: хроніка основних військових подій на Сумщині під час російсько-української війни» [6].

Війна триває, всі ми призвичаїлися жити і працювати в нових реаліях, крім того, маємо забезпечувати міцний інформаційний тил. Бібліотекарі продовжують працювати і волонтерити, підраховують втрати і будують плани на майбутнє, демонструють професійну мобільність, знаходять у викликах сьогодення нові можливості для розвитку і відчувають нову відповідальність перед громадами, шукають нестандартні й неформальні підходи в своїй роботі, надають психологічну підтримку, започатковують нові різноманітні проєкти, актуалізують бібліотечні фонди, навчаються і вчать користувачів критичному мисленню, медіа- та цифровій грамотності. Про все це сьогодні розповідає журнал «Бібліотечна планета».

Ми впевнені, що всі попередні й сьогоднішні публікації в журналі слугуватимуть надійною джерельною базою для тих дослідників, які через певний час вивчатимуть діяльність бібліотек у цей складний для України період. Наразі, як і кожний ювіляр, ми формулюємо мрії й прагнемо збільшити кількість випусків на рік і тиражі, покращити поліграфічну базу, розширити коло авторів. Тож долучайтеся до спільнотворення «Бібліотечної планети»! Ми відкриті до співпраці.

Список бібліографічних посилань

1. Здановська В. Війна в Україні: бібліотечно-інформаційний фронт // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 5–8.
2. Здановська В. Публічні бібліотек у воєнному 2022 році // Бібл. планета. 2023. № 1. С. 6–9.
3. Сеник Л. Вінницька ОУНБ: робимо внесок у Перемогу // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 22–24.
4. Варюхіна Л. Добрий день, бібліотечна країно! Ми – з Миколаєва! // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 13–17.
5. Бібліотеки Снігурівщини: втрати і нові горизонти // Бібл. планета. 2023. № 2. С. 9–11.
6. Острога С. Бібліотеки Сумщини в умовах війни // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 8–11.
7. Райхіль К. Руйнування бібліотек Чернігівщини під час окупації та їх відновлення в умовах воєнного стану // Бібл. планета. 2023. № 1. С. 9–11.
8. Василенко Ю. Донецька обласна бібліотека для дітей: втрати, здобутки, бачення майбутнього // Бібл. планета. 2023. № 1. С. 12–15.
9. Лісогор В. Бібліотеки Маріуполя – руйнування, втрати і віра в майбутнє // Бібл. планета. 2022. № 4. С.11–12.
10. Літвак О. Бібліотеки Запорізької області в умовах війни // Бібл. планета. 2022. № 4. С. 12–14.
11. Агаркова В. Бібліотеки Миколаївщини: реалії воєнного часу // Бібл. планета. 2022. № 4. С. 14–17.
12. Сватула Т. Бібліотеки Херсонщини під час окупації: нотатки під обстрілами // Бібл. планета. 2023. № 2. С.6–9.
13. Сватула Т. Бібліотеки деокупованої Херсонщини: відновлюємося, працюємо, допомагаємо // Бібл. планета. 2023. № 3. С. 6–10.
14. Зворський С. Бібліокластія // Бібл. планета. 2022. № 3. С. 31–34.
15. Чабан К. Публічні бібліотеки Хмельниччини під час воєнного стану // Бібл. планета. 2022. № 3. С. 10–13.
16. Лісойван М. Бібліотечна діяльність в умовах воєнного стану // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 35.
17. Забіянов Є. Робота медіахабу в умовах воєнного стану: досвід Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 31–32.
18. Цяпало Л. Робота бібліотек ЦБС для дорослих м. Львова під час війни // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 17–19.
19. Кущук Т. У своєму переможному контрнаступі просимо дужих плечей! // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 19–22.
20. Ковальчук С. Онлайнова зустріч з колегами з Німеччини // Бібл. планета. 2022. № 2. С. 36–37.
21. Литовсько-український бібліотечний форум «Роль бібліотек у зміцненні демократичного суспільства» // Бібл. планета. 2023. № 3. С. 34–37.

22. Михайлова О. Культурологічний проєкт Національної історичної бібліотеки України «Міста і села України. Втрати воєнного часу» // Бібл. планета. 2022. № 4. С. 17–19.

23. Слотюк Г. Проєкт «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України // Бібл. планета. 2023. № 2. С.25–27.

24. Палівода Т. Проєкт «Галерея історій» Запорізької ОУНБ та ГО «Запорізька бібліотечна асоціація» // Бібл. планета. 2023. № 3. С. 28–31.

УДК 004.7:027.1(477)(063)

EPP UA: ПРОЄКТ ЛЕЙБНІЦЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ НАУКИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІВ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Калюжна Наталія Миколаївна,
аспірантка Київського національного
університету культури і мистецтв
Україна, Київ
гостьова дослідниця
Лейбніцького інформаційного
центру науки та технологій
Німеччина, Ганновер

Анотація. *Розглянуто проєкт Лейбніцького інформаційного центру науки та технологій та університетської бібліотеки «Electronic Preservation Project for Ukrainian OA journals of TIB relevant subjects (EPP UA)», метою якого є збереження українських журналів відкритого доступу шляхом їх цифрового архівування та забезпечення до них доступу для наукової спільноти та зацікавлених сторін.*

Ключові слова: *журнали відкритого доступу, відкритий доступ, довготривале зберігання, Україна.*

Annotation. *This conference paper provides an overview about the Electronic Preservation Project for Ukrainian OA journals of TIB relevant subjects (EPP UA), which aims to safeguard Ukrainian Open Access journals and ensure their accessibility for future generations of the research community and all interested parties.*

Keywords: *open access journals, open access, digital preservation, Ukraine.*

Після повномасштабного російського вторгнення на територію України, ціленаправленого знищення закладів освіти, архівів та бібліотечних фондів перед українською та світовою науково-бібліотечною

спільнотою постало важливе завдання збереження науково-дослідної інфраструктури та культурної спадщини держави. Серед об'єктів, які опинилися у зоні підвищеного ризику, є українські електронні журнали відкритого доступу.

Перехід видання наукових журналів до цифрового середовища має низку переваг, проте наявність копій наукових статей лише у форматі PDF чи сторінок HTML потребує додаткових зусиль та інструментів для їх довготривалого зберігання, забезпечення до них доступу в майбутньому. Якщо раніше це питання вирішувалося за рахунок бібліотек, які у фондах зберігали паперову копію видання, то з електронними журналами ситуація дещо різниться. Тут відповідальність за збереженість лягає на плечі видавців, які не завжди відповідально підходять до цього питання.

Існує низка причин, через які електронні журнали відкритого доступу можуть зникнути з мережі «Інтернет». До них належать технічні помилки під час оновлення серверів, на яких зберігається контент, ситуації коли видавець (наприклад, університет) не має змоги продовжувати оплату за програмне забезпечення для підтримки та ведення журналів, перехід видання на нову платформу тощо [1]. Такі ситуації можуть виникнути за будь-яких умов і можуть призвести до втрати журнальних випусків. У випадку України ймовірність втрати наукового контенту зростає в рази через небезпеку фізичного знищення серверів та частих кібератак на державні сайти.

В Україні існує розвинена мережа наукових фахових видань [2]. Зокрема, станом на вересень 2023 р. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії, нараховує 1598 журналів, 113 з них – електронні видання, що не мають друкованої версії. Згідно з наказом Вищої атестаційної комісії і НАН України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» з 2009 р. усі видавництва мають надсилати на зберігання електронні копії для архівування у депозитарії «Наукова періодика України». Проте цей наказ стосується лише друкованих видань, електронні наукові видання під нього не підпадають. Відтак вирішення довготривалого зберігання архівів цих журналів залежить від внутрішньої політики редакції наукового журналу.

Наприклад, у Каталозі журналів відкритого доступу (DOAJ), який станом на вересень 2023 р. індексує 435 українських журналів, лише 15% зазначили, що використовують спеціалізовані сервіси для довготривалого зберігання архівів журналів. Зокрема було вказано такі сервіси, як LOCKSS – 8% (n=35), Portico – 3% (n=13), PKP PN – 3% (n=12) та Internet Archive 1% (n=4). Такий стан речей вказує на те, що акумулювання результатів наукових досліджень, опублікованих в українській науковій періодиці, знаходиться лише в НБУВ, що, безумовно, в умовах повномасштабної війни робить ці архіви надзвичайно вразливими.

Усвідомлюючи масштаби загроз для української науково-дослідної інфраструктури та культурної спадщини, іноземні організації та волонтерські осередки активізували свої зусилля для збереження вразливих ресурсів. Одним з таких є проєкт Лейбніцького інформаційного центру науки та технологій та університетської бібліотеки (TIB) під назвою «Electronic Preservation Project for Ukrainian OA journals of TIB relevant subjects (EPP UA)», метою якого є створення електронного архіву українських журналів та їх довготривалого зберігання. EPP UA реалізується співробітниками відділів Східної Азії та Східної Європи та Довгострокового архівування, а також трьома волонтерами.

Ідея створення проєкту належить заступниці директора TIB Ірині Сенс. Першочергово для вебархівування було відібрано 144 журнали з наукових дисциплін, з яких спеціалізується TIB, зокрема журнали з технічних та природничих наук, а також архітектури та медицини. Додатковим критерієм для відбору видань стала наявність публікацій англійською мовою та ліцензій, які дозволяють вільне використання матеріалів. Джерелами даних слугували бази даних UlrichsWeb та DOAJ. Також частково брався до уваги факт наявності журналів у фондах TIB. Важливим є те, що в рамках проєкту вебархівуються не лише PDF наукових статей, а й усі вебсторінки сайту журналу включно з видавничими політиками, інформацією про редакційну колегію та іншими відомостями про видання. Вебархівування сторінок відбувається за допомогою інструменту Webrecorder, який «сканує» текст, зображення, відео та інші медіаелементи вебсторінок [3].

Завдяки спільним зусиллям станом на серпень 2023 р. успішно здійснено вебархівування 44 журналів (20 391 стаття), загальний обсяг яких становить понад 21 ГБ. Важливо також відзначити, що під час виконання завдання виникали певні труднощі. Серед них – проблеми недоступності вебсайтів журналів через відсутність електроенергії в

Україні внаслідок ракетних ударів Росії по енергетичній інфраструктурі України. Інша проблема була пов'язана з відсутністю ліцензій. Відтак виконавцям необхідно було отримувати додаткові дозволи від наукових редакцій на вебархівування контенту [4].

EPP UA відіграє важливу роль у збереженні українських наукових журналів, а їх включення до ЕК TIB покращить їх видимість та відгукуваність за межами України. Ця ініціатива сприяє популяризації українських досліджень та сприяє збереженню важливого сегменту наукової спадщини країни під час війни.

Список бібліографічних посилань

1. Laakso M., Matthias L., Jahn N. Open is not forever: A study of vanished open access journals // Journal of the Association for Information Science and Technology. 2021. Vol. 72, no. 9. P. 1099–1112. URL: https://doi.org/10.1002/asi.24460.
2. Novikov A. The Splendors and Miseries of Open Access Scientific Publishing in Ukraine // Publications. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 16. URL: https://doi.org/10.3390/publications8010016 (дата звернення: 26.09.2023).
3. EPP UA – Electronic Preservation Project for Ukrainian OA journals of TIB relevant subjects / S. Augunas et al. URL: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.23631969.v1 (дата звернення: 25.09.2023).
4. Electronic Preservation Project for Ukrainian Open Access Journals (EPP UA) to safeguard research content during the war / S. Augunas et al. // TIB blog. URL: https://blogs.tib.eu/wp/tib/2023/09/19/electronic-preservation-project-for-ukrainian-open-access-journals-epp-ua-to-safeguard-research-content-during-the-war/ (дата звернення: 25.09.2023).

УДК: 37.035.6:316.023

ПАТРІОТ ОЧИМА КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК: ПРО ЩО ГОВОРЯТЬ СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ (2016–2020 рр.)

Лісова Ірина Володимирівна,
провідна бібліотекарка Національної
бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого
Україна, Київ

Анотація. *Проаналізовано соціологічні дослідження, проведені публічними бібліотеками України у 2016–2020 рр., присвячені визначенню поняття «патріот» сучасними користувачами бібліотек, вивченню їх думки щодо патріотів нашої країни.*

Основні результати досліджень дають можливість виявити фактори, що найбільше впливають на формування патріотичних почуттів, та окреслити коло персоналій, що визначаються респондентами як патріоти.

Ключові слова: *патріот, патріотизм, патріотичне виховання, патріотичний орієнтир, публічні бібліотеки України, соціологічні дослідження.*

Annotation. *The article analyses sociological studies conducted by public libraries of Ukraine in 2016–2020, devoted to defining the concept of «patriot» by modern library users, studying their opinion about patriots of our country. The main results of the research make it possible to identify the factors that have the greatest influence on the formation of patriotic feelings and outline the circle of personalities defined by the respondents as patriots.*

Keywords: *patriot, patriotism, patriotic upbringing, patriotic orientation, public libraries of Ukraine, sociological studies.*

Сучасні виклики, що постали перед державою, складна соціально-політична ситуація в країні, вимагають вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, правового регулювання та комплексної діяльності органів влади, закладів освіти, громадських організацій та інших інститутів щодо формування високої громадянської свідомості, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов’язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Одним із результатів цієї діяльності є затвердження низки стратегічно-важливих документів, зокрема «Стратегії національно-патріотичного виховання» (затверджено Указом Президента України від 18.05.2019 р. № 286), яка визначає національно-патріотичне виховання в Україні одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції й законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов’язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [6].

Важливим напрямом діяльності бібліотек є робота з реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання. Бібліотекарі допомагають зрозуміти складне поняття громадянського виховання, його значущість і важливість. Нагальною потребою у становленні та реалізації патріотичного виховання молоді, на думку

В. Якубовського, є подальші дослідження взаємодії закладів освіти, сім'ї й громадян; створення ефективних умов патріотичного виховання дітей, розроблення спеціальних програм, методичних матеріалів, виховних методик [7; 25].

До процесу формування патріотизму активно долучаються бібліотеки для дітей та юнацтва. І хоча сучасна концепція патріотичного виховання в умовах закладів культури остаточно не створена, у кожній бібліотеці реалізуються різнопланові проєкти, спрямовані на побудову активної життєвої позиції молодого громадянина-патріота.

НБУ для дітей у 2016 р. провела локальне дослідження **«Хто такий патріот?»**, спрямоване на вивчення ефективності проведених заходів серед старшокласників – користувачів бібліотеки, вплив на формування їхніх патріотичних почуттів і громадської думки. Проведене анкетування показало рівень сформованості почуття патріотизму у підлітків крізь призму сприйняття людини-патріота, яку респонденти визначали через любов до країни – 15,7%, любов до Батьківщини – 13,6%, відданість Батьківщині – 12,6%. готовність до захисту Батьківщини – 10,5%, працю на благо України – 9,4% тощо. Загалом, висловлювання респондентів про поняття «патріотизм» – це синергія почуттів, починаючи від любові до своїх батьків, до людини, до рідної домівки, рідного краю, яке переростає у відданість Батьківщині, народу України тощо [5].

Всеукраїнське анкетування **«Видатні імена України»,** організоване ДБУ для юнацтва у 2017 р., мало на меті виявити імена відомих чи успішних людей, орієнтири патріотичного розвитку молоді. Рейтинг 10-ти найвидатніших імен України, на думку респондентів, очолили Т. Шевченко, Леся Українка та І. Франко. У списку імен, які своїм життям та працею надихають сучасну молодь та викликають повагу до країни, беззаперечно Т. Шевченко, за якого в середньому проголосували 68% респондентів; Леся Українка (28%); І. Франко, Б. Хмельницький, брати Клички (по 18%); М. Грушевський (16%); Л. Костенко та М. Амосов (по 11%). Також респонденти відзначили такі імена, як О. Бекетов, С. Бубка, С. Вакарчук, В. Вернадський, В. Винниченко, О. Довженко, В. Івасюк, М. Лисенко, К. Малевич, С. Параджанов, Б. Патон, Я. Паученко, М. Приймаченко, А. Роговцева, С. Ротару, Кузьма Скрябін, Б. Ступка, О. Сумська, В. Чорновіл, А. Шевченко, Р. Шухевич [3].

Деякі соціологічні дослідження публічних бібліотек України в 2016–2020 рр. стосувалися конкретних персоналій визначних діячів науки і

культури, громадських діячів, які зробили важливий внесок у становлення нашої держави та є патріотами України.

У 2016 р. з нагоди святкування 150-ї річниці від дня народження Михайла Грушевського ДБУ для юнацтва виступила ініціатором проведення всеукраїнського анкетування **«Михайло Грушевський – український історик європейського значення»,** метою якого було перевірити знання молоді щодо життя відомого громадського діяча та науковця. Результати дослідження дають можливість стверджувати, що молодь добре знає про життєвий шлях Михайла Грушевського. Більшість опитаних отримала ці знання в школі та бібліотеці. Ця історична постать добре відома українцям, багато учасників назвали напрями його роботи та відомі праці вченого. Анкетування показало, що молодь позитивно ставиться до постаті М. С. Грушевського, вважає його патріотом українського народу. Більшість респондентів визнали, що саме такі люди зараз необхідні Україні [4].

2016 р. з нагоди 160-літнього ювілею Івана Франка на базі бібліотек Івано-Франківської області місцевою ОУНБ ім. І. Франка було організовано регіональне соціологічне дослідження **«Іван Франко і сьогодення»**, у якому взяли участь 1160 респондентів різного віку та соціального статусу. Результати соціологічної розвідки свідчать про високий рівень обізнаності користувачів з літературою, яка висвітлює життєвий та творчий шлях І. Я. Франка, а також з його науковими працями та художніми творами. Це свідчить, що науковий і творчий доробок Івана Франка не втратив своєї актуальності й сьогодні. Анкетування показало, що бібліотечним працівникам необхідно й надалі широко популяризувати творчість письменника та твори про його життя і діяльність, використовуючи весь спектр форм та методів бібліотечної роботи [1].

Напередодні ювілею Івана Франка у центрі Івано-Франківська біля пам’ятника Каменяру та в бібліотеці працівники відділу абонемента одночасно провели експрес-опитування **«Іван Франко: Чути себе українцями»** (2016 р.). Його учасниками стали 60 мешканців та гостей міста віком від 16 років – люди літнього віку, студенти, учні, 68% з них виявилися користувачами Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка. 50% респондентів виявили бажання детальніше ознайомитися з творчістю письменника, перечитати його твори, зокрема філософські праці. Завдяки опитуванню 11 учасників зацікавила діяльність ОУНБ ім. І. Франка, 9 з них виявили бажання стати користувачами бібліотеки. Опитування

показало, що сьогодні в українському суспільстві є розуміння глибини Франкового слова; сучасники сприймають І. Франка, його ідеї та переконання нині близькі українцям [2].

Формування в молоді національно-культурної ідентичності є проблемою державного рівня та національної безпеки. Виклики, перед якими стоїть сьогодні Україна, стали можливими й через національну невизначеність значної частини молоді, низький рівень роботи з патріотичного виховання навчальними закладами та закладами культури, зокрема й бібліотеками. Важливо, щоб кожна бібліотека стала осередком становлення громадянина-патріота, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Іван Франко і сьогодення : обл. соціол. розвідка / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2016. 12 с.
2. Іван Франко: «Чути себе українцями» : аналіз соціолог. дослідж. / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; [матеріал підготув. О. Качорак]. Івано-Франківськ, 2016. 12 с.
3. Красій М. Видатні імена України (Результати всеукраїнського анкетування) // Бібліосвіт. 2018. № 2. С. 60–62.
4. Красій М. Український історик європейського значення (Звіт про Всеукраїнське анкетування до 150-річчя від дня народження М. Грушевського) // Бібліосвіт. 2017. № 3. С. 60–67.
5. Петренко О. Б. Виховуємо патріотів : результати опитування «Хто такий патріот?» користувачів-дітей Національної бібліотеки України для дітей // Бібліотека у форматі D. 2016. № 3. С. 8–10.
6. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286 // Офіц. вісн. України. 2019. № 41. Ст. 1435. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019 (дата звернення: 25.09.2023).
7. Якубовський В. Інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання через комплексні бібліотечні заходи // Вісник Книжкової палати. 2016. № 6. С. 22–25.

УДК: 027.1 : 908 Шишка

ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ ОЛЕКСАНДРА ШИШКИ ЯК КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ З КРАЄЗНАВСТВА

Найда Людмила В’ячеславівна,
головна бібліографиня
Науково-технічної бібліотеки Національного
університету «Львівська політехніка»
Україна, Львів

Анотація. *Подано загальну характеристику, видове та тематичне різноманіття приватної колекції Олександра Шишки – багаторічного директора Науково-технічної бібліотеки НУ «Львівська політехніка», краєзнавця, історика-аматора.*
Ключові слова: *приватна книжкова колекція; Науково-технічна бібліотека НУ «Львівська політехніка», львовознавство, рукописи, власницькі знаки.*

Annotation. *The general characteristics, types and thematic diversity of the private collection of Oleksandr Shyshka – longterm director of the Scientific and Technical Library of the Lviv Polytechnic National University, local historian, amateur historian – are presented.*
Keywords: *private book collection; Scientific and Technical Library of Lviv Polytechnic National University Lviv studies, manuscripts, ownership marks.*

Наприкінці 2022 р. фонд НТБ НУ «Львівська політехніка» поповнився приватною колекцією Олександра Шишки, який до книгозбірні передала Людмила Петрівна Шульга – його дружина. Олександр Володимирович багато років очолював НТБ Львівської політехніки, був відомим краєзнавцем, істориком, дійсним членом Академії історії і культури євреїв України ім. Шимона Дубнова, членом Всеукраїнської спілки краєзнавців. Фахівець з радіотехніки, він був істориком за покликанням, великим книголюбом та ерудитом.

Приватна колекція О. В. Шишки віддзеркалює широке коло його інтересів та вподобань. Зібрання налічує понад 1400 одиниць документів. Основу колекції складають друковані видання: книги та періодика. Вагому частину колекції становить фототека – систематизоване зібрання фотографій. Серед документів є карти й рукописи.

Аналізуючи весь масив приватної колекції Олександра Шишки, бачимо, що сукупність джерел відображає проблематику історичного краєзнавства. Ядро колекції сформувалося внаслідок багаторічного

накопичення документів з історіографії Львова, доповнювалося історичними джерелами з історії України і в подальшому було використане ним у написанні праць з історії міста, редакторській діяльності та при проведенні екскурсій. Результатом дослідження історіографії міста Лева стали книги: «Ти славен, Львове», «Слідами листопадових боїв», навчальний посібник у двох томах «Наше місто Львів». Він укладав науково-популярні статті до «Енциклопедії Львова», працював головним редактором відомого і популярного часопису Львова – «Галицька брама», був автором численних статтей про унікальну історико-культурну спадщину нашого міста.

Хронологічно колекція охоплює документи 1883–2015 років видання і є різноманітною як за тематикою, так і за видами літератури. За видовим складом це наукові, науково-популярні, довідкові, літературно-художні, інформаційні, бібліографічні, образотворчі та картографічні видання, рукописи, фотоархів (плівки і фотокопії книг), а також робочі картотеки.

Тематика книжкової колекції Олександра Шишки є досить широкою. Значну частину її складає історична література та історіографія Львова, також представлені видання про мистецтво, архітектуру та містобудування, література, що висвітлює єврейську тематику. Цінними у фонді особистої колекції О. Шишки є найдавніші книги, а також репринтні та діаспорні видання. Значна кількість видань колекції містить власницькі знаки: екслібрис Олександра Шишки у вигляді графічного зображення і тексту, а також у вигляді печатки.

Привертають увагу також його особисті рукописи:

- алфавітний покажчик документів з історіографії Львова;
- бібліографічний покажчик «Вибрана бібліографія Львова», у якому зібрано праці вітчизняних та польських істориків;
- текст екскурсії «Створення історико-архітектурного заповідника у Львові».

Рукописи і друковані видання колекції Олександра Шишки дають змогу простежити процес вивчення ним історії Львова. Спочатку були упорядковані і створені анотований бібліографічний список, рукописний алфавітний покажчик документів з історіографії Львова, пізніше почалося накопичення фотокопій книг, згодом їх сканування. Серед рукописів знаходимо матеріали, які свідчать про його захоплення генеалогією: він працював над створенням родоводів родин Тарнавських, Цегельських, Старосольських, Петрушевичів, Шухевичів, а також сім’ї Антона та Соломії Крушельницьких, роду Сас-Погорецьких.

Олександр Володимирович цікавився і картографією, в його колекції присутні карти та плани місцевості як найдавніші, так і сучасні. За змістом вони є загальногеографічними, також наявні топографічні карти територій і місцевостей навколо міст.

Олександр Шишка займався вивченням історії не лише Львова, а й Львівської політехніки. Як її знавець, брав участь у підготовці низки видань: «Від реальної школи до Львівської політехніки», «Львівська політехніка у фотографіях і документах», «Історія радіотехнічної освіти і науки у Львівській політехніці (1952–2012)», «Богдан Мандзій – педагог і вчений за покликанням: до 85-річчя від дня народження» та ін.

Усі накопичені документи стають цікавим джерельним матеріалом, що увиразнює біографічний портрет їх власника. Сформована краєзнавча колекція видань та особистий архів дали змогу О. Шишці проводити ексклюзивні екскурсії та впродовж багатьох років викладати на курсах екскурсоводів, організованих доброчинною громадською організацією «Фонд Святого Володимира», що сприяло підготовці кваліфікованих гідів.

Підсумовуючи, можемо сказати, що особиста колекція та діяльність Олександра Шишки продовжує традиції регіональної історико-краєзнавчої роботи.

УДК 027.6-056.262

МАРРАКЕСЬКИЙ ДОГОВІР ПРО ПОЛЕГШЕННЯ ДОСТУПУ СЛІПИХ, ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ АБО ІНШИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ З ПРИЧИН ІНВАЛІДНОСТІ СПРИЙМАТИ ДРУКОВАНУ ІНФОРМАЦІЮ ДО ОПУБЛІКОВАНИХ ТВОРІВ ТА БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Пономаренко Зінаїда Олексіївна,
молодша наукова співробітниця
сектору з охорони інтелектуальної власності
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто значення приєднання України до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів для роботи бібліотек країни.*

Ключові слова: *Марракеський договір, бібліотека, авторське право, доступний формат.*

Annotation. *Considered the significance of Ukraine's accession to the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled for the work of the country's libraries.*
Keywords: *Marrakesh Treaty, library, copyright, accessible format.*

8 червня 2023 року Україна передала до Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) документ про приєднання до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів (Марракеський договір) [1]. Це перший договір ВОІВ, в якому основна увага зосереджується на правах користувачів, а також перший договір у галузі авторського права, що включає чітке визначення прав людини з прямим посиланням на статті 19 та 27 (і) Загальної декларації прав людини та статтю 30 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Марракеський договір було прийнято 27 червня 2013 р. державами-членами ВОІВ у відповідь на той факт, що люди з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію часто мають труднощі з доступом до опублікованих творів. Це пов'язано з низкою факторів, включаючи:

- високу вартість творів доступного формату. Доступні формати, такі як шрифт Брайля, великий шрифт, аудіо видання, можуть бути дуже дорогими у виробництві. Це може ускладнити їхнє придбання для людей з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації;
- відсутність доступних форматів творів у деяких країнах. Не всі опубліковані роботи доступні в форматах, придатних для осіб із обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію, що ускладнює їх пошук;
- відсутність правового дозволу на створення творів доступних форматів. У деяких країнах існують юридичні обмеження на поширення доступних форматів, що може ускладнити отримання копій творів такого формату для людей з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації.

Марракеський договір вирішує ці проблеми, надаючи гнучкі можливості для створення та поширення копій опублікованих творів у доступних форматах. Серед них:

– робити винятки із закону про авторське право. Договір дозволяє країнам робити такі винятки, щоб полегшити виготовлення та розповсюдження копій опублікованих творів у доступному форматі. Ці винятки можуть стосуватися освітніх та дослідницьких цілей, а також користування творами особами з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію;

– забезпечити основи для транскордонного обміну копіями опублікованих творів у доступному форматі. Це положення дозволяє країнам обмінюватися між собою копіями творів у доступних форматах без необхідності отримання дозволу від власників авторських прав.

На сьогодні Марракеський договір уже ратифікували 93 країни. Це вимагає від країн, що його ратифікували, прийняття винятків з авторського права, які дозволяють виготовлення копій у доступному форматі, внутрішнє поширення копій у доступному форматі, відправлення копій у доступному форматі в іншу країну, експорт та отримання копій у доступному форматі з іншої країни.

Україна також долучилася до цього договору, ратифікуючи його Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. (№ 2811-IX), що набрав чинності з 01.01.2023 р. Зокрема, ст. 23 імпелементує положення Марракеського договору та встановлює способи та умови вільного використання творів в інтересах осіб з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність та визначено деякі необхідні поняття. 12 січня 2023 р. Верховна Рада України ухвалила законопроєкт № 0159 від 08.07.2022 р. «Про приєднання України до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів». За встановленою процедурою Марракеський договір для України набуває чинності через три місяці з дати передачі на зберігання Генеральному директору ВОІВ документа України про приєднання, тобто з 8 вересня 2023 року.

Бібліотеки відіграють ключову роль у національному впровадженні Марракеського договору. Цей договір створює нагоду для бібліотек всіх видів розширити свої послуги для людей з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію. Вони виступають посередниками у забезпеченні кращого доступу до знань та інформації на рівних та всеосяжних засадах. Відкриваючи двері до світу знань, Марракеський договір надає бібліотекам унікальну можливість створювати та

поширювати доступні копії опублікованих творів без потреби отримання дозволу від правовласників. Це важливий прорив для бібліотек, оскільки він дозволяє їм забезпечувати своїх користуавчів необхідними матеріалами незалежно від їх здатності сприймати друковану інформацію.

У минулому бібліотеки були обмежені у своїх можливостях надавати доступні матеріали людям з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію. Це було пов’язано з труднощами отримання дозволу від правовласників на створення доступних копій їхніх творів. Марракеський договір допомагає позбутися цього бар’єру, спрощуючи завдання бібліотек у забезпеченні доступу до матеріалів для людей, які обмежені у можливостях сприймати друковану інформацію.

Розглянемо конкретні переваги, які, за Марракеським договором, можуть принести користь бібліотекам.

- Розширення охоплення. Бібліотеки тепер мають законну можливість зробити доступними копії опублікованих творів для всіх користувачів, незалежно від їхніх можливостей сприймати друковану інформацію. Це означає, що бібліотеки можуть надавати книги у шрифті Брайля, аудіокниги та інші доступні формати. Відкриваючи доступ до копій опублікованих творів, бібліотеки можуть обслуговувати групи людей, які раніше були відокремлені від таких можливостей.
- Співпраця між бібліотеками. Марракеський договір дозволяє бібліотекам обмінюватися доступними копіями творів. Така співпраця дозволяє бібліотекам створювати більше доступних матеріалів. Це особливо важливо, оскільки вона дозволяє користувачам мати доступ до більш широкого спектру матеріалів, незалежно від їхнього місця проживання.
- Покращення формування колекцій. Маючи можливість імпортувати та експортувати доступні копії опублікованих творів, бібліотеки можуть розширити свої колекції, включаючи матеріали, які відповідають потребам користувачів з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію. Це дозволяє бібліотекам збагачувати свої ресурси за допомогою доступних матеріалів з інших країн.
- Економія ресурсів. Створюючи власні копії опублікованих творів, бібліотеки можуть уникнути витрат на придбання цих матеріалів у комерційних постачальників, що дозволяє ефективно використовувати обмежені бюджетні ресурси. Договір допоможе бібліотекам заощадити гроші.

Марракеський договір — це значний крок уперед для бібліотек та осіб з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію. Він сприяє більшому доступу до культурних та освітніх ресурсів, полегшуючи завдання бібліотек щодо забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх здібностей та можливостей.

Список бібліографічних посилань

1. Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів : офіц. переклад // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-13#n2 (дата звернення: 30.08.2023).

УДК: 021.6:004.7:026:63(477-25)

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – НОВІ МОЖЛИВОСТІ У СИСТЕМІ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК

Татарчук Людмила Михайлівна,
заступниця директора з наукової роботи,
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
Україна, Київ

Анотація. *Показано нові можливості інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують створення інтегрованої єдності ресурсів, продуктів, сервісів для задоволення потреб користувачів через збільшення частки інформаційно-аналітичних продуктів і послуг. Представлено важливі інформаційно-аналітичні продукти, ресурси, сервіси, як електронна наукова сільськогосподарська бібліотека, бази даних з актуальних питань, у т. ч. міжнародні електронні ресурси. Показано роботу бібліотеки як центру з методичного супроводу та координації робіт щодо формування бібліометричних профілів вчених-аграріїв, з надання комплексу послуг, спрямованих на підвищення ефективності діяльності профільної наукової спільноти та позиціонування аграрної науки в міжнародному науково-освітньому просторі. З’ясовано, що цей напрям діяльності в установі є перспективний, оскільки передбачає подальші теоретико-методологічні, науково-практичні дослідження щодо роботи з*

наукоємними інформаційними ресурсами та визначенням наукової публікаційної активності вчених системи НААН.

Ключові слова: *інформаційні продукти, інформаційні послуги, дистанційні користувачі, онлайн-сервіси, електронний ресурс, бази даних, сайт, комунікації.*

Annotation. *New possibilities of information and communication technologies are shown, which provide creation of integrated unity – resources, products, services for satisfaction of needs of users through increase in a share of information and analytical products and services. Important information and analytical products, resources, services, such as the electronic scientific agricultural library, databases on current issues, including international electronic resources, are presented. The work of the library as a center for methodological support and coordination of work on the formation of bibliometric profiles of agricultural scientists and provides a range of services aimed at improving the efficiency of the scientific community and positioning agricultural science in the international scientific and educational space. It is found that this area of activities in the institution is promising, as it involves further theoretical and methodological, scientific and practical research on working with science-intensive information resources and determining the scientific publication activities of scientists of the NAAS system.*

Keywords: *information products, information services, remote users, online services, electronic resource, databases, website, communications.*

Серед пріоритетних завдань Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки (ННСГБ) Національної академії аграрних наук (НААН) як провідного науково-інформаційного та культурно-освітнього центру з питань сільського господарства на теренах України – орієнтування на інтереси користувачів, якісне і комфортне їх обслуговування. Діяльність установи спрямована на розширення інформаційно-аналітичного вектору в сервісній роботі, зокрема збільшення частки інформаційно-аналітичних продуктів і послуг у режимі «інформація на базі інформації» [1, с. 5]. Основними принципами діяльності у цьому напрямі є функціональність, відкритість, доступність; гнучкість – мобільний простір і сервіс; раціональність – інформаційні ресурси з питань сільського та лісового господарства зосереджені в одному місці, оптимальне використання простору.

Електронні технології та засоби зв'язку, що використовуються бібліотекою, з одного боку, забезпечили відчутний поштовх для розвитку багатьох напрямів бібліотечної справи, пов'язаних з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеці, з іншого – розширили їх коло за межами установи. Більше того, вони уможливлюють з економічною вигодою для бібліотеки переорієнтуватися зі стратегії

володіння важливими інформаційними ресурсами до забезпечення доступу до них [2, с. 605].

Нові вебсервіси створюють сприятливі умови для підвищення комунікативності бібліотеки й забезпечують якісно новий рівень взаємодії з суспільством. Важливим інформативно-комунікативним інструментом є сайт. Це багатофункціональний інтерактивний сервіс з надання інформації про наявність продуктів і послуг, просування електронних ресурсів, організації доступу до них користувачів. Він побудований за основними напрямами діяльності установи, постійно оновлюється та удосконалюється. Статистичні показники відвідування користувачами сайту бібліотеки демонструють тенденцію до зростання.

Найбільшу популярність серед користувачів має електронний ресурс (ЕР) «УкрАгротека». Він є базою створення нових важливих інформаційно-аналітичних продуктів, ресурсів, сервісів: електронної наукової сільськогосподарської бібліотеки, бази даних з актуальних питань: «АПК України в глобальних умовах зміни клімату», «Євроінтеграція», реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України», електронного наукового фахового видання – міжвідомчого тематичного збірника «Історія науки і біографістика». Відкритість і доступність 24/7 до ЕР сприяють результативному віддаленому багатоаспектному інформаційному пошуку в понад 660 тисячах бібліографічних записів документів, у т. ч. з фонду цінної і рідкісної книги, періодики, аналітики, авторефератів, дисертацій, архівних документів, повнотекстових видань. Ресурс включений до переліку міжнародних науково-технічних БД і довідкових ресурсів, до яких надано безоплатний доступ в інтернеті (https://ukrpatent.org/uk/news/main/sci-tech-free-02102020), що уможливлює використовувати міжнародні електронні ресурси, що входять до цього переліку, зокрема Міжнародної інформаційної системи з сільськогосподарських наук і технологій AGRIS, низки періодичних видань з питань агрономії, ґрунтознавства, захисту врожаю, сільськогосподарської біотехнології, біотехнології довкілля, інших ресурсів, представлених бібліографічними, реферативними, фактографічними базами даних, інформаційними порталами, колекціями журналів, електронними бібліотеками.

Створено можливості надання бібліотечних послуг на основі їх візуалізації (проведення навчань, вебінарів, конференцій). Активно розширюється бібліотечний сервіс, орієнтований на віддаленого

користувача – вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ), щороку здійснюється до 80 тематичних розсилань галузевим науковим установам мережі НААН та окремим науковцям, віртуальна довідка. Попит на цей сервіс значно зріс у період дистанційної роботи, спричиненої пандемією Covid 19, а наразі воєнним станом. Запроваджено реєстрацію віддалених користувачів та електронне бронювання документів, що значно заощаджує час користувачів, дистанційне замовлення потрібних матеріалів за допомогою послуги «електронне бронювання» й оформлення наступної послуги – його електронна доставка.

Важливу роль в інформуванні всіх, хто звертається до послуг бібліотеки та цікавиться розвитком аграрної науки, практики, виробництва, відіграють такі сервіси, як щомісячні експрес-інформації, виставки нових надходжень, презентації окремих вітчизняних і зарубіжних видань із сільськогосподарської тематики, що стали системними заходами. Упродовж року організовується понад 30 виставок нових надходжень, 130 тематичних виставок, а також 12 експрес-інформацій. З їх репрезентацією можна ознайомитися за покликанням у соціальних мережах через сайт установи: http://www.dnsgb.com.ua та сторінку у фейсбуку: https://www.facebook.com/nnsgb.

Велику увагу ННСГБ НААН як наукова установа зосереджує на напрямах наукової комунікації в електронному середовищі, що базується на явищі «відкритого контенту», забезпечуючи доступ до оперативної та повноцінної інформації, національних і зарубіжних ресурсів, різноманітних інформаційних БД, оцифрованих наукових фондів.

Таким чином, завдяки новим можливостям інформаційно-комунікаційних технологій бібліотека перетворюються на інтегровану єдність ресурсів і продуктів, що, у свою чергу, надає нові можливості використання результатів напрацювань із більш широким сервісним охопленням.

Згідно з рішенням Президії НААН України від 30 червня 2015 р. «Про організацію запровадження бібліометричних профілів вчених-аграріїв, наукових установ та періодичних видань НААН в системі "Бібліометрика української науки"» ННСГБ НААН визнана центром з методичного супроводу та координації робіт щодо формування бібліометричних профілів вчених-аграріїв і надає комплекс послуг, спрямованих на підвищення ефективності діяльності профільної наукової спільноти та позиціонування аграрної науки в міжнародному науково-

освітньому просторі. В установі проводяться бібліометричні й наукометричні дослідження щодо визначення наукової публікаційної активності вчених системи НААН, ранжування об’єктів наукової діяльності науково-дослідних установ НААН з урахуванням індексу цитування Хірша в системі Google Scholar та Web of Science [3], відбувається підготовка інформаційно-аналітичних довідок, аналітичних оглядів із зазначеної проблематики. Цей напрям розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки розглядається як перспективний, оскільки передбачає подальші теоретико-методологічні, науково-практичні напрацювання щодо роботи з наукоємним, інтелекто- та знаннємістким інформаційним ресурсом та його продукуванням.

Отже можна вважати інформаційно-аналітичний сервіс найперспективнішим вектором діяльності сучасної бібліотеки через постійний пошук невикористаних резервів, проведення маркетингових досліджень на ринку аналітичних продуктів і послуг; вивчення трансформаційних змін у технологіях аналітико-синтетичної переробки документів; розгляді конвергентних залежностей у процесах розвитку та впровадження аналітичної діяльності в систему бібліотечного сервісу.

Список бібліографічних посилань

1. Електронні інформаційні ресурси бібліотеки у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 235 с.
2. Каращук О. Бібліотека в сучасному інформаційному просторі // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2016. Вип. 43. С. 596–610.
3. Вергунов В. А., Коломієць Н. Д. Наукометричний моніторинг і ранжування суб’єктів наукової діяльності Національної академії аграрних наук України. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 40 с.

УДК 655.3.066.11(477.411):7.079]:[655.41:02-051]:028-048.67

KYIVBOOKFEST: СПІВПРАЦЯ ВИДАВЦІВ ТА БІБЛІОТЕКАРІВ У СПРАВІ ПРОМОЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ І ЧИТАННЯ

Толочко Світлана Євгенівна,
завідувачка відділу обслуговування
користувачів Наукової бібліотеки
Київського національного університету
культури і мистецтв
Україна, Київ

Анотація. *На основі аналізу книжкового фестивалю KyivBookFest (м. Київ, 8–10 вересня 2023 р.) охарактеризовано значення співпраці бібліотекарів і видавців у подібних заходах задля промоції української книжки та читання. Наголошено на особливій актуальності такої діяльності під час війни.*

Ключові слова: *книжковий фестиваль, KyivBookFest, промоція української книжки, промоція читання, засоби промоції читання, сучасний літературний процес.*

Annotation. *Based on the analysis of the book festival KyivBookFest (Kyiv, September 8–10, 2023), the importance of cooperation between librarians and publishers in the events for the promotion of Ukrainian books and reading is characterized. The special relevance of such activity during the war is noted.*

Keywords: *book festival, KyivBookFest, Ukrainian book promotion, promotion of reading, reading promotion tools, contemporary literary process.*

Книжкові івенти є потужним соціокультурним феноменом та засобом, який дозволяє налагоджувати контакти між суб’єктами книжкового ринку. Участь бібліотекарів у таких заходах розглядається як важливий напрям їх діяльності, що сприяє удосконаленню процесів комплектування фондів, поліпшує якість бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів і промоції книжки та читання, має важливе значення для підвищення кваліфікації бібліотекарів тощо [2, с. 367].

8–10 вересня 2023 р. у Києві вперше відбувся книжковий фестиваль KyivBookFest, основні заходи якого пройшли у двох паралельних форматах: 1) книжкова виставка-продаж зосереджувалася у критому паркінгу на першому поверсі ТЦ «Gorodok Gallery». У цій локації з вільним безкоштовним входом відвідувачі мали змогу поспілкуватися з видавцями, придбати нові видання та бестселери; 2) галузевий форум, територіально розташований у мультифункціональному Pochayna Event

Hall на третьому поверсі ТЦ «Gorodok Gallery», пропонував фахівцям і читачам насичену програму. Упродовж трьох днів тут відбулася низка професійних подій для видавців, книготорговців, бібліотекарів, а також дискусії, зустрічі з письменниками, автограф-сесії, дизайнерські заняття, презентації новинок книжкової сфери, заходи для дітей, музичні та театральні виступи тощо. Потрапити сюди можна було за умови внесення благодійного внеску [4].

Як від самого початку й позиціонували фестиваль його організатори, це була «подія, в якій максимально враховано інтереси видавців» [1]. Попередні результати KyivBookFest засвідчили результативність та успішність заходу. Фестиваль відвідали понад 25 тис. осіб, з них майже 5500 – взяли участь у галузевому форумі. Видавництва-учасники, а їх було 83, робили організаційні внески відповідно до розміру орендованої площі. Приміром, видавництво «Vivat» сплатило близько 150 тис. грн за вартість оренди та забудову двох локацій, а #книголав віддало за стенд 15 тис. грн [1; 3]. Найбільший благодійний внесок у розмірі 7 тис. грн зробила відвідувачка на аукціоні під час виступу гурту «Фіолет» за книгу А. Кокотюхи «Довга комендантська година» з автографом К. Буданова. Учасники та відвідувачі зібрали понад 810 тис. грн для друку статутів та посібників для ЗСУ [3].

Аналіз відвідуваності заходів, яких впродовж фестивалю було понад 160, показав, що найбільша кількість глядачів була на зустрічах з М. Кідруком, Ю. Гудименком, Д. Яневським, В. В'ятровичем та С. Руденком, братами Капрановими, М. Матіос, В. Шклярем, а також під час спільної презентації В. Морозова та І. Малковича. Традиційно високу увагу привернули музичні виступи О. Положинського, гуртів «Фіолет» та «ОТ VINTA», які кожного дня закривали програму фестивалю. На фестивалі було оголошено лауреатів різних літературних конкурсів: Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова 2022», конкурсу воєнної короткої прози від видавництва «Білка», конкурсу воєнної поезії пам'яті Гліба Бабіча та ін. [3].

За попередніми опитуваннями, які охопили понад 60% видавців-учасників фестивалю, 98% відповіли, що задоволені участю у KyivBookFest та вважають захід успішним. Майже 50% зауважили, що кількість відвідувачів перевищила їхні очікування, а 45% – що вони розраховували на відвідуваність, близьку до фактичної. 90% видавців зазначили, що продаж видань на виставці компенсував їхні витрати на фестиваль, з них у 30% дохід покрив усі витрати, ще у 60% зафіксоване

позитивне сальдо. 75% видавців поставили організаційній частині фестивалю оцінку «відмінно». Абсолютно всі опитані планують взяти участь у наступному KyivBookFest [3].

На думку багатьох учасників та відвідувачів, найцікавішим на KyivBookFest, як і сподівалися організатори, видався галузевий форум, де обговорювалися тенденції та виклики книжкової сфери [1; 3]. Ця професійна частина фестивалю зібрала всіх дотичних до книжкової сфери – видавців, книготорговців, бібліотекарів, представників державних органів – і залучила їх до активного обговорення стратегічних питань розвитку книговидання, ефективної підтримки книжкового сектору і промоції читання. Широке коло піднятих питань засвідчує тематика заходів: «Книжкова галузь у світі: економіка, структура, тенденції, тренди», «Український книжковий ринок. Оцінка ринку: інструментарій та залучені інституції, недоліки пропозиції», «Український книжковий ринок. Ретроспектива 2013–2023 років, поточний стан, SWOT-аналіз», «Фінансова підтримка держави: субсидії книгарням, закупівлі для бібліотек, адресна підтримка видавничих проєктів, ваучери читачам», «Що варто зробити для підтримки книжкової галузі?», «Різні погляди – спільна мета: як підвищити ефективність бюджетного фінансування для досягнення бажаних результатів».

Прикметною особливістю KyivBookFest стала особлива увага до проблем бібліотек. Підвищений інтерес викликали такі заходи галузевого форуму, як «Видавці, читачі, бібліотеки, держава. Стан бібліотечної галузі на 2023 рік: структура, підпорядкування, фінансування та його джерела, втрати під час війни 2014–2023 років», «Екосистема "Видавці, дистриб'ютори, читачі, бібліотеки, держава"», «Бібліотечні фонди: актив чи пасив для розвитку людського капіталу? Взаємодія читачів, бібліотек, видавців, держави. Російські видання у фондах бібліотек. (Не)задоволений читач», «Електронні видання: побудова моделі "Видавець – бібліотека – читач"», «Поповнення бібліотечних фондів. Хто, як, звідкіля?». У цих заходах взяли активну участь представники УБА, Українського інституту книги, Книжкової палати України, бібліотекарі з різних міст України. Важливо відмітити, що організатори забезпечили їх безплатну участь у заходах KyivBookFest (за умови попередньої реєстрації).

KyivBookFest спільно з Українським інститутом книги організував розіграш понад 450 книжкових новинок від українських видавців для бібліотек. Розіграш проходив на сторінці фестивалю у фейсбуці. Під постом про цей розіграш було більше 16 тис. повідомлень і 4,5 тис.

перепостів. Переможцями стали 10 бібліотек, чиї читачі були найактивнішими і найчастіше згадували назви бібліотек у коментарях. Це, зокрема, Великописарівська публічна бібліотека, «Бібліотеки Запоріжжя», Публічна бібліотека Великомихайлівської селищної ради, бібліотека-філія № 7 Кам’янець-Подільської міської ЦБС, Богуславська бібліотека, бібліотека Бердянського державного педагогічного університету, БібліоХаб «Під Високим Замком», Скороходівська селищна бібліотека, Хустська публічна бібліотека, Решетилівська міська бібліотека. Ще 10 було обрано рандомним способом: Юхимівська бібліотека-філія, бібліотека-філія № 36 с. Лотатники, публічна бібліотека Локачинської селищної ради, бібліотека Хлистунівського центру культури і дозвілля, публічна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка Бережанської міської ради, Всевікова бібліотека сімейного читання № 2 «ДіМ», бібліотека гімназії ім. родини Луговських, Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва, Калуська центральна бібліотека ім. Т. Шевченка, бібліотека ім. М. К. Реріха у м. Києві [3].

Одними з найпопулярніших на KyivBookFest були заходи, пов’язані з військовими та війною. Значну їх частину становили презентації книжок про війну, творів, написаних військовими, зустрічі з військовими письменниками тощо. Проведення таких заходів під час війни має важливе значення для промоції української книги та читання.

Дебютний KyivBookFest пройшов успішно. Серед досягнень фестивалю фахівці відзначають добре налагоджену комунікацію з військовими на рівні середньої ланки, високу кількість відвідувачів та якісні панелі для видавців і бібліотекарів [1]. Маючи яскраво виражений культурно-просвітницький характер, захід сприяв інформуванню видавців, авторів, перекладачів, ілюстраторів, бібліотекарів про новітні тенденції ринку, книжкові новинки, став важливим інструментом піднесення престижу книги в суспільстві та формуванні позитивного ставлення до читання.

Список бібліографічних посилань

1. Карманська Ю. Мільйони гривень доходу і 25000 гостей. Перший KyivBookFest пройшов (несподівано) успішно для видавців. Скільки їм вдалося заробити // Forbes.ua. Дата публікації: 12.09.2023. URL: https://forbes.ua/lifestyle/milyoni-griven-dokhodu-i-25-000-gostey-pershiy-kyivbookfest-proyshov-nespodivano-uspishno-dlya-vidavtsiv-skilki-im-vdalos-zarobiti-12092023-15956 (дата звернення: 21.09.2023).

2. Прокопенко Л. Провідні міжнародні книжкові виставки як комплексний канал професійної комунікації // Книгознавча школа Київського національного університету культури і мистецтв : антологія / уклад. В. М. Медведєва ; М-во культури України, КНУКіМ. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : Ліра-К, 2018. С. 367–370.
3. Kyivbookfest (Книжковий Фестиваль). Книга — це зброя! // Facebook. Дата публікації: 11.09.2023, 21:50. URL: https://www.facebook.com/kyivbookfest (дата звернення: 21.09.2023).
4. KyivBookFest 2023. URL: https://kbf.org.ua (дата звернення: 21.09.2023).

УДК 355.48(477.61/.62)АТО"2014/..."-051:004.738.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ САЙТУ-МЕМОРІАЛУ «РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ. ВІЙНА. РІВНЕНЩИНА»

Щербан Раїса Миколаївна,
головна бібліотекарка відділу інформаційних
технологій та електронних ресурсів
Рівненської обласної універсальної
наукової бібліотеки
Україна, Рівне

Анотація. *Подано огляд вебсайтів бібліотек України, які створюють електронні ресурси, присвячені пам'яті полеглих захисників. Представлено концептуальні підходи до створення сайту-меморіалу «Революція гідності. Війна. Рівненщина». Висвітлено співпрацю Рівненської ОУНБ з НУ «Острозька академія» та Рівненським державним гуманітарним університетом у створенні англомовної версії сайту-меморіалу.*

Ключові слова: *історична пам'ять, герої-захисники, полеглі воїни, віртуальний меморіал, англійські переклади.*

Annotation. *The article presents an overview of websites of Ukrainian libraries which create electronic resources dedicated to the memory of fallen defenders. It studies the conceptual approaches of the creation of the memorial site Revolution of Dignity. War. Rivne region. The article highlights the collaboration of Rivne Regional Universal Scientific Library with the National University of Ostroh Academy and Rivne State University of Humanities in creating the English version of the memorial site.*

Keywords: *historical memory, Heroes-defenders, fallen soldiers, virtual memorial, English translations.*

Війна Росії з Україною, яка триває дев'ятий рік, змінила вектор діяльності бібліотек, форми та методи роботи книгозбірень. Тематика заходів із вшанування захисників України, волонтерів, усіх, хто бореться за визволення країни від рашистів набула патріотичного змісту. З метою збереження та вшанування пам'яті полеглих на війні героїв бібліотечні працівники України збирають про них інформацію та оприлюднюють її на сайтах книгозбірень.

На вебсайті Кіровоградської бібліотеки для юнацтва ім. Є. Маланюка створено сторінку «Герої АТО/ООС», які загинули у 2014–2018 роках, подано біографію та світлини [1]. Сайт «Івано-Франківськ – місто героїв» інформує мешканців та гостей міста про встановлення пам'ятних дощок героям, які загинули в повномасштабній війні Росії з Україною. Доповнює інформацію біографія про кожного загиблого краянина [2]. Окрім обласних книгозбірень, інформацію про земляків, які віддали життя за Батьківщину, представлено на сайтах бібліотек районних, міських та сільських громад. Комунальний заклад культури ЦБС Старокостянтинівської міської ради створила сторінку «Загиблі воїни АТО/ООС – наші земляки», де, крім біографічних даних, фото, подано посилання на вебресурси [3]. Сторінки про загиблих на війні викладачів, студентів відкриті на сайтах вишів України. У 2014 р. за підтримки Національного військово-історичного музею України розпочато формування сайту «Книга пам'яті полеглих за Україну». Станом на 1 грудня 2021 р. до неї занесено 4490 імен [4].

У 2016 році Рівненська ОУНБ розпочала роботу над формуванням сайту «Революція гідності. Війна. Рівненщина», присвяченого пам'яті земляків, які загинули, захищаючи Україну. Сайт створений на платформі WordPress (http://memory.rv.ua/).

На головній сторінці розміщено великий слайдер з фото, що якнайкраще передають патріотичну тематику вебресурсу. Під слайдером – посилання на головні розділи. Фон сайту-меморіалу чорний, текст поданий білим, що співзвучно з тематикою ресурсу. Структура сайту проста. У розділі «Майдан» наведено історії про загиблих краян на Майдані. У розділі «АТО/ООС» інформація міститься по районах та містах районного підпорядкування області, поданих за алфавітом, що дає можливість швидко отримати інформацію про втрати в кожному районі. У списку загиблих в алфавітному порядку подані прізвища всіх загиблих та померлих від поранень.

У розділі «Героям присвячується» два підрозділи: «Поезія», в якому зібрано поетичні твори наших краян, приурочені загиблим землякам, та «Відео» – посилання на відеоролики, присвячені пам'яті героїв.

На кожну персоналію створено сторіночку. Крім біографічних фактів, світлин, що є характерним для подібних електронних ресурсів, представлених на сайтах бібліотек України, сайту «Книга пам'яті полеглих за Україну», на вебсайті Рівненської ОУНБ зібрано інформацію, що відображає саму сутність людини, яка віддала своє життя за Батьківщину. Тут містяться нариси, спогади рідних, знайомих, вчителів, які знали героя за життя. Цінними для сучасників та майбутніх поколінь є листи, які писали воїни своїм рідним, повідомлення, які збереглися на телефонах, поетичні рядки, присвячені конкретному герою. Вміщено інформацію про відзначення захисників державними нагородами, увіковічення їх пам'яті в назвах вулиць, пам'ятних дошках та надмогильних спорудах (фото, відеоматеріали). Завершує сторінку список публікацій [5–6].

Сайт акумулює інформацію, яку створюють чимало людей: журналісти, письменники, бібліотечні працівники, вчителі, учні, родичі. Відбір інформації для ресурсу здійснюється при постійному моніторингу офіційних ресурсів з інтернету, районних, міських, обласної державних адміністрацій, місцевої періодики, інших вільних та відкритих джерел, з використанням неопублікованих матеріалів, фото з домашніх архівів.

За період 2014–2021 рр. на сайті створено 139 персональних сторінок героїв, які віддали життя, захищаючи незалежність та суверенність України. Усі загиблі – уродженці Рівненщини, а також особи, що народилися в інших містах, але їх життя було пов'язане з нашим краєм. На сайті зібрано понад дві тисячі документів, у т. ч. 800 світлин.

У 2017 році Рівненська ОУНБ розпочала роботу над створенням англомовної версії сайту-меморіалу «Revolution of dignity. War. Rivne region», ідентичного з українською версією. Для здійснення поставленого завдання бібліотека уклала угоду з НУ «Острозька академія» про виконання робіт з перекладу матеріалів англійською мовою. Протягом 2018 р. студенти факультету романо-германських мов (декан І. В. Ковальчук) здійснили переклад 114 біографій загиблих воїнів, представлених на той час на сайті [7]. З 2019 р. протягом трьох років з матеріалами сайту працювали студенти 3–4-х курсів спеціальності «Філологія» кафедри романо-германської філології в рамках проходження виробничої перекладацької практики (керівник доцент О. В. Константінова). Студенти здійснили переклад усіх українських текстів, вміщених на сторінках сайту, у т. ч. монологи-спогади рідних і навіть вірші, присвячені героям. Проблемним було передання українських

власних назв іноземною мовою: імен осіб, назв організацій, установ, адміністративно-територіальних одиниць тощо. Специфікою таких текстів є військова термінологія, а також назви нових підрозділів, державних нагород, які ще не зафіксовані в жодному словнику. Студентам довелося розробити спільний глосарій для забезпечення однорідності подання спеціальної лексики в англомовній частині сайту, в окремих випадках прийшлося навіть звертатися за роз'ясненнями до військових. Роботи над перекладом тривають.

Високий показник відвідуваності цього ресурсу за кордоном свідчить про те, що він свою місію виконує, світ дізнається про героїв України, що боронять її свободу і незалежність.

Сайт «Революція гідності. Війна. Рівненщина» – віртуальний меморіал, пам'ять про наших земляків, які віддали життя за Батьківщину, адже, допоки житиме пам'ять, доти будуть жити захисники Вітчизни у ній.

У зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну тимчасово призупинено оновлення та доповнення сторінок сайту, але збір та обробка доступної інформації продовжується, й роботау буде відновлено, коли це стане можливим.

Список бібліографічних посилань

1. Герої АТО/ООС // Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка : [сайт]. Текст. дані. URL: https://lib.kr.ua/?page_id=362. (дата звернення: 10.09.2023).
2. Івано-Франківськ – місто героїв: [сайт]. Текст. дані. URL: http://geroi.if.ua/content&content_id=440. (дата звернення: 12.09.2023).
3. Загиблі воїни АТО/ООС – наші земляки // Комунальний заклад культури «Централізована бібліотечна система» Старокостянтинівської міської ради : [сайт]. Текст. дані. URL: http://starlibrari.at.ua/index/zagibli_vojini_ato_nashi_zemljaki/0-155 (дата звернення: 15.09.2023).
4. Книга пам'яті полеглих за Україну : [сайт]. Текст. дані. URL: https://memorybook.org.ua/regions/rivnenska.htm (дата звернення: 03.09.2023).
5. Щербан Р. Згадаймо про кожного // Вісті Рівненщини. 2017. 21 лип.
6. Щербан Р. Допоки живе пам'ять... : сайт-меморіал «Революція гідності. Війна. Рівненщина» // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. 2017. № 4. С. 9–10.
7. Студенти Острозької академії переклали біографії загиблих воїнів англійською // Район Острог: [сайт]. Текст. дані. URL: https://ostrog.rayon.in.ua/news/42249-studenti-ostrozkoyi-akademiyi-pereklali-biografiyi-zagiblih-voyiniv-angliiskoiu (дата звернення: 05.09.2023).

УДК 02:004.9:005.8(100)

МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ ЦИФРОВИХ БІБЛІОТЕК

Юдов Андрій Миколайович,
аспірант Київського національного
університету культури і мистецтв
Україна, Київ

Анотація. *Швидке розповсюдження інтернет-технологій дало можливість легкого доступу до ресурсів Всесвітньої павутини, використовуючи цифрові бібліотеки. З початку 1990-х років у світі урядовими агентствами та приватними організаціями запущено і профінансовано численні ініціативи з цифрових бібліотек. Цифрова бібліотека – це система, яка надає різним громадам користувачів безперервний доступ до різноманітних, добре організованих і цифрованих інформаційних ресурсів. У роботі наведено всебічний огляд головних проєктів цифрових бібліотек, які наразі реалізуються у світі.*
Ключові слова: *цифрова бібліотека, управління даними, обмін ресурсами, збір ресурсів, мережеві технології.*

Annotation. *The rapid spreading of internet technologies has facilitated easy access to World Wide Web resources for a wide range of users through digital libraries. Since the early 1990s, numerous initiatives in the field of digital libraries have been launched and funded by government agencies and private organizations worldwide. A digital library is a system that provides various user communities with continuous access to diverse, well-organized, and digitized information resources. This work presents a comprehensive overview of major digital library projects currently underway across the globe.*
Keywords: *digital library, data management, resource sharing, resource collection, network technologies.*

Безпрецедентний розвиток інтернет-технологій зробив ресурси Всесвітньої павутини (WWW) миттєво доступними для різних спільнот користувачів. Бізнес-спільнота використала його для розширення своєї клієнтської бази (наприклад, Інтернет-маркетинг, електронна комерція). Широка громадськість, включаючи вчених і здобувачів освіти, використовує інтернет для доступу та обміну інформацією, що зберігається в світі.

До цього більшість заходів щодо доступу до інформації та її розповсюдження здійснювалися через друковані видання (журнали, газети тощо), ЗМІ чи бібліотеки. Хоча роль бібліотеки як інформаційного фасилітатора не згасне у найближчому майбутньому, нові технології

майже неминуче вимагатимуть різних узгоджень між собою, із далекосяжними наслідками для нашого суспільства та економіки. Наприклад, хоча характеристики бібліотек у минулому визначалися технологією друку [6], безсумнівно, поява цифрових бібліотек внаслідок поширення цифрових технологій та Всесвітньої мережі трансформує традиційні бібліотеки. Такий технологічний прогрес це не єдиний фактор, що сприяє цьому новому руху. Причинами також виступають економічні чинники, такі як зниження купівельної спроможності через підвищення цін на друковані матеріали та накладні витрати на збереження старих видань. Цей матеріал присвячений огляду основних ініціатив цифрових бібліотек у країнах Європи, США та світу.

У таблиці 1 наведено проєкти, що розробляються у США, з їх коротким поясненням.

Таблиця 1

Проєкти цифрових бібліотек США

Назва	**Короткий опис**
1	2
Національна програма цифрової бібліотеки (*National Digital Library Program*)	Проєкт Бібліотеки Конгресу США, спрямований на створення ознайомлювального матеріалу американської історії та культури в оцифрованій формі. Серед фондів бібліотеки – рукописи, карти, рідкісні книги, аудіо- та відеоматеріали, а також фотографії [1, 2]
Проєкт віртуального архіву американської спадщини (*American Heritage Virtual Archive Project*)	Мета – розробка структури, яка може оцінити здатність віртуального архіву зробити загальнодоступними ресурси розподіленої цифрової бібліотеки, а також потенціал децентралізованих виробничих операцій проєкту
Проєкт «Справа Америки» (*Making of America*)	Мета – створення цифрової бібліотеки важливої історичної інформації США, яка буде доступною через інтернет
Проєкт звітів з комп’ютерних технологій (*Computer Science Technical Reports*)	Мета проєкту – створення не лише архіву інформації, а й архітектури та експериментальних інструментів для більш чіткого висвітлення бачення безперебійного доступу до мережі розподіленої інформації [3]

1	2
Проєкт «Відкрита книга» (*Perseus Project*)	Багатоетапна програма Єльського університету, яка вивчає можливість перетворення мікрофільмів у цифрові зображення (близько 10 тис. томів цифрових зображень) за допомогою процесів лабораторного моделювання [4]
Проєкт «Персей» (*Perseus Project*)	Мета – розробка цифрової бібліотеки, що постійно б розширювалась у сфері гуманітарних наук, зокрема досліджень стародавнього світу, таких як давньогрецька культура, римська цивілізація, епоха Відродження [5]
Цифрова бібліотека «Saguaro» (*Saguaro Digital Library Project*)	Проєкт спрямований на розробку комплексної цифрової бібліотечної системи для підтримки повного спектру послуг для покращення нашого розуміння взаємозалежності між економікою та навколишнім середовищем. Кінцева мета проєкту полягає в тому, щоб дозволити компонентам цифрової бібліотеки розвиватися незалежно і при цьому мати можливість ефективно та зручно звертатися один до одного

У таблиці 2 також представлені проєкти цифрових бібліотек Європи та інших регіонів світу.

Таблиця 2

Проєкти Європи та інших регіонів світу

Назва	**Короткий опис**
1	2
Проєкт Британської бібліотеки досліджень та інновацій (*British Library Research and Innovation Centre Project*)	Мета – вивчити способи, за допомогою яких мережеві технології можуть покращити бібліотечні та інформаційні послуги, включаючи вирішення труднощів, з якими стикаються бібліотечні працівники та відвідувачі в епоху швидких технологічних змін

1	2
Цифрова бібліотека Нової Зеландії (*New Zealand Digital Library*)	Мета – розвиток цифрових бібліотечних технологій і надання можливості іншим організаціям створювати власні цифрові колекції [7] та розробка систем, які можуть автоматично створювати структуру з некаталогованих, неструктурованих розподілених сховищ інформації
Японський пілотний проєкт цифрової бібліотеки (*Japanese Electronic Library Pilot Project*)	Проєкт проводить два експерименти: I Мережевий експеримент Національного спільного каталогу, який перевіряє методи визначення місця розташування цільових документів через мережі та процедури для ефективної роботи системи; II Практичний експеримент електронної бібліотеки, що зосереджується на оцифруванні інформації
Канадська ініціатива розробки цифрових бібліотек (*Canadian Initiative on Digital Libraries*)	Проєкт прагне координувати цифрові колекції в Канаді з метою покращення довгострокового доступу до цифрових бібліотечних послуг. Цілями є навчання громадськості цифрових бібліотек, просування їх стандартів, координація діяльності для уникнення дублювання цифрової інформації, налагодження тісних зв’язків з інформаційними організаціями, такими як музеї, видавці, творці та державні установи, а також підвищення обізнаності про цифрову бібліотеку Канади

Кількість користувачів інтернету в усьому світі зростає в геометричній прогресії. Тенденція до її зростання надає цифровим бібліотекам як можливості, так і ризики. У зв’язку з цим стає все більше джерел інформації, ми можемо відчувати «інформаційне перевантаження». Наразі стає дуже важко знайти інформацію, яка буде релевантною до запиту користувача, у цьому сенсі ефективні та розумні механізми пошуку є дуже важливими.

Інша проблема, пов’язана з перевантаженням інформацією, – її якість. Очевидно, що без додаткових послуг користувачі інтернету можуть мати більший ризик щодо цього, й у такому середовищі добре розвинені цифрові бібліотеки можуть відігравати ключову роль у наданні користувачам високоякісної цифрової інформації.

Цифрові бібліотеки потребують досліджень у багатьох інших сферах, включаючи динамічну сумісність, підтримку еволюції бібліотек, механізми контекстного пошуку та соціальні питання. Такі дослідження вимагають міждисциплінарних зусиль з боку сфер інформаційних систем, інформатики, бібліотекознавства, менеджменту, соціальних наук та інших областей.

Список бібліографічних посилань

1. Arms C. R. Historical Collections for the National Digital Library: Lessons and Challenges at the Library of Congress. [Part 1] // D-Lib Magazine. 1996. April. URL: http://www.dlib.org/dlib/april96/loc/ 04c-arms.html (дата звернення: 20.09.2023).
2. Arms C. R. Historical Collections for the National Digital Library: Lessons and Challenges at the Library of Congress. [Part 2] // D-Lib Magazine. 1996. May. URL: https://www.dlib.org/dlib/may96/loc/05c-arms.html. (дата звернення: 20.09.2023).
3. Birmingham W. P. An Agent-Based Architecture for Digital Libraries // D-Lib Magazine. 1995. July. URL: https://www.dlib.org/dlib/July95/07birmingham.html (дата звернення: 20.09.2023).
4. Conway P. Yale University Library's Project Open Book // D-Lib Magazine February. 1996. February. URL: http://www.dlib.org/dlib/february96/yale/ 02conway.html (дата звернення: 20.09.2023).
5. Crane G. The Perseus Project and Beyond // D-Lib Magazine January. 1998. January URL: http://www.dlib.org/dlib/january98/01crane.html (дата звернення: 20.09.2023).
6. Wiederhold G. Digital libraries, value, and productivity // Communications of the ACM. 1995. Vol. 38, № 4. P. 85–96. URL: https://doi.org/10.1145/205323.205347.
7. Witten I. H., Cunningham S. J., Apperley M. D. The New Zealand Digital Library Project // D-Lib Magazine. 1996. November. URL: http:// www.dlib.org/dlib/november96/newzealand/11witten.html (дата звернення: 20.09.2023.

СЕСІЯ 2:
ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК ІЗ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ ТА МУЗЕЇВ У КРИЗОВІ ЧАСИ: ВЗАЄМОДІЯ, СПІВПРАЦЯ, ПІДТРИМКА, ДОСВІД

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:02-051(477)Ракитянська

МЕМОРІАЛЬНИЙ ПРОЄКТ «ВАЛЕНТИНА ДМИТРІВНА РАКИТЯНСЬКА – БЕРЕГИНЯ БІБЛІОТЕЧНИХ СКАРБНИЦЬ СЛОБОЖАНЩИНИ»: ДОСВІД ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Капустіна Наталія Іванівна,
завідувачка кабінету
бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної;
Непочатова Оксана Володимирівна,
завідувачка відділу наукової організації
і використання основного фонду;
Ходарєва Юліана Владиславівна,
головна бібліотекарка
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про цикл заходів з вшанування пам'яті видатної харків'янки, директорки двох харківських книгозбірень (ОУНБ, 1995–2006; ХДНБ, 2007–2021), заслуженої працівниці культури України, володарки ордена княгині Ольги III ступеня, Почесної громадянки Харківської області В. Д. Ракитянської. Репрезентовано інтегрований меморіальний ресурс, акції, книжково-документну виставку, персональний біобібліографічний покажчик, круглий стіл, підготовлені з ініціативи співробітників кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної.*

Ключові слова: *В. Д. Ракитянська, історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка, персоналії ХДНБ ім. В. Г. Короленка, інтегрований меморіальний ресурс, меморіальні акції, біобібліографічні покажчики, публікації співробітників ХДНБ ім. В. Г. Короленка, книжково-документні виставки, круглі столи.*

Annotation. *The publication reveals a series of events commemorating the memory of an outstanding woman from Kharkiv, the director of the Kharkiv Regional Scientific Library (1995–2006); the Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko (2007–2021) Valentina Dmytrivna Rakityanska. The article describes an integrated memorial resource, actions, a book and document exhibition, a personal bio-bibliographic index, a round table, prepared on the initiative of the cabinet of librarianship named after L. B. Khavkina.*

Keywords: *V. D. Rakityanska, Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko, history of KhSSL, personalities of the KhSSL, integrated memorial resource, memorial actions, bio-bibliographic indexes, publications of librarians of KhSSL, book and document exhibitions, round tables.*

Одним із пріоритетних завдань працівників бібліотеки залишається здійснення потужної меморіальної діяльності та науково-дослідної роботи з вивчення і популяризації історичного минулого своєї установи. У 2020–2021 рр. колективом кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної (КБ ім. Л. Б. Хавкіної) започатковано цифровий проєкт «Історія бібліотеки» для комплексного інтегрування основних результатів довготривалих локальних досліджень «Історія Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка» і «Музейні та меморіальні форми наукових бібліотек» в інформаційний цифровий простір. Подальша персоніфікація історичних розвідок та намагання короленківців показати живу історію книгозбірні в особах сприяли наповненню розділу «Персоналії», у т. ч. підрозділу «Директори».

Історія нашої книгозбірні свідчить, що від успішного керівництва залежить її існування та розвиток. Не можна народитися директором бібліотеки, ним можна стати. Тому підтвердженням є долі директорів ХДНБ, які на довгий час пов’язували своє життя з бібліотекою і бібліотечною справою. Їхні професійні якості, управлінські навички, життєвий досвід неодноразово допомагали привести бібліотеку до успіху [5].

Меморіальний ресурс, що представляє понад 50 персоналій, сформовано у відкритому доступі на сайті бібліотеки для задоволення потреб широкого кола користувачів. У межах проєкту до 75-річчя від дня народження директорки ХДНБ ім. В. Г. Короленка (2007–2021), Харківської ОУНБ (1995–2006), заслуженого працівника культури України, Почесного громадянина Харківської області, володарки ордена княгині Ольги III ступеня, голови ХОВ УБА (2011–2019) [2] Валентини Дмитрівни Ракитянської (1948–2021) [3], співробітники КБ ім. Л. Б. Хавкіної ініціювали меморіальний проєкт «Валентина Дмитрівна

Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини» з циклом заходів. Їх реалізацію втілено в широкому спектрі меморіальних форм увічнення пам’яті, які можуть використовуватися для вивчення будь-якої персоналії: від підготовки документно-книжкових експозицій, електронного видання біобібліографічного покажчика до проведення віртуальних акцій і круглого столу та розробки інтегрованого меморіального ресурсу.

Основна мета проєкту – максимально повне розкриття внеску Валентини Дмитрівни у розбудову українського бібліотекознавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. та його збереження для наступних поколінь дослідників, краєзнавців і бібліотекарів. Вшанування її пам’яті та розкриття залишеного творчого спадку визначено пріоритетними завданнями. Джерелознавчою базою для дослідників стали база даних «ХДНБ ім. В. Г. Короленка: видання та публікації про бібліотеку», каталоги ХДНБ та Харківської ОУНБ, матеріали з особистого архіву В. Д. Ракитянської; архівні джерела, твори друку (книги, брошури, статті з періодичних, продовжуваних видань, збірників матеріалів конференцій, періодичних і фахових видань), мультимедійні ресурси (інтерв’ю, виступи на радіо, телебаченні, відео та радіосюжети), графічні матеріали, відкриті інтернет-ресурси.

За підсумками проведеної наукової розвідки виявлено матеріали та уточнені відомості про професійний і життєвий шлях Валентини Дмитрівни, покладені в підґрунтя для контент-наповнення книжково-документної виставки пам’яті, біобібліографічного покажчика «Валентина Дмитрівна Ракитянська» й інтегрованого меморіального ресурсу «Валентина Дмитрівна Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини» [1]. Загалом вони мають єдину структуру і редакційно-технічне оформлення, хоча міра інформативності даних різна. В їх основі – доповнений і розширений біобібліографічний покажчик «Валентина Дмитрівна Ракитянська: (до 75-річчя від дня народження)» [7] із серії «Бібліотечні діячі Слобожанщини» [6], довідково-пошуковий апарат якого включає зміст, передмову, іменний та предметний допоміжні покажчики, список абревіатур.

Практичне значення одержаних результатів полягало в доповненні новими науковими даними, висновками, пропозиціями, використанні меморіальних форм у бібліотеці, що сприятимуть просуванню нового позитивного іміджу. Контент-наповнення ресурсів згруповано за п’ятьма розділами («Хроніка життя і діяльності», «Творчий доробок», «Література

про неї», «Нагороди і відзнаки», «Вшанування пам’яті»), що реконструюють життєвий шлях директорки книгозбірні, знайомлять з її творчим надбанням, досягненнями та окремими історіями успіху, раніше не опублікованими документами.

Розділи містять повнотекстові матеріали, посилання на електронні ресурси, оцифровані видання, фотографії, в т.ч. документи з особистих архівів. Їх хронологічні межі не обмежуються роками життя та діяльності Валентини Дмитрівни, а охоплюють значно ширший відрізок часу – з 1948 р. по 2023 р., що обумовлено появою публікацій про неї в ЗМІ, фахових виданнях, окремих інтернет-ресурсах.

У розділі «Хроніка життя і діяльності» реконструйовано основні віхи життєвого шляху В. Д. Ракитянської – відомості подано у вигляді коротко сформульованих фактів та стисло викладених подій, що додатково ілюструються окремими документами, фотографіями професійної та громадської діяльності, у т.ч. світлинами, зробленими під час виступів на конференціях, семінарах, презентаціях, вечорах, зустрічах із видатними особистостями, фотографіями з особистого архіву. Розділ «Творчий доробок» віддзеркалює всю палітру професійних та громадських інтересів ювілярки, реалізованих у формі наукових публікацій, підготовлених видань (самостійно і як редактора або члена редколегії), оголошених виступів, доповідей, коментарів, численних бесід і інтерв’ю за майже 50 років (1973–2021). Бібліографічні записи за необхідністю супроводжені анотаціями та посиланнями на електронний аналог. У підрозділах використано хронологічний принцип групування бібліографічних записів, у межах року – алфавітний.

Розділ «Література» репрезентує джерела про професійну та громадську діяльність ювілярки за двадцятирічний відрізок часу (2001–2021) на посадах директора ОУНБ та ХДНБ, у т. ч. згадування, публікації з приводу смерті та некрологи. У частині «Бібліографічні покажчики, в яких відображені публікації В. Д. Ракитянської та література про неї» представлена метабібліографічна інформація. Відомості про всі почесні нагороди та відзнаки, вручені директорці за досягнення, вагомий внесок у розвиток бібліотечної і музейної справи, науки й культури, активну професійну і громадську діяльність, зібрано в розділі «Нагороди та відзнаки». Згрупована в хронологічній послідовності інформація охоплює нагороди міжнародного, загальнонаціонального та регіонального рівнів з 1998 року.

Центральне місце розділу «Вшанування пам’яті» займають повнотекстові матеріали: розроблена на платформі WordPress «Книга співчуттів ХДНБ ім. В. Г. Короленка» [4] (з усіма надісланими на адресу колективу бібліотеки співчуттями та спогадами); звернення колективу книгозбірні, опубліковані на шпальтах часописів «Бібліотечний форум: історія, теорія, практика», «Бібліотечна планета», некролог і статті. У подальшому його контент-наповнення відображатиме всю інформацію про меморіальні заходи короленківців і бібліотечної громадськості.

Ресурс є інтерактивним та постійно діючим. Перспективним у цьому напрямі є розкриття матеріалів з вшанування та увічення пам’яті у відповідному розділі, у т. ч. заходів, ініційованих книгозбірнею з 23 жовтня 2021 р. донині; репрезентація наративних джерел, пов’язаних із особистістю В. Д. Ракитянської (у т. ч. уривків з листів, неопублікованих спогадів колег, друзів, рідних), що дозволить отримати ширше уявлення про багатогранність особистості Валентини Дмитрівни та її творчий спадок.

Меморіальна акція на офіційних сторінках ХДНБ і КБ ім. Л. Б. Хавкіної в фейсбуці проводилася двічі: до дня народження та роковин смерті для збору спогадів, вражень, згадок, думок і фотографій серед усіх, хто був особисто знайомий, співпрацював або знав директорку ХДНБ. Ця дія сколихнула громадськість та надихнула багатьох на щирі і прості слова згадки, спогади. Вислови співчуття одними з перших надіслали керівники і представники УБА, національних, обласних, наукових бібліотек, архівів, музеїв, у т. ч. Одеської національної наукової, ННМБУ, Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка, Харківської обласної бібліотеки для юнацтва, Наукових бібліотек Ужгородського національного та Харківського національного медичного університетів та багатьох інших. Це лавина, інакше і не скажеш, співчуттів від колег, обласної державної адміністрації, громадських огранізацій, діячів науки, культури, релігії. Публікації з приводу смерті директорки книгозбірні зробили майже всі регіональні ЗМІ.

У гібридному форматі також підготовлено книжково-документну виставку пам’яті, що охоплює творчий доробок Валентини Дмитрівни майже за 50 років. Чільне місце її спадщини посідають історичні розвідки. На виставці експонуються публікації з історії та організації бібліотечної справи Харківщини, бібліотечних об’єднань. У цьому ряду слід виділити роботи, присвячені історії та сучасності найбільшої книгозбірні регіону – ХДНБ, патріоткою якої вона була багато років, а саме: «Шлях у 125 років»,

«Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка за 125 років: найголовніше…», «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: нові інтеграційні процеси та новий погляд на історію».

Емоційним стало онлайн-спілкування учасників інтернет-клубу «КЛІК» у 40-й день відходу у вічність Валентини Дмитрівни Ракитянської. Присутні в чаті поділилися власними спогадами від безпосереднього спілкування з нею, пригадали її відвідування засідань клубу. Висловили вдячність за підтримку ініціатив учасників зі створення цифрового простору для людей елегантного віку, більш детального знайомства з бібліотекою та фондами.

Напередодні 75-ї річниці від дня народження В. Д. Ракитянської з ініціативи співробітників КБ ім. Л. Б. Хавкіної колективом ХДНБ за підтримки ХОВ УБА на платформі «Zoom» проведено круглий стіл «І її життя продовжиться серед нас…». Емоційно насиченими, натхненними були виступи-спогади про ювілярку колег, рідних і друзів – проректорки з наукової роботи ХДАК, докторки педагогічних наук, професорки А. А. Соляник; директорки ХОУНБ Н. І. Шостко; заступниці директора з наукової роботи ХДНБ, кандидатки наук із соціальних комунікацій Л. В. Глазунової; заступниці директора з бібліотечної роботи Н. К. Фірсової; першої біографині В. Д. Ракитянської – головної бібліотекарки ХДНБ М. М. Чегринець. У цих виступах окреслено окремі відрізки професійного життя пані Валентини на посадах директорки ХОУНБ, ХДНБ, голови ХОВ УБА, різноманітність її інтересів та життєве кредо, змальовано усний портрет врівноваженої і мудрої керівниці, харизматичної, креативної та позитивно налаштованої людини, патріотки не лише бібліотечної справи, учасницею розбудови якої вона була, але й загалом України. Під час онлайн-включення презентовано підготовлені короленкцівцями на її пошану меморіальний ресурс «В. Д. Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини», друге доповнене видання біобібліографічного покажчика «Ракитянська Валентина Дмитрівна: (до 75-річчя від дня народження)», оголошені спогади «Наші життєві шляхи» вдівця – заслуженого працівника культури В. Ф. Хільченка, пропозиції з гідного вшанування пам'яті директора. Серед останніх – встановлення меморіальної дошки, започаткування Ракитянських читань за темою «Історія бібліотек України» (раз на п'ять років), заснування премії імені В. Д. Ракитянської та спеціального диплома від ХДНБ за кращу наукову роботу з розкриття історичної та культурної спадщини бібліотек України, почесної медалі ХОВ УБА.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що біографічний проєкт, підготовлений колективом КБ ім. Л. Б. Хавкіної, стане надійним джерелом інформації для бібліотекознавців, краєзнавців, дослідників громадського руху, журналістів, істориків, а також усіх, хто цікавиться історією харківських книгозбірень, у т. ч. ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Список бібліографічних посилань

1. Валентина Дмитрівна Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини : інтегр. меморіал. ресурс до 75-річ. ювілею від дня її народження / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; автор ідеї та координатор проєкту Н. І. Капустіна ; вик.: Н. І. Капустіна, О. В. Непочатова, О. П. Скорик, Ю. В. Ходарєва. Харків, 2023. URL: https://sites.google.com/view/rakytianskavalentina.

2. Глазунова Л. В., Чегринець М. М. Ракитянська Валентина Дмитрівна // Бібліотечна енциклопедія Харківщини. URL: https://libenc.korolenko. kharkov.com/personalii/rakitjanska-valentina-dmitrivna.

3. Глазунова Л. В., Чегринець М. М. Ракитянська Валентина Дмитрівна // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A0%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.

4. Книга співчуттів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Ракитянська Валентина Дмитрівна // Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка : сайт. URL: https://library.korolenko.kharkov.com/biblioteka/knyha-spivchuttiv/rakytianska-valentyna-dmytrivna/

5. Петренко Н. В. Проєкт «Історія бібліотеки» як важлива складова інтеграції літопису книгозбірні у цифровий простір // Короленківські читання 2020. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» : матеріали XXIII Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р. Харків, 2021. С. 131. URL: https://drive.google.com/file/d/1iRCHoX1OtWVpEoFRb1NdqltFv5GLfd7L/view.

6. Ракитянська Валентина Дмитрівна : (до 70-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. Харків, 2018. 128 с. (Бібліотечні діячі Слобожанщини ; вип. 1). URL: https://www.calameo.com/read/000632945ce171b93dfe4.

7. Ракитянська Валентина Дмитрівна : (до 75-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: Н. І. Капустіна, О. В. Непочатова, О. П. Скорик, Ю. В. Ходарєва ; уклад. дод. Н. В. Петренко]. 2-ге вид., допов. та переоб. Харків, 2023. 144 с. (Бібліотечні діячі Слобожанщини ; вип. 4). URL: https://archive.org/details/75_20231108.

УДК 351.858-043.83:[026:61]](477)ННМБУ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДНИК ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Крилатова-Шеховець Наталя Аркадіївна,
завідувачка відділу Національної
наукової медичної бібліотеки України
Україна, Київ

Анотація. *Розглядається питання формування національної історичної пам'яті через призму діяльності ННМБУ. Висвітлюється досвід бібліотеки у підходах до збереження історичної спадщини.*

Ключові слова: *медична бібліотека, біобібліографічний нарис, історична пам'ять, національна свідомість.*

Annotation. *The question of forming of national historical memory is examined through the prism of activity of the National scientific medical library. Library experience is illuminated in going near maintenance of historical heritage.*

Keywords: *medical library, biographic essay, national consciousness.*

На сучасному етапі розвитку української держави національна пам'ять є одним з ключових чинників самоідентифікації та консолідації суспільства. З одного боку, історична пам'ять є природною властивістю людини запам'ятовувати образи, події, явища, процеси тощо, з іншого – складовою свідомості, моралі, застосування досвіду попередніх поколінь, розуміння тяглості історичного процесу [1].

Формування національної історичної пам'яті є надважливим завданням для збереження і розвитку нації. Особливо гостро постало це питання під час війни, коли знищуються цілі міста, матеріальні і культурні національні надбання. Саме тому так важливо формувати історичну пам'ять різними шляхами, наприклад, через історичні та біографічні нариси, які є своєрідними літописами, через збереження і поповнення книжкових колекцій.

Видання «Бібліотека у намисті слова» є саме таким літописом Національної наукової медичної бібліотеки України. У цій книзі через призму думок читачів відкривається дивовижна історія бібліотеки, насичене подіями життя, традиції та здобутки однієї з найвідоміших в

Україні медичної книгозбірні, якій у листопаді 2023 р. виповнюється 93 роки. Водночас – це і панорамний портрет української медичної спільноти в єднанні з нашими однодумцями у світі, тут вміщено багато хвилюючих відгуків від славної когорти наших читачів, серед яких славнозвісний хірург, письменник, учений, кібернетик, академік Микола Амосов. Микола Михайлович був одним із засновників меморіального фонду «Медична Україніка» (зібрання книг з автографами та дарчими написами відомих учених-медиків), започаткованого нашою бібліотекою, він подарував до цього унікального фонду 17 своїх творів з дарчими написами.

Серед колекцій бібліотеки, що постійно поповнюються, зберігаються прижиттєві видання таких видатних медиків, як М. І. Пирогов (колекція Г. Ф. Писемського), В. М. Бехтерєв (колекція Я. П. Фрумкіна) і багатьох інших. Продовжують традицію дарування сучасні відомі медики, наприклад, видатний український вчений, нейрохірург, президент Національної академії медичних наук України, завідувач кафедри нейрохірургії НМУ ім. О. О. Богомольця, член військово-цивільного штабу з надання допомоги пораненим при Міністерстві оборони України Віталій Іванович Цимбалюк. Тематика документів у цій колекції стосується проблем клінічної медицини, нейрохірургії, історії медицини, екстреної та невідкладної медичної допомоги; видання для військових медиків, що стосуються бойової хірургічної травми, особливостей вогнепальних поранень, лікування бойових травм серця.

Біографічні нариси писалися не тільки про вчених-медиків, а й про бібліотечних фахівців, які поєднали історії своїх життів з історією медичних бібліотек України. Такий збірник виданий з нагоди 90-річчя заснування ННМБУ в 2020 р. і є літописом розвитку медичних бібліотек України в наших історичних розвідках. Його назва: «Славна когорта фахівців медичних бібліотек України». Серед цієї когорти багато цікавих, непересічних особистостей, наприклад, українська письменниця, перекладачка, лікарка за фахом, донька Олени Пчілки та Петра Косача, рідна сестра Лесі Українки – Ольга Косач-Кривинюк (псевдонім Олеся Зірка). 1 травня 1935 р. вона була зарахована в штат бібліотеки на посаду бібліографа-референта. Ольга Косач-Кривинюк володіла шістьома європейськими мовами та працювала над перекладами медичної літератури з англійської, французької та німецької мов.

Також не можна не згадати Раїсу Іванівну Павленко, заслуженого працівника культури України, повного кавалера ордена княгині Ольги,

генеральну директорку (1975–2018 рр.) ННМБУ, з ім'ям якої пов'язана ціла епоха в діяльності закладу. За часи її керівництва було створено потужну мережу медичних бібліотек України, що налічувала понад тисячу бібліотек. Саме з ініціативи Раїси Павленко в 1984 р. спільно з Національною спілкою письменників України вперше було проведено літературно-мистецькі читання, присвячені вшануванню світоча української культури, відомого лікаря та поета Степана Руданського. Ці заходи стали традиційними і відбуваються впродовж майже 40 років. Було підготовлено книгу «Степан Руданський (1834–1873). Поет, лікар, громадянин», видану в 2009 р., а через п'ять років, до 180-річчя, підготували доповнене видання «І я знов живий світ оглядую…». Автори книги нагороджені дипломом Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського в 2015 р.

Усі ці люди, і медики, і бібліотекарі, формують історичну пам'ять. Дізнатися про них можна не тільки з історичних та біографічних нарисів, а й з екскурсій, які проводяться у бібліотеці. Відвідувачі можуть познайомитись із виставкою, підготовленою до 90-річчя бібліотеки – «З минулого в майбутнє», яка завдяки унікальним фотографіям та документам відтворює різноманітну життєдіяльність нашої книгозбірні, де серед півторамільйонного фонду є унікальні стародруки, твори медиків античного світу, епох Відродження та Просвітництва. Ці скарби медичної думки зібрані у виданні «Віки живуть в старому фоліанті», а студенти-медики під час екскурсії відвідують книгосховище і дивляться на окрасу фонду – стародруки, що містять твори Гіппократа, Авіценни, Галена, Везалія, Гарвея, та книги видатних українських вчених-медиків: Володимира Караваєва, Миколи Пирогова, Єфрема Мухіна, Володимира Подвисоцького, Миколи Скліфосовського та ін. [4].

Будинок, у якому знаходиться ННМБУ, є шедевром архітектурного мистецтва XIX ст. і має цікаву історію, що тісно пов'язана з життям і діяльністю сім'ї Терещенків – меценатів, благодійників та фундаторів. Багато відвідувачів бібліотеки знають цю родину, але є й такі, хто вперше дізнається про Терещенків під час екскурсії. Життя цих людей, справжніх подвижників, сповнене поваги до історичного минулого свого краю, бажанням примножувати його духовні, культурні та інтелектуальні цінності. Справжнім другом ННМБУ є нащадок славнозвісної родини – Мішель Терещенко. Він емігрував із Франції до України, бо закохався в батьківщину своїх предків. «*Моїм предкам було б дуже приємно знати, що в їхньому будинку розмістився храм науки – така чудова бібліотека*» [2].

Мішель разом з дружиною Оленою беруть активну участь у збереженні архітектурних пам'яток спадщини Терещенків і саме завдяки їм у вересні 2023 р. київській громаді повернули будівлю № 34 на бульварі Тараса Шевченка, яка раніше була садибою Терещенків. Колектив бібліотеки підтримує і теж долучається до цієї справи.

У рамках благодійної організації «Фундація спадщини Терещенків», заснованої Мішелем Терещенком у 2008 р. з метою збереження історичної, культурної спадщини родини Терещенків, створено громадську спілку «Друзі Національної наукової медичної бібліотеки України», пріоритетним завданням якої є проведення культурно-освітніх та мистецьких заходів у бібліотеці. Тож не випадково книгозбірня продовжує традиції Терещенків, у ННМБУ постійно експонуються художні виставки талановитих митців України. З 1974 р. дотепер відбулося близько 400 виставок, серед них: твори всесвітньовідомих Івана Марчука, Миколи Черниша і художників-медиків Владислава Безрукова, Анатолія Радзіховського та ін. Нещодавно відбулося відкриття благодійної виставки художніх робіт хірурга, професора, заслуженого лікаря України Миколи Тутченка. Серед картин, представлених в експозиції, є роботи, створені під час окупації Київщини. Кошти від продажу картин передаються на потреби ЗСУ.

Українським дітям, перебуваючи у стані війні, досить складно не тільки мріяти, а навіть просто жити. Тому фахівці ННМБУ поставили собі за мету організовувати проєкти і заходи, що надають їм психологічну й емоційну підтримку. Для цього створили інформаційно-соціальний проєкт «Діти війни», щоб надавати інформацію про книги і події від фахівців щодо психологічного здоров'я дітей.

Тож продовжимо формувати національну історичну пам'ять разом: зберігати раритетні книжкові видання з питань медицини, колекції видатних українських учених, проводити біобібліографічні дослідження відомих і маловідомих персоналій медиків, популяризувати культурну та історичну спадщину України та брати участь у її збереженні для нащадків.

Список бібліографічних посилань

1. Калакура Я. Історична пам'ять. Історія в термінах і поняттях : довідник. Вишгород, 2014. 723 с.
2. Павленко Р. І., Остапенко Т. А., Віленський Ю. Г. Бібліотека у намисті слова. Київ, 2018. 288 с.
3. Славна когорта фахівців медичних бібліотек України : зб. біогр. нарисів / уклад.: С. М. Науменко, О. М. Кірішева [та ін.]. Київ, 2020. 192 с.

4. Віки живуть в старому фоліанті. Скарби медичної думки / авт.-уклад.: Р. І. Павленко, Т. А. Остапенко, Н. С. Харченко, С. М. Булах, В. В. Ніколаєва. Київ, 2015. 60 с.

УДК 930.253–028.26(477.411)

ФОНОКОЛЕКЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТА ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ: ВИДОВИЙ СКЛАД, ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ТА ДОСТУПУ ДО ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Касян Людмила Григорівна,
начальниця відділу
Центрального державного
аудіовізуального та електронного архіву
Україна, Київ

Анотація. *Представлено різновидовий та різножанровий склад фоноколекції Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву. Стисло розглянуто їх роль та інформаційний потенціал у збереженні національної історичної пам'яті. Окреслено особливості збереження та організації доступу до фонодокументів в умовах російсько-української війни.*

Ключові слова: *Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів, документний масив фонодокументів, сховище фотодокументів, забезпечення збереженості, доступ до документів НАФ.*

Annotation. *A variety of types and genres of phono collections of The State Audiovisual and Electronic Archive is presented. Their role and information potential in preserving national historical memory are briefly reviewed. The peculiarities of saving and organizing access to records during the Russian-Ukrainian war are also described.*

Keywords: *The State Audiovisual and Electronic Archive, documentary array of phonodocuments, pile of phonodocuments, conservation security, access to documents of AF.*

З винаходом звукозапису людство отримало за допомогою звуку ще один спосіб фіксування інформації. З поширенням і накопиченням звукозаписів постало питання про необхідність зберігання та опрацювання документів нового типу. Перше сховище фонодокументів, фактично

перший архів звукозаписів – Віденський фонограмархів – засновано у столиці Австрії 1899 р. турботами директора Фізіологічного інституту й професора місцевого університету З. Екснера та його колег. Дослідник психологічної акустики й музичний теоретик К. Штумпф 1900 р. ініціював створення Берлінського фонограмархіву (Berliner Phonogramm-Archiv). Завдяки академіку О. О. Шахматову 1909 р. створено Фонографічний архів Першого слов'янського відділення Бібліотеки Імператорської академії наук у Санкт-Петербурзі. У колишньому Радянському Союзі фонодокументи, що мали науково-історичну і культурну цінність, почали включатися до Державного архівного фонду з 1941 р. відповідно до «Положення про Державний архівний фонд СРСР і мережу державних архівів», затвердженого постановою РНК СРСР від 29 березня 1941 р. Згідно з цією постановою за наказом наркома НКВС УРСР «Про перебудову мережі центральних державних архівів УРСР» від 24 червня 1941 р. [4] Всеукраїнський центральний фото кіноархів у Києві було реорганізовано в Центральний державний архів фоно-фото-кінодокументів, але повноцінна діяльність установи була припинена через Другу світову війну.

З відновлення роботи архіву почався кропіткий процес формування документного масиву фонодокументів. На прохання уряду УРСР Державний будинок радіомовлення і звукозапису в Москві 1948 р. передав на постійне зберігання 472 граморигінали записів хронікально-документального характеру і художніх творів у виконанні корифеїв українського мистецтва О. Петрусенко, І. Паторжинського, Н. Ужвій, Ю. Шумського та ін. [1–2]. Після цього архів уже планово комплектувався фонодокументами. Основними тогочасними джерелами комплектування були фоноархіви Головного управління радіоінформації Міністерства культури УРСР, Будинку народної творчості УРСР, Лабораторії звукозапису УРСР, Інституту мистецтвознавства, Інституту фольклору та етнографії Академії наук УРСР та ін.

На сьогодні архівна фонотека містить 72594 одиниці обліку та 29854 одиниці зберігання [3]. Структурно фонодокумент складається з інформації (власне звукозапису) та носія інформації (одиниці зберігання). В архівному зібранні Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву присутні звукозаписи на грамофонних оригіналах, грамплатівках, магнітній плівці, аудіокасетах, компакт-дисках. Останнім

часом фонотека поповнюється також цифровими фонодокументами. До архіву документи надходять як від державних та приватних установ, радіостанцій, так і від приватних осіб, колекціонерів, митців, дослідників.

Часове окреслення архівної фоноколекції 1900–2023 рр. (остання часова позначка є відкритою, оскільки комплектування архівного зібрання триває). До найбільш ранніх фонодокументів належать звукозаписи на грамплатівках фірми «Zonophone Records» Ризької фабрики акціонерного товариства «Грамофон» та німецьких фірм «Стелла Рекордъ», «Бека Рекордъ», «Фаворитъ Рекордъ», створених у першому десятирíччі XX ст.

За жанрово-видовим складом фонодокументи архівного зібрання Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву умовно можна поділити на дві групи, які, у свою чергу, включатимуть низку підгруп за тематичною спрямованістю інформації:

1. Звукозаписи документального характеру, що зафіксували події суспільно-політичного життя: сесії Верховної Ради УРСР, Верховної Ради України, з'їзди і конференції різних політичних партій, рухів, громадських організацій, прес-конференції керівників держави, трансляції урочистостей з нагоди державних свят, вручення державних нагород територіально-адміністративним організаціям і установам, урочисті вечори з нагоди ювілеїв відомих діячів науки і культури, записи мемуарного характеру очевидців і учасників історичних подій: спогади про Голодомор 1933–1937 рр., про політичні репресії 1930-х, 1970–1980-х, свідчення про події російсько-української війни вже в XXI ст.

2. Звукозаписи художнього характеру: записи музичних інструментальних та вокальних творів різних жанрів та напрямків. Крім творів вітчизняних композиторів і виконавців, присутні записи світової музичної класики у виконанні Е. Карузо, А. Собінова, М. Баттістіні, Р. Лоретті, М. Каллас, М. Кабальє, хору й оркестру театру «Ла Скала», хору та оркестру Королівського оперного театру «Ковент-Гарден», «Метрополітен опера» та багатьох інших; записи поетичних та прозових творів у авторському виконанні та художньому читанні митців різних поколінь, звукозаписи літературно-драматичних творів, записи радіовистав та монтажів вистав вітчизняних та зарубіжних театрів.

В умовах воєнного сьогодення співробітники архіву, незважаючи на всі труднощі та небезпеки, продовжують виконувати комплекс необхідних робіт, спрямованих на забезпечення збереженості та обліку документів.

Зокрема, постійно проводиться контроль технічного й фізичного стану фонодокументів, консерваційно-профілактичне оброблення й планова реставрація документів на магнітній стрічці. Успішно здійснюються заходи Програми здійснення контролю за наявністю, станом та рухом документів на 2020–2024 рр. та Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 роки.

З метою збереження звукозаписів на фізичних носіях і для можливості подальшого відтворення записаного сигналу застосовується технологія перетворення аналогового звуку на цифровий. Для цифрових копій звукозаписів використовуються формати MP3, WAV, FLAC. Так, за дев'ять місяців 2023 р. оцифровано 5529 одиниць обліку, 1399 одиниць зберігання, що становить 55 616 хвилин звучання.

Працівники архіву продовжують створювати й поповнювати страховий фонд документів та фонд користування, які зберігаються на зовнішніх серверах та хмарних сховищах. Доступ до документів архівної фонотеки здійснюється як у фізичній формі (безпосередня робота з документом у читальному залі архіву, який відкритий для користувачів з червня 2022 р.), так і у формі інтелектуального доступу до інформації: отримання необхідних відомостей про документ та його зміст через документи вторинного рівня, зокрема через архівний електронний каталог аудіовізуальних документів [5] (пошук у якому може здійснюватися за різними параметрами: за автором музики та слів, часом звукозапису, виконавцем тощо) та через публікації документів на архівних електронних ресурсах (архівному вебсайті, офіційних сторінках установи у фейсбуці, інстаграмі, ютубі).

Традиційною формою презентації фонодокументів та введення їх до наукового та користувацького обігу є публікація фонодобірок – комплектів копій фонодокументів (фонозаписів) художнього чи документального характеру, присвячених певній темі. Фонозаписи у добірках на сайті представляються за хронологією й супроводжуються анотаціями, що включають назву звукозапису, дані про виконавця (доповідача), час і місце запису, тривалість звучання, пошукові дані (архівний номер: одиницю обліку та одиницю зберігання).

З метою популяризації вітчизняної аудіальної спадщини, ознайомлення широких кіл громади із зібранням архівної фонотеки, особливостями фонодокументів як важливої складової НАФ у жовтні

2023 р. в архіві розроблено новий проєкт «Звукові автографи часу. Із фонотеки Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву», який дозволяє репрезентувати не лише унікальні звукозаписи, але й представляє різноманіття носіїв звукової інформації.

Звуковий слід історії, зафіксований у фонодокументах, є надзвичайно важливим для культурної пам'яті українського суспільства. І сьогодні роль архівів у формуванні національної ідентичності та збереженні історичної пам'яті важлива як ніколи. Як свідчить викладене, Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів проводить значну роботу із забезпечення збереженості та популяризації культурного надбання українського народу, створює умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах НАФ.

Список бібліографічних посилань

1. Доповідь директора про досвід роботи архіву 1948 р. // Архів завершених справ ЦДКФФА України імені Г.С. Пшеничного. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 12–14.
2. Звіт про діяльність ЦДАФФКД НКВС УРСР за 1946 рік. // Архів завершених справ ЦДКФФА України імені Г.С. Пшеничного. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 17–26.
3. Паспорт Центрального державного аудіовізуального архіву станом на 1 січня 2023 року // Поточний архів Центрального державного аудіовізуального архіву. Справа № 01-02 Планово-звітна документація. «2023 р.». 14 арк.
4. Про реорганізацію Центральних державних Архівів. Наказ № 1 Народного комісара внутрішніх справ УРСР від 24 червня 1941 року // ЦДАВОУ України. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 2119. Арк. 35–36.
5. Електронний каталог аудіовізуальних документів. URL: https://avd.archives.gov.ua/#tab-3.

УДК 930.253(477.82)

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ФОНДІВ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гурська Антоніна Вікторівна,
начальниця відділу;
Коць Любов Іванівна,
начальниця відділу
Національного архівного фонду
Державного архіву Волинської області
Україна, Луцьк

Анотація. *Висвітлюються особливості формування фондів особового походження в Державному архіві Волинської області.*
Ключові слова: *архівний фонд, документи особового походження, Державний архів Волинської області.*

Annotation. *The article highlights the peculiarities of the formation of funds of personal origin in the State Archive of the Volyn region.*
Keywords: *archival fund, documents of personal origin, State Archive of the Volyn region.*

Державний архів Волинської області (ДАВО) у своїх сховищах зберігає архівні документи НАФ, які мають наукову, культурну та історичну цінність. Станом на 1 січня 2023 р. у ДАВО знаходиться на зберіганні 4 889 фондів, у яких зосереджено 1 247 175 одиниць зберігання. Серед них окрему нішу займають документи особового походження, зосереджені у 51 фонді загальною кількість 3069 справ. Це документи заслужених працівників освіти, діячів мистецтва, діячів науки і техніки, заслужених журналістів та лікарів, Героїв Соціалістичної Праці, художників, артистів, композиторів, письменників, поетів, прозаїків, активних діячів просвіти міжвоєнного періоду, краєзнавців.

Архівна закордонна україніка у фондах архіву представлена трьома фондами особового походження, в яких зосереджено 142 справи. Це фонди професора Індіанського університету США, бібліографа, історика, письменника Максима Бойка; дійсного члена Інституту дослідів Волині (м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада), збирача і видавця українського

фольклору, науковця, публіциста Пилипа Шайди; голови Товариства волинян ім. Лесі Українки в Сіднеї Наталії Тиравської [1, арк. 663–691, 693–697].

З давніх часів простежується інтерес до соціальної ролі та долі окремих осіб. Інформація, що міститься в документах особового походження, дає уявлення про стан суспільства і місце особи в соціумі та дозволяє відобразити історичний процес через суб’єктивне сприйняття особистістю. Традиційно саме документи особового походження є невичерпним джерелом з історії всіх проявів інтелектуальної і громадської думки. Їх особливе значення спонукає до вивчення тих напрямів людської діяльності, де на перший план виступає індивідуальна творчість.

Процес утворення документів особового походження не нормований щодо форм і змісту, і не регламентований у часі. Специфіка інформативної насиченості документів особового походження полягає у фіксації творчого процесу та фактів з усіх сфер життєдіяльності конкретної особи. До складу особових архівних фондів включені документи про фондоутворювача, що утворилися як за життя, так і після його смерті: спогади і статті про нього, рецензії на його твори, праці з присвятою йому, постановки та екранізації його творів, листи третіх осіб із згадкою про фондоутворювача тощо. Документи особового походження не завжди піддаються повноцінній науковій атрибуції, а їх зміст подекуди має незавершений характер. Нерідко в межах одного архівного фонду зосереджуються документи з різними носіями інформації, видами та способами фіксації, утворені кількома авторами за розбіжні хронологічні проміжки часу.

Надходження до архіву документів особового походження з різних джерел безпосередньо від фондоутворювачів та за усними заповітами (Миколи Коца (Р-3651), Ірини Левчанівської (Р-3190, оп. 12), Володимира Рожка (Р. 3441), Олексія Ошуркевича (Р-3186)) у неописаному вигляді, їх видове розмаїття (спогади) потребує спеціальних, особливих підходів на всіх етапах роботи з ними.

Назва особового архівного фонду є чіткою і лаконічною. Вона складається з прізвища, імені, по батькові фондоутворювача, дат його життя (у дужках), роду заняття, професії або посади. Якщо загальновідомим найменуванням фондоутворювача є його псевдонім, то його зазначено першим, а за ним у дужках записано справжнє прізвище, ім’я та по батькові. Хронологічні межі архівного фонду особового походження визначаються датами життя фондоутворювача, членів його сім’ї, роду. Дати народження і смерті вказані за сучасним календарним

стилем. У назві фонду дати зазначають тільки в межах років. Повну дату народження і / або смерті фондоутворювача (число, місяць, рік) зазначено у передмові. Крайніми датами документів архівного фонду особового походження є дата найбільш давнього і найбільш пізнього документа та можуть бути ширшими за його хронологічні межі, які визначаються роками життя фондоутворювача.

Увесь масив фонду особового походження за змістом документів поділяється на групи. Перша група – прижиттєві документи фондоутворювача – документи, що найповніше розкривають творчу (службову) діяльність, мають наукову, історико-культурну і практичну значущість для суспільства. Висвітлюють світогляд і коло спілкування (мемуари, епістолярій, дарчі написи тощо). Репрезентують впровадження / реалізацію результатів творчої або іншої діяльності. Окреслюють сферу наукових, службових та громадських зв’язків, містять інформацію про визнання результатів діяльності, оцінку професіоналізму та майстерності. Документи про народження, освіту, шлюб фондоутворювача, його дітей; службову кар’єру, громадську діяльність, коло інтересів, а також документи, що фіксують зовнішній вигляд фондоутворювача, його родичів, друзів, знайомих, колег тощо. Документи, що відображають матеріальний і побутовий зріз життя фондоутворювача та стан його фізичного здоров’я (документи майнового і побутового характеру).

Друга група – посмертні документи фондоутворювача – документи, що містять інформацію про оцінку з боку держави і суспільства, окремих осіб внеску фондоутворювача у розвиток окремих галузей життя суспільства.

Третя група – документи нефондоутворювача – документи родичів фондоутворювача (особисті, творчі), документи інших осіб, що відклалися у фонді (творчі праці, колекції).

Так, у фонді Володимира Рожка (Р-3441) зберігаються рукописи його публікацій, книг та монографій з історико-краєзнавчої, архіво-краєзнавчої, публіцистичної тематики, фотографії давніх хрестів та церков Волині, Рівенщини, Тернопілля.

У колекції «Знатні люди Волинського краю» (Р-3190) зібрані документи Ірини Левчанівської (опис 12). Тут, крім особистих документів, нагород, її спогадів про Луцьк, про її маму – Олену Левчанівську, українську сенаторку в польському парламенті від Волині, про відзначення Шевченкових роковин у 20–30 роках XX ст. у Луцьку, про навчання в місцевій гімназії, про педагогічну діяльність Модеста Левицького в

українській гімназії Луцька в 20–30 роках XX ст., про Олену Пчілку та Юрія Косача, про місце проживання Лесі Українки в Луцьку, про одяг волинян тих часів; є ще альбоми з малюнками, фотографіями, документи родинного маєтку в Линові, листи рідних до Олени Левчанівської (у дівоцтві Гродзінської) за 1897, 1901–1912, 1915–1916, 1918 рр.

Фонд волинського дисидента, правозахисника, політичного в’язня, одного із засновників Української Гельсінської Спілки на Волині Миколи Коца (Р-3651) вирізняється серед інших складом та інформаційною насиченістю документів: спогадами про перебування в 1967–1968 рр. у «Тернопільському підземеллі», у 1968–1979 рр. – концтаборах Мордовії та Уралу, замітками про прослуховування радіопередач Заходу.

Особливістю організації зберігання документів особового походження є те, що їх неможливо уніфікувати за розмірами (документи з паперовим носієм інформації), розміщенням тексту, якістю основи носія, способом відтворення інформації. Відтак і забезпечення фізичного збереження документів особового походження вимагає дотримання таких умов, як: документи особового походження не оправляють і не підшивають; документи з паперовим носієм вкладені у м’які папки з клапанами відповідно до розміру документів і розміщують у картонних коробках; документи малих форматів (візитні картки, листівки, світлини) вкладені в окремі конверти (не більше п’яти документів в один конверт) і перекладені мікалентним папером; документи особового походження зберігають у картонних коробках тільки в горизонтальному положенні; великоформатні документи (афіші, диплломи, малюнки, ескізи тощо) вкладені спершу в тверді папки відповідного формату і розміщені окремо від основного фонду на спеціально обладнаних стелажах.

Фотодокументи з паперовою основою (фотопозитиви) зберігаються у захисних папках, виготовлених із безкислотних сортів паперу. Фотопозитиви у фотоальбомах додатково захищені тонкими прокладками з мікалентного паперу. Кінодокументи та мікрофільми оформлені захисними ракордами, намотані на сердечники фотографічним шаром назовні і зберігають у металевих коробках. Відеодокументи зберігають у захисному футлярі з пластмаси або картону. Компакт-диски зберігають у захисному футлярі з пластмаси або паперу і зберігають у картонних коробках [2, арк.72–81].

Ранок 24 лютого 2022 р. змінив життя всіх українців. Військова агресія РФ проти України нищить все на своєму шляху: людей, будівлі, пам’ятники, церкви. Стирає з лиця землі цілі села та міста, просто

випалюючи їх. На окупованій території вводить свою історію, свою ідеологію, свої закони, свої порядки, що базуються на брехні та фальсифікаціях. Одним з основних завдань архівних установ України наразі є збирання документів, зокрема і особового походження, фотовідеоматеріалів, які відображають життя держави в умовах війни, життя пересічних громадян України, які воюють, рятують, відбудовують, приймають внутрішньо переміщених громадян, працюють і паралельно волонтерять. Збираючи та зберігаючи ці матеріали, ми донесемо інформацію про правдиві події сьогодення для майбутніх наших поколінь.

Список бібліографічних посилань

1. Державний архів Волинської області : путівник. Луцьк, Надстир'я, 2011. 952 с.
2. Державний архів Волинської області. Р. 67. Оп. 6, спр.1635.

УДК 002.2(477.54-25)"18/1919":025.17:027.7](477)

ПОСВЯТА ХАРКОВУ: КНИЖКОВА КОЛЕКЦІЯ ХАРКІВСЬКИХ ВИДАНЬ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Лучка Людмила Миколаївна,
директорка Наукової бібліотеки
Дніпровського національного
університету ім. Олеся Гончара,
кандидат історичних наук
Україна, Дніпро

Анотація. *Проаналізовано колекцію харківських видань XIX – початку XX ст. за тематикою, змістом, хронологічними межами та поліграфічним оформленням. Висвітлено історичний шлях та долю окремих примірників. Досліджено колективи авторів, укладачів та редакційних колегій.*

Ключові слова: *книжкова спадщина, катеринославські бібліотеки, харківські видання, Наукова бібліотека ДНУ ім. Олеся Гончара.*

Annotation. *The collection of Kharkiv publications of the 19th and early 20th centuries is analyzed. The collection is surveyed according subject, content, chronological*

boundaries and typographic design. The historical path and fate of individual copies are highlighted. The teams of authors, editors and editorial boards are studied.

Keywords: *book heritage, Katerynoslav libraries, Kharkiv editions, scientific library of Oles Honchar Dnipro National University.*

Російсько-українська війна змінила обличчя українських міст, внесла розруху, знищення, розграбування, але підсилила почуття любові, вірності, шани до наших найкращих міст і місцевостей. Взаємозв'язки Дніпра і Харкова мають найрізноманітнішій характер та охоплюють широкі сфери діяльності, зокрема історико-книгознавчу галузь. На часі важливим напрямком українського фондознавства є вивчення книжкових колекцій за різними ознаками, зокрема за географічними межами та видавництвами. Колекції відображають історію, культурний розвиток та стан книжкової спадщини певного регіону. Під час дослідження виявлено книжкові видання XIX – початку XX ст., що вийшли друком у видавництвах Харкова і різними шляхами надійшли до Катеринослава. Загальна кількість харківських видань у НБ ДНУ нараховує понад 2 тис. примірників XIX – початку XX ст. За допомогою «Каталогу» Є. Самінського було виявлено харківські примірники початку XIX ст., цікаві за роком видання, авторськими колективами, внутрішнім оформленням, печатками.

Особливу цінність мають підручники і монографії викладачів Імператорського Харківського університету. Серед зазначених видань потрібно виділити підручники першої половини XIX ст. іноземних авторів-викладачів Харківського університету – німецького фізика Ф. І. Гізе, французького математика Ж.-Ф. Каллє, французького мовознавця М. М. Пакі де Совіньї, сербського фізика А. І. Стойковича. Важливою є перекладацька робота, яку сумлінно виконували професори Харківського університету (В. С. Коммишинський та ін.). Доречно додати, що деякі підручники отримали статус зразкових і надруковані коштом Міністерства народної освіти. Серед них відомими є книги І. С. Рижського, першого ректора Харківського університету, філософа за фахом. Підручники багаторазово перевидавались і були зразком класичного підручника (Рижський І. С. Опыт риторики… Харьков, 1805). Усі підручники об'єднувала Університетська друкарня.

Кожне видання викликає зацікавленість у науковців змістом, передмовою, редакторами, форматом, поліграфічними особливостями. За тематикою книги є різногалузевими: у колекції представлені історичні, філологічні, біологічні, аграрні, математичні науки, дослідники яких –

відомі вчені (Я. Жуков, І. Орнатовський, О. Попов, Л. Рейнгард, М. Тихомандрицький, О. Федоровський, В. Черняєв). Для першої половини XIX ст. типовим був факт опублікування богословської літератури за авторством професорів, зокрема О. Г. Могилевського, П. М. Любовського. У колекції є класичні філософські трактати Цицерона в професійному перекладі І. Гриневича, Г. П. Успенського, які вивчали у Харківському університеті.

Актуальною на той час була довідково-словникова література з латинської мови та термінологічна. Зв'язки освітян Харкова і Катеринослава були міцними, про що свідчать праці катеринославських діячів, надруковані в Харкові. Так, відомі промови і праці Д. Т. Мізка, директора Катеринославської гімназії, культурно-просвітницького діяча губернії.

Вагомою є колекція друкованих джерел, присвячених відкриттю і першим рокам діяльності Харківського університету. Серед них 29 примірників офіційних промов (1805–1816 рр.), опублікованих латинською, німецькою, французькою, російською мовами. Усі примірники мають печатку «Бібліотека Екатеринославской гимназии», що, в свою чергу, доводить: книги надійшли до бібліотеки Катеринославської класичної гімназії як дарунки та завдяки книгообміну.

Окремо варто згадати видання 1917–1919 рр., що є цінними першоджерелами у дослідженнях з історії України та книжкової справи країни. Це твори відомих українських істориків та географів Д. Багалія, М. Сумцова, В. Кістяківського, академіка Ф. Шміта. Названі праці є цінними за своїми серіями «Естественно-историческая библиотека», «Культурно-історична бібліотека». Ця колекція містить книги відомого українського економіста, громадського діяча Г. Хоткевича, опубліковані в харківському видавництві «Союз» у серії «Социально-экономическая библиотека». Примірник бібліотеки привертає увагу печаткою «Sekretiert» (не видається), тобто книги не призначались для відкритого користування. Ці видання мали видавничу емблему.

Цікавою є доля окремих примірників харківських видань. Видання історичного змісту В. Є. Данилевича були представлені в особистій бібліотеці катеринославського вченого, культурно-освітнього діяча А. С. Синявського. На початку XX ст. у Катеринославі був відомим приватний повірений суду Катеринославського округу С. І. Гальперін, який також виконував обов'язки бібліографа в Катеринославському науковому товаристві. Крім того, цікавим є факт про збирання діячем

власної бібліотеки, серед примірників якої увагу дослідників привертають саме харківські видання філософського змісту (книги Б. П. Куликова).

Отже, книжкова колекція харківських видань XIX – початку XX ст., яка зберігається у НБ ДНУ ім. Олеся Гончара, є національним надбанням, що вміщує цінні джерела з історії Харкова – Дніпра та багатогалузевої соціально-економічної історії України. Цінними у дослідницькому сенсі є зібрання університетських видань початку XIX ст., а саме: підручників, монографій, збірників, створених професорсько-викладацьким складом і надрукованих у власній університетській друкарні.

Книжкове зібрання харківських видань є підґрунтям для створення якісних наукових робіт здобувачів вищої освіти різних рівнів навчання. Студенти спільно з бібліотекарями створюють цікаві проєкти у незвичних форматах, аспіранти використовують матеріали відділу рідкісних видань під час написання дисертаційних робіт.

Список бібліографічних посилань

1. Вкарбовані в літопис науки. Харків, 2020. 376 с.
2. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002. 520 с.
3. Книги первой четверти XIX века: каталог книг, хранящихся в ГПБ УССР. Киев, 1961. 400 с.
4. Ковальчук Г. І. Книжкові пам’ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ, 2004. 644 с.
5. Лучка Л. М. Особисті книжкові зібрання катеринославських діячів та їх роль у громадському житті губернії // Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2016. Вип. 11. С. 93–99 (97–98).
6. Ректори Харківського університету (1805–2014) : бібліогр. довід. Харків, 2015. 192 с.
7. Саминский Е. М. Каталог старопечатных изданий. Ч. 2. Книги первой четверти XIX в. Днепропетровск, 2006. 84 с.

УДК 821.161.2.09Грінченко:[097+02+826]]:027.54(477.411)НБУВ

ЕПІСТОЛЯРІЙ ТА ПРОВЕНІЄНЦІЇ ПРО БІБЛІОФІЛЬСЬКІ УПОДОБАННЯ, ВНЕСОК У КНИГОЗНАВСТВО ТА БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ Б. Д. ГРІНЧЕНКА (до 160-річчя від дня народження Б. Д. Грінченка; 1863–1910)

Якубова Тетяна Анатоліївна,
наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук;
Матвіїшин Ярослав Олексійович,
професор Міжнародної Академії
наук Сан-Марино,
кандидат фізико-математичних наук
Україна, Київ

Анотація. *Подаються відомості про книжкові знаки на книгах із приватної бібліотеки Б. Д. Грінченка, епістолярій ученого з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Книгознавчі розвідки та рукописні матеріали щодо бібліофільських уподобань ученого демонструють внесок Б. Д. Грінченка в розвиток книгознавства, бібліотечної справи.*

Ключові слова: *бібліофіл Б. Д. Грінченко, бібліотечні фонди, епістолярій ученого, унікальна бібліотека, провенієнції.*

Annotation. *The article provides information about book marks on books from the private library of B. D. Grinchenko, epistolary of a scientist from the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. Bibliographic and manuscript materials regarding the scientist's bibliophile preferences demonstrate B. D. Grinchenko's contribution to the development of bibliography and librarianship.*

Keywords: *bibliophile B. D. Grinchenko, library funds, epistolary, a unique library, provenance.*

У 2023 р. виконується 160 років від дня народження Бориса Дмитровича Грінченка (1863–1910) – українського письменника, педагога, літературознавця, етнографа, історика, публіциста, бібліофіла, книгознавця, фольклориста, мовознавця, громадсько-культурного діяча, уродженця Сумської області. У нашому воєнному сьогоденні ми з вдячністю згадуємо видатних діячів української науки та культури,

зокрема Бориса Дмитровича Грінченка, який зробив яскравий внесок у розвиток бібліотечної справи, був знаним книгознавцем, переймався питаннями книгодрукування саме книг українською мовою, зібрав власну унікальну бібліотеку, що нині зберігається у фондах наукових відділів НБУВ, книги з якої продовжують бути предметом сучасних книгознавчих досліджень. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ (ВБЗІК ІК НБУВ) зберігаються книги з приватної бібліотеки Б. Грінченка, позначені бібліотечною печаткою власника. В Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ) зберігається архів Б. Д. Грінченка. Провенієнції та епістолярій ученого надають історичний матеріал щодо бібліофільських уподобань, внесеу ученого в книгознавство, у бібліотечну справу. Листи Б. Д. Грінченка з фондів ІР НБУВ є атрибутованими рукописними пам'ятками, що надають можливість дослідити особливості почерку та літературного стилю ученого.

Печатку «Бібліотека Б. Грінченка» виявлено на франкомовній книзі «Pellerano. Guide de Naples et ses environs.– Naples: L. C. Pelerano, éditeur, 1906» з фонду літератури французькою мовою ВБЗІК ІК НБУВ.

Книжкові знаки англомовної літератури із колекції рідкісних видань НБУВ досліджували книгознавиці Л. М. Дениско та Ю. К. Рудакова. Результати досліджень представлені в книзі «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог» (Київ, 2017). Зокрема, у науковому каталозі міститься книгознавча інформація про шрифтовий екслібрис Б. Д. Грінченка «БІБЛІОТЕКА Б. ГРИНЧЕНКА №» на англомовній книзі «Stepankowsky V. The Russian plot to seize Galicia» (Лондон, 1914). Книжкові знаки з приватної бібліотеки Б. Грінченка на франкомовній, англомовній літературі вказують на бібліофільські уподобання ученого, який збирав у своїй бібліотеці книги різними іноземними мовами.

Б. Грінченко також вів листування з редакціями різних іноземних журналів, зокрема польського журналу «Krytyka» у Кракові. Це підтверджує його лист до редакції журналу від 7 травня 1906 р., що зберігається в Архіві вченого у фондах ІР НБУВ (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41194). У своєму листі, відповідаючи на запитання редакції щодо автономного або незалежного існування польського народу в його етнографічних межах, учений писав: *«...можу сказати от що й сам належу до народу позбавленого прав нації і відчуваю всю болючу вагу такого становища»*. Підтримуючи ідею незалежності Польщі в листі Б. Д. Грінченко писав, що

кожна нація має *«…святе право вибирати собі таку форму життя, яку вона вважає для себе найліпшу, – звичайно без шкоди якомусь іншому народові».* Лист має додаток: друкована анкета журналу «Krytyka» французькою мовою. Любов Б. Д. Грінченка до колекціонування книг поєднувалася з бібліотечною роботою в Чернігові. Вчений був активним членом правління Чернігівської громадської бібліотеки, займався друкуванням її каталогу та виконував обов'язки «наблюдающего за Библиотекою». Про це дізнаємося з листа до правління Чернігівської бібліотеки (ІР НБУВ. Ф.ІІІ. 41212).

Б. Д. Грінченко своєю працею підтримував громадсько-освітні організації в Україні, які займалися науковою та бібліотечною роботою. Так, у листі до Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові від 7 березня 1904 р. він писав, що підтримує проєкт нового статуту товариства з підписом доктора Івана Франка, в якому члени товариства – українці з Росії – мали право віддавати свої голоси галичанам (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41195). Українське товариство «Руська бесіда» в Чернівцях обрало Б. Д. Грінченка своїм почесним членом. Про це дізнаємося з листа-подяки вченого в Чернівці від 2 червня 1894 р. (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41213). Отримавши від товариства лист з повідомленням про обрання почесним членом, у листі-відповіді він писав: *«Поспішаю висловити тут мою щиру подяку за вшанування таке мені дороге. Силуватимусь, недурно мати ім'я почесного члена, а заробляти його пособляючи, чим зможу, т-ву в його праці на добро рідному краєві й народові».* З ініціативи «Руської Бесіди» з 1885 р. у Чернівцях виходили найбільша буковинська газета «Буковина» і популярні місячні книжки: «Бібліотека для молодежи, селян і міщанства» (1885−1894; 120 чисел), «Ластівка» (1894−1996), «Читальня» (1911−1914), «Буковинський Православний Календар» (1874−1918) та окремі книги і підручники (твори Ю. Федьковича, С. Воробкевича, «Ілюстрована Історія Буковини» М. Кордуби). До 1918 р. «Руська Бесіда» видала 270 періодичних і неперіодичних книжкових видань. «Руська бесіда» опікувалася читальнями. (Стеблій Ф. І. Руська бесіда // http://www.history.org.ua).

На початку ХХ ст. Б. Д. Грінченко займався книжковою справою в Києві, популяризуючи книги українською мовою. У 1909 р. він був головою Видавничої комісії Товариства «Просвіта» в Києві і лише через тяжку хворобу залишив цю посаду. Про це йдеться в його листі від 19 травня 1909 р. до Видавничої комісії Товариства «Просвіта» в Києві (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41207). У 1908 р. Товариство «Просвіта» в Києві видало

20 дешевих книг, організовувало лекції, літературно-музичні вечори, дарувало в села невеличкі бібліотечки. Про це писав Б. Д. Грінченко в листі від 20 квітня 1909 р. в «Общество для пособия нуждающимся литераторам и учёным». Він повідомляв про свій переклад книги М. І. Костомарова «Черниговка» українською мовою та просив про дозвіл видання україномовних примірників цього твору, оскільки книга *«чрезвычайно пригодна для народного чтения в Украине»* (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41199). Книги авторства Б. Д. Грінченка активно продавались у книжкових магазинах книготорговця В. С.Савчука в Полтаві та Житомирі. Про це містяться відомості в листі Б. Д. Грінченка до Полтави.

Книготорговець В. С. Савчук мав бажання організувати книжковий склад «малорусских изданий» Б. Д. Грінченка в Полтаві (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41198). Книги Б. Д. Грінченка продавалися також і на книжкових ринках Києва. Про це повідомляється в листі Б. Д. Грінченка в книжковий склад журналу «Киевская старина» (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41197). Книжковий склад цього журналу отримував книги від Б. Г. Грінченка в кредит на шість місяців. Виплата грошей за продаж його книг здійснювалася в книжковому складі або шляхом поштового переказу за місцем проживання автора. Вчений також активно листувався з редакцією «Киевской старины» стосовно закупівлі журналів для своєї бібліотеки. Так, у 1890 р. за примірники «Киевской старины» він надіслав до редакції 10 рублів з умовою пересилки журналів поштою на станцію Юр'ївка Донецької Кам'янно-Вугільної залізниці. Про це він повідомляв редакцію листом від 21 грудня 1889 р. (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41197). Б. Д. Грінченко турбувався про те, щоб ціни на його видання на книжкових ринках були доступними для пересічних читачів. Тому частина їх друкувалася в Петербурзі у видавництві «Благотворительного Общества издания общеполезных и дешевых книг». Про це відомо з листів ученого від 1 листопада та 23 січня 1908 р. до Правління «Общества» (ІР НБУВ. Ф. ІІІ. 41208-41211).

Бібліотеку Б. Грінченка досліджували Н. М. Зубкова, А. Г. Погребний, І. В. Лісова. До книжкової колекції Б. Грінченка згідно з каталогами М. Грінченко на 1915 р. входили 310 власних творів Б. Грінченка та 19 перекладів різними мовами праць вченого; 6 видань, що включали твори, покладені на музику; 82 твори родини Грінченків (Марії та Насті) [1]. У бібліотеці Б. Грінченка були зібрані історичні праці В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Максимовича, М. Костомарова.

Отже, відзначаючи 160-ті роковини Б. Д. Грінченка, який залишив вагому наукову, бібліотечну спадщину, ми маємо наукову перспективу

досліджень, нового осмислення творчого та життєвого шляху ученого, що зробив вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи.

Список бібліографічних посилань

1. Зубкова Н. М. Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б. Д. Грінченка: з фондів НБУВ : монографія. Київ, 2008. 178 с.

УДК 821.161.1.09Короленко(092)

ЮВІЛЕЇ ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА (до 170-річчя від дня народження письменника)

Головко Олеся Володимирівна,
наукова співробітниця
Полтавського літературно-
меморіального музею В. Г. Короленка
Україна, Полтава

Анотація. *Описані особливості відзначення Володимиром Короленком своїх ювілеїв, днів народжень.*

Ключові слова: *день народження, письменник Короленко, вітальний лист і телеграма, святкування ювілеїв.*

Annotation. *The article examines the peculiarities of Volodymyr Korolenko's celebration of his anniversaries and birthdays.*

Keywords: *birthday, greeting letter and telegram, writer Korolenko, celebrating anniversaries.*

У поточному році виповнилося 170 років від дня народження відомого письменника, громадського діяча, правозахисника, гуманіста Володимира Галактіоновича Короленка. Сам відомий письменник ніколи не прагнув до публічності, був надзвичайно скромною людиною, тому намагався «оминути» урочистості у зв’язку зі святкуванням своїх ювілеїв, не полюбляючи офіціозу навколо свого імені. Це й не дивно, адже Володимир Галактіонович завжди знаходився в постійному спілкуванні з людьми, і, безумовно, творча душа письменника потребувала спокою. Отже, коли наступала пора ювілеїв, Короленко, зазвичай, залишав

полтавську домівку і вирушав у подорожі. Так, напередодні п'ятдесятиріччя письменник вирішив відзначити день народження таким чином.

У листі до С. А. Малишева (брата дружини письменника) читаємо: *«Сувора таємниця. Ти нікому не повинен говорити, що я приїду та куди ми рушимо. А то я зараз знаходжусь в делікатному становищі: у зв'язку з моїм п'ятдесятилітнім ювілеєм кожен мій крок висвітлюється в газетах і, крім того, всі намагаються "вітати". Нещодавно збирався їхати до Чернігова по справах. І ось вже з'явилася кореспонденція, що в Чернігові "чекають на письменника Короленка" і місцева інтелігенція збирається його вітати. Тому я до Чернігова не поїхав. Тому – нікому»* [2, с. 368]. А тим часом ювілей письменника наближався. У листі до дружини від 3 липня 1903 р. Короленко відмічає: *«У нас тихо. Тільки мій затяжний ювілей все наближається до своєї кризи 15 липня (за старим стилем). З величезним задоволенням думаю про те, що в цей день буду слухати шум беріз біля якої-небудь великої дороги… От яку телеграму надіслала мені газета "Волинь": "Вітаючи з п'ятдесятирічним днем народження та двадцятип'ятилітнім ювілеєм літературної діяльності, редакція "Волині" шанує Вас, як небайдужого до всього доброго письменника, справедливого громадського діяча"»* [2, с. 370].

І вже у листі до дружини з монастиря від 15 липня 1903 р. (за старим стилем цього дня і відмічав письменник свій день народження) Короленко пише: *«Відпочиваємо у тіні, біля дороги. Проводжу цей день, як і планував. В Полтаву надходять ювілейні телеграми. Здається, затівалось якесь читання, Михайло Іванович* (Короленко мав на увазі свого друга М. І. Сосновського. – Авт.) *готував мою біографію та реферат, і все це мені б прийшлось вислуховувати. А зараз над головою у мене шелестять дерева, над дорогою коливається овес. Чудово»* [2, с. 374]. Дійсно п'ятдесятирічний ювілей Короленка в Полтаві був урочисто відсвяткований в міському театрі, але без самого письменника.

Шанувальники таланту Володимира Галактіоновича та його друзі, безумовно, відзначали ювілеї письменника. Друг Короленка, літературознавець Ф. Д. Батюшков у листах до нього висловлював плани щодо святкування ювілею. На що письменник відповів: *«Дійсно, мені було б надзвичайно неприємні усілякі заздалегідь організовані урочистості з організаційними комітетами, з заздалегідь запланованими запрошеннями "надсилати вітання за такою адресою". Але, звичайно, які в мене є*

причини заважати тим чи іншим органам друку писати про мене і моїх (на жаль!) шестидесяти рокам» [2, с. 493].

Коли Володимир Короленко повертався до Полтави, то лише тоді справа доходила до ювілейної літератури. У листі до свого друга Миколи Анненського письменник відмічав: *«Насилу розібрався з ювілейною літературою. Вчора знайомі провели підрахунок: 310 телеграм, не рахуючи листів та "адрес". Зізнаюсь, я не чекав такого потоку»* [2, с. 379].

Вітань надходило чимало від різних організацій. Так, наприклад, від представників Полтавської громадської бібліотеки на ювілей 1903 р.: «*Ви, Володимире Галактіоновичу, отримали щасливу здібність силою свого дарування розширювати межі можливого спілкування між людьми. І цей дар, вручений Вам долею, Ви направили на служіння ближнім. Вашу живу віру в можливість існування в житті світла та правди, Ваш щирий настрій дієвої боротьби за їх існування Ви вилили в Ваших творах і, таким чином, передали їх читачам... В художніх образах Ви розкриваєте читачу значення того, що для нього є особливо дорогим в житті… І він вже не відчуває себе самотнім, перестає дивитися на свої мрії, як на щось нереальне. І віра в краще міцніє. Ви допомагаєте таким чином читачу впевнено дивитися в майбутнє, знаходити в собі більше сил для боротьби за світло і правду та укріплюєте в ньому свідомість»* [3, с. 4].

Полтавське об’єднання взаємної допомоги трудящих жінок надіслало вітання Короленку: *«Там, де потрібна була рука допомоги, Ви сердечно та великодушно її простягали. Будь-який, звертаючись до Вас, завжди зустрічав теплу, сердечну участь та чутливе ставлення до своїх потреб, мудру пораду і моральну підтримку, а якщо відчувалась в цьому необхідність, і матеріальну допомогу…»* [3, с. 7].

27 липня 1921 р. полтавці відзначили 68-річчя Володимира Короленка. Святкування проходило в стінах театру. Сам винуватець святкувань у залі через хворобу був відсутнім, але на квартиру йому приносили подарунки: дрова, борошно, цукор, сірники, мило. З дитячої колонії імені Короленка передали овочі та квіти. Володимир Галактіонович з притаманним йому гумором говорив, що раніше в такі дні йому приносили адреси в дорогих шкіряних папках, а зараз дарують більш важливі і потрібніші речі. На день народження Володимира Короленка діти готували власні вітальні вірші, виконували невеличкі інсценування байок.

Зі спогадів Марії Лошкарьової, племінниці В. Г. Короленка: *«…15 липня* (за старим стилем) *– день народження дяді, а 22 – день іменин моєї матері – завжди відзначали дуже шумно і святково. З вечора молодь відправлялася до лісу, звідтіля приносили величезні оберемки ялинкових гілок, хвощу та папоротнику, плели гірлянди і прикрашали ними ганок та терасу. Обідати в ці дні йшли в перелісок, де прямо на землі стелилася скатертина і на ній розставляли багато страв. Молодші з дітей читали вітальні власні вірші або зображали в особах яку-небудь байку»* [1, с. 120]. Родина в житті письменника відігравала колосальну роль. Незважаючи на свою зайнятість, Короленко приділяв величезну увагу своїм рідним.

Вітань на адресу ювіляра надходило багато. Але бували курйозні випадки, наприклад, у листі до ювілею 1913 р. канцелярський чиновник попрохав Короленка вислати йому 50 карбованців на оплату освіти його дітей. Письменник надіслав гроші, але в супровідному листі зазначив: *«Мені здається, що Ви не зовсім правильно пояснили своїм донькам значення письменника, як людини, котра має можливість внести плату за всіх дівчаток, бажаючих навчатися. Було б правильніше сказати: письменник від інших людей відмінний тим, що всім людям прийнято в день народження підносити подарунки. Відносно ж письменника все навпаки, наприклад, в 60-ту річницю народження біднязі від такої традиції приходиться дуже важко»* [3, с. 8]. І таких листів з проханнями про матеріальну допомогу до Короленка приходило в ювілейні роки чимало. Тож важко для письменника було відмічати річниці свого життя, зустрічаючи серед вітань і вимоги.

Володимира Галактіоновича Короленка знають у всьому світі. Своїм життям письменник довів, що поняття совість, любов, повага, правда, честь, добро, справедливість ніколи не загубляться в часі, вони вічні, непохитні й нездоланні.

Список бібліографічних посилань

1. В. Г. Короленко в воспоминаниях современников. Москва, 1963. 694 с.
2. Короленко В. Г. Собрание сочинений в 10 т. Т. 10. Письма 1879–1921. Москва, 1956. 717 с.
3. Науковий архів Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка.

УДК 821.161.1-3.09:81’255.4]:069:929Короленко(477.53-25)

МІСТКИ МІЖ КУЛЬТУРАМИ. ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЕРЕКЛАД У ТЕОРІЇ І НА ПРАКТИЦІ (за матеріалами фондової колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка)

Ольховська Людмила Василівна,
провідна наукова співробітниця
Полтавського літературно-меморіального
музею В. Г. Короленка
Україна, Полтава

Анотація. *Розглядається історія перекладів художніх та публіцистичних творів В. Г. Короленка, прижиттєвих і пізнішого періоду, мовами різних народів світу; здійснюється аналіз критеріїв літературного перекладу, якими керувався Короленко, наводяться деякі статистичні дані про видання творів письменника у перекладі.*

Ключові слова: *літературний переклад, українська мова, галицька русинська мова, В. Короленко, А. Міцкевич, Г. Брандес, С. Єфремов, Б. Щербаненко, А. Хуторян.*

Annotation. *The article examines the history of translations of V. G. Korolenko's literary and journalistic works, both during his lifetime and later periods, into the languages of various peoples of the world, analyzes the criteria of literary translation that Korolenko was guided by, and provides some statistical data on the publication of the writer's works in translation.*

Keywords: *literary translation, Ukrainian language, Galician Ruthenian language, V Korolenko, A. Mickiewicz, G. Brandes, S. Yefremov, B. Shcherbanenko, A. Khutoryan.*

Переклад літературних творів іншими мовами – одна з важливих форм міжкультурних взаємин. Перекладачі виступають у ролі посередників у спілкуванні між народами, а перекладені твори стимулюють розвиток національних мов, літератур і культур.

В. Г. Короленко був людиною західної, хоча й патріархальної культури. Це неодноразово відмічало близьке оточення письменника, наприклад, Тетяна Богданович (витонченість побуту сім’ї вона пояснювала польським походженням і вихованням). Федір Батюшков, професор теорії літератури в листі до Володимира Галактіоновича від 23.01.1899 р., де йдеться про переклади творів французькою, зауважує: *«Ви і в іноземній мові уловлюєте бездоганно відтінки»* [1, № 1561]. У своїх спогадах старша

донька письменника Софія Короленко стверджує, що у батька була велика здібність до мов. Дійсно, вільно володіючи з дитячих літ польською (рідною мовою матері), він пізніше опанував французьку, німецьку, а перебуваючи у США, Румунії, Словенії, традиційно читав з олівцем у руці місцеві газети, залишаючи підкреслювання, знаки оклику тощо.

Перший перекладацький досвід майбутній письменник здобув у 25-річному віці, коли вдвох зі старшим братом Юліаном переклав із французької філософський трактат Ж. Мішле «Птах». Книга була видана 1878 р. у «Слов'янській друкарні» І. В. Вернадського в Петербурзі, а нині зберігається у фондовій колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка [2, А-1 № 432].

В архіві класика, який, на жаль, знаходиться у відділі рукописів бібліотеки іншої країни, зберігаються рукописні переклади таких творів: прозових: Генріха Сенкевича «Янко-музикант» (з польської); Георга Брандеса «Найголовніші течії літератури XIX століття» (з німецької, кінець 1880 – початок 1890-х рр.); «Корраль Коди – или разведчик Слукс (з англійської, вірш, присвячений американським розвідникам, 1893 р., Чикаго); віршованих: Адама Міцкевича «Над водним простором широким» (з польської, чотири варіанти перекладу) та «Під новий рік».

Перекладав Короленко і українських авторів Миколу Чернявського («Сон», «Іду межею», без дати) та Петра Шемета («Мій край», 1900 р.).

Характерно, що перекладачі поезій Т. Шевченка часто зверталися до Короленка за порадою, цінуючи його авторитетну думку як фахового перекладача. І він давав безцінні поради! Так, у листі до перекладачки В. О. Г-н він пише: «*Шановна Віро Олександрівно! Охоче виконую Ваше прохання, але ще з більшою охотою, звичайно, дав би іншу відповідь. Переклади з української взагалі дуже важкі, а Шевченка особливо: близькість двох мов не дає перекладачеві простору, а тим часом багато слів, які так і просяться в переклад, – при всій часом однозвучності дають... інші відтінки, ніж у мові українській. Від цього чудова гнучкість, свобода і співучість українського вірша в перекладі зовсім зникає, і читач не може вільно віддаватись враженню: при всій близькості перекладу – він усвідомлює, що відчуття зовсім не те, і вірш щоразу спотикається то на сумнівну риму, то на неросійський наголос, то на натягнуте значення слова. Ваш переклад хибує на ті ж недоліки і тільки нагадує людині, що знає саму поему Шевченка, про красоти оригіналу, не передаючи їх сам по собі*» [3, с. 262].

Володимир Галактіонович не тільки знайомив читачів свого журналу «Русское богатство» з творчістю українських авторів, але й давав рекомендації колегам – редакторам російськомовних часописів – розміщувати на своїх сторінках регулярні огляди найбільш значних творів української літератури.

У листі до Сергія Єфремова, українського громадсько-політичного і державного діяча, літературного критика, історика літератури, академіка Української академії наук (з 1919), віце-президента ВУАН (з 1922), дійсного члена Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, публіциста, одного з творців української журналістики, від 29 липня 1910 р. знаходимо прохання дати для журналу «Русское богатство» статтю з приводу кончини Б. Грінченка та М. Кропивницького:

«Високошановний Сергію Олександровичу! Велика подяка за надіслану Вами книжечку. Ці Ваші статті я читав раніше, в "Раді", і додам без умовного лицемірства, що читав з великим інтересом. Хотів Вам дещо написати з цього приводу, але… як це буває часто, хотіння це залишалося у "можливості". Навіть і зараз, коли вже пишу Вам, – воно все одно не буде здійснено: сильно зайнятий по редакції, час розбитий і розірваний поточними справами, й не можу викроїти цілком вільних хвилин для даного настрою думки. Отже, поки відкладаю й приступаю до "поточної справи".

Обставини склалися так, що у нас. В "Русском Богатстве" залишилися не відзначеними смерті Б. Д. Грінченка і Кропивницького. Мені це прикро, і поговоривши з товаришами про те, що та стаття, що є в редакц. портфелі з цього предмету, нам зовсім не підходе, – я висловив пропозицію – чи не знайдете Ви можливим написати для нас невелику статейку про обох покійних (до друкованого аркуша приблизно), в котрій дали б характеристику обох, їх значення в українській літературі й українському русі. Головний недолік надісланих нам з цього предмету статей складався у відсутності… перспективи. Тобто: автори говорили так, наче російський читач так само обізнаний щодо фактичного боку їхньої літературної діяльності, як і українці… Мені здається, що і по тону і по тій ширині, з якою Ви ставите національне питання, – з цими перепонами ми б у Вашій статті не зустрілися. Якщо для Вас це зручно, то, будьте ласкаві, повідомте. Липнева книжка журналу вийде біля 20-го. Числа до 10-го (самого крайнього) 12-го Ви, звичайно, вже встигнути не могли б. Не біда, якщо потрапить у серпні.

Жму Вашу руку. Щиро шаную.

Вл. Короленко.

Адреса: ПБ, Редакція ж. "Р. б.". Або: Куоккала (Фін. ж. д.) Полевой пр. дача Евсея Коуко» [1, № 2165].

Стаття С. О. Єфремова під заголовком «Кропивницкий и Гринченко» з’явилася в серпневій книжці журналу за 1910 р. Усі цитати з творів Марка Кропивницького та Бориса Грінченка там подані мовою оригіналу, тобто українською.

Основою української літературної мови Короленко вважав полтавський діалект, мову майстрів слова Лівобережної України. До перекладачів власних творів завжди ставив вимогу, щоб переклад був близьким «до нашого полтавського наріччя». Саме такі настанови дає перекладачці М. Л. Балабай: *«Радо погоджуюся на переклад і видання українською мого оповідання "Діти підземелля". Сам я українською, на жаль, не пишу, хоча мову розумію, і мені б дуже хотілося, щоб переклад був близький до нашого полтавського наріччя. Я переконався, що галичину (галицьку русинську мову) наш народ розуміє набагато гірше, і корінна мова, яка мусить лишатися в основі розвитку української літературної мови, – мова Шевченка і Котляревського»* [4, с. 36]. Це сполучення «мова Шевченка і Котляревського» звучить неодноразово як у листах, так і у публіцистичних статтях Володимира Галактіоновича.

Статистичних даних про видання прижиттєвих перекладів творів Короленка іноземними мовами віднайти не вдалося. У фондовій колекції полтавського музею письменника збережені окремі примірники таких видань англійською, німецькою, французькою, шведською, фінською, італійською, чеською, болгарською, івритом та іншими мовами. Цікаво, що деякі книги мають друковану примітку на титульній сторінці: «Переклад з дозволу автора», рукописні примітки: «Для архіву В. Г. Короленка від перекладача», а деякі – ще й дарчі написи перекладачів.

Існують достовірні дані про видання творів В. Г. Короленка періоду 1918–1990 рр. іноземними мовами: 31 видання накладом 260 тис. примірників (не враховуючи 220 видань накладом 2907 тис. примірників мовами колишніх народів СРСР).

Популяризація творчої спадщини Володимира Короленка починалася бадьоро і гучно. Постанова Ради Народних Комісарів «Про увічнення пам’яті В. Г. Короленка» виголошувала: *«Бажаючи увічнити серед робочих і селян пам’ять великого народного письменника*

Володимира Галактіоновича Короленка і продовжувати і після його смерті справу просвітництва широких мас трудівників, РНК ухвалила:

1. Видати коштом держави російською і українською мовами повне зібрання творів В. Г. Короленка, як надрукованих, так і тих, що залишилися після його смерті, з таким розрахунком, щоб найбільш популярні з них були безкоштовно розповсюджені серед робочих і селян. З цією метою Наркомосвіти укласти відповідну угоду з сім'єю В. Г. Короленка про умови і порядок видання.

2. Для перекладу творів В. Г. Короленка українською створити спеціальний державний фонд» [5].

Російською вийшло лише 23 томи творів, два томи листів, чотири томи щоденника, українською – лише один том творів [2, № 504]. У музеї є всі ці видання. Цікавим є той факт, що переклади виконані за редакцією академіка С. О. Єфремова, а окремі оповідання взагалі перекладав він сам, про що зазначено друкованим текстом. У примірнику, що зберігається в музеї, ім'я і прізвище Єфремова ретельно затушовані простим олівцем. Ймовірно, це там, де побачили цензори, – на початку книги, а далі не затушовані. Цікаво, за чиєю вказівкою це робилося? Мабуть, за вказівкою всесильного Облліту? Відрадно хоча б те, що не вилучили та не знищили книгу.

На окремому виданні В. Г. Короленко. Діти підземелля (Харків, Держвидав України, 1922) вказано: «Переклав з російської за редакцією Б. Щ.» [2, А-1 № 499]. Вдалося розшифрувати це скорочення за допомогою сучасного літературознавця Сергія Іваненка з Києва: Б. Щ. – це Борис Панасович Щербаненко. Пізніше твори Короленка вдало перекладав Антін Семенович Хуторян, відомий український поет і журналіст.

Знання мов збагатило творчість Короленка, розширило її горизонти, полегшило йому подорожі світом, а результати цих подорожей знайшли своє відображення в нових книгах. Завдяки невтомній праці перекладачів із творчим здобутком письменника змогли познайомитися інші народи. Критерії літературного перекладу, сформульовані Короленком, актуальні й сьогодні. А нам, музейникам, завжди втішно спостерігати, як екскурсанти-іноземці уважно роздивляються корінці прижиттєвих перекладних видань у спеціальній шафі в кабінеті письменника (їх там зібрав сам автор), відшукуючи знайомі слова і по-дитячи радіючи їм.

Список бібліографічних посилань

1. Науковий архів Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка.
2. Фонди ПЛММК.
3. Короленко В. Г. Избранные письма. В 2 т. Т. 2. Москва, 1932. 356 с.
4. Негретов П. І. В. Г. Короленко. Летопись жизни и творчества. 1917–1921. Москва, 1990. 288 с.
5. Собрание Узаконений и Распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1922. № 3, 23.01. – 28.01.

УДК 099.3:355.4(477-651.2:470-651.1)"2014/2024"]:[069:39]:378.6:62(477.54-25)ХПІ

КНИГИ ВІЙНИ (З КОЛЕКЦІЇ КНИГ З ІНСКРИПТАМИ ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ «СЛОБОЖАНСЬКІ СКАРБИ» ім. Г. ХОТКЕВИЧА НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ»)

Красиков Михайло Михайлович,
професор Національного
технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
кандидат філологічних наук
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про три книги, подаровані з дарчими написами у 2023 р. Етнографічному музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ»: «Голоси війни. Маріуполь» (упорядник Денис Волоха), «Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші» Володимира Вакуленка-К. та «Вогневий вал» Олега Бородая.*

Ключові слова*: Російсько-українська війна, подаровані книги, Етнографічний музей «Слобожанські скарби» імені Г. Хоткевича НТУ «ХПІ».*

Annotation*.The article is about three books donated with gift inscriptions in 2023 to the Ethnographic Museum «Slobozhanski skarby» named after H. Khotkevich of NTU «KhPI»: «Voices of war. Mariupol» (compiler by Denys Volokha), Volodymyr Vakulenko-K. «I'm turning into... Occupation diary. Selected poems» and Oleg Borodai «Fiery tornado».*

Keywords*: Russian-Ukrainian war, books donated, Ethnographic Museum «Slobozhanski skarby» named after H. Hotkevich NTU «KhPI».*

До книгозбірні Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ» зазвичай потрапляють видання культурно-антропологічної та краєзнавчої спрямованості. У 2023 р. ми одержали три книги, кожна з яких є яскравим документом сучасної епохи, вони створені під час війни, і їх не було б, якби не російсько-українська війна.

Книга «Голоси війни. Маріуполь» (Харків, 2023. 276 с.) упорядкована Денисом Волохою, співробітником ГО «Харківська правозахисна група». Фольклорист назвав би це видання збіркою меморатів, історик – текстами «усної історії», а «звичайний читач» охарактеризував би книгу як зібрання 24-х трагічних сповідей, які нікого не залишать байдужими. Це не просто культурна антропологія війни, це та правда, яка не всім сподобається, але в цій чесній документалістиці й полягає сенс роботи, що створювалася буквально по «гарячих слідах» (не тільки в переносному, але й у прямому сенсі) страшних подій. Стає моторошно навіть від назв інтерв'ю: «Люди в паніці кидали своїх лежачих родичів», «Снайпери вбивали цивільних», «Я не хочу бачити їх у суді. Я хочу бачити їх мертвими», «Чеченці вам голови різали? Ні? Ми будемо різати», «Ти підозрілий, якщо не схожий на наркомана і бандита»… А «пересічний» фактаж такий: один дідусь помер від голоду, оскільки мешкав на дев'ятому поверсі й не міг спуститися через зруйнований снарядом сходовий майданчик [3, с. 16]; *«Люди згоріли живцем. Люди, сидячи в машині, не змогли звідти вибратися. Коли залітає міна в машину, вона просто вибухає і горить одразу. Дай Боже, щоб їх просто розірвало – і вони нічого не зрозуміли. Це дай Бог – чесно! – щоб так було»* [3, с. 28]. Однак є в книзі й суто етнографічні подробиці життя під обстрілами: *«Коли закінчився чай, ми просто обламували гілки з дерев, там у нас вишня гарна стояла. Вишневий чай – дуже смачний, дуже корисний – як нам казала одна жінка»* [3, с. 28]. За нашими записами, сільські люди, зокрема на Слобожанщині, аж до початку 1960-х років не пили справжнього чаю, та його й не було в магазинах, проте з дитинства звикли щодня пити трав'яні чаї та заварювати, особливо взимку, гілочки вишні. Війна актуалізувала цю народну традицію.

Вражають у книзі думки людей, які пережили ад. Особливо така: *«Коли все почалося з Києва, Харкова, у мене, чесно скажу, була така думка миттєва: хай би вже був Маріуполь. Бо ми вже тут, ми вже знаємо, як це. Нехай у нас, аби не в усій Україні»* [3, с. 21]. 99,9% людей думають навпаки: хай війна йде десь, аби не у нас! Звісно, в багатьох інтерв'ю є чимало слів ненависті на адресу росіян, але є й таке зізнання:

«Я не бажаю смерті нікому. Ні хлопцям, яких змусили воювати з боку Росії, ні нашим хлопцям, які нас оберігають, ні людям, які мирно живуть і в яких немає зброї захищатися» [3, с. 17]. Залишитись пацифістом після того, як тебе і твою дитину намагалися вбити протягом кількох тижнів – мало хто на це здатний! Серед ілюстративного матеріалу в першу чергу звертає на себе увагу малюнок восьмирічного Євгена Кравцова з текстом: *«…и у меня умерло две сабаки и бабушка галя и любимий город мариуполь за ето всьо время начиная с 24 чт».*

Упорядник книги написав на титулі: *«Етнографічному музею "Слобожанські скарби" імені Гната Хоткевича НТУ "ХПІ" та його директору М. Красикову від студента та випускника. Денис Волоха. 16 / VI / 2023».*

Друга книга, подарована музею, «Вогневий вал» Олега Бородая. Друга частина (Харків, 2023. 116 с.). Автор підписав її так: *«Музею етнографії при НТУ ХПІ. З найкращими побажаннями. Переможемо! Олег Бородай». «Переможемо!»* – впевненість у цьому, дійсно, виникає після прочитання книги, що містить щоденникові записи, поезії автора, написані в окопах, зафіксовані ним спогади побратимів, а також фотографії, зроблені на фронті. Тут нема жодної ноти ура-патріотизму, а є розповідь про важкі будні людей, які захищають Україну, про дивовижні характери й долі наших героїв. Олег за освітою – фізик та математик, викладав в одній із харківських шкіл, однак із 2015 р. – у лавах Нацгвардії, яка боронить Україну. Бард і поет, лауреат літературно-мистецької премії ім. Василя Симоненка 2022 р., він підтверджує кожне своє слово щоденною важкою працею воїна. Його розповіді про загиблих друзів – не просто мартиролог, а наче притчі про те, якою має бути людина. Ось на фото ми бачимо красивого усміхненого чоловіка, який напівобернувся до фотографа – Владислав Зміївський, який боронив Харків із перших днів війни, а до того три роки служив у Нацгвардії України. *«Він не користувався пільгами учасника бойових дій, оскільки вважав, що їх не заслуговує. Навіть своє посвідчення УБД заховав у сейфі, щоб дружина не могла оформити пільг. Колишній підполковник поліції, він служив простим солдатом, бо не дав хабара за майорську посаду в Нацгвардії (на жаль, на той час у цій структурі чимало питань вирішували саме гроші). <...> Саме такі мали б займати керівні посади нашої держави»* [1, с. 46]. Олег – мінометник-бусоліст, і про свою небезпечну професію говорить буденно: *«Щойно розвиднилось, подався виставляти бусоль, аби навести міномет. Уже звична, відпрацьована справа. Ось тільки бусоліст не*

одягає бронежилета, бо магнітна стрілка чутлива до металевих пластин у ньому...» [1, с. 51–52].

У 2023 р. до нашого музею потрапили майже одночасно з Верони (Італія) та Харкова саморобні окопні свічки, надіслані волонтерській групі «Добродій» для передачі бійцям ЗСУ. Кілька штук ми залишили для історії. Саме про такі свічки пише О. Бородай: *«Виручають окопні свічки, зроблені волонтерами. Коли розпалюєш дві штуки водночас, а вхід в укриття більш-менш зашторений, температура стає відносно терпимою»* [1, с. 68]. Книга О. Бородая – чесна: тут є розповіді й про те, як начальство забирає мінометника з позиції, послаблюючи боєздатність бійців, лише для того, щоб він натопив у їхньому штабі, й про «мобіків»-відмовників з Бахмута, які вирішили, що п’ять років тюрми краще, ніж загибель, і про те, що *«...у багатьох вояків починає їхати дах, вони зловживають оковитою. Потрібні періодичні планові ротації. Людина ж не кіборг»* [1, с. 46]. Автор слушно підсумовує: *«Така-от правда війни. Не все так гарно, як по телевізору. Не всі герої на передовій. І не всі на передовій – герої»* [1, с. 84].

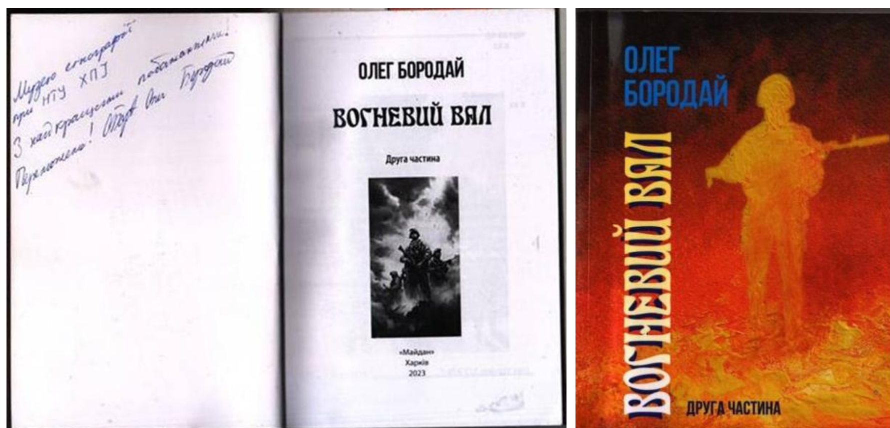
Третя книга, що надійшла до музею, Володимира Вакуленка-К. «Я перетворююсь… Щоденник окупації : вибр. вірші» (Харків, 2023. 192 с.; іл.) Подарована вона була на вечорі пам’яті письменника в Харківському літмузеї поеткою та співупорядницею книги, провідною редакторкою видавництва «Віват» Оленою Рибкою. На авантитулі – автографи: «*Етнографічному музею "Слобожанські скарби" імені Гната Хоткевича НТУ "ХПІ". Пам’ятаємо! Олена Рибка»; «Пам’ять – це найкраще, що ви можете зробити для Володимира* [підпис Юлії Данилюк. – Авт.]».

Володимир Вакуленко, письменник із села Капитолівка на Ізюмщині, підписував свої твори, додаючи до прізвища через дефіс літеру К, що для тих, хто його не знав, було загадковим. Насправді ж це перша літера в назві його села. І коли він зрозумів, що Капитолівка буде окупована, він не покинув села, сказавши просто: «Тут моя земля». Він розумів, що йому загрожує, але щось для нього було важливіше за інстинкт самозбереження. Під час окупації він вів щоденник, який, передчуваючи неминучий арешт, закопав під вишнею – 35 сторінок із блокнота, вкриті бісерним почерком. Юля Данилюк, бібліотекарка села Капитолівка, намагаючись врятувати Володимира, прийшла до бібліотеки, де розташувались рашисти, начебто за своїми речами, і, ризикуючи життям, винесла звідти книги та інші публікації Вакуленка, щоб не було доказів його проукраїнськості. Але

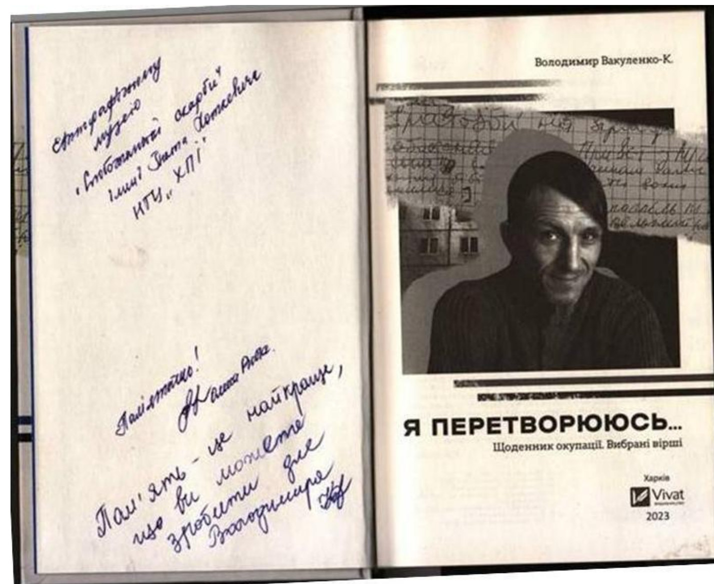
Володимир знав, що його рано чи пізно здадуть (про це він пише в щоденнику). Вражає витримка і сила духу цієї людини. Коли до його хати прийшли з перевіркою троє окупантів, він *«…спочатку говорив українською, потім перекладав деякі слова російською, бачачи їхні тупі обличчя»* [2, с. 38].

Не маючи можливості покинути сина, хворого на аутизм, Володимир з перших днів війни займався волонтерством: збирав кошти і купував бійцям «цигарки, антигрипозні ліки, шкарпетки, вологі серветки, жіночі прокладки» [2, с. 39]. Останнє – для використання бійцями як устілок, бо вони добре вбирають вологу [2, с. 39]. Ось така цікава деталь армійського побуту часів новітньої війни. А для цього «доводилося долати з малим по 15–20 км» [2, с. 41]. Не пройшло й місяця з початку окупації села, як Вакуленка забрали, і доля Володимира рідним була невідома, аж поки в кюветі не було знайдено його тіло, прострілене кулями.

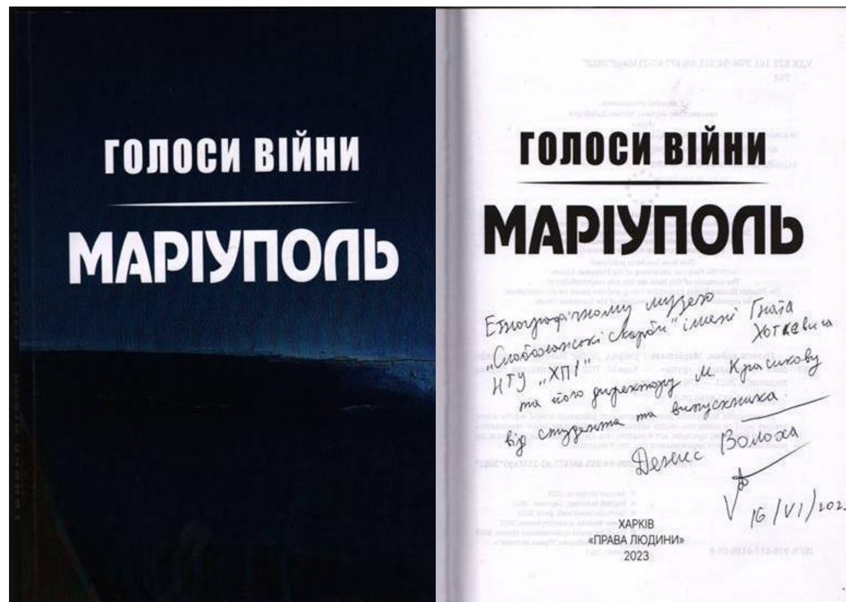
Щоденник Володимира відшукала письменниця та волонтерка Вікторія Амеліна, вона ж написала блискучу передмову до його книги «Я перетворююсь...», позначивши її датою 3 червня 2023 року. А 27 червня вона була смертельно поранена внаслідок ракетного удару по Краматорську. Серце її перестало битися 1 липня 2023 року, коли В. Вакуленку мав би виповнитися 51 рік. Так під однією обкладинкою поєдналися дві трагічні долі. Передмова Вікторії завершується словами: *«Тож, якщо тримаєте цю книжку в руках, письменник Володимир Вакуленко переміг»* [2, с. 23]. І нехай перемога в війні ще далека, але книги, про які ми щойно говорили, свідчать: духовно ми вже перемогли.

Автограф О. Бородая на книзі «Вогневий вал»

Автограф на книзі Вакуленка-К. В. «Я перетворююсь…»

Автограф на книзі «Голоси війни. Маріуполь»

Список бібліографічних посилань

1. Бородай О. Вогневий вал. Друга частина. Харків, 2023. 116 с.
2. Вакуленко-К. В. Я перетворююсь… Щоденник окупації. Вибрані вірші / упоряд. К. Міхаліцкої, О. Рибки ; передм. В. Амеліної. Харків, 2023. 192 с. : іл. (Сер. «Бібліотека Українського ПЕН»).
3. Голоси війни. Маріуполь / упоряд. Д. Волоха. Харків, 2023. 276 с.

УДК 027.021(477.54)ХДНБ:02-051Ястребова](092)

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ БІБЛІОТЕКАРЯ АДЕЛАЇДИ ЯСТРЕБОВОЇ

Мамон Вячеслав Євгенович,
бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто життєвий та професійний шлях бібліотекарки Аделаїди Ястребової, важливої постаті в бібліотечному русі Харкові на початку XX ст. Висвітлено життя Аделаїди, її громадську та професійну діяльність. Особливої уваги надано її внеску у розвиток бібліотечної системи міста, зокрема керівництву філіальними відділами бібліотеки. Проаналізовано виклики та труднощі, з якими стикалася Аделаїда у своїй діяльності та які призвели до її трагічної смерті.*

Ключові слова: *Харківська громадська бібліотека, Харківське товариство грамотності, філіальні відділи Харківської громадської бібліотеки.*

Annotation. *The article examines the life and professional path of the librarian Adelaida Yastrebova, who was an important figure in the library movement in Kharkiv at the beginning of the 20th century. The article highlights the life of Adelaide, her public and professional activities. Particular attention is paid to her contribution to the development of the city's library system, in particular to her management of the branch departments of the library. The study also analyzes the challenges and difficulties that Adelaide faced in her work and which led to her tragic death.*

Keywords: *Kharkiv Public Library, Kharkiv Literacy Society, Branch Departments of the Kharkiv Public Library.*

Світ бібліотек, здається, завжди був наповнений великими іменами, які вирізняються серед інших. Але, подивившись уважніше, ми розуміємо, що за великими бібліотекарями стоять «сіренькі» герої, які залишаються у тіні, проте, їхня роль вельми важлива для життя кожної бібліотеки й,

зрештою, для всього суспільства. На цей раз моя оповідь буде саме про таку особу – Аделаїду Север'янівну Ястребову (1862–1913), яку в некролозі журналіст В'ячеслав Фаусек влучно назвав «сіренькою» бібліотекаркою.

На жаль, нам дуже мало відомо про Аделаїду Ястребову, і ця праця, схоже, буде першою спробою створити її життєпис за розрізненими відомостями. Основним джерелом для цієї доповіді став історичний нарис Валерії Гасельбрінк-Габель з історії філіальних відділів Харківської громадської бібліотеки (ХГБ), що зберігається в архівному фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Також цінними джерелами є публікації стосовно смерті Ястребової в харківських газетах «Утро» та «Южный край». Окремі моменти з її життя та діяльності були описані у різних джерелах про революційний рух та історію бібліотечної справи Харкова.

Аделаїда Север'янівна Ястребова народилася близько 1862 р. у дворянській родині [12, с. 5–6]. Певно, вона навчалася в жіночій гімназії або отримала гарну домашню освіту, оскільки продовжила навчання в Імператорському Казанському університеті, де перебувала як вільна слухачка з 8 січня до 1 червня 1881 р. [11, с. 954]. Приблизно в той час вона захопилася революційними ідеями та вступила до організації «Народна воля» [1, с. 139]. Можливо, припинення її навчання пов'язане з практикою відрахування з університетів студентів революційних поглядів.

У другій половині 1880-х Аделаїда Ястребова входила до складу групи народовольців, які випускали в Москві підпільну газету «Самоуправление». За доносом вільного слухача Петровської академії С. Виноградова Алелаїда була заарештована. Справа гуртка самоуправлінців була закрита Найвищим велінням від 27 грудня 1889 р. Аделаїда Ястребова була засуджена до тюремного ув'язнення на строк до двох років [4, с. 46–47]. Схоже, уже наступного року вона вийшла на волю і мешкала у місті Кременчук Полтавської губернії. Революціонерка Євгенія Адамович у спогадах стверджувала, що познайомилася з Аделаїдою у 1890 р. У той час Адамович навчалася у Кременчуцькій жіночій гімназії та була членкинею гуртка самоосвіти. Можна припустити, що і Ястребова входила до того гуртка, але не зрозуміло, якою була її роль у ньому. Оскільки вона була років на десять старшою за Адамович, можна припустити, що викладала в гуртку [1, с. 139].

Станом на 1900 р. Аделаїда Ястребова залишалася під наглядом правоохоронних органів. У документах «царської охранки» містяться відомості, що 24 грудня 1900 р. вона була однією з піднаглядних осіб, які

зібралися в Полтаві на квартирі у письменника Володимира Галактіоновича Короленка [5, с. 35]. На жаль, нам невідомо, коли та за яких обставин відбулося знайомство Ястребової з Короленком, можливо, вони зблизилися через спільне захоплення революційними ідеями. Невідомо, коли саме Аделаїда Ястребова переїхала з Кременчука до Харкова, напевно, це сталося в 1890-х роках. У Харкові вона працювала у бібліотечній сфері, вірогідно, першим місцем її роботи стала друга народна бібліотека-читальня Харківського товариства поширення у народі грамотності, яка відкрилася у травні 1894 р. на Панасівці [7, с. 5; 3, с. 108].

У 1901 р. Аделаїда Ястребова стала завідувачкою бібліотеки та кабінету для читання першого філіального відділу ХГБ. Її помічницею була А. І. Сицянко, можливо, родичка члена правління бібліотеки, лікаря Йосипа Сицянка [8, с. 244]. Ястребова, на відміну від своєї помічниці, була офіційною співробітницею й отримувала зарплатню [14, арк. 27]. Відкритий у лютому 1901 р. філіальний відділ ХГБ у робітничому районі Петінка мав вирішити потребу населення околиць міста в доступі до книг. Попри сподівання організаторів, відвідуваність відділу спочатку була невисокою і лише завдяки старанній діяльності працівників та завідувачки, кількість читачів почала зростати. Так, якщо в лютому відділ мав 56 підписників, то у вересні, на восьмому місяці свого існування, мав 218. Також зростала кількість відвідувань читального залу: з 359 у лютому – до 827 у вересні. Восени 1902 р. ревізійна комісія ХГБ у своєму звіті *«…з особливим задоволенням свідчить про поступове зростання та розвиток…»* відділу.

Поступово у відділу сформувалося коло постійних читачів, насамперед це були робітники Харківського паровозобудівного заводу. Хоча у 1902–1903 рр. на заводі почалися проблеми й робітників стали масово звільняти, у філіальному відділі кількість читачів серед робітників тільки зросла. Через стрімке збільшення кількості читачів-дітей довелося відкрити спеціальну дитячу залу, щоб її відвідувачі не заважали дорослим.

Налагодивши роботу філіального відділу в 1904 р., Аделаїда Ястребова вирішила поступитися посадою на користь П. І. Чернишової. Як і Ястребова, вона була старою революціонеркою, близькою до організації «Народна воля». Чернишова щойно повернулася до Харкова із заслання і шукала місце, де могла б займатися просвітницькою роботою [14, арк. 26–30, 38].

Однак Аделаїда Ястребова не довго залишалася простою бібліотекаркою, у 1904 р. комісія філіальних відділів ХГБ займалася організацією другого філіалу на Панасівці. Враховуючи її досягнення на посаді завідувачки першого філіалу, не дивно, що Ястребова очолила роботу бібліотеки та кабінету для читання другого філіального відділу після відкриття 1 червня 1905 р. Її помічницею знову стала А. І. Сицянко. На цій посаді Ястребова стикнулася з новими викликами у роботі. Під час бурхливих подій Першої російської революції робітникам не вистачало часу для самоосвіти й основним контингентом філіалу стали учні. Читачі стали менше цікавитися розважальною літературою і більше вимагали політичну, з купівлею якої виникли проблеми через скрутний фінансовий стан ХГБ. Також зменшилася кількість безоплатних працівників філіалів, через те, що вони зазвичай були людьми з революційними поглядами і їм доводилося потерпати від утисків влади під час реакції у післяреволюційні роки. Ще однією характерною рисою другого філіалу, відмінного від першого, стали часті напади на відділ хуліганів. Бібліотекарі пов'язували це з діяльністю контрреволюційної організації «Чорна сотня», члени якої прагнули відвернути читачів від бібліотеки. Попри всі негаразди, кількість читачів різко зростала: якщо у 1905 р. філіал мав 73 підписників, то наступного року – 176, тобто зростання становило 146 відсотків. Хоча через фінансові проблеми поставало питання про закриття філіалу, причиною його закриття стало рішення царської влади.

26 лютого 1908 р. до приміщення філіалу вдерлися поліціянти, яким повідомили, що, начебто, у бібліотеці зберігаються бомби. Бомб вони не знайшли, на відміну від «тенденційних» книг, у результаті чого філіал було опечатано. Згідно зі спогадами члена філіального комітету Миколи Буха, того дня поліціянти сильно налякали Ястребову, оскільки під час обшуку вони тримали її під прицілом револьверів. Через кілька тижнів з обох філіалів влада вилучила всі книги, які були фактично ліквідовані [14, арк. 30–38].

Після закриття філіальних відділів Аделаїда Ястребова працювала у «третьому розряді» ХГБ, де обслуговувалися найбідніші верстви населення [7, с. 5; 6, с. 95–96]. Приблизно у 1910 р. до неї звернулася її стара знайома, професійна революціонерка Євгенія Адамович з ідеєю відновити революційну організацію в Харкові. На що Ястребова іронічно відповіла: *«…спробуйте, намагалися і до вас, нічого не вийшло».* Подальший арешт і висилка Адамович показали, що Ястребова мала рацію у своєму

скептицизмі. У спогадах Адамович зазначала, що Ястребова *«…невпинно вела культурно-освітню роботу в низах через легальні народні бібліотеки у Харкові»* [1, с. 139, 165; 2, с. 92].

Станом на 1913 р. Аделаїда Ястребова мешкала на вулиці Костомарівській разом зі своєю подругою і багаторічною помічницею у бібліотечних справах А. І. Сицянко. 26 листопада 1913 р. Ястребова вийшла з квартири о шостій вечора у пригніченому стані, сказавши своїй подрузі: «Так жити не можна». Вона пішла до Подільського провулку, де близько восьмої години вечора кинулася під трамвай. Перша спроба виявилася невдалою, трамвай вчасно зупинився і водій накричав на жінку, але друга спроба призвела до трагічного фіналу. Ястребова отримала численні переломи хребта, обох рук та лівої ноги й померла від отриманих травм [13, с. 5; 12, с. 5–6].

Після того як Ястребова не повернулася додому вчасно, її знайомі розпочали пошуки. Активну участь взяв присяжний повірений Н. А. Арєф'єв, який був власником будинку, в якому квартирувала Аделаїда. Він дізнався про самогубство і в трупному покої впізнав у загиблій Ястрєбову [13, с. 5; 12, с. 5–6]. Наступного дня в харківській газеті «Утро» був опублікований некролог, написаний відомим журналістом В'ячеславом Фаусеком [7, с. 5]. Трагічна смерть Ястребової викликала появу публікацій в місцевих газетах про проблему безпечності харківського трамвая.

Хоча Аделаїду Ястребову і називали самогубцею у газетах, по ній було проведене заупокійне богослужіння у каплиці при анатомічному театрі. На відспівуванні були присутні члени правління ХГБ приват-доцент Валерій Талієв, приват-доцент Володимир Сливицький, журналіст В'ячеслав Фаусек та ін. Після проведення служби з промовою виступив Володимир Сливицький, голова другої народної бібліотеки-читальні Харківського товариства грамотності. Поховали Аделаїду Ястребову на міському цвинтарі у присутності кількох друзів. На могилу був покладений вінок від родини члена правління ХГБ, професора Красуського [8, с. 154–156; 10, с. 6].

В'ячеслав Фаусек зазначав, що хоча Ястребова постійно хворіла в останні роки життя, це не заважало їй залишатися «чудовим, невтомним працівником». Підкреслюючи її гарні знання бібліотечної справи та народної літератури, журналіст називав Ястребову «цінною культурною

силою» в бібліотечній сфері. І хоча, на думку Фаусека, Аделаїда була доброю, безкорисливою, непомітною, «сіренькою» особистістю, яка жила в тіні, її внесок у розвиток харківського суспільства був надзвичайно цінним [7, с. 5].

Віддана своїй справі та покликанню, Аделаїда Ястребова не обмежувалася роллю простої бібліотекарки, яка має видавати книги. Вона керувала читанням своїх користувачів, рекомендувала літературу та направляла читачів, особливо серед простого народу та дітей, з якими вона спілкувалася протягом усього свого життя [7, с. 5].

Також гарно відгукалася про Аделаїду Ястребову її колишня співробітниця Валерія Гасельбрінк-Габель: *«Маленька, худенька, стрижена, скромно одягнена, з живими очима, вона зуміла створити теплу привабливу обстановку для читача і водночас так впливати на своїх помічниць-безкоштовних співробітниць, що вони становили одну сім'ю, яка мала довіру читачів»* [14, арк. 38]. Володимир Сливицький, під чиїм керівництвом Ястребова працювала у другій бібліотеці-читальні Харківського товариства грамотності, підкреслював її «корисну та невтомну працю» [10, с. 6].

Обставини смерті Ястребової показують, що протягом останніх трьох років вона перебувала в пригніченому стані. Її багаторічна діяльність у філіальних відділах закінчилася їх закриттям. Розмова з Євгенією Адамович свідчить, що і в революційній діяльності вона також розчарувалася. Напевно, арешт Адамович 1 травня 1912 р. та її подальша висилка з Харкова ще більше посилили пригнічення Ястребової [1, с. 139, 165; 2, с. 92]. Як зазначали в газетних публікаціях, Аделаїда Ястребова не мала близьких родичів і жила на самоті, знайомим вона неодноразово говорила, що життя її нікому не потрібне і так жити не варто. В останні роки життя вона часто нездужала, що сильно вплинуло на її самопочуття [7, с. 5; 12, с. 5–6]. Тому не дивно, що наважилася вкоротити собі віку.

Життя Аделаїди Ястребової свідчить, з якими великими перешкодами доводилося стикатися бібліотекарям минулого, щоб нести світло просвіти в народні маси. І нам, сучасним бібліотекарям, варто не забувати про їхню тяжку й самовіддану працю.

Список бібліографічних посилань

1. Адамович Е. Востановление подпольной большевистской организации в Харькове в 1911–12 г г. // Летопись Революции. 1924. № 1 (6). С. 137–170.
2. Вороніна М. С. Кризис-менеджерки в РСДРП(б) // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Сер.: Історія та географія. Харків, 2020. Вип. 57. С. 89 –95.
3. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення у народі грамотності (1869–1920 рр.). Харків, 1998. 192 с.
4. Меньщиков Л. П. Охрана и революция: к истории тайных политических организаций, существовавших во времена самодержавия. Москва, 1925–1932. (Историко-революционная библиотека : Воспоминания, исследования, документы и др. материалы из истории революционного прошлого России). Ч. 1: Годы реакции: 1885–1898 гг. 1925. 431 с. (Историко-революционная библиотека: Воспоминания, исследования, документы и др. материалы из истории революционного прошлого России; Кн. 10–11). С. 46–47.
5. Покровскій Ѳ. В. Г. Короленко под надзором полиціи (1876–1903 гг.). К сорокалетію литературной деятельности // Былое. 1918. Книга 13. С. 3–37.
6. Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. Харків, 2013. 212 с.
7. Фаусек В. А. Памяти А. С. Ястребовой // Утро. 1913. 27 нояб. С. 5.
8. Шалыганова А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885–1918 : биобиблиогр. слов. Харьков, 2016. 328 с.
9. Деятели революционного движения в России : био-библиогр. слов. : От предшественников декабристов до падения царизма. Москва, 1927–1934. Т. 5: Социал-демократы. 1880–1904 : Вып. 1. 1931. XXVI с., 582 стб., [1] с. : фот.
10. Похороны А. С. Ястребовой // Утро. 1913. 30 нояб. С. 6.
11. Преподаватели, учившиеся и служившие в Императорском Казанском университете. Ч. 1, Вып. 2. 1865–1884 гг. Казань, 1904. С. 427–1092.
12. Самоубійство у Подольскаго моста // Южный край. 1913. 27 нояб. С. 5–6.
13. Самоубійство А. С. Ястребовой // Утро. 1913. 27 нояб. С. 5.
14. Гассельбринк В. О. [Воспоминания В. О. Гассельбринк, обнаруженные после её смерти 27 окт. 1970 г.] : рукопись. 1960-е гг. // Архівний фонд ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Ф. 4. Од. зб. Р-52.

УДК 930.253:780.616.432.071.2(477.54-25)Єщенко]:027.021(477.54-25)ХДНБ

АРХІВНИЙ ФОНД МАРІЇ ЄЩЕНКО У ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА (до 100-річчя від дня народження видатної української піаністки та педагогині)

Ісаєнко Ольга Ярополківна,
завідувачка сектору
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються документи та структура особового архівного фонду М. О. Єщенко, що зберігається у ХДНБ ім. В. Г. Короленка.*
Ключові слова: *Марія Єщенко, особовий фонд, архівний документ, харківська піаністична школа, музична культура.*

Annotation: *The article examines the documents and structure of the personal archival fund of M. O. Yeshchenko, which is kept in the KhDNB named after V. G. Korolenko.*
Keywords: *Maria Yeshchenko, personal fund, archival document, Kharkiv piano school, musical culture.*

19 червня поточного року виповнилося 100 років від дня народження Марії Олександрівни Єщенко, найяскравішої представниці харківської піаністичної школи. Вона була істинною харків'янкою і повноправною членкинею міського Клубу знаменитих земляків. Серед створених у ХДНБ ім. В. Г. Короленка документних комплексів особового походження є і зібрання документів, пов'язаних із життям і творчою діяльністю Марії Єщенко.

Марічка – так її називали близькі – походила зі славетної музичної харківської родини Ястремських-Єщенків. Її батько, Олександр Миколайович, був відомим співаком, мав чудовий бас і був солістом оперних театрів (у т. ч. Харківського). Він виконував як твори класиків всесвітньої музики, зокрема партію Мефістофеля з опери Шарля Гуно «Фауст», так і твори відомих українських композиторів, як то: Миколи Лисенка та Петра Гулака-Артемовського [1]. Бабуся та мати Марії походили з родини Ястремських і теж присвятили життя музичній

діяльності. Особисто бабуся, Олександра Євгенівна, була однією із засновниць Харківської дитячої музичної школи № 2 і дала п’ятирічній онуці перші уроки музики.

У 13 років Марію прийняли до групи обдарованих дітей (нині спеціальна музична школа-інтернат) при Харківській консерваторії. Після закінчення середньої та музичної шкіл Марія вступила до фортепіанного факультету цього ЗВО, який закінчила у 1945 р. з відзнакою. Згодом продовжила навчання в аспірантурі Московської консерваторії під керівництвом видатного піаніста, композитора і педагога професора С. Є. Фейнберга. Уже в 1951 р. Марія Єщенко взяла участь у конкурсі імені Б. Сметани в Празі, де стала лауреаткою.

Найважливішим етапом у житті Марії Олександрівни став захист у 1955 р. виконавчої дисертації за темою «Етюди Шопена, та деякі питання їх інтерпретації». Це була велика подія не лише для самої дослідниці, а й для усієї музичної спільноти Харкова та всієї України. Того часу за спеціальністю «Мистецтвознавство» захищалося не так багато здобувачів, як можна собі уявити, з розділу «Музичне мистецтво» – ще менше, а коли це виконавча дисертація у столичній аспірантурі, ще й за авторством жінки – це подія.

Потім були довгі 46 років викладання в Харківському державному інституті (нині університеті) мистецтв ім. І. П. Котляревського і понад 70 піаністів, яких підготувала і випустила Марія Єщенко. І все це вона поєднувала з концертною діяльністю, керуванням протягом 18 років кафедрою спеціального фортепіано і вихованням п’ятьох (!) дітей, а потім і онуків.

Звісно, з такою кваліфікацію можна було б зробити кар’єру будь де, але Марічка не мислила свого життя без рідного Харкова. Коли за сімейними обставинами у суворі 1990-ті роки вона була змушена емігрувати з родиною до США, то й тоді Марія Олександрівна не обірвала зв’язок із Харковом, постійно приїжджала в рідне місто до рідних, друзів та учнів. В один з таких візитів її серце не витримало, вона померла і була похована на харківському міському кладовищі.

Пам’ять про життя та творчу діяльність чудової педагогині, виконавиці та музикознавиці зберігається та досліджується харківською музичною спільнотою [2]. Існує благодійний фонд Марії Єщенко [3], який присуджує обдарованим піаністам Харкова стипендію Марії Єщенко. Насамперед – учням спеціальної музичної школи, у якій майстриня починала свій творчій шлях, та студентам ХНУМ ім. І. П. Котляревського,

де вона викладала. Двічі на рік фонд також проводить концерти пам’яті Марії Олександрівни. З 2021 р. цей фонд (спільно з МКІП, ХНУМ ім. І. П. Котляревського та фондом «Мистецький альянс») організує вже Міжнародний конкурс піаністів ім. Марії та Наталії Єщенко. Поточного року цей захід буде проводитися вдруге і присвячуватиметься 100-річчю від дня народження Марії Олександрівни Єщенко [4]. За сприятливих обставин захід відбуватиметься онлайн.

Особовий архів виконавиці, що зберігається у ХДНБ, має № 39. Основний масив архівної спадщини надійшов до бібліотеки від самої фондоутворювачки (1994−1999 рр.), а згодом був поповнений її спадкоємцями (у 2001 р.) уже після смерті Марії Олександрівни. Загалом зібрання налічує 40 одиниць постійного зберігання.

Основу фонду складають документи, що відображають процес творчого розвитку піаністки. Вони згруповані у розділі ІІ «Матеріали творчої діяльності та біографічні документи». Особливо слід відзначити змістовне зібрання концертних афіш М. Єщенко, за допомогою яких можна не тільки вивчати репертуар виконавиці, а й географію її переміщень як Україною, так і поза межами країни. Художники можуть за ними роздивлятися підходи різних концертних площадок до оформлення заходів. До складу вказаного розділу також входять документи, пов’язані з професійним ростом виконавиці і педагогині. Серед них є матеріали, що стосуються її навчання в аспірантурі Московської консерваторії, захисту дисертації, викладацької діяльності тощо.

У розділі І окремо виділені автореферат виконавчої дисертації, сам текст дисертації та спогади піаністки про її наукового керівника професора Московської консерваторії Самуїла Євгеновича Фейнберга. У розділі ІІІ «Листування» найбільші за обсягом справи теж включають різні типи поштових відправлень від Самуїла Євгеновича до Марічки та інших членів сім’ї Єщенко, зокрема до її матері Марії Василівни та сестри Наталки, теж відомої харківської піаністки. Крім С. Є. Фейнберга, серед кореспондентів М. О. Єщенко багато відомих діячів культури та творчих організацій, а саме: Державний комітет УРСР телебачення та радіомовлення, Спілка композиторів СРСР.

Два останні розділи «Матеріали інших осіб» та «Фотодокументи» також більшістю пов’язані з членами родини Єщенко та їхнім професійним покликанням, більшість документів у цих частинах друковані. Серед фотоматеріалів хочеться звернути увагу на чудові світлини 1914 р. із зображенням музичної спільноти Харкова, до якої належав батько Марії

Олександрівни. Привертають увагу і фото діячів культури з автографами «На згадку», «На память дорогой Марийке...», «Милой Марийке Ещенко...».

Представлені матеріали можуть зацікавити дослідників, які вивчають історію музичної культури України, музичну культуру Харкова та краєзнавців. Документи, з яких сформовано фонд № 39, були опрацьовані співробітницею відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів, відомою дослідницею Софією Богданівною Шоломовою. З електронною версією опису особового архівного фонду Марії Олександрівни Єщенко усі бажаючі можуть ознайомитися на офіційному сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка в розділі «Архівні фонди» [5].

Список бібліографічних посилань

1. Лисенко І. М. Словник співаків України. Київ, 1997. С. 135.
2. Трубникова Л. М. Быть знаменитым (Фрагмент из книги «Феномен Марии Ещенко») // С. Рахманінов: на зламі століть : зб. матеріалів Міжнар. симп. Харків, 2007. Вип. 4. С. 175–196.
3. Офіційний сайт фонду Марії Єщенко. URL: https://musicfond.org/
4. Інформаційний лист II Міжнародного конкурсу піаністів імені Марії та Наталії Єщенко (До 100-річчя від дня народження Марії Єщенко). URL: ttps://num.kharkiv.ua/share/docs/actual/2023/12/PolozhennyaYeschenko.pdf.
5. https://library.korolenko.kharkov.com/eshchenko-m-o/.

УДК 027.54(410)"1939/1945"(091)

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УЕЛЬСУ ЯК «СВЯТИЛИЩЕ» ВОЄННОГО ЧАСУ

Польовик Світлана Миколаївна,
завідувачка відділу
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаються питання збереження цінної частини книжкових фондів бібліотек Великої Британії під час Другої світової війни. Дослідження демонструє шляхи вирішення означеної проблеми бібліотеками Лондона під час*

німецьких бомбардувань та роль Національної бібліотеки Уельсу в збереження цінних раритетних книжкових надбань у період воєнного стану.

Ключові слова: *Друга світова війна, Національна бібліотека Уельсу, Бібліотека Британського музею, культурні надбання, бібліотечні фонди, бібліотечна співпраця, збереження національної спадщини.*

Annotation. *The article deals with the preservation of a valuable part of the book collections of British libraries during the Second World War. The study demonstrates how libraries in London dealt with his problem during the German bombing sand the role of Wells National Library in preserving valuable are book achievements during martial law.*

Keywords: *World War II, National Library of Wales, British Museum Library, cultural heritage, library collections, library cooperation, preservation of national heritage.*

Під час неспровокованого, невиправданого і варварського вторгнення військ РФ в Україну окупанти не тільки вбивають, руйнують і грабують, а й намагаються знищити культуру українців, щоб не залишилося й сліду від культурного коду нації. Тому одним із нагальних питань воєнного періоду є збереження культурної спадщини. Історія вже має досвід збереження цінних раритетних культурних надбань нації, зокрема в роки Другої світової війни. У цьому контексті вивчення досвіду Великої Британії, яка стала однією з перших країн-учасниць Другої світової війни, що охопила планету в 1939–1945 рр., сприятиме розв'язанню завдань зі збереження фондів вітчизняних книгозбірень під час російсько-української війни.

Як свідчать досліджені наукові джерела, ще до того, як 1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, а Англія оголосила про вступ у війну на боці Польщі, британський уряд допускав можливість подібного перебігу подій і задовго до початку війни проводив великий обсяг підготовчих робіт, які торкнулися і бібліотек [3]. Зокрема, напруженість передвоєнної ситуації в Європі спонукала в 1933 р. Національну бібліотеку Уельсу (National Library of Wales) у місті Абериствіт (Aberystwyth) графства Кередигіон (Ceredigion) розробити план зберігання книжкових зібрань на випадок війни. Письменник та історик Е. Д. Джонс з Уельсу запропонував зберігати найцінніші книжкові зібрання в кар'єрі (покинутих вугільних шахтах), який знаходився на території Національної бібліотеки Уельсу (НБУ). Ідею підтримали місцеві чиновники й архітектору Ч. Голдену було наказано спроєктувати тунель поряд із головною будівлею НБУ, а Британський музей розділив витрати на його облаштування. За словами Н. Прайора, оскільки холодні та вологі кар'єри – не найкраще місце для

зберігання безцінних витворів мистецтва, архівних документів та книжкових раритетів, то, перш ніж їх туди завезли, всередині гори було збудовано шість цегельних кімнат з клімат-контролем [5]. Таким чином, тунель опалювався і вентилювався, щоб забезпечити збереження пергаменту, папірусу та паперу під час його використання як сховища.

Німецькі винищувачі безжально бомбардували багато міст, у т. ч. Лондон, під час безперервної кампанії 1940–1941 рр. і британський уряд виявив величезне занепокоєння долею своїх культурних та історичних скарбів, що зберігалися в музеях, архівах та бібліотеках по всій країні. Прем’єр-міністр Великої Британії В. Черчилль у 1940 р. сказав про національні скарби мистецтва: *«Ховайте їх у печерах та підвалах, але жодна картина не покине цей острів»*, тому військова адміністрація шукала безпечні місця для зберігання культурних надбань у межах Британії [2]. У пошуках сховища для національних культурних надбань уряд зупинив вибір на НБУ, яка знаходилася на відстані понад 200 км від столиці й залишалася надійним облаштованим «святилищем» з 18 липня 1940 до 23 травня 1945 року.

Як зазначає М. Лівітт, бібліотека Британського музею почала обговорення евакуації книжкових зібрань ще 1933 р., коли Британський музей спонсорував облаштування тунелю, але здійснила цей план 24 серпня 1939 р. [4, с. 5]. За словами дослідника, до НБУ була передана на зберігання велика партія книжкових раритетів з бібліотеки Британського музею, яка *«…на 2 вересня 1939 р. налічувала 100 тонн матеріалів, а саме 12000 книг, 12000 рукописів та колекцію гравюр і малюнків»* [4, с. 6].

Національна центральна бібліотека, яка 1972 р. шляхом об'єднання з бібліотекою Британського музею була реорганізована в Національну бібліотеку Великої Британії – Британську бібліотеку, 10 тис. цінних книг зі свого п’ятимільйонного фонду також передала на зберігання до НБУ. Крім того, 46 коробок з рукописними та друкованими книгами з Коледжу Корпус-Крісті в Кембриджі, понад одна тисяча картин, 82 коробки з книгами з Національної галереї поповнили фонди НБУ в період бомбардувань Лондона. Артефакти, які провели Другу світову війну під опікою НБУ, включали Велику хартію вольностей, малюнки Леонардо да Вінчі, картини Рембрандта, Рубенса і Веласкеса з Далвічського коледжу, листи королів і королев та автографи, що належали Вільяму Шекспіру [1].

Єдиною проблемою, що виникла від напливу матеріалів до НБУ, була кадрова неукомплектованість. Адміністрація НБУ звернулася за допомогою до співробітників евакуйованих бібліотек і отримала суттєву

підтримку, оскільки бібліотекарі та архівісти з деяких бібліотек погодилися надати допомогу НБУ в обробці та збереженні евакуйованих фондів.

23 травня 1945 р. НБУ повернула всі музейні предмети, архівні матеріали та книжкові видання їх постійним фондотримувачам, виконавши найціннішу місію зі збереження національного культурного надбання Великої Британії. На жаль, це лише частина того, що вдалося врятувати, зокрема, внаслідок бомбардувань нацистської Німеччини у приміщенні бібліотеки Британського музею було знищено близько 225 тис. книг.

Таким чином, збереження реліквій англійської історії під час Другої світової війни було дуже важливим для Сполученого Королівства, у чому дуже важливу роль відіграла НБУ. Якби не заздалегідь підготовлені місця зберігання в НБУ, то значна кількість незамінних культурних цінностей могли бути втрачені назавжди. Дослідження демонструє, наскільки важливою є бібліотечна співпраця в збереженні книжкових пам'яток та творів мистецтва в період воєнного стану в Лондоні та його околицях. Це актуально для нашого сьогодення, коли національні культурні надбання, які не вдалося знищити обстрілами, масово грабуються російськими військовослужбовцями та вивозяться на територію РФ. Наразі забезпечення збереження унікальних документальних пам'яток у бібліотеках можна реалізувати завдяки запозиченню та адаптації зарубіжного досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Hayward W. The secret tunnels below a Welsh library that kept Leonardo Da Vinci art works and treasure hidden from the Nazis. URL: https://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/national-library-secret-tunnels-war-17451332.
2. Hermiston R. All Behind You, Winston: Churchill's Great Coalition 1940–45. London, 2016. 406 p.
3. Jenkins D. A refuge in peace and war: The National Library of Wales to 1952. Aberystwyth, 2002. 306 p.
4. Leavitt M. M. United Kingdom Libraries during World War II. SLIS Connecting. 2015. Vol. 4, Iss. 1. P. 1–7. URL : https://doi.org/10.18785/slis.0401.07.
5. Prior N. How National Gallery's art wash id den from Hitlerin WW2. URL: https://www.bbc.com/news/uk-wales-48308512.

УДК 02+930.25+069]:[347.78: 351.853]

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЛЯ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ ТА МУЗЕЇВ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Литвинова Лариса Анатоліївна,
завідувачка сектору
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Документ SCCR/43/4 (Посібник зі збереження) було прийнято Постійним комітетом ВОІВ з авторського права та суміжних прав (SCCR) у березні 2023 р. на 43-й сесії. Посібник розроблено у відповідь на визнання того, що існуючі закони про авторське право в багатьох країнах не забезпечують належним чином збереження матеріалів культурної спадщини. Посібник зі збереження є цінним ресурсом для бібліотек, музеїв та архівів,адже містить вказівки щодо того, як зберегти їх колекції в мінливому цифровому середовищі. Посібник також є потужним інструментом, який можна використовувати для захисту винятків із авторського права, які дозволять бібліотекам, музеям та архівам зберегти свої колекції для майбутніх поколінь.*

Ключові слова: *збереження культурної спадщини, винятки з авторського права, Посібник зі збереження (SCCR/43/4).*

Annotation. *Document SCCR/43/4 (the Toolkit on Preservation) was adopted by WIPO's Standing Committee on Copyright and Related Rights (SCCR) on March, 2023, at its 43rd session. The Toolkit was developed in response to the recognition that existing copyright laws in many countries do not adequately ensure the proper preservation of cultural heritage materials. The Toolkit on Preservation is a valuable resource for libraries, museums, and archives. It provides guidance on how to preserve their collections in a changing digital environment. The Toolkit is also a powerful tool that can be used to advocate for exceptions to copyright that will allow libraries, museums, and archives to preserve their collections for future generations.*

Keywords: *preservation of cultural heritage, exceptions to copyright, Toolkit on Preservation (SCCR/43/4).*

Сьогодні зміна клімату, воєнні конфлікти, пожежі, повені, а також неналежні умови зберігання та природне зношення фізичних об'єктів бібліотек, архівів, музеїв призвели до зростаючої загрози для фондів установ культурної спадщини. У цьому контексті актуальним стає завдання збереження цих цінних ресурсів. Тому установи, що утворюють

великий інформаційний сектор, відомий як LAM – бібліотеки, архіви та музеї, прагнуть використовувати переваги цифрових технологій для зберігання своїх цінних зібрань та забезпечення глобального доступу до них.

Складність цього процесу для установ LAM по всьому світу поглиблюється через безліч заплутаних питань авторського права, зокрема в тому, як виготовляти копії творів, захищених авторським правом, для їх збереження або публікації в інтернеті. Важливо, щоб авторське право не ставало перешкодою для збереження та доступу до освітніх, наукових і культурних творів, а також іншої діяльності установ LAM, що становить інтерес для суспільства. Ось чому важливо мати міжнародний інструмент, що чітко визначає права LAM на здійснення їх законної діяльності, уникаючи обтяжливих, практично нездійсненних та інколи несправедливих обмежень авторського права.

У цьому контексті особливо вагомим є Посібник зі збереження (Інструментарій або документ SCCR/43/4), схвалений Постійним комітетом Всесвітньої організації інтелектуальної власності з авторського права та суміжних прав (SCCR) у березні 2023 р. на його 43-ї сесії (https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=597091).

Інструментарій є значним кроком вперед у розвитку сучасних винятків з авторського права для збереження культурної спадщини та надає національним урядам цінні настанови щодо запровадження винятків, які дозволять здійснювати збереження творів за допомогою сучасних цифрових технологій. Зазначений Інструментарій має чотири частини: перша частина надає базовий опис діяльності щодо збереження, містить правові зобов’язання організацій, що управляють колекціями культурної спадщини щодо їх збереження; друга частина пропонує перспективні винятки з авторського права щодо збереження; третя частина докладно описує загальні принципи та концепції, які законодавчі органи держав-членів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) мають враховувати під час створення та застосування нових нормативних актів стосовно збереження; четверта частина визначає процес відбору елементів для законодавчих винятків та їх формулювання у відповідності до форми та мови, що прийняті для законодавчих винятків, а також надає можливі альтернативні варіанти законодавчих формулювань, які укладач може вивчити та вибрати під час розробки законодавчих винятків щодо збереження. Додаток до Інструментарію містить зразки положень, довідкові таблиці та інструкції з їх використання під час розробки

нормативних актів, що стосуються винятків з авторського права задля збереження.

Загалом, документ SCCR/43/4 докладно описує ключові компоненти програм збереження, обґрунтовану необхідність винятків з авторського права для створення копій творів з метою збереження та надає рекомендації стосовно їх розробки. Інструментарій також аргументовано пояснює мотивацію і важливість таких винятків та розглядає ряд чинників, які слід враховувати під час їх розробки, таких, як нейтральність формату, запобіжне збереження та програми спільного збереження. Важливою проблемою є те, що в Інструментарії детально розглянуто виготовлення копій творів з метою їх збереження без згоди автора та без виплати винагороди, проте, він не зачіпає питання доступу до цих збережених копій.

Україна має значущу культурну спадщину, але стикається з рядом проблем, пов’язаних із збереженням, особливо в умовах повномасштабного вторгнення. Нинішні події в України спричинили серйозні пошкодження та знищення об’єктів культурної спадщини, а також призвели до масового переміщення населення, ускладнюючи доступ до колекцій установ культурної спадщини. Відтак, ці установи відчувають важливість захисту та збереження, передусім в умовах цифрової трансформації, яка, хоч і забезпечує поширення культурного доробку, одночасно поставила під загрозу його стійкість, зокрема для аналогових матеріалів.

Українські бібліотеки, музеї та архіви відіграють незамінну роль у збереженні історичної пам’яті та презентації національної спадщини. Ці установи втілюють історію, культуру, мову та традиції України, а також відіграють провідну роль у навчанні, освіті та становленні суспільства. Проте в умовах війни та технологічних змін стикаються з рядом викликів і загроз, які можуть позначитися на їх роботі та збереженні колекцій. Завдяки документу SCCR/43/4 установи LAM отримують важливі вказівки та підходи до збереження своїх цінних колекцій в цифровому середовищі.

Зокрема, основні приклади використання Інструментарію в Україні включають: визначення та оцінка матеріалів, які потребують невідкладного збереження в бібліотеках, розробку планів збереження музейних колекцій, визначення проблем збереження цифрових матеріалів та розробку стратегій для їх подолання в архівах. Додатково Інструментарій може підтримати українські LAM у відстоюванні винятків з авторського права, що дозволять зберегти їх колекції. Крім того,

Інструментарій може допомогти бібліотекам, музеям та архівам в Україні розробити плани готовності до стихійних лих, відстоювати права, необхідні для збереження культурної спадщини, навчити персонал методам збереження, сприяти співпраці між установами для обміну ресурсами, виступати за державне фінансування для збереження та покращувати обізнаність громадськості щодо важливості збереження.

Загалом, Інструментарій забезпечує ряд переваг для бібліотек, архівів та музеїв, а саме:

– Посібник зі передових методів збереження. Інструментарій охоплює широкий спектр тем, пов'язаних зі збереженням, включаючи різні типи матеріалів, які необхідно зберегти, різні методи збереження, проблеми щодо збереження цифрових матеріалів і необхідність винятків із авторського права для збереження. Тобто, може допомогти установам LAM розробити та впровадити (реалізувати) ефективні плани зі збереження своїх колекцій.

– Ресурс із адвокації. Інструментарій може використовуватися бібліотеками, музеями та архівами для відстоювання винятків із авторського права, які дозволять їм зберегти свої колекції. Ці винятки можуть допомогти бібліотекам, музеям і архівам робити копії творів, захищених авторським правом, без дозволу правовласника, що часто необхідно для збереження. Інструментарій містить чіткий і стислий огляд питань, пов'язаних зі збереженням, і його можна використовувати для зміцнення освіченості законодавців і політиків щодо важливості збереження культурної спадщини.

– Живий документ. Інструментарій задумано як живий документ, який буде оновлюватися із врахуванням появи нових технологій та проблем. Це означає, що Інструментарій завжди міститиме найсвіжішу інформацію про найкращі сучасні практики збереження і винятки з авторського права та буде цінним ресурсом для бібліотек, музеїв та архівів і залишиться актуальним і корисним на довгі роки вперед.

– Глобальний ресурс. Інструментарій є глобальним ресурсом, який можуть використовувати установи LAM в усіх країнах. Зокрема, бібліотеки, музеї та архіви можуть обмінюватися знаннями та досвідом у сфері збереження культурної спадщини, а також працювати разом, щоб відстоювати інтереси щодо збереження культурної спадщини.

УДК 050(477):323.1+016:929

РОЛЬ ЖУРНАЛУ«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»
У ФОРМУВАННІ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
(бібліографічна версія)

Рихтік Алла Сергіївна,
головна бібліографиня
Національної бібліотеки
України ім. Ярослава Мудрого
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено історію започаткування і діяльність суспільно-політичного, наукового та літературного місячника ОУН(б) «Визвольний Шлях», а також спроби бібліографування його змісту.*
Ключові слова: *журнал «Визвольний Шлях», покажчик змісту періодичних видань, національно-визвольний рух, ОУН, національна єдність, українська еміграція, історія України.*

Annotation. *The history of the establishment and activities of the socio-political, scientific and literary monthly of the OUN(b) «Vyzvol'nyy Shlyakh» and attempts to bibliograph it's content are highlighted.*
Keywords: *magazine «Vyzvol'nyy Shlyakh», index of contents of periodicals, national liberation movement, OUN, national unity, Ukrainian emigration, history of Ukraine.*

Українська ідентичність починається з вивчення та осмислення історії нашої країни. Журнал «Визвольний Шлях», що постав у січні 1948 р. в одному з таборів українських біженців на теренах Великої Британії, – це частина історії України, національно-визвольної боротьби нашого народу, зокрема тієї його частини, що опинилася в еміграції, але серцем завжди була з Батьківщиною, жила і працювала для неї.

«Визвольний Шлях» – видання поліфонічне, багатопрофільне, в якому поєднуються статті та розвідки на політичні теми, що часто супроводжуються публікаціями важливих документів, теоретичні матеріали з питань національно-визвольних рухів, відгуки на актуальні проблеми життя, гострі публіцистичні матеріали, спрямовані проти догматичних, пройнятих духом антиукраїнства постулатів.

Журнал почав виходити в період, коли на території західних земель України тривала боротьба ОУН-УПА проти поневолювачів. Це знайшло

своє відображення на сторінках часопису – численні публікації, фактографічні матеріали, спогади, оприлюднені у виданні, сповнені духу звитяги й трагізму. Вони є унікальними документами, оскільки творилися безпосередніми учасниками і свідками історичних подій.

Основний період творчої праці журналу припадає на час наступу на українську національну ідею державних комуністичних структур. У таких умовах ще більше зросла роль «Визвольного Шляху» як виразника політичних прагнень Організації українських націоналістів (ОУН), Української головної визвольної ради (УГВР), Антибільшовицького блоку народів (АБН), які вели широку пропагандистську діяльність, спрямовану на викриття антинародного режиму, на поширення в країнах Заходу правди про підневільне становище рідного народу. Часопис активно підтримував опозиційні дисидентські сили, правозахисний рух в Україні [1].

Спочатку журнал видавався на циклостилі у скромному поліграфічному оформленні, виключно для членів ОУН. Однак вже тоді концепція видання засвідчувала рішучість і послідовність в обороні визвольних ідеалів українства. З 1951 р. офіційним видавцем журналу стала Українська Видавнича Спілка (УВС). Відтоді часопис друкувався на лінотипі, спершу в чужій друкарні, а з січня 1954 р. – у власній, книжковим форматом, у збільшеному обсязі. З 1978 р. часопис видавався Українською інформаційною службою в Лондоні, а з 2004 р. – в Україні. У 2005 р. співвидавцем журналу був Національний університет «Києво-Могилянська академія». У 2009 р., після виходу останнього номеру журналу, видання припинило свою діяльність.

Упродовж усього часу існування «Визвольного Шляху» незмінною залишалася емблема часопису, виконана художником-графіком Р. Лісовським, – стилізоване зображення тризуба із мечем посередині. На початку діяльності часопис очолив український журналіст, громадсько-політичний діяч, член ОУН, старшина УПА Г. Драбат. До складу редакційної колегії входили П. Олійниченко, Р. Борковський, І. Ратушний та В. Василенко. Пізніше головними редакторами журналу були: український журналіст, мемуарист, громадський діяч С. Галамай (1977–1979), український журналіст, громадсько-політичний діяч, член ОУН І. Дмитрів (1979–1999), український політичний діяч, голова ОУН(р) С. Олеськів (2000–2003), Голова проводу ОУН(р) А. Гайдамаха (2004–2009).

До співпраці з «Визвольним шляхом» було залучено понад 600 теоретиків і практиків націоналістичного руху, політиків, публіцистів, науковців, письменників, діячів мистецтва. Автори журналу вели

безкомпромісну боротьбу за самостійність, соборність і державність українського народу. На його сторінках друкувались програмно-політичні документи, наукові та популярні статті з усіх питань життя України та української діаспори, особливо з проблем, якими не могли займатися науковці України за радянської влади, зокрема матеріали про українських дисидентів та політв'язнів [2].

Редакційному комітетові часопису, його авторському колективові в складних умовах на чужині доводилося докладати величезних організаційних і творчих зусиль для розбудови журналу на високому ідеологічному і художньому рівнях.

Вітчизняні бібліографи неодноразово звертались до опрацьовування матеріалів журналу з метою якнайдетальнішого розкриття його змісту. 2018 р. до 100-річчя видатної події вітчизняної історії НБУ ім. Ярослава Мудрого підготувала покажчик «Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів "Визвольний шлях" та "Український історичний журнал" (1991–2016)».

Інститут історії України НАН України в 2021 р. презентував бібліографічний посібник «Історія України, українського народу та його культури у журналі "Визвольний шлях"», в якому представлено матеріали від 1948 р. до серпня 1991 р. Його упорядниця – кандидатка філологічних наук Галина Герасимова з початку 1990-х років ретельно опрацьовувала доступні на той час в Україні числа часопису. Щоб всебічно представити зміст «Визвольного Шляху» широким верствам громадськості та поставити його на службу політичній, державницькій, науковій, культурно-просвітницькій діяльності суспільства, НБУ ім. Ярослава Мудрого 2022 р. оприлюднила систематичний покажчик змісту журналу за час його існування – з 1948 р. до 2009 р. Покажчик складається з 25 розділів. Формування розгалуженої структури залежало насамперед від тематики публікацій в журналі. Оскільки в центрі уваги авторів і редакції часопису завжди була Україна, то найбільший за обсягом у покажчику – детально структурований розділ «Історія України», в матеріалах якого відображено події від найдавніших часів до 2009 р. Роботу над покажчиком змісту було розпочато з ініціативи знаного науковця, професора Федора Погребенника та при підтримці Інформаційної служби в Лондоні.

Навколо «Визвольного Шляху» об'єдналися здебільшого прихильники бандерівського руху, діячі, перейняті національною ідеєю, прагненням віддати українській справі, визвольним змаганням всі свої

сили. Пройшли десятиріччя, але і нині, особливо під час агресії РФ проти України, залишаються актуальними статті політичних діячів, ідеологів національно-визвольних змагань, серед яких провідне місце належить публікаціям С. Бандери, Д. Донцова, Я. Стецька, С. Ленкавського, Г. Драбата, С. Галамая, Б. Вітошинського, Ю. Тис-Крохмалюка, Г. Ващенка та ін.

Як гострополітичне видання, спрямоване в першу чергу проти комуністичної ідеології, журнал, особливо на початку свого існування, змушений був зашифровувати свою автуру, оберігати її від підступів і переслідувань. Тому не дивно, що часопис використовував таку форму конспірації, як публікування матеріалів без підпису автора, під псевдонімами і криптонімами, що були відомі лише вузькому колу працівників, які оберігали анонімних авторів, не розголошували редакційної таємниці [1]. При підготовці систематичного покажчика змісту бібліографи доклали багато зусиль для розшифрування криптонімів і псевдонімів (С. Бандера – «С. Сірий», Дяченко М. – «Марко Боєслав», Р. Шухевич – «Т. Чупринка», Я. Стецько – «З. Карбович», «Б. Озерський», «Є. Орловський», «Я. Стецько-Орловський» та ін.).

У 2023 р. минає 75 років від часу заснування «Визвольного Шляху». За період існування часопису видано 722 книги, опубліковано понад 12 тис. різноманітних матеріалів як за тематикою, так і за видами і жанрами (документи, спогади, наукові праці, розвідки, хронікальні замітки, листи, огляди, прозові та поетичні твори, рецензії, фотографії тощо). Серед масиву періодичних видань, що існували в українському зарубіжжі, журнал «Визвольний Шлях» посідає особливе місце. На думку дослідника періодики М. Тимошика, йому немає аналогів за періодом невпинного виходу в світ; за типологічними ознаками (від вузько тематичного видання локального характеру до трансатлантичного щомісячного журналу суспільної, наукової, літературної думки, що відповідає світовим стандартам якісної журналістики); за обсягом опублікованого матеріалу. На сторінках журналу представлено громадсько-політичну, наукову, літературну, мистецьку еліту світової української діаспори [5]. Систематичний покажчик змісту «Визвольний шлях (1948–2009)» – своєрідний пам’ятник усім причетним до його створення.

Список бібліографічних посилань

1. Визвольний шлях (1948–2009): сист. покажч. змісту. URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=14277.

2. Йолкіна Л. В. Визвольний шлях // Енциклопедія Сучасної України. Київ, 2005. Т. 4. С. 393–394 : іл. URL: https://esu.com.ua/article-33969.

3. Історія України, українського народу та його культури у журналі «Визвольний шлях» : сист. покажч. (1948 – серп. 1991). Київ, 2021. 346 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0016741

4. Кононенко В. Бібліографічне опрацювання змісту журналу «Визвольний шлях» // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф., Київ, 28 січ. 2004 р. Київ, 2004. С. 26–29.

5. Тимошик М. Лондонський журнал «Визвольний Шлях» та його місце в історії української журналістики на чужині // Вісн. Львів. ун-ту. Серія Журналістика : зб. наук. пр. Львів, 2021. Вип. 49. С. 29–45. URL: https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Visnyk-49-druk.pdf.

6. Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» (1948–2009) та «Український історичний журнал» (1991–2016) : бібліогр. покажч. Київ, 2018. 80 с. URL: http://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9407.

УДК 025.171:099.1(0.026)

ІСТОРІЯ КОНВОЛЮТУ ІЗ КНИГОЗБІРНІ УКРАЇНСЬКОГО КЛУБУ В ПОЛТАВІ (за матеріалами фонду бібліотеки ім. М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка)

Тіткова Світлана Анатоліївна,
завідувачка сектору
ORCID 0000-0002-6823-4626;
Швидун Ірина Володимирівна,
завідувачка сектору
Бібліотеки ім. М. А. Жовтобрюха
Полтавського національного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленка
Україна, Полтава

***Анотація**. Проведено дослідження одного із конволютів, що містить праці І. Курилова. Видання висвітлює історію Полтавщини, зокрема подробиці життя населення та про культові споруди міста Ромни. Простежуються шляхи*

комплектування фонду бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Особливої уваги надано виданням, що потрапили до університетської бібліотеки з книгозбірні Українського клубу, що певний період часу працював у Полтаві.

Ключові слова: *бібліотечний фонд, рідкісні та цінні видання, Український клуб, електронний каталог.*

Annotation*. In order to preserve and popularize rare and valuable publications, there search of one of the convolutes containing the works of I. Kurylov was conducted. The publication covers the pages of the history of Poltava region, in particular, the details of the life of the population and the religious buildings of Romny. It also traces the ways of acquisition of the collection of the Mykhailo Andriyovych Zhovtobriukh Library of the V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University. Particular attention is paidto the publications that cameto the university library from the bookstore of the Ukrainian Club, which operatedin Poltava for a certain period of time.*

Keywords: *library fund, rare and valuable editions, Ukrainian Club, electronic catalog.*

Одним із основних завдань бібліотек є популяризація бібліотечних фондів та підвищення інтересу до пошукової роботи, яка спрямована на здобуття нових знань із різноманітних джерел інформації. Слід зазначити, що у час розвитку інформаційних технологій актуальним залишається отримання корисної інформації із друкованих джерел.

У фонді бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха зберігаються унікальні видання, серед яких особливе місце займають книги сектору рідкісних видань, створеного у 1992 р. Співробітники бібліотеки доклали чимало зусиль та кропіткої праці, щоб здійснити вибірку рідкісних та цінних видань із загального фонду [1]. Особливу цінність представляють пам’ятки книжкової культури першої половини XVIII – 30-х років XX ст., їх налічується майже 10 тис. документів [8, с. 247]. Різними шляхами потрапляли до книгозбірні нашого вишу ці книжкові скарби. Треба зазначити те, що надходження книг почалося із відкриттям Полтавського вчительського інституту в 1914 р., коли й було засновано бібліотеку [8, с. 247]. Її книжковий фонд складали видання, які надходили від дарувальників та із книгарень різних установ. Так, у період 1919–1921 рр. бібліотека одержувала книги з ліквідованих і реорганізованих навчальних закладів. Щедрим поповненням бібліотечного фонду стало придбання цінних видань із книгозбірні Петра Васильовича Голубовського – українського історика XIX ст., які лягли в основу наукового фонду книгозбірні вишу [8, с. 247]. Історія формування та

збагачення бібліотечного фонду цікава, насичена розповідями про шляхи надходження та мандри книг. Сторінки історії бібліотечного фонду не були б заповнені, якби дослідники не намагалися відкривати таємниці, що приховані часом у книжкових перлинах.

Зараз проводиться кропітка робота з оцифрування фонду рідкісних видань з метою їх збереження, також звіряються каталоги з інвентарними книгами, виправляються помилки та неточності, друкуються відсутні каталожні карточки та заноситься недосатня інформація до електронного каталогу.

При роботі з оцифруванням фонду рідкісних та цінних видань, коли знайомишся з кожною сторінкою, привертають увагу книги, що потрапили із книгозбірні Українського клубу, який знаходився у Полтаві та працював протягом 1913–1919 рр. [9, с. 56]. Бібліотека Українського клубу на початку Української революції 1917–1921 рр. налічувала понад дві тисячі томів [9, с. 59]. Книгозбірня клубу весь час поповнювалась. У 1918 р. частину приміщення Українського клубу було надано товариству «Просвіта» та передано книгозбірню, що сприяло її активному поповненню і вже на початку 1920-х років бібліотека вважалася чи не найкращою у Полтаві [9, с. 60]. Проте політичне становище та економічні труднощі призвели до передачі бібліотеки Полтавському історико-філологічному факультету, а згодом – часткового розпорошення, що було досить типовим явищем того часу [7, с. 18]. Про книгозбірню Українського клубу згадує у своїх спогадах Вадим Михайлович Щербаківський – український археолог, етнограф, відомий громадський діяч. Він пише про придбання книг для Українського університету та висловлює побажання: *«...Коли додати до цього ще й українську бібліотеку, що була при Українському Клубі, то ми вже мали досить добру збірку українських книжок для університету»* [11, с. 10]. З цих слів можна зробити висновок, що бібліотечний фонд Українського клубу складали унікальні та цінні видання, які бажали б придбати науковці-книгознавці.

Досліджуючи сучасний фонд рідкісних видань та неопублікованих документів бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха, ми з гордістю зазначаємо, що у бібліотечному фонді нашого університету дбайливо зберігаються 48 примірників (в них 61 праця), що потрапили із книгозбірні, яка належала Українському клубу. Серед всіх цих видань – 14 праць, присвячених полтавському краю. Особливої уваги заслуговують конволюти, яких налічується 9 примірників (в них вміщено 22 праці).

За визначенням, конволют – це збірник, складений із різних рукописів або творів і переплетений в один том [10, с. 477].

Привернув увагу конволют, що містить краєзнавчі праці І. О. Курилова – старости Роменського Свято-Духовського собору. Він присвячується історії Полтавщини, а саме: опису культових споруд та релігійному життю в Ромнах. Про те, що конволют знаходився у книгозбірні Українського клубу, свідчать печатки цієї установи на сторінках видання. Ретельно вивчаючи ці печатки, які є також і на палітурці, можна припустити, що праці І. Курилова оформлені у конволют саме під час їх перебування у бібліотеці Українського клубу, але вірогідно і те, що вони були подаровані книгозбірні цієї установи вже у вигляді конволюту.

Перша праця І. Курилова – «Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскаго собора», що є бібліографічною рідкістю, навіть у чималих фондах ПОУНБ ім. І. П. Котляревського та Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського немає цієї праці. У названій книзі зазначено, що вона дозволена цензурою у Києві в серпні 1887 р. та була надрукована того ж року друкарнею «Типографія бр. Э. и Н. Дельбергъ» у місті Ромни [4]. Замість передмови автор праці вміщує розповідь про те, що працюючи понад десять років у соборі, він переконався в тому, що опис соборної церкви, складений у 1827 р., є недостовірним [4, с. 3–5]. Цей факт спонукав І. О. Курилова написати власний опис, спираючись на письмові та речові пам’ятки старовини. Книга І. О. Курилова «Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскаго собора» містить п'ять розділів. У першому «Историческое изслъдованіе о времени основанія Успенской церкви» розповідається про історію заснування міста Ромни та про дерев’яну Успенську церкву, яка ще до початку XVIII ст. вважалася соборною у місті Ромни. У другому – «Историческое описаніе каменной соборной церкви» автор пише про церкву та згадує благодійницю Мавру Заборовську, яка начебто сприяла будівництву цієї споруди. У третьому – «Описаніе иконостаса и другихъ замъчательныхъ вещей, находящихся въ соборной церквъ» вміщено опис іконостасу та інших церковних речей. У четвертому – «О недвижимыхъ имуществахъ и о доходахъ церковныхъ» сповіщається про нерухоме майно та прибутки церкви. Останній – «О священно-церковныхъ служителяхъ собора и о составъ прихода» – розповідь про священослужителів собору та склад приходу. Староста

І. Курилов у кінці свого опису вміщує додаток, який складається із декількох документів [4].

Наступне видання «Церковь Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи», що міститься у конволюті, стало однією із загадок фонду рідкісних видань та неопублікованих документів, яка виявилася несподівано при роботі з їх оцифруванням. Треба спочатку відмітити, що зазвичай на обкладинках конволютів зазначено тільки першу працю, а в каталогах (систематичному й алфавітному) на кожну працю є відповідна картка, у якій зазначають, що певне видання знаходиться разом з першою із книг конволюту. Палітурку досліджуваного нами конволюту в минулому реставрували, і на ній зараз відображено назви першої і третьої книги, а невелика праця «Церковь Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи» залишилась непоміченою. Її назва не відображена на палітурці конволюту і карточка на неї відсутня в алфавітному каталозі. Про те, що книга «Церковь Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи» залишалася непоміченою довгий час, свідчить і той факт, що на католожній карточці у систематичному каталозі, де зазначено два видання конволюту, її також немає.

У 2002 р. почалася паспортизація книг фонду рідкісних видань згідно з інструкцією [3], але й у паспорті книги, що знаходиться на звороті палітурки, не зазначена праця «Церковь Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи». Ймовірно, пізніше, при ретельному вивченні конволюту, це видання було знайдене і на книгу в систематичному каталозі внесена окрема каталожна картка, в якій зазначено, що праця знаходиться у конволюті, першою книгою якого є «Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскаго собора». У 2023 р. при проведенні звірки електронного каталогу з інвентарними книгами були виправлені розбіжності, надруковані відсутні картки для алфавітного каталогу.

Тож, продовжуючи детально досліджувати книгу під назвою «Церковь Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи», бачимо інформацію про те, що вона була дозволена цензурою у місті Харків 19 вересня 1900 р. та видана у тому ж році друкарнею «Типографія бр. Э. и Н. Дельбергъ». Це видання присвячувалося двохсотлітньому ювілею із дня дозволу на будівництво споруди, який датується 16 жовтня 1700 р. [6]. На титульній сторінці книги зазначено, що видавець – церковний староста І. К. Бондаренко, а упорядником цієї праці є Іван Олексійович Курилов.

У процесі дослідження було виявлено, що видання оформлено у м'яку обкладинку, яка відрізнялася від титульної сторінки елементами оформлення, але у конволюті книга переплетена без друкарської обкладинки. Слід зазначити, що на відміну від інших праць, що складають конволют, ця праця містить ілюстрацію. У праці розповідається про історію створення у Ромнах Вознесенської церкви, і про те, хто був ініціатором її заснування, також, як змінювалися приміщення церкви упродовж двох віків. Книга починається з розповіді про те, яким було місто Ромни та згадується про три дерев'яні церкви: Соборну Успіння Пресвятої Богородиці, Св. Миколая та Покровську. З роками місто розбудовувалося, з'являлися нові вулиці та церкви. Так, у 1700 р. з ініціативи Романа Висоцького (колишнього священника с. Ярошовки) та міщанина Андрія Гайдука було подано лист-прохання побудувати церкву в ім'я Вознесіння Господнього [6]. З часом було надано дозвіл-грамоту, датовану 16 жовтня 1700 р. [6].

Як зазначено у книзі, оригінал цього документа зберігається у Вознесенській церкві [6]. Автор праці шкодує, що не зберігся ані опис цієї дерев'яної споруди, ані її план. Тільки записано, що вона мала невеликі розміри і через сімдесят років стала руйнуватися, бо, мабуть, була збудована із неякісного матеріалу [6]. З роками біля цієї церкви була збудована невеличка церква під дзвіницю в ім'я Св. В. Варвари [6]. Коли зросла кількість вірян, виникла потреба у спорудженні нової Вознесенської церкви. Але спочатку був побудований цегляний завод, щоб виготовляти матеріали для майбутньої будівлі та отримувати кошти від промислової діяльності [6]. Далі у праці розповідається про будівництво та зміни у внутрішньому облаштуванні кам'яної Вознесенської церкви. Віряни постійно дбали про оздоблення та благоустрій цієї будівлі: приносили щедрі пожертви на оновлення, оздоблення та ремонти. Та особливо схвально автор відгукується про утеплення церкви (було побудовано три печі), що створювало більш комфортні умови для вірян [6]. У кінці праці міститься перелік священників (у хронології), які служили у Вознесенській церкві з часів її облаштування – від 1700 р.

Третя праця І. О. Курилова, вміщена у конволют, має назву «Роменская старина. Историческія, статистическія и бытовыя записки о городъ Ромнъ и его обывателяхъ, отъ начала города до нашего времени». На титульній сторінці зазначено, що ця праця складається з чотирьох частин та містить історичний і статистичний опис всіх міських церков і вказано, що видання уклав І. А. Курилов у 1897 р. у місті Ромни. У тому ж

році, 2-го вересня у Києві працю було дозволено цензурою, але надруковано через рік (1898 р.) у Ромнах друкарнею Б. Ціонсона [5]. Видання відкриває передмова І. Курилова, за нею міститься список джерел, які використовував автор, крім того, на сторінках твору є посилання на інші джерела, також є авторські уточнення та пояснення. Перша частина праці, яка має назву «Отъ древнихъ времен до учрежденія намъстничествъ», друга – «Отъ учрежденія намъстничествъ до преобразованія городскаго управленія», третя частина – «Отъ преобразованія городскаго управленія до настоящаго времени», четверта частина – «Историческія и статистическія записки о городскихъ церквахъ». Цікавим фактом є те, що серед опису низки церков у названій праці міститься розповідь і про Вознесенську церкву.

Дослідження конволюту виявило цікавий факт – це видання має чотири інвентарних номери, три із яких перекреслені, а четвертий внесено до існуючої сьогодні інвентарної книги бібліотеки нашого університету. Датований цей запис лютим 1946 р. [2, с. 77]. Як відомо, під час Другої світової війни бібліотека зазнала великих втрат. Фактично, треба було починати все заново: проводити інвентаризацію, складати каталоги [1]. Тож замість пошкоджених інвентарних книг з'явилися нові і, вірогідно, що один із номерів конволюту – довоєнний номер книги, що знаходилася у бібліотечному фонді нашого вишу, інший – сучасний, а ще два свідчать про мандри цього видання, про які ми можемо тільки здогадуватися. Крім печаток Українського клубу, ніяких позначок про перебування цього видання в інших установах немає. Знаходячись у фонді бібліотеки нашого університету (колишнього інституту) конволют, згідно з відмітками у книзі, пройшов декілька інвентаризацій: перша (не зазначено рік), далі у 1954, 1959, 1969, 1980 та 2004 роках.

При вивченні конволюту дійшли висновку, що три праці І. Курилова оформлені у конволют досить давно, бо ці видання не мають інвентарних номерів та існували окремо, доки не були оформлені у спільну палітурку, та в інтернет-ресурсах на сайтах бібліотек можна знайти ці праці в їх первинному вигляді. Усі перелічені праці старости І. Курилова, що складають конволют, мають велику історичну цінність як для ретельного вивчення духовної та історичної спадщини міста Ромни, так і історичного минулого України.

Список бібліографічних посилань

1. Бака М. В., Костенко Л. І., Цвєткова Л. Л. Невичерпна скарбниця знань // Історична пам’ять : наук. зб. Полтава, 2000. Вип. 1/2. С. 207–211.
2. Інвентарна книга. № 11 / Бібліотека ім. М. А. Жовтобрюха ; ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава.
3. Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання : затверджено наказом Міністерства культури і мистецтв України від 20 листоп. 2001 р. № 708. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01#Text.
4. Куриловъ И. А. Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскаго собора. Ромны, 1887. 103 с. Конволют.
5. Куриловъ И. А. Роменская старина. Историческія, статистическія и бытовыя записки о городъ Ромнъ и его обывателяхъ, отъ начала города до нашого времени : в 4 ч. : съ прибавленіемъ историческаго и статистическаго описанія всъхъ городскихъ церквей. Ромны, 1898. 345 с. // Куриловъ И. А. Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскагособора. Ромны, 1887.
6. Куриловъ И. А. Церковь Вознесенія Господня в г. Ромнъ Полтавской Епархіи ко дню двухсотлътняго юбилея со времен разръшенія на постройку 16 октября 1700 года. Ромны, 1900. 26 с. // Куриловъ И. А. Историко-статистическое описаніе Роменскаго Свято-Духовскаго собора. Ромны, 1887.
7. Мокляк В., Пустовіт Т., Супруненко О. Будинок Українського клубу в Полтаві: пам'ятка історії доби національного відродження та Української революції. Полтава, 2016. 48 с.
8. Орєхова В. Перлини книжкового фонду бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка // Рідний край : альманах Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2011. № 2. С. 247–250. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1734/1/Orekhova.pdf.
9. Пустовіт Т. Український клуб у Полтаві // Пам’ятки України. 2014. № 8. С. 56–63.
10. Словник української мови : в 11 т. Додатковий том. : у 2 кн. Кн. 1: А–Л. Київ, 2017. 556 с.
11. Щербаківський В. М. Український університет у Полтаві : спогади. Полтава, 1994. 40 с.

УДК 002.2-051(477)Матвіїшин:908(477):027.54(477.411)НБУВ

Я. МАТВІЇШИН – ДОСЛІДНИК УКРАЇНІКИ В ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Якубова Тетяна Анатоліївна,
наукова співробітниця
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук
Україна, Київ

Анотація. *Надані відомості про дослідження істориком науки, книгознавцем Ярославом Матвіїшиним матеріалів з україніки у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Я. Матвіїшин вивчав документи про Т. Шевченка, Г. Сковороду, козацтво, історію бібліотек і історію математики та природничих наук в Україні, узагальнивши книгознавчі, українознавчі матеріали в наукових працях, сформував ідеї для майбутніх перспективних досліджень.*
Ключові слова: *Ярослав Матвіїшин, бібліотечні фонди, українознавчі матеріали, книгознавчі дослідження.*

Annotation. *The article provides information about the research of the historian of cience, bibliographer Yaroslav Matviyishin of materials on Ukrainian studies in the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky. Ya. Matviyishyn researched topics about T. Shevchenko, H. Skovoroda, Cossack problems, the history of libraries, the history of mathematics and natural sciences in Ukraine and summarized bibliographic and Ukrainian studies materials in his scientific works, noting ideas for future perspective research.*
Keywords: *Yaroslav Matviishyn, library funds, Ukrainian studies materials, bibliographic studies.*

Науковою перспективою сучасного книгознавства, модерного українознавства залишаються дослідження внеску історика науки, книгознавця, професора Я. Матвіїшина з україніки в фондах НБУВ, у західних бібліотеках та архівах. Ярослав Олексійович Матвіїшин – постійний читач та відомий дослідник фондів НБУВ, зокрема фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ (ВБЗІК ІК НБУВ), фондів Інституту рукопису НБУВ (ІР НБУВ), які зберігають друковані та рукописні довідково-інформаційні

ресурси з україніки. У фонді дореволюційної періодики ВБЗІК ІК НБУВ зберігаються журнали «Киевская старина», «Основа», що містять матеріали шевченкіани, зокрема епістолярій Т. Шевченка, щоденник Кобзаря, що стали предметом наукових уподобань київського книгознавця Ярослава Матвіїшина.

У далеких 1980-х роках Я. Матвіїшин досліджував фонди ЦНБ (нині – НБУВ), вивчав листування Т. Шевченка з видатними українськими науковцями, серед яких постать харків'янина, професора Пилипа Миколайовича Корольова особливо була цікавою та неординарною щодо впливу відомого педагога на бібліофільські уподобання Т. Шевченка. У 1988 р. Я. Матвіїшин опублікував в «Українському календарі», виданому в Варшаві, статтю «Природознавець та педагог Пилип Корольов – приятель Тараса Шевченка», в якій надав біографічні відомості та огляд наукової діяльності викладача фізики та математики 2-ї харківської гімназії, професора, викладача математики в Харківському університеті Пилипа Миколайовича Корольова (1821–1894), проаналізував опублікований епістолярій Т. Г. Шевченка та П. М. Корольова, що містив декілька листів їхнього дружнього листування, яке свідчило про позитивні відгуки П. М. Корольова щодо «Гайдамаків» Кобзаря.

Безперечним був вплив П. М. Корольова на бібліофільські уподобання та історичну домашню освіту Т. Шевченка, що включала поглиблення знань з епохи козацької доби Т. Г. Шевченком у процесі вивчення історичної літератури, яку поет все життя збирав та колекціонував у власній бібліотеці. П. М. Корольов надіслав Т. Шевченкові, який навчався в Петербурзькій Академії мистецтв, збірник «Запорожская старина», від якого поет був у захваті. *«Я думаю дещо з неї зробить, коли здоров буду, там багато є дещо такого що аж губи облизуєш, спасибі...»* – з листа Т. Шевченка до П. М. Корольова від 22 травня 1842 р. У 1841 р. Корольов закінчив математичне відділення Харківського університету. В 1846 р. він захистив у Харківському університеті магістерську дисертацію «Про застосування аналізу при викладанні основ динаміки».

Я. Матвіїшин у своїй статті зауважив, що Корольов не лише викладав математику, фізику, механіку харківським гімназистам та студентам, але і цікавився літературою та історією України, Слобожанщини. Він допомагав поширювати твори Т. Шевченка в Харкові. Друзями Корольова в цьому місті були визначні представники літературних кіл, а саме: Г. Квітка-Основ'яненко, видавець альманаху

«Сніп» О. Корсун, композитор С. Гулак-Артемовський. У травні 1842 р. Т. Шевченко подарував своєму харківському приятелю Корольову примірник «Гайдамаків», збирався надіслати «Кобзаря», «… як тільки вийде друге видання». Пізніше згадана стаття Я. Матвіїшина була надрукована в «Літературній Україні» (11.05.1989 р.).

Доречно загадати, що професор Л. Ушкалов назвав Т. Шевченка знаним сковородинцем, який упродовж життя поетично розвивав та підтримував ідеї Г. Сковороди – ідеї Свободи, Добра, Справедливості, які актуальні і в наш воєнний час. Дослідження філософської творчості Г. Сковороди активізувались у зв'язку з 300-річчям від дня народження українського філософа в 2022 р. Творчість Т. Шевченка та Г. Сковороди по-особливому зазвучала та по-новому осмислилася науковцями під час повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну. Філософські ідеї Свободи, Справедливості, Щастя, Бога, цінності Життя, оспівані в поезії Т. Шевченка та у філософських творах Г. Сковороди, знову привернули увагу тих, хто витримує випробування війни на фронті та в тилу.

Досліджував Сковородіану в рік повномасштабного вторгнення і Ярослав Матвіїшин, узагальнивши в статті «Мандрівний філософ з козацького роду Г. С. Сковорода» погляди західних та вітчизняних сковородинознавців щодо вагомого впливу козацької родини та козацького виховання на формування філософського світогляду Г. Сковороди [1].

У 2021–2022 рр. у результаті книгознавчих досліджень у фондах ВБЗІК ІК НБУВ авторкою повідомлення були виявлені унікальні видання сковородіани, які також привернули увагу і професора Я. Матвіїшина, стали предметом його наукових досліджень, разом з матеріалами електронної виставки ІР НБУВ до 300-річчя від дня народження Г. Сковороди [2]. У своїх наукових працях Я. Матвіїшин зробив висновки про те, що коперніканство Г. Сковороди сформувалося під час навчання нашого Любомудра в Києво-Могилянській академії (КМА). У статті Я. Матвіїшина «Ідеї Коперника в Україні» представлено наукові відомості з астрономії, математики, природничих наук з понад 90 латиномовних рукописів із фондів ІР НБУВ, у т. ч. авторства професорів КМА, а саме: Т. Прокоповича, С. Яворського, Г. Кониського, М. Козачинського, які доводили вагомий вплив ідей М. Коперника в Україні [3].

Висновки Я. Матвіїшина були дотичні ідеям професора Київської духовної академії М. Петрова про вагомий вплив освіти в КМА на світогляд Г. Сковороди, який в стінах цього навчального закладу,

вірогідно, ознайомився з науковими працями Т. Прокоповича, І. Гізеля, які підтримували ідеї Коперника в Україні (Петров Н. К. К биографии украинского философа Григория Савича Сковороды // Киевская старина. 1903. Т. 81. № 4. Отд. 2. С. 10–180.). Як зазначив Д. І. Багалій, Сковорода був причетний до створення Харківського університету через свій вплив на харківських купців, міщан, дворянство, які мали його твори в рукописних копіях у приватних бібліотеках (Багалей Д. І. Григорий Савич Сковорода. Харьков, 1911. НБУВ, шифр: СХ5/253).

Історію математики в Харківському університеті також досліджував Я. Матвіїшин в фондах ВБЗІК ІК НБУВ та, зокрема, в архіві Й. В. Ґьоте в Ваймарі, в Німеччині. Як виявилося, Й. В. Ґьоте – в архіві музею котрого (ще до пожежі в ньому) у Ваймарі, Я. Матвіїшин плідно працював над темою німецько-українських контактів: вів активне листування з низкою німецьких вчених, розповідаючи їм про університет, що мав відкритися у Харкові, знайомив з перспективами та умовами, включаючи фінансові, та рекомендував зайняти там посади професорів, а про результати своєї активності поет повідомляв через посередників кураторові Харківського університету С. Потоцькому. Київський історик науки особливий інтерес проявив також до діяльності професорів, прибулих до Харкова, зокрема фіхтеанця Йоганна Шада (Johann Baptist Schad; 1758–1834); на його посібнику «Deutsche Chrestomat**h**ie / prosaischer Teil. Charkow, 1813. XXI, 382 S.) київська книгознавиця Олена Заєць виявила власницький напис: «Archimandrita Meletija» (тобто «архімандрита Мелетія») на книзі, що нині зберігається у його «зібранні» в складі історичної бібліотеки Києво-Печерської лаври у фондах ВБЗІК ІК НБУВ (Шифр НБУВ: XXIV 4/16/). (Заєць Олена. Особові та інституційні зібрання у складі історичної бібліотеки Києво-Печерської лаври у фондах Національної бібліотеки України імені В І. Вернадського : монографія. Київ, 2018. 240 с. С. 150).

Як нам повідомив Я. Матвіїшин, у приватній Стрийській бібліотечній колекції Я. Матвіїшина зберігаєтья неопублікований варіант його статті «Сербський проф. Стойкович – викладач фізики, астрономії, ґеоґрафії та мінералоґії у Харківському університеті в часи Іринея Фальківського» (паперовий варіант, комп’ютерний набір; 60 с.), написаний з врахування матеріалів фонду Харківського навчального округу, що зберігається у ЦДІА України в Києві, а головне: проаналізовано його педагогічні погляди (а також суспільну, громадську, видавничу, перекладацьку та літературну діяльність, контакти з вченими, проєкти,

зокрема щодо модернізації навчальних закладів) та проведено детальний аналіз основних праць вченого. Йдеться про його підручники «Начальные основания умозрительной и опытной физики» (1809, 450 с. Шифр ВБЗІК ІК НБУВ: VIII 5/66), на який звернула також свою увагу О. Заєць у згаданій праці, (с. 150) та «Система физики» (в 2-х ч., Харьков, 1813). Ці два посібники, безперечно, були укладені ним з врахування свого компендіуму «Физика, простым языком списана за род словено-сербский» у трьох частинах («с фигурами», Будин, 1801–1803), виданого на батьківщині до приїзду в Харків, котрий, за словами Д. І. Багалія, з власними правками він передав до бібліотеки Харківського університету (Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета. Т. I, с. 733); «Начальные основания физической астрономии» (Харьков,1809. 252 с. IV, [2], 252 с.). Примірник з ВБЗІК ІК НБУВ у тому ж зібранні архімандрита Мелетія також цитує О. Заєць у згаданій праці (с. 150) «Начальные основания физической географии» (Харьков, 1813. 328 с.). Згадує також інші харківські публікації Стойковича, зосібна «О воздушных камнях и их происхождении» (1807, котру виокремив викладач хімії Фердінанд Ґізе, який разом з автором та Шнаубертом досліджував метеорит, що упав 1787 р. біля с. Бобрик на Сумщині. (Giese F., Schnaubert J.L.F.Analysederam 1 oct. 1787 im Charkower Gouvernement gefallenen Meteorsteine // Annalender Physik Gilberts. Bd. XXXI. 1809. S. 316–322), «О предохранении себя от ударов молнии во всех случаях жизни» (1810), «О причинах, делающих воздух неспособным для дыхания, и о средствах, предохраняющих от совершенной порчи (1811)», а також пізніші «О соломянных и других отводах молнии и града. С двумя чертежами. (1826. VIII, 52 с., 2 илл.). (Примірник у фонді бібліотеки Волинської гімназії. – ВБЗІК ІК НБУВ Шифр: Cr 4814, в якому автор уважає, що «англієць Вільгельм Ги***лб***ерт, котрий жив у к. XVI ст. *«…по справедливості визнається винахідником і батьком електрики /электричества/»* /с. 5/, перелічуючи, однак, інших учених, які мали відношення до вчення про електрику, від Феофраста до Франкліна (1752) та «його послідовників у Франції та Англії» (с. 8), який «радив \як\ захищати себе від блискавки» /гл. 2/) і його останній твір «О неблагоразумном и превратном домашнем воспитании детей: В примерах по способу Сальцмана. Книга для родителей и наставников в двух частях» (СПб., 1831).

За окремими записами в різних рукописах І. Фальківського, зокрема з фондів ІР НБУВ, Я. Матвіїшин вперше зробив реконструкцію бібліотеки

І. Фальковського, виокремивши в її фондах каталог та астрономічні видання, зробивши нотатки тих творів з бібліотеки І. Фальківського, які мають відношення до історії України, астрономії та інших природничих наук, Про ці цікаві наукові здобутки надано дослідження в статті Я. Матвіїшина «Реконструкція бібліотеки Іринея Фальківського та астрономічні видання у ній». Автор відмітив, що з-за кордону І. Фальковський привіз рукописний трактат з кресленнями початку XVIII ст. про армілярні сфери та про теорію і практику сонячних годинників, який І. Фальківський, за думкою автора статті, ймовірно використав опосередковано для свого курсу в КМА: Despheraarmillari, dehorologis […]. ІР НБУВ. Рук.723/578С. 200 с. (*Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні : зб. наук. пр. Львів, 2016. С. 459–544*).

Науковий внесок Я.Матвіїшина в дослідження україніки з фондів НБУВ, вітчизняних, західних бібліотек, архівів нараховує декілька десятків наукових праць та є актуальним для продовження сучасних книгознавчих, українознавчих досліджень. Наукові праці Я. Матвіїшина, що висвітлюють інформаційно-довідковий ресурс україніки у фондах НБУВ, містять перспективу подальшого вивчення та нового осмислення.

Список бібліографічних посилань

1. Матвіїшин Я., Якубова Т. Мандрівний філософ з козацького роду Г. С. Сковорода // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. Ніжин, 2022. Вип. 31. Присвячується захисникам України, гідним нащадкам славного козацького роду. С.115–137.
2. Беліченко А. В., Якубова Т. А. Сковорода та його час час. До 300- річчя від дня народження Г. С. Сковороди (1722–1794). За матеріалами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ) // Магічна Ружа. Альманах віри та надії. Київ, 2022. С.72–115.
3. Матвіїшин Я. Ідеї Коперника в Україні // Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні : зб. наук. пр. Львів, 2014. С. 370–421.

УДК 02-051(477) (092)Борович

ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ Б. О. БОРОВИЧ: ОНОВЛЕННЯ СТУДІЙ ДО 140-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Сєдих Віктор Васильович,
головний бібліотекар
кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
кандидат педагогічних наук, доцент
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про черговий науковий проєкт кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної ХДНБ ім. В. Г. Короленка – дослідження життя і наукової спадщини відомого науковця. Висвітлено актуальність, документне забезпечення предмету, виявлені основні напрями теми (невідомі аспекти життя і творчості, загальні питання бібліотекознавства і бібліографії, предметна каталогізація, вивчення читачів і читання, внесок у суміжні сфери науки і практики).*

Ключові слова: *предметна каталогізація, списки предметних рубрик, читацькі інтереси, читацькі потреби, перша наукова конференція наукових бібліотек України, сталінський терор.*

.

Annotation. *The publication is about another scientific project of the office of librarianship named after LB Khavkina KhDNB named after V. G. Korolenko – a study of the life and scientific heritage of the famous scientist. The relevance, documentary support of the subject is highlighted, the main directions of the topic are revealed (unknown aspects of life and creativity, general issues of librarianship and bibliography, subject cataloging, the study of readers and reading, contribution to related fields of science and practice).*

Keywords: *subject cataloging, lists of subject headings, academic studies, reading interests, reading needs, the first scientific conference of scientific libraries of Ukraine, Stalin's terror.*

Бібліотекознавство в Україні динамічно розвивається, незважаючи на розв’язану рашистами агресивну війну проти миролюбної країни. Це засвідчує неабиякий духовний потенціал українців як політичної нації. У науковому просторі бібліотекознавства плідно працюють десятки дослідників, науковців з різних установ України, які вивчають широкий спектр проблем сьогодення й обов’язково з неослабним інтересом

звертаються до минулого. Незважаючи на війну, для них відкриті фахові видання, так само проводяться публічні форуми, але переважно в режимі онлайн. Свідченням цьому є наша чергова науково-практична конференція.

Як завжди, традиційно, серед доповідей і повідомлень певне місце посідають матеріали з історії бібліотечної справи й бібліотекознавства. 19 листопада 2023 р. виповнюється 140 років з дня народження Бориса Осиповича Боровича (Фінкельштейна), який примножив не тільки славу і авторитет однієї з найвідоміших бібліотек – ХДНБ ім. В. Г. Короленка), ставши носієм її прогресивного досвіду, але й зробив вагомий внесок у розвиток українського бібліотекознавства, зокрема харківської науково-бібліотечної школи.

Перші наукові розвідки про цього науковця були оприлюднені на початку 1990-х років, коли його ім'я з'явилося серед реабілітованих невинних жертв сталінського терору. Серед перших дослідників слід назвати тодішніх викладачів Харківського державного інституту культури (нині ХДАК) доцентів В. А. Мільман, Г. М. Брагіну, В. В. Сєдих [10, 18, 22]. Їхні публікації повернули з небуття бібліотечній спільноті неабияку особистість, фахівця, науковця, громадського діяча, який за короткий термін громадської активності зробив стільки, що цього вистачило б на цілий успішний колектив рівня великого підрозділу. Цікаво, що на той час у Харкові ще можна було поспілкуватися з людьми, які його пам'ятали.

На початку 2000-х років уже короленківці з нагоди 120-річчя від дня народження та підготовки до чергового ювілею бібліотеки провели дослідження життя і творчості Б. О. Боровича, результатом якого став солідний бібліографічний науково-допоміжний покажчик (названий авторами збірником матеріалів?), що охоплює майже 300 позицій [11]. Він став надійним, незамінним інструментом для подальших студій щодо вивчення доробку Б. О. Боровича, а також з історії бібліотечної справи взагалі. Його авторами-укладачами були досвідчені бібліографині А. О. Черевко та Т. Л. Кульшицька. У цей же період до наукової спадщини Б. О. Боровича звернулася у майбутньому професорка Київського національного університету культури Т. В. Новальська. У монографії «Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях…» вона неодноразово посилається на його публікації, де йдеться про вивчення читачів та їхніх потреб і інтересів [19].

Ще один ювілей стимулював активність короленківців щодо Боровича. Офіційно це було святкування 125-річчя ХДНБ

ім. В. Г. Короленка (нині маємо іншу більш точну дату її заснування). У 2011 р. надруковане ошатне видання «Бібліотека в історичному просторі трьох епох» з цікавим та захоплюючим документованим нарисом І. В. Дмитриченко про Бориса Осиповича [14]. На наш погляд, це є мужній громадський і бібліотечний профіль Боровича, але розкриття наукової спадщини залишилося поза увагою авторки. Всеукраїнське видання «Реабілітовані історією» стимулювало І. В. Дмитриченко до продовження дослідження обставин життя і діяльності Б. О. Боровича, в якому були оприлюднені результати її нової розвідки «Подвижник бібліотечної справи» [13]. Дослідниця вводить в обіг нові факти з його життя та діяльності, знайдені серед архівних фондів і малодоступної літератури. Привертає неослабний інтерес розкритий нею аспект політичної діяльності Б. О. Боровича.

Таким чином, доробок ученого поступово став доступним для фахівців і бібліотечної громадськості, про нього частіше почали згадувати на сторінках фахової преси і в різних виданнях, зокрема в електронних, і в навчальних посібниках [16; 23]. Однак, що звичайно, поглиблення знань про нього тільки ставить все більше нових запитань. Насправді, це ім’я ще залишається недостатньо вивченим і зрозумілим, гідно поцінованим. Без жодного пафосу його можна назвати лицарем бібліотечної справи і бібліотекознавства.

Наразі нові студії мають більш рельєфно, глибше, повніше виявити, визначити, усвідомити основні напрями, теми та проблеми, що він досліджував, виклики, що їх спонукали, осмислити досягнуті результати, впливи на бібліотечно-інформаційні процеси, організаційно-управлінські рішення. Насамкінець, відтворити його портрет для пантеону видатних українських бібліотекознавців.

В одеському періоді життя Б. О. Боровича залишаються «білі плями» від дня його народження до переїзду в Харків. У цей час під впливом сімейного виховання й місцевого соціального простору сформувалася його особистість. Однак відомостей про сім’ю, родовід, навчальні заклади, де він здобував освіту, про установи та організації, де працював, був втягнутий до позашкільної діяльності і політики, поки недостатньо. Як кажуть в Одесі: щоб тобі пощастило у житті, потрібно правильно народитися й правильному навчитися (сім’я та школа). Перебуваючи у Харкові, він не втрачав зв’язків з рідним містом, але вже як лідер бібліотечної справи й науки. Одеса на той час була одним з потужних

бібліотечних центрів України. Сподіваємося, що цей відрізок часу (він краще задокументований) стане більш доступним для вивчення.

У 1916 р. до Харкова прибув приємний зовні, освічений, політично свідомий молодик, за плечима якого був певний життєвий і соціальний досвід у позашкільній діяльності. Чому був обраний саме Харків, достеменно невідомо. Однак Харків та Одеса – це подібні міста за винятком відсутності у першому перлини – Чорного моря: обидва губернські центри підросійської України; університетські міста із розвиненою інфраструктурою, багатонаціональним складом населення (українці, росіяни, євреї, поляки та ін.); із щільною мережею позашкільних закладів, зокрема бібліотек усіх типів. Задля об'єктивності додамо, що тоді кількість одеситів набагато перебільшувала кількість харківців. Потрібно встановити, які рекомендації, може, ще й родинні зв'язки дозволили йому швидко увійти в коло харківських інтелектуалів, які по-особливому яскраво «променіли» на місцевих теренах початку XX ст.? Вони гуртувалися навколо університету, інших вишів, Харківської громадської бібліотеки (ХГБ), чисельних наукових та культурологічних товариств тощо. Опрацювання відкритих та архівних джерел дозволяє виявити додаткові факти з окремих аспектів його життя. Так, в звіті ХГБ за 1916 р. Б. О. Борович «засвітився» як учасник зборів членів бібліотеки. Причому на зібранні він енергійно захищав права бібліотекарів, з якими конкретно був ледве знайомим, але сама суть проблеми БУЛА ЙОМУ ЗРОЗУМІЛОЮ.

Також вважаємо доцільним встановити його ділові, партнерські стосунки з відомими теоретиками й практиками бібліотечно-бібліографічної сфери. На жаль, наразі документованих контактів виявилося небагато (різні видання, статті, хроніки тощо), як от з Л. Б. Хавкіною. Спільність інтересів, єдність територіального, професійного простору, особиста емпатія обумовлюють наявність такого спілкування з Д. Баликою, К. Рубинським, Н. Фрідьєвою, М. Годкевичем, Д. Багалієм, київськими, одеськими колегами тощо. Так, М. Годкевич писав рецензію на книгу Боровича «Организация и ведение небольших библиотек» [12], як директор Української книжкової палати схвалив його пропозицію про використання предметних рубрик у бібліографічних записах централізованої каталогізації. З Д. Баликою вони «орали» спільне поле предметної каталогізації та читачезнавства, з К. Рубинським переймалися збереженням старої книги. Бібліотеки, де вони працювали, знаходилися поруч. Одночасно неймовірно цікавим може виявитися його

спілкування з митцями столичного Харкова, оскільки ми знаємо Бориса Осиповича як поціновувача літератури і мистецтва.

Звісно, нові студії потребують другого прочитання авторських творів Б. О. Боровича, пошуку ще невідомих, нових персоналій про нього. Формування масиву таких документів надасть можливість для подальшого вивчення його різнобарвної спадщини, головним чином наукової. У майбутньому існуюча бібліографічна база даних буде суттєво оновлена.

На наш погляд, нині найбільш дослідженою в його доробку є предметна каталогізація, завдяки якій він став одним з найавторитетніших бібліотекознавців не тільки України, але й колишнього СРСР. Безумовно, поштовхом до розробки складних проблем предметизації документів стала довідково-інформаційна робота, яку він очолив у 1920 р. як завідувач консультаційно-бібліографічного відділу ХГБ. Разом зі співробітниками підрозділу в короткий термін була організована ефективна пошукова система – предметний каталог, причому він став першим у країні, а Харків надовго залишався центром бібліотечної предметизації.

Б. О. Борович у доповіді на першій конференції наукових бібліотек України пояснював: *«Сучасні темпи життя, науки, що розвивається, в умовах бурхливого зростання читачів єдиним практичним інструментом може бути тільки предметний каталог. Тільки він здатний повно і швидко розкрити зміст книжки; тільки він надасть інформацію про кожну окрему статейку; тільки він є доступним найширшим колам читачів, байдужих до тонкощів наукової термінології, співпорядкування й підпорядкування* [це згадується систематичний каталог]» [4, с. 109]. Учасники конференції підтримали це положення в резолюції: *«Бажано приступити, як для досвіду, до складання в наукових бібліотеках предметного каталогу; відбивати в ньому зміст кожної книги… необхідно взятися до написання підручників, методик… утворити спеціальні комісії для складання предметних каталогів»* [17, с.121].

Предметний каталог ХГБ швидко зростав, оскільки фактично став основним популярним каталогом. Завідувач консультаційно-бібліографічного відділу щедро і відверто ділився технологіями предметизації та організації каталогу, емоційно дискутував з опонентами, які звинувачували його у поспіху й отже, у недоліках. Він опублікував декілька книжок, багато статей, де розкривав «таємниці» предметизизації [4; 6; 20]. Ґрунтовно проаналізувати й оцінити його спадок із сучасних позицій буде дуже корисно, зважаючи на те, що предметний пошук і нині не втрачає свого значення, є ефективним щодо інтегрованих об'єктів і

явищ і одночасно менш складним, ніж систематичний. У БД також переважає предметний пошук. Зауважимо, що тогочасна державна бібліотечна політика «відштовхнула» цей каталог, як найменш керований.

Доцільно також зупинитися на подальшому вивченні Списку предметних рубрик (ПР) [20]. По-перше, це дозволить більше дізнатися про методику предметизації, що її запровадив Борович, по-друге – дізнатися про його світосприйняття, кругозір, життєві цінності тощо. Цікаво, що Список виявився частково непридатним для інших бібліотек, регіонів, тому що у формулюванні предметних рубрик краще відбивається суб'єктність фахівця, зовнішнє середовище, ніж у процесі систематизації. Ось чому професіонали без унормованого Списку ПР не працюють.

Б. О. Боровича завжди цікавили питання загального бібліотекознавства, які дають можливість зрозуміти, усвідомити надважливість бібліотечної справи для суспільства в цілому. В умовах ручних технологій вона разом з архівною справою накопичує й організує до використання документовану пам'ять людства. Сучасний інтернет – приблизно те саме, але такий, що створений за допомогою комп'ютерних технологій. Отже, в численних публікаціях Б. О. Борович обґрунтовує місце і роль бібліотеки в поступі цивілізації, намагається визначити об'єкт, предмет бібліотечної науки, вивчає типи, мережу бібліотек, управління ними тощо. На той час усі відомі спеціалісти торкалися цих питань і переважна більшість з них частіше орієнтувалася на Л. Б. Хавкіну – бібліотекознавицю, без перебільшення, світового рівня. Це були представники народно-демократичного напряму в бібліотечній справі й серед них наш учений. Для них бібліотека залишалася демократичним соціальним інститутом, відкритим для різних думок та ідеологій, позапартійною установою. Вважаємо за необхідне переосмислити його спадщину на предмет неприйняття принципу партійності в бібліотечній роботі. Це було його тверде переконання, яке важко позначилося на його кар'єрі, долі взагалі…

Дотичною до вищезгаданих питань є проблема вивчення читачів, оскільки від цих знань залежить побудова бібліотечного соціального інституту, його кожного елемента. Вона завжди є популярною, виходячи з динамічності цього об'єкту. 1920-ті роки докорінно змінили склад читачів якісно і кількісно у порівнянні з російсько-імперською дійсністю. Спеціалісти намагалися пізнати сутність перемін на користь реформ в бібліотечній справі. Б. О. Борович з перших публікацій писав багато і цікаво про читачів, книгу, читання, вболіваючи, щоб кожний з них знайшов свій бібліотечний репертуар. Серед різних напрямів вивчення

читачів він увійшов до соціально-психологічного, вважаючи, що вивчення читача ізольовано від умов його побутування неможливе. Одна і та сама книжка по-різному сприймається в різних просторах і часі. Розкриваючи сутність людини як читача, читання, він спирався на праці західних учених, М. О Рубакіна, українських колег, стверджуючи, що «своя» книжка пробуджує мислення, породжує власні думки і прагнення, спонукаючи до добрих вчинків. В умовах післяреволюційного дефіциту книги такі студії мали особливе значення. На читацькі групи (він називав їх розрядами), сформовані ним за основними біологічними, психічними і соціальними ознаками, орієнтувалися при комплектуванні, організації фонду, визначенні форм обслуговування, системи каталогів, в проведенні масових заходів, особливо в індивідуальній роботі з читачами.

З другої половини 1920-х років напрацювання українських бібліотекознавців, зокрема й Б. О. Боровича, перестали відповідати державній політиці щодо завдань формування нового читача, були піддані нещадній критиці, заборонені. Природно, що не з усіма положеннями і рекомендаціями науковця можна було погоджуватися, але більшість з них були правильними та не втратили актуальності. Г. М. Брагіна зазначила: *«Автор вперше показав необхідність кооперування бібліотечного вивчення читача з соціологічним і психологічним вивченням, визначив місце і роль [його]… у системі бібліотечної науки та наук про людину взагалі»* [10, с. 114]. Нашим завданням є повернути в обіг його спадок.

Б. О. Борович був, як відомо, бібліотекознавцем широкого профілю. Це означає, що його цікавили суміжні науки й види діяльності: бібліографія і бібліографознавство, книжкова справа і книгознавство, а ще журналістика і педагогіка. Його знань, таланту, темпераменту й зацікавлень на все вистачало. Звісно, бібліотечна справа і бібліографія – невід’ємні як плюс і мінус. Чи можливе існування бібліотеки без ДБА (довідково-бібліографічного апарату), серйозна книжка – без допоміжних покажчиків, зокрема, предметного, про користь якого постійно нагадував Борович. Отже, висловимо припущення, що саме такий покажчик надихнув його на створення однойменного каталогу, який розкриває зміст однієї «великої книги» – бібліотечного фонду. Майбутнє дослідження дасть відповідь.

Бібліотека і книга, книга і читач, книга-читач-бібліотекар – зміст і структура книгознавства та бібліотекознавства. Цим пояснюється намагання Бориса Осиповича дістатися сутнісної «глибини» книги й вказати точну адресу кожного користувача (від учня до професора);

безперечно, убезпечити її від фізичних та ідеологічних варварів, особливо «стару» книгу, якою нехтували більшовики [7]. Таким чином, потрібно переглянути його твори про книгу, роботу з нею та про її збереження. Дотичним до цього буде аналіз його книговидавничої діяльності.

Б. О. Борович як педагог – тема цілком самостійного дослідження. Його педагогічні здібності й майстерність простежуються в усьому, що він робив, про що писав, як спілкувався, ставився до дітей, сім'ї, до людей взагалі. Ким він хотів бути? Початкова школа, комерційне училище, можливо, університет залишають питання відкритим. Але з усіх видів діяльності, які він опанував змолоду, він обрав позашкільну сферу як специфічний вид педагогіки. Вона не обіцяла йому солідного статусу, вигод, якихось прибутків, однак, відповідала його душевній потребі служити людям, закріплювати, набуті колись ними знання і навички, розвивати духовне в них, а отже, сприяти зростанню цивілізованості суспільства. Його здобутки як педагога відображені в численних газетах, журналах, книжках. Ще в 1910-х роках, а може, й раніше, Борович пише статті, хроніки, книжки про власний досвід щодо позашкільної діяльності (в бібліотеках, клубах, навчальних закладах тощо). Так, у всеросійській щотижневій педагогічній газеті «Школа и жизнь» (1912–1916 рр.) він регулярно друкує матеріали про школи, клуби, бібліотеки, форуми вчителів. Зокрема, розповідає про одеський Дитячий клуб (Дитячий дім, як його називали самі діти), який організували місцеві інтелігенти-народники і де Борис Осипович був керівником-вихователем [2]. Подібну роботу він продовжував у Харкові. Звісно, що розвідка в цьому напрямі має продовжуватися.

Ми висвітлили тільки основні питання, які потребують подальшого вивчення. У ході дослідження відкриються інші й тоді із замальовки, яку ми маємо нині, постане майстерно виписаний портрет людини і вченого, яким ми пишаємося. Насамкінець зазначимо: Б. О. Борович став свідком руйнації майже усіх принципів народно-демократичної бібліотечної справи, перетворення бібліотек на інструмент ідеологічної пропаганди, одержавлення свідомості читачів, розгрому провідних бібліотечних і книгознавчих закладів, занепаду престижу професії бібліотекаря – низькооплачуваного гвинтика політпросвіти. Професійна свідомість Бориса Осиповича зазнала тяжкого удару в момент, коли він тільки-но доторкнувся до вершини власної фахової кар'єри.

Список бібліографічних посилань

1. Борович Б. О. Дети войны // Школа и жизнь. 1916. № 50 (14 дек.). С. 3–4.
2. Борович Б. О. Детский клуб (история одного опыта). Харьков, 1919. 128 с.
3. Борович Б. О. Как читать книгу. О чтении. – О книгах. – О записи. Харьков, 1924. 128 с.
4. Борович Б. О. О классификации книг в научных библиотеках и предметный каталог // Бібліотечний збірник. Ч. 1 Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. Київ, 1926. С. 104–108.
5. Борович Б. О. Организация и ведение небольших библиотек (опыт практического руководства). Харьков, 1918. 96 с.
6. Борович Б. О. Предметный каталог. Харьков, 1925. 180 с.
7. Борович Б. О. Про стару книгу // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. 1930. № 4. С. 16–19.
8. Борович Б. О. Совместное обучение в практике русской школы // Школа и жизнь. 1916. № 32 (1 авг.). С. 1–3.
9. Борович Б. О. Школа и семья (На педагогическом съезде в Харькове) // Школа и жизнь. 1916. № 27 (6 июля). С. 1–3.
10. Брагіна Г. М. Досвід вивчення читачів в Україні в 20-ті роки // Культура України : зб. ст. ХДІК. Харків, 1994. Вип. 2. С. 110–118.
11. Видатний бібліотекознавець Б. О. Борович (1883–1938) : зб. матеріалів / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2005. 89 с.
12. [Годкевич М.] Рецензія // Голос друку. 1921 (1922). Кн. 1. С. 151–152.
13. Дмитриченко І. Подвижник бібліотечної справи // Реабілітовані історією. Харківська область. Кн. 2. Київ; Харків, 2014. С. 91–98.
14. Дмитриченко І. В. Репресовані люди. Б. О. Борович // Бібліотека в історичному просторі трьох епох. Харків, 2011. С. 132–137.
15. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. Київ, 2009. 530 с.
16. Збанацька О. М. Аналітико-синтетична переробка інформації. Мікроаналітичне згортання інформації: індексування і реферування документів : навч. посіб. Київ, 2016. 254 с.
16а. Зміст дебатів і резолюція на доповіді т.т. Боровича та Козловського // Бібліотечний збірник. Ч. 1 Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. Київ, 1926. С. 119–121.
17. Мильман В. А. Відображення бібліотекознавчих питань на сторінках періодичних видань України у 20-х роках // Історія бібліотечної справи в Україні : матеріали регіон. конф. Харків, листопад 1993 р. Харків, 1994. С. 29–36.
18. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ, 2005. 252 с.
19. Рубрики предметного каталога Харьк. гос. б-ка / [сост. Б. Борович]. Харьков, 1928. 350 с.

20. Сєдих В. В. Б. О. Борович як педагог // Проблеми та відновлення історичної пам’яті : наук. конф. з питань музеєзнавства та іст. краєзнавства 24–25 трав. : тези доп. Харків, 1994. С. 103–105.

21. Сєдих В. В. Б. О. Борович – невідомий український бібліотекознавець // Історія бібліотечної справи в Україні : матеріали регіон. конф. Харків, листоп. 1993 р. Харків, 1994. С. 44–54.

22. Сєдих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посіб. Харків, 2013. 212 с.

23. Читатель и книга. Методы их изучения : сб. ст. Я. В. Ривлина, Н. А. Рубакина, Б. О. Боровича. Харьков, 1925. 99 с.

24. Черевко А. О. З історії становлення і розвитку методичної роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1903–1931) // Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка: пошуки, дослідження, відкриття : зб. наук. ст. Харків, 1996. Вип. 1. С. 46–58.

УДК 027.54(477.411)НБУВ:[025.17:821.161.2’06.091]:004

ПРОЄКТ З ОЦИФРУВАННЯ СПЕЦФОНДУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДОСВІД АДАПТАЦІЇ (на прикладі е-колекції «Репресована література» Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)

Вощенко Олена Іванівна,
наукова співробітниця
Інституту інформаційно-комунікаційних
технологій Національної бібліотеки України
ім. В. Вернадського, PhD (філологія)
Україна, Київ

Анотація. *Представлено практичний алгоритм оцифрування україніки з колишнього спецфонду та організації відповідної е-колекції. Підкреслено необхідність комплексного, а не вибіркового оцифрування україніки зі спецфонду як зібрання книжкових пам’яток XX ст. Стисло висвітлено їх особливості. Розкрито механізми адаптації оцифрування та дослідження до умов повномасштабного вторгнення.*

Ключові слова: *спеціальний фонд, електронна бібліотека «Україніка», електронна колекція «Репресована література», збереження книжкових пам’яток.*

Annotation. *A practical algorithm for the digitization and organization of the e-collection of Ukrainian literature from the former special fund at the Vernadsky National Library of Ukraine is presented. The peculiarities of books from the special fund are briefly covered. It is emphasized that the special fund as a collection of XX century rare books*

requires complex digitization, but not selective. The mechanisms of developing this project in the conditions of the full-scale war are characterized.

Keywords: *special fund, digital library «Ukrainika», digital collection «Repressed literature», preservation of rare books.*

На сьогодні стародруки, цінні та рідкісні видання зі своїх фондів оцифровують практично всі найбільші бібліотеки України. Ця тенденція є запорукою збереження національних книжкових пам’яток, особливо в умовах війни. У НБУВ працює низка електронних ресурсів для представлення у вільному доступі повнотекстових копій. Частина з них орієнтована саме на акумуляцію культурної спадщини: Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (стародруки, рукописи та прижиттєві видання класиків із фондів НБУВ) [6], електронна бібліотека «Україніка» (україніка незалежно від часу, країни та мови видання оцифрована бібліотекою та залучена з відкритих ресурсів і просистематизована) [3], е-архів Михайла Грушевського (праці, листи, документи з особистого архіву історика та політика) [2]. Розробка ІТ-рішень та підтримка всіх е-ресурсів НБУВ здійснюється К. В. Лобузіною, директоркою Інституту інформаційних технологій.

Електронна колекція «Репресована література» [4] на платформі е-бібліотеки «Україніка» НБУВ – це проєкт із оцифрування, наукового опрацювання та представлення у вільному доступі повнотекстових копій літератури з колишнього спецфонду при НБУВ. Спецфонд – це сукупність видань, заборонених радянською цензурою і вилучених із публічного доступу, які зберігалися окремо від решти фонду і були закриті для масового доступу читачів. Після їх офіційного розформування (1990 р.) україніка зі спецфонду НБУВ, видана українською діаспорою (чи просто за межами колишнього Радянського Союзу), стала основою фонду новоствореного відділу зарубіжної україніки (корпус НБУВ на вул. Володимирській, 60). Із видань, опублікованих на території України та в межах колишнього СРСР, упродовж 1992–1993 рр. було створено колекцію «Реабілітована література» кількістю близько 15 тис. одиниць (розміщена в корпусі НБУВ на Голосіївському проспекті, 3). Україніка з її складу стала об’єктом оцифрування та оприлюднення у форматі електронної колекції «Репресована література». Концепцію, рубрикацію та наукову анотацію розроблено у 2020 р. Перші оцифровані документи, систематизовані, анотовані та атрибутовані предметними рубриками, представлені в е-бібліотеці «Україніка» НБУВ вже наступного року.

Станом на жовтень 2023 р. користувачам доступно 262 е-копії видань із колишнього спецфонду при НБУВ, ще 23 оцифровані примірники перебувають на стадії обробки, а 124 одиниці пройшли ретрокаталогізацію та внесені в чергу на оцифрування.

Парадоксальна особливість спецфондів полягає у тому, що, будучи одним із інструментів викорінення національної культурної спадщини зі свідомості українців, вони забезпечили її консервацію, а нині – повернення в публічний доступ. Так, значна частина видань із колекції «Реабілітована література» НБУВ збереглися в кількох примірниках по всій Україні, а деякі – тільки в одному-двох. Колись «ув’язнені» у спецфонді, тепер вони допомагають заповнити лакуни в українській культурі та науці ХХ ст.: наприклад, згідно зі «Зведеним каталогом української книги, 1798–1923», книга Л. Старицької-Черняхівської «Каїн та Авель» (1917) перетривала лихоліття ХХ ст. тільки у спецфондах НБУВ та Книжкової палати, а «Б. Гринченко. Пысання. Т. 1» (1905) та «М. М. Коцюбинський (Опыт критического очерка)» (1906) – лише у спецфонді НБУВ (у контексті двох останніх ідеться про окремі видання, які є репринтами із першої публікації у журналі «Київська старовина»). У ньому, як одному з двох найбільших спецфондів України (другий – при Книжковій палаті), також збереглися нині рідкісні регіональні видання, наприклад, «Червоний юнак» (1925), ювілейний збірник харківської Школи червоних старшин імені ВУЦВК [7] з автографом для Академії наук України та ін. До колекції «Реабілітована література» зі спецфонду НБУВ входять прижиттєві видання та першовидання представників Розстріляного відродження та класиків української літератури початку ХХ ст., письменників Заходу України до 1939 р. Унікальними окремі примірники роблять інскрипти – автографи, дарчі написи, екслібриси та різні види маргіналій. Зокрема, помітки цензорів (наприклад, номери протоколів, за якими вилучено видання, та рік вилучення; позначки «всіма» (тобто «вилучити всі видання автора всіма мовами»); «заст.» («застаріле»); «Львів. вид.» («львівське видання до 1939 р.»), а також сліди порушення цензорами цілісності примірників (вирізані чи склеєні сторінки, замальовані прізвища, видалені портрети тощо).

Оформлення багатьох видань із колекції зроблено знаковими художниками – В. Кричевським, В. Єрмиловим, бойчукістами В. Седляром та О. Рубаном, одним із основоположників харківської школи графіки Б. Бланком [1] та ін. Проте поза вищезазначеним це ще й корпус видань «особливої історичної долі» [5, с. 192], який відкладався протягом

десятиліть і у своїй цілісності ілюструє цензурну політику в УРСР та зміни державної ідеології. За меморіальним критерієм визначення книжкових пам'яток, ними *«...може бути колекція видань певної установи, товариства, видавництва тощо»* [5, с. 192]. Такою є україніка зі спецфонду. Тому важливо зберегти її *«...у комплексі, а не вибирати певні книжки»* [5, с. 192]. Комплексне переведення цього масиву видань у цифровий формат в НБУВ почали з художньої літератури. Процедура відбувається в кілька етапів: 1. Перенесення вихідних даних видань із каталожних карток у відповідні акти, розкриття псевдонімів та криптонімів авторів та редакційної команди; 2. Ретрокаталогізація (уведення бібліографічних описів, складених de visu, в е-каталог, пошук та приписування до цих описів усіх наявних у фонді НБУВ дублетів, створення нових записів для перевидань, також перевірка інвентарних номерів та присвоєння УДК); 3. Відбір на оцифрування (відсортовування дублетів та ідентичних за текстом перевидань, якщо такі екземпляри не містять ознак унікальності); 4. Створення цифрових копій сторінок, метаданих та описів видань і виготовлення їх повнотекстових е-копій; 5. Публікація е-документів в е-бібліотеці «Україніка», їх систематизація, атрибуція відповідними предметними рубриками та створення анотацій, у яких, зокрема, наведено інформацію про маловідомих зараз авторів та вказано причини потрапляння видань до спецфонду. Для опрацювання літературу поділено на блоки за хронологічним та жанрово-видовим принципом: першими оприлюднено прозу, поезію та драматургію періоду Розстріляного відродження (як найбільш затребувані серед дослідників та читачів), потім гумор та сатиру всієї радянської доби, прозу, поезію та драматургію 1930-х, періоду національно-визвольних змагань та до 1917 р., альманахи початку XX ст.; на черзі були західноукраїнські видання до 1939 р., і т. і. Структурування за блоками дозволяло відобразити усю різноманітність української художньої літератури, вилученої цензурою з публічного доступу, а також полегшувало для фахівців бібліотеки дослідження та науковий опис цього масиву видань. За наведеним алгоритмом проєкт реалізовувався і після початку повномасштабної війни – ще протягом понад рік. Проте чергове загострення безпекової ситуації в Києві навесні 2023 р. змусило шукати нові рішення, щоб максимально убезпечити цінний фонд. Для цього довелося змінити критерії пріоритетності оцифрування із хронологічного та жанрово-видового (науково зумовлених, з урахуванням тематики видань) на кількісний.

Перший етап відбору за кількісним критерієм полягає в пошуку е-версій видань зі спецфонду НБУВ у відкритому доступі. Якщо вони є, наприклад, у е-бібліотеці «Культура України» НБУ ім. Ярослава Мудрого чи на будь-якому інтернет-сайті, їх розподіляють у кінець черги на оцифрування. Ці примірники увійдуть до е-колекції «Репресована література» (щоб не порушувати її цілісності), але значно пізніше. Адже в умовах війни пріоритетом стала не наукова доцільність, а збереження книжкових пам’яток.

Другий етап – виявлення найбільш рідкісних видань та унікатів зі спецфонду НБУВ (тобто таких, що збереглися в обмеженій кількості бібліотек України чи взагалі ні в якій із них не збереглися). Їх добір здійснюється через пошук у каталогах інших бібліотек та репертуарних покажчиках української книги, де зазначені місця зберігання примірників (такі покажчики фіксують видання до 1923 р.). На основі систематизації здобутих даних укладається реєстр для першочергового оцифрування, куди входять найбільш рідкісні, ще ніким не оцифровані видання з колишнього спецфонду НБУВ. Ще одним способом адаптації до нових реалій є перепланування видів опрацювання колекції. До періоду локдаунів, які значно загальмують як роботу копіювальної техніки, так і внесення бібліографічних описів видань у е-каталог (в НБУВ немає альтернативного живлення, тож ні сервери з БД, ні обладнання під час знеструмлень не працює), акцент зроблено на ретрокаталогізацію та оцифрування. Щоб не розпорошувати людський ресурс, анотування та атрибутування предметними рубриками е-копій із колекції «Репресована література», а також наукове дослідження колекції друкованих видань «Реабілітована література» наразі не здійснюється. Під час локдаунів це можна зробити дистанційно. Підхід вимушено знижує наукову та пізнавальну цінність проєкту, однак, працює на швидкість створення та оприлюднення страхових копій найцінніших екземплярів.

Судячи з е-ресурсів найбільших бібліотек України та спілкування із представниками деяких із них, наразі оцифровує свій спецфонд як цілісний масив лише ЛННБ України ім. В. Стефаника (е-колекція «Реабілітована книга»). Станом на жовтень 2023 р. доступно 493 повнотекстові копії (на відміну від НБУВ, лише за номером читацького квитка, але його можна отримати онлайн). Для колекції поки що не передбачені рубрикація, короткий науковий опис, анотування видань та науковий аналіз її вмісту. Дослідження та оцифрування спецфондів є важливим для історико-культурних студій та збереження національних книжкових

пам'яток – особливо в реаліях повномасштабної війни, адже є ризик втратити унікальні екземпляри україніки, які пережили навіть культуроцид СРСР.

Список бібліографічних посилань

1. Атаманюк В. Мужицька арихметика: сцена на одну дію ; інсценізація оповідання Ст. Васильченка. 3-тє вид. [Київ]: Державидав України, 1929. 15 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000021202 [Обкладинка Б. Бланка].
2. Е-архів Михайла Грушевського. URL: http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/.
3. Електронна бібліотека «Україніка». URL: http://surl.li/wzcx.
4. Електронна колекція «Репресована література». URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/col/col0000020024
5. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ, 2004. 644 с.
6. Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. URL: http://surl.li/eztiw.
7. Червоний юнак : ювілейн. зб. Школи Червоних Старшин ім. В.У.Ц.В.К. Харків, 1925.

UDC 069(510)"20":338.4

ANALYSIS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE MUSEUM NETWORK IN SHANXI PROVINCE

Yang Teng,
master'sstudent,
Rivne State University of Humanities;
Khyzhnyakova N. O.,
associate professor
of the Department of Management,
candidate of economics (PhD),
associate professor,
Rivne State University of Humanities
Ukraine, Rivne

.***Анотація.*** *Охарактеризовано стан музейної мережі провінції Шаньсі Китайської Народної Республіки. Визначено перспективи її розвитку та можливості удосконалення управління процесом обслуговування відвідувачів у розрізі світових тенденцій зміни функціонування музеїв у XXI ст.*

Ключові слова: *музейна мережа, перспективи розвитку, можливості удосконалення, управління процесом обслуговування відвідувачів, світові тенденції, зміни у роботі музеїв.*

Annotation. *The state of the museum network of Shanxi Province in the People's Republic of China is characterized. Its prospects for development and opportunities for improving the management of the process of servicing visitors in the context of global trends in changing the functioning of museums in the XXI century are determined.*
Keywords: *museum network, prospects for development, opportunities for improving, visitor service process management, global trends, changing the functioning of museums.*

The process of the museum system development in China may be divided into the several stages. It began with the appearance of the first museums in ehe second half of XIXth century [1]. The museums of Shanxi Province characterize by the same development stages. The People's Republic of China has the large museum network. It was near 6 thousand museums in China today. The People's Republic of China gets the second place in the world according to the quantity of museums and divided the first place with the Italy according to the quantity of the UNESCO list objects.

Shanxi Province is the part of the Northern China region. The Centre of this province is Taiyuan City. Shanxi Province is the leader in the Northern China region on the quantity of the museums. The number of museums in Shanxi Province increased from 100 to 182 during the period from 2016 to 2022. The number of museums has the sustainable tendency to increase.

The share of Shanxi Province museums in the number of China museums evaluates by 3%. The share of Shanxi Province museums in the number of the North China region museums varies among 25–28%. The museum network of Shanxi Province is an integral entity.There are different types of museums according to their collections and exhibitions in Shanxi Province.

First of all, historical museums demonstrate the results of archaeological excavations, cultural relics, and artworks, characterized the different historical periods. The best and the biggest of historical museums of Shanxi Province are located in Taiyuan City and Datong City. The museums of cultural relics are located in the counties of Shanxi Province.

Museums of the famous people and families are represented by Family Compounds and by the House of Huangcheng Chancellor. Folkloric museums allow visitors to meet with the folklore of the different parts of Shanxi Province. Art museums demonstrate the artworks in graphics, painting, sculpture, lacquer arts and other art types. They demonstrate both the modern arts and the ancient

one. Religious museums are represented by the ancient temples and monasteries. They may be used with the religious purposes or as the museums only. There are the temples and monasteries of three religions in Shanxi Province: Buddhist, Taoist and Confucian.

Twin Pagoda Temple is the symbol of Taiyuan City. Its official name is Yongzuo Temple. Jinci temple is also located in Taiyuan City. It is the **earliest classical temple garden building complex in China.** Jinci Temple is used as the museum today. Zhenguo Temple and Shuanglin Temple are located in the Ancient City of Pinguao and are in UNESCO'S list since 1997 year. The most interesting are both religious and art museums demonstrated Buddhist or Taoist statues and artworks. They are represented by the ancient Grottoes. These grottoes were the cave monasteries at the ancient times and are the open air museums today. They are complexes of large caves and grottoes both open and close. There are the highest religious statues in the middle of these caves. These grottoes are the unique ancient artworks. There are Tianlongshan Grottoes. Longshan Grottoes and Yungang Grottoes in Shanxi Province. The most famous are Yungang Grottoes near Datong City. They are the Buddhist Cave Temple. It was registered in UNESCO'S list in 2001 year.

Museums of the nature characterize the nature of Shanxi Province. First of all, it is Shanxi Geological and Mineral Museum. Museums of science demonstrated achievements of science and technology. The brightest representative of the museums of this type is Shanxi Science and Technology Museum in Taiyuan City. So, we can understand why Shanxi Province is known as «China's museum of ancient culture».

In the XXIst century the role and importance of the museums and their activities in the world are growing and expanding. At the same time the functions of the museums are transforming [2–4]. The museums execute the traditional functions of museums named: 1) storage of artifacts; 2) scientific and research institution; 3) knowledge and educational institution. In the XXIst century the museums are getting the some new functions. They are the next: 1) culture development and creative center; 2) tourist location; 3) place for recreation.

Modern museums must have some functions and do traditional and new activities. So, the prospects for development and the ways to improve the service process management in the museums of Shanxi Province are the next. The first way of improving the service process management in the museums of Shanxi Province is the expanding of the network of the state museums in this province,

both in the main centers of museum activities, for example, in Taiyuan City and Datong City, and in the small counties of Shanxi Province.

Than the creation of the causes for the private museums development must be realized. Private museums, as a rule, are devoted to the some arts, people or the history of the separate economic activities. The high level of the development of the private museums is necessary for the functioning of the museum network of Shanxi Province at whole. The private museums are small and original. The available museums must also think about the growing of museum collections and renewal of exhibitions. The main resources of the new exhibits are the participation in the archaeological excavations making and buying of new exhibits from their owners.

The research activities development is the next way to of improving the service process management in the museums of Shanxi Province. The museums have to activate their scientific development. Museums are to cooperate with the scientific and educational institutions. Improvement of the causes of collections storage and of area use is the next way to of improving the service process management in the museums of Shanxi Province. Every museum has to store its collections in the special causes of temperature, waterless, lighting and other.

Organization of cultural, educational and other events allows the museums become the centers of the culture development and creative activities. The modern museums and libraries are the centers of the active cultural life and the places for the different cultural and creative events. They organize thematic exhibitions and excursions, thematic meetings, master classes, festivals and other modern forms of cultural and creative activities. So they become interesting for the different parts of population and stimulate the visitors to meet at the museums for getting pleasure.

Using the museums as the tourist locations is also the way to improve their services and to use the new functions of modern museums. Museums become the tourist locations and are included by the travel agenciesto their graphics. Museums as the tourist locations must be interesting for the different parts of population and have interesting exhibitions for the different time of the visit of the museum. Museums can cooperate with the travel agenciesand in this way have thesustainable flow of visitors.

References

1. Xiao Luo (2021). Establishment of Art Museums in China. Ethnological Notebooks, No. 5 (161), pp. 1267–1272 (in Ukrainian).

2. Ho S.C.F. (2020). Museum Processes in China. Amsterdam: Amsterdam University Press (in English).
3. Jiang Q., Yao Yu., Sun M. (2019). On the Development on Cultural and Creative Industry in Museums. Advances in Economics, Business and Management Research, Vol. 106, pp. 330–335 (in English).
4. Nicols A., Pereira M., Sani M. (Ed.). (2013). New Trends in Museums of the 21st Century. Report 7. Bologna: The Learning Museum Project (in English).

НАВЧАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ «ШКОЛА БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛІСТА» ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА. 10 РОКІВ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 021.7:070]:[027.7:61](477.54-25)

ВІД УЧНЯ ДО ТЬЮТОРА: 10 РОКІВ ЗНАНЬ І НАТХНЕННЯ ЗІ ШКОЛОЮ БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛІСТА

Киричок Ірина,
директорка
ORCID iD 0000-0002-0505-5364;
Русанова Оксана,
завідувачка відділу;
Кустова Катерина,
провідна бібліотекарка
Наукової бібліотеки
Харківського національного
медичного університетету
Україна, Харків

Анотація. *Узагальнено десятирічний досвід участі співробітників Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету в Школі бібліотечного журналіста, набуття необхідних навичок журналістської майстерності, реалізація їх у видавничій діяльності бібліотеки, висвітлено шлях учасників ШБЖ від учнів до тьюторів, визначено головні переваги навчання основам бібліотечної журналістики.*

Ключові слова: *Школа бібліотечного журналіста, бібліотечна журналістика, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Наукова бібліотека*

Харківського національного медичного університету, корпоративні медіа, бібліотечне видання, бюлетень «Бібліотерапевт».

Annotation. *This work provides an overview of a decade-long experience of the staff at the Scientific Library of Kharkiv National Medical University in their participation in the School of Library Journalist. It encompasses the acquisition of essential journalistic skills, their implementation in the library's publishing activities, and highlights the journey of School of Library Journalist participants from students to tutors. The main advantages of learning the fundamentals of library journalism are identified.*

Keywords: *School of Library Journalist, library journalism, Kharkiv Korolenko State Scientific Library, Scientific Library of Kharkiv National Medical University, corporate media, library publication, «Bibliotherapist» bulletin.*

Епоха цифрових технологій швидко трансформує і бібліотечну справу, і журналістику, тож бібліотекарі та журналісти давно об’єднані спільними цілями та стикаються з однаковими проблемами. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розширення меж інформаційного простору, медіатизація соціального середовища спонукають бібліотекарів поєднувати бібліотечну практику з журналістською, що сприяє медіаграмотності та боротьбі з дезінформацією, просуванню новинної грамотності та представленню достовірної інформації в контексті, який робить її максимально корисною, допомагає розвивати та заохочувати громадськість до активної співпраці [5].

У системі масової комунікації бібліотечна журналістика набуває все більшого суттєвого значення, адже для просування власних інформаційних продуктів і сервісів до цільової аудиторії книгозбірні все активніше використовують різноманітні інформаційно-комунікаційні засоби, вебплатформи, соціальні мережі, співпрацюють зі ЗМІ. Проте спорадичний характер використання широких можливостей мережевих комунікаційних засобів і каналів, недостатнє володіння теоретичними знаннями і практичними навичками з підготовки інформації в різних жанрах комунікаційної журналістики не сприяє досягненню максимального ефекту інформаційної діяльності сучасних бібліотек [2].

Навчання основам бібліотечної журналістики стало необхідною частиною професійної підготовки бібліотечних фахівців. Від майстерності бібліотекарів популяризувати власні ресурси, рідкісні фонди, інформаційні продукти, корпоративні видання та інше залежить успішність просування послуг, побудова комунікацій з користувачами, розширення аудиторії, створення й зміцнення позитивного іміджу бібліотеки [3; 4].

Серед піонерів зі впровадження навчання журналістській майстерності – проєкт «Школа бібліотечного журналіста», започаткований 2013 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Автор ідеї – заступниця директора з наукової роботи, кандидат наук із соціальних комунікацій Л. В. Глазунова. Головною метою ШБЖ стало *«…сприяння професійному розвитку бібліотекарів та створення позитивного іміджу бібліотек як сучасних креативних центрів доступу до інформації через генерування різного контенту з використанням цифрових сервісів»* [1].

Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ) в 1991 р. першою в регіоні розпочала автоматизацію бібліотечних процесів, відтоді постійно впроваджує інноваційні проєкти з використанням ІКТ, розширює свою присутність в інформаційному просторі, збільшуючи аудиторію користувачів.

Понад 10 років тому в бібліотеці виникла ідея створення корпоративного видання з метою розширення читацької аудиторії, але реальною вона стала після того, як співробітники книгозбірні пройшли навчання у ШБЖ на базі ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Школа стала «злітною смугою» для створення власного бібліотечного видання – творчого майданчика між бібліотекою та читачем.

Першою учасницею ШБЖ серед співробітників НБ ХНМУ стала О. Русанова, яка навчалася у Другій всеукраїнській ШБЖ (2014). Підсумком навчання та першим досвідом стало створення мінігазети «Доктор читаючий». Другою учасницею, уже регіональної ШБЖ, яка проводилася того ж року в червні, стала К. Кустова. Вона підхопила ідею розробки цієї мінігазети та випустила другий номер, який посів перше місце в конкурсі проєктів цієї ШБЖ. Отже, такий крок уперед, сприятливий навчанню та креативному досвіду, став зародженням і розвитком корпоративного видання НБ ХНМУ.

Після вдалого старту, захоплені новими ідеями, здобутими під час навчання, на загальних зборах колективу бібліотеки було прийнято рішення випускати бюлетень «Бібліотерапевт» (назва запропонована директором бібліотеки). З жовтня 2014 р. НБ ХНМУ реалізує власний корпоративний медіапроєкт – електронний бюлетень «Бібліотерапевт» (http://libr.knmu.edu.ua). Наразі видання україномовне, орієнтоване на зовнішнього користувача, у першу чергу на молодіжну аудиторію, зокрема студентство, яке через використання гаджетів все рідше звертається до послуг бібліотеки, нехтуючи її важливим впливом на процеси самоосвіти та становлення особистості. Серед основних цілей бюлетеня – залучити

увагу молоді до бібліотеки, популяризувати її серед студентів, а також надихнути їх на активне читання. Це видання стало дієвим інструментом в арсеналі культурно-просвітницької та виховної роботи, сприяючи культурному зростанню та саморозвитку молоді.

За період 2014–2023 рр. ШБЖ успішно закінчили 16 співробітників НБ ХНМУ (25% колективу), дехто брав участь кілька разів, майже всі отримали призові місця та дипломи різних ступенів. Учасники ШБЖ знайомилися з теорією та практикою редагування, етапами підготовки та створення бібліотечних газет, жанрами бібліотечної журналістики та впливом на них медіаконвергенції, трендами в нових медіа та можливостями їх використання, особливостями кросмедійної журналістики в бібліотеках, каналами формування власних бібліотечних ЗМІ та використанням інтернет-сервісів; під час російської військової агресії опановували документування, меморіалізацію та фіксацію подій війни, букблогерство, комунікаційні майданчики тікток і телеграм та їх застосування в бібліотеках.

Навчання в ШБЖ дало її випускникам навички написання цікавих нотаток, новин і сторітелінгу, зокрема в соціальних мережах, верстання корпоративних видань, створення інфографіки, подкастів і лонгрідів, написання та розміщення подієвої замітки в інтерактивній стінгазеті сучасними тенденціями візуалізації контенту, ведення фоторепортажу та багато іншого.

Чимало ідей, запропонованих під час занять у школі, уже плідно реалізовуються в бюлетені «Бібліотерапевт» як рубрики, зокрема «Аскорбінка для душі» (автори О. Сохар та Д. Заводнова, 2015), «Літературна нота» (автор О. Озеркіна, 2016) та ін. Майданчиком для самореалізації співробітників бібліотеки через літературне слово стали авторські рубрики, переважно випускників ШБЖ різних років: «Мій рід – моє коріння», «Фундатори» (автор Р. Вороніна), «Мандрівка з письменником» (автор А. Гончар) та ін. Таким чином, їхні внески у розвиток видання відображають не лише індивідуальний талант, а й сприяють культурному збагаченню читацької аудиторії.

Навчання у ШБЖ виявилося важливим кроком у розвитку наших колег, що дозволило їм розкрити більше креативності та здатності для створення нового та цікавого контенту. Підтримка та сприяння навчанню у ШБЖ своїх співробітників, особливо молодих кадрів – політика керівництва НБ ХНМУ, що стало запорукою успіху видання. Навчання та професійний розвиток є ключовими елементами творчої роботи всього

колективу. Завдяки цьому ми маємо сьогодні 106 номерів бюлетеня «Бібліотерапевт». Тривалий шлях дозволив нам здобути належну увагу університетської спільноти, зокрема студентів. Насамперед ми зуміли викликати у них інтерес до бібліотечного видання. Спільно зі студентською радою було прийнято важливе рішення – готувати на платформі «Бібліотерапевта» спеціальні номери, спрямовані в першу чергу на студентську аудиторію. І це стало можливим, оскільки бібліотека дала змогу студентам максимально проявити свою творчість. Вони стали авторами, а бібліотекарі залишили за собою роль редакторів та видавців. На сьогодні вийшло 17 таких спецвипусків, робота триває.

Залучення студентів до процесу створення корпоративного видання – важливий та стратегічний напрямок діяльності бібліотеки, спрямований на підтримку активного діалогу з її читачами. Студентські спецвипуски «Бібліотерапевта» стали справжньою мотивацією для майбутніх лікарів, майданчиком для їхньої творчої самореалізації, важливим засобом залучення молоді до літературного світу. Сьогодні НБ ХНМУ використовує сучасну стратегію рекламування, яка включає різні засоби, щоб максимально ефективно донести свій журналістський продукт до аудиторії. Для цього використовується власний сайт та сайт університету, активно відбувається спілкування в соціальних мережах, розміщуються відеоанонси на каналі бібліотеки в ютубі, поширюються оголошення з QR-кодами для швидкого доступу до свіжих номерів тощо.

Шлях розвитку НБ ХНМУ в бібліотечній журналістиці був дуже насиченим та плідним. Початкові знання та досвід, здобуті під час участі в ШБЖ, стали фундаментом для подальшого професійного зростання співробітників як бібліотекарів-журналістів. Еволюція від учнів до тьюторів, ведучих майстер-класів – партнерів ШБЖ стала свідченням того, як навчання та діяльність на ниві бібліотечної журналістики перетворює курсантів ШБЖ у досвідчених професіоналів.

Перший виступ у ролі спікерів відбувся під час Другої регіональної школи бібліотечного журналіста (2015). Члени редколегії «Бібліотерапевта» представили і провели майстер-клас «Корпоративна бібліотечна газета: поради редакторів» (О. Русанова та К. Тесленко). Ця подія стала для тих, хто створює бюлетень, важливим кроком до спільноти бібліотечних журналістів. ШБЖ не обмежується тільки стінами ХДНБ, вона залучає до участі інші бібліотеки та інституції, створюючи широкий майданчик для обміну знаннями та досвідом. Такі виступи стали постійними, вони є джерелом натхнення та мотивації для тих, хто працює

над створенням корпоративних видань, і свідчать, що шлях від учня ШБЖ до її тьютора є реальним, захоплюючим та успішним.

Своє перше десятиріччя ШБЖ зустріла в реаліях війни, спричиненої російською військовою агресією проти України. Попри складні умови воєнного стану ювілейна XII Всеукраїнська ШБЖ відбулася в онлайн-форматі (30 травня – 2 червня 2023 р.). Співробітники НБ ХНМУ взяли в ній участь не лише як курсанти, а й традиційно виступали в ролі тьюторів: члени редколегії корпоративного видання провели для курсантів школи традиційний майстер-клас, під час якого поділилися власним багаторічним досвідом, як формується «редакційний портфель» бюлетеня, пояснювали, як утворюються і наповнюються традиційні та нові рубрики тощо. Їхні поради надають учасникам школи цінні інформацію та лайфхаки, які допоможуть у майбутньому покращити роботу над корпоративними виданнями.

Таким чином, навчання у ШБЖ надає кожному її учаснику нові знання та поштовх до творчості, а також генерації нових ідей, а саме:

- **Розуміння медіа- та інформаційної грамотності:** бібліотекар має розуміти основні поняття у сфері медіа, новаторства та інформаційної грамотності, що допомагає йому аналізувати та обирати найкращі ресурси для користувачів бібліотеки.
- **Навички публікації та редагування:** бібліотекар навчається писати та редагувати тексти для бібліотечних корпоративних видань, вебсайтів і соціальних медіа з метою популяризації бібліотеки та її сервісів.
- **Робота із соціальними медіа:** бібліотекар навчається використовувати соціальні медіа для просування бібліотечних подій та ресурсів, що сприяє розширенню аудиторії користувачів і побудові комунікацій між ними.
- **Креативність, дизайн, створення мультимедійного контенту:** бібліотекар набуває навичок у графічному дизайні та креативному мисленні, створенні мультимедійних матеріалів (фото, відео, аудіо тощо) для формування привабливого та інформативного контенту бібліотечних ресурсів для користувачів.
- **Дослідження та журналістські навички:** бібліотекар вивчає методи журналістики (інтерв'ювання, пошук інформації, аналіз даних, написання статей тощо) на допомогу дослідженням та створенню контенту для реалізації різноманітних бібліотечних проєктів.
- **Аналіз аудиторії:** розуміння потреб та інтересів користувачів

допомагає бібліотекарю створювати цікавий та відповідний запитам аудиторії контент.

- **Етика та правила публікації:** навчання етичним нормам журналістики та правилам публікації допомагають бібліотекарю уникати розповсюдження недостовірної інформації та дотримуватися норм професійної поведінки.

Отже, навчання у ШБЖ допомагає бібліотечним фахівцям бути в курсі сучасних трендів у бібліотечній справі, ефективно спілкуватися з користувачами, популяризувати бібліотеку, її ресурси, забезпечувати доступність та якість інформаційних послуг, співпрацювати не тільки на бібліотечній ниві, а й в соціальних проєктах і громадському житті.

Список бібліографічних посилань

1. Глазунова Л. В., Сафонова В. В., Вірютіна К. М. Школа бібліотечного журналіста // Бібліотечна енциклопедія Харківщини. URL: https://libenc.korolenko.kharkov.com/wp-content/uploads/2016/12/shkola-bibliotechnogo-zhurnalista.pdf.
2. Кривецький О. П. Професійні комунікаційні компетенції бібліотекаря-журналіста // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : тези доп. Міжнар. наук. конф., м. Київ, 8–10 жовт. 2019 р. Київ, 2019. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/867.
3. Поліщук Т. Практико-орієнтований підхід у викладанні дисципліни «Бібліотечна журналістика» в Університеті // Вісник книжкової палати. 2019. № 5. С. 24–27. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28764.
4. Ріжко Р. Л. Формування іміджу сучасної бібліотеки: бібліотечна журналістика // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук. конф., Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 259–265. URL: http://elar.nung.edu.ua/handle/123456789/2306.
5. Carlson E. Journalism and Libraries: «Both Exist to Support Strong, Well-informed Communities» // Nieman Reports. 2019. June 19. URL: https://niemanreports.org/articles/journalism-and-libraries-both-exist-to-support-strong-well-informed-communities.

УДК 02:070.22:004]:027.021(477.54-25)ХДНБ

КРЕАТИВНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ У ДАЙДЖЕСТІ «БІБЛІОSPACE»

Соцков Олег Володимирович,
головний бібліотекар
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *До дев'ятиріччя видання «БібліоSpace», яке розробляється працівниками відділу науково-методичної роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Розглядається зміст інновацій як основи формування нововведень у бібліотеках зарубіжжя, аналізується місце бібліотек у інформаційному середовищі, наведено приклади інновацій у бібліотеках світу.*

Ключові слова: *бібліотеки зарубіжжя, пошукові системи, соціальні інновації, модернізація бібліотек, бібліотечний ландшафт, простори для навчання, івенти в бібліотеці, бібліотечно-інформаційний сервіс.*

Annotation. *Dedicated to the ninth anniversary of «БібліоSpace», which is being developed by the department of scientific and methodological work of the Kharkov State Scientific Library named after V. G. Korolenko. The content of innovations is considered as the basis for the formation of innovations in libraries abroad, the place of libraries in the information environment is analyzed, and examples of innovations in libraries around the world are given.*

Keywords: *libraries abroad, innovations, search systems, social innovations, modernization of libraries, library landscape, spaces for learning, events in the library, library and information service.*

«БібліоSpace» – дайджест інновацій бібліотек зарубіжжя, підготовку якого здійснюють фахівці відділу науково-методичної роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Започаткований 2015 р., періодичність – раз на рік. Дайджест має електронний та нонелектронний варіанти, створений на основі навчально-інноваційного проєкту «Школа бібліотечного журналіста». У різні роки наклад становив від 500 до 1000 примірників. Мета проєкту – сприяння фаховому розвитку бібліотекарів; надання бібліотекарям-практикам комплексу візуального, текстового та відеоконтенту з маловідомого інноваційного досвіду зарубіжних бібліотек; розширення професійного світогляду; допомога бібліотекам у напрямку їх

модифікації, формування конкурентноспроможності у цифрову епоху. Й, безумовно, ми докладали зусиль, щоб це видання, крім цікавого контенту, було наочним прикладом, яким чином бібліотекарям працювати з текстом, як робити верстання видань, як використовувати графічний дизайн.

Протягом 2015–2023 рр. опубліковано та презентовано онлайн дев’ять випусків (у кожному числі дайджесту від 8 до 12 сторінок, багато кольорових світлин), у яких міститься інформація про нові проєкти і послуги для користувачів, програми із залучення відвідувачів, про вдосконалення інфраструктури бібліотек, мейкерспейси, цифрові бібліотеки, сторітеллінги, безперервну освіту. Ми досліджували, вишукували та знаходили нові моделі існування бібліотек, розповідали про технологічні інновації, формати розвитку, про особливості бібліотечного ландшафту, творчі простори для навчання. Таким чином, за допомогою дайджесту ми намагалися змінювали уявлення фахівців про можливості бібліотечних інституцій.

Завдяки дайджесту дев’ять років наші колеги мали змогу «мандрувати» сотнями бібліотек світу, від Європи до Азії, від Австралії до Америки. Розповідали про цікаві нововведення бібліотек у різних країнах, таких, як Італія, США, Сінгапур, Польща, Китай, Японія, Німеччина, Франція, Швеція, Велика Британія, Мексика, Бразилія, Канада, Польща, Іспанія, Туреччина, ПАР, Ізраїль.

Декілька слів про створення цього видання. Для розширеного пошуку нововведень використовуються відкриті джерела інтернету (сайти, блоги, електронні фахові часописи, соціальні мережі фейсбук, інстаграм, тамблер, флікер, пінтерест, твіттер, ютуб). Зміст дайджесту створюється за допомогою системи лінгвістичного адаптивного перекладу. У пригоді – онлайн-перекладачі, крім загальновідомого Google Translate, активно використовуємо DeepL Translate, Reverso, Bing Microsoft Translator.

Про особливості вебсерфінгу задля пошуку інновацій та нововведень. Першочергове, що потрібно для релевантного пошуку, – це правильне поєднання довгих і коротких ключових слів відповідної мови. По-друге, правильне використання можливостей розширеного пошуку задля звуження складного запиту (мова, країна, оновлення). Наступне: застосування потрібних глобальних пошукових систем, адже кожна з них має свої особливі алгоритми. Серед пошукових систем, які використовуються у підготовці нашого видання, загальновідомі Google, Bing та Yahoo. Якщо ми шукаємо інформацію про китайські бібліотеки,

тоді використовується Baidu. Багато цікавинок та інноваційних проєктів можна знайти на південнокорейських інтернет-ресурсах, тому корейський пошуковик Naver знайде ті ресури, які нам потрібні. Японські інновації швидше знайдуться за допомогою Yahoo! Japan. Окремо треба відмітити чеський Seznam, що входить до п'ятірки глобальних пошуковиків. Звісно, саме він нам допомогав у надходженні чеського та словацького бібліотечного досвіду.

Ще одна особливість вебсерфінгу – пошук за допомогою зображень, по блогах, по фахових сторінках та порталах, на сайтах креативних індустрій. Зокрема, знаходимо безліч інноваційних напрацювань у соціальних мережах.

Технологічна схема створення продукту має свої відмінности:

1. Релевантність запиту → перегляд → переклад → адаптування перекладу.
2. Складання остаточної структури тексту → верстка → дизайн.
3. Відбір світлин.
4. Відеофрґаменти, відеоролики.
5. Лінки (покликання).

Тенденції розвитку бібліотек та інноваційні зміни в їх роботі вже зараз очевидні: бібліотечна діяльність ускладнюється, стає багатогранною. Бібліотеки по-справжньому інтерактивні, доступ до знань користувачі можуть отримувати за допомогою сенсорних екранів, інтернет-додатків та смарт-пристроїв. Наразі у провідних книгозбірнях світу використовують зовнішні електронні ресурси та створюють власні, а також просувають ці послуги безпосередньо на гаджети користувачів. Суттєво змінюється формат існування публічних бібліотек. З місця, куди люди приходили за інформацією, бібліотеки поступово перетворюються на місця зустрічей. Які формати розвитку бібліотек є продуктивнішими, який контент та в якому вигляді потрібен користувачам, які креативні ідеї та бібліотечні проєкти допомагають змінювати уявлення про можливості бібліотек – саме про це ми розповідаємо на сторінках дайджесту інновацій.

Якщо дуже стисло визначити, то основні тренди та формати розвитку бібліотек, про які йдеться у дайджесті, такі:

1. Модерні бібліотеки.
2. Інформаційно-бібліотечні сервіси.
3. Івент-проєкти.

Модерні книгозбірні у світі дуже активно відкриваються, модернізуються за вимогами сучасності. У першому випуску

«БібліоSpace» знаковими стали матеріали про знахідки бібліотеки Гарвардського університету (awesome box / чарівна скринька; маркери-помічники; проєкт «Куратори контенту»; служба вебархівування). Найбільш яскраві приклади, про які розповідалося в інших числах дайджесту, – композитні бібліотеки Китаю, цифрова Сеульська Dibrary, Фабрика слів у Португалії, Парк знань у Тайвані, Штутгартська диво-бібліотека, Книжкова туботека у бразильскому Куритибі. По суті бібліотеки перетворюються на центри технологій майбутнього, наближаючись до сучасних потреб користувачів у світі, що постійно та карколомно змінюється.

Часто замислюємося, як змінити бібліотеку саме всередині, як перетворити застарілий механізм послуг на ефективний і сучасний, адже бібліотекарі зарубіжжя мають неабиякий досвід у впровадженні новітніх підходів, інноваційних ідей. Починаючи з другого числа дайджесту, ми започаткували рубрику «Бібліотечні сервіси». Маємо надію, що вона була корисною для наших фахівців. Йшлося про французьку інформаційну службу «Бібліосезам», «Інформаційну заправку» фінських коллег, молодіжну демотеку в Сан-Франциско, візуальні лаби університетських бібліотек США, сервіс «Знайди свого біблотекаря» у бібліотеках США та Канади.

«БібліоSpace» не забуває, що фахівці звичайних публічних бібліотек також потребують знаходження нових повштовхів у роботі з читачами. Тому дайджест розповідає про незвичні підходи та напрацювання у роботі із залучення користувачів: італійські бібліотечні ініціативи для вагітних та малюків; бруклінський бібліоінкубатор; південнокорейські «Чудові бабусі»; інклюзивні моделі обслуговування в бібліотеках Європи.

Розповіді про творчі простори для навчання, адреси цього досвіду, приклади інновацій – це наш принцип з номера в номер. Навчальні бібліотеки активізують дослідні онлайн-платформи, віртуальна комунікація завдяки бібліотекам стає все більш динамічною та всеосяжною. Дайджест спостерігає такі тенденції у створенні бібліотечних просторів навчання та досліджень: селекція, комфорт, діджитал та інклюзія. Мають реальний вплив на освіту медіалабораторії у бібліотеках університетів, IT-інформування та служба «Експерт-сервісу» (бібліотеки США, ПАР, Австралії, Ізраїлю). Навчальні модулі, чат-боти, рекордінг-зали, інтерактивні дошки, сенсорні екрани допомагають публічним бібліотекам зарубіжжя створювати привабливу та сучасну атмосферу для освіти.

У дайджесті «БібліоSpace» обов'язково є місце для інноваційних розробок провідних бібліотекознавців світу. Так, на сторінках видання є матеріали, витяги з досліджень американських, іспанських, британських фахівців про те, як створити найкращий доступ до інформаційних ресурсів.

У цьогорічному, дев'ятому, випуску дайджесту йдеться про інновації в книгозбірнях щодо створення безбар'єрності, впровадження інклюзивної культури та поведінки тощо. Знайомство з передовим досвідом колег Європи, США та Австралії наразі є дуже актуальним для нашої країни, оскільки дозволяє ґрунтовно дослідити та задовольнити особливості та потреби користувачів. Сучасна бібліотека допомагає реалізувати державну політику в сфері освіти, науки, культури та охорони здоров'я, у ній формується особливе мультифункціональне культурне середовище, в якому відбувається соціальна інтеграція членів громади. Важливість формування подібного середовища сьогодні важко переоцінити, оскільки другий рік поспіль ми потерпаємо від ворожих обстрілів, і, на жаль, потерпає наше фізичне, психологічне та ментальне здоров'я.

УДК 021.7:070]:005.963(477)

10 РОКІВ ПОТОМУ: СПОГАДИ ПРО УЧАСТЬ У ПЕРШІЙ ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛІСТА

Кірішева Олена,
головна бібліотекарка
Національної наукової медичної
бібліотеки України
Україна, Київ

Анотація. *Наведено спогади про участь в навчально-інноваційному проєкті – Першій всеукраїнській школі бібліотечного журналіста з метою оволодіння навичками журналістської діяльності задля оптимізації роботи бібліотеки та покращенню її іміджу в суспільстві.*

Ключові слова: *Перша всеукраїнська школа бібліотечного журналіста, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, майстер-клас, газета бібліотечної тематики, диплом, конференція*.

Annotation. *The article contains memories of participation in the educational and innovative project – the First All-Ukrainian School of Library Journalists with the aim of*

mastering journalistic skills in order to optimize the work of the library and improve its image in society.

***Keywords**: First All-Ukrainian School of Library Journalists, V. G. Korolenko Kharkiv State Scientific Library, master class, library-related newspaper, diploma, conference.*

Всьому, що необхідно знати, навчити не можна,
вчитель може зробити тільки одне – вказати дорогу.
Річард Олдінгтон,
англійський поет, прозаїк

У бібліотечному житті України 10 років тому відбулася знакова подія – у ХДНБ ім. В. Г. Короленка 21–24 жовтня 2013 р. пройшла Перша всеукраїнська школа бібліотечного журналіста, до створення й реалізації якої долучилися фахівці ХОВ УБА та програми «Бібліоміст». Інформаційну підтримку надали Науково-виробниче підприємство «Ідея» та журнал «Бібліотечний форум України». Програмою Першої школи було передбачено здобуття нових знань та практичних навичок у журналістиці, зокрема, вміння працювати в різних жанрах журналістики, взаємодіяти із ЗМІ, інтернет-журналістикою тощо.

Модератором і головним спікером школи була заступниця директора ХДНБ з наукової роботи, кандидат наук із соціальних комунікацій Людмила Глазунова, яка розповіла про жанри журналістики, звернула увагу на особливості структури та етапи написання статті. Викладачами виступили провідні фахівці бібліотеки та запрошені лектори, завдяки яким ми опанували 18 нових тем!

Закарбувались у пам`яті майстер-класи, які проводили відомі медіаперсони. Історик і журналіст, редактор і ведучий програми «Старости» Філліп Дикань, який досліджує Харків початку XX ст. крізь призму публікацій сторічної давнини, розповів історію пошуку свого творчого шляху. Він готував щотижневі випуски про життя Харкова 100 років тому, які виходили на «Новій хвилі». Відтоді слідкую за його професійною реалізацією. Наразі він є автором програм «Харківські історії», «ЛітМузей про музей», «Накипіло. Ввечері». Пізнавальними були заняття журналістки Анни Прокаєвої – авторки і ведучої науково-популярної телепрограми «Фабрика ідей», що транслювалася Харківською державною телерадіокомпанією. Усі учасники Першої школи відзначили високий професійний рівень майстер-класу «Інформаційна привабливість

бібліотеки: професійність обговорення бібліотечних проблем у ЗМІ», який провела журналістка, редакторка телепроєкту 5 каналу «Простір ідей» Тетяна Терен.

Учасниками школи стали представники провідних бібліотек різних типів і відомчого підпорядкування з багатьох регіонів України: Дніпра, Дружківки Донецької області, Києва, Луганська, Львова, Славутича Київської області, Харкова, Харківської області, які мріяли здобути нові знання і якнайшвидше застосувати їх на практиці, тому творчо підходили до виконання домашніх завдань. Усіх нас називали талановитими і старанними, тим самим заохочували працювати з більшою самовіддачею. Ми, отримавши завдання створити газети бібліотечної тематики, розділились на групи і почали втілювати отримані навички на практиці. У результаті творчого штурму вийшло сім газет: «БібліоART», «Бібліотечний бульвар», «Приваблива бібліотека», «SASL-info» та ін. За результатами голосування самих учасників було визначено переможців, роботи яких відзначено дипломами 24 жовтня під час проведення науково-практичної конференції «Короленківські читання 2013» за темою «Бібліотеки, музеї, архіви у медіапросторі регіону». Дипломи переможців вручала учасникам школи директорка ХДНБ ім. В. Г. Короленка, фундатор Харківського бібліотечного товариства, голова ХОВ УБА, заслужений працівник культури України Валентина Дмитрівна Ракитнянська.

Дипломом І ступеня нагородили методистку з бібліотечно-бібліографічної освіти міського методичного центру Славутича Яну Іванову за відмінне виконання домашнього завдання – створення газети «SASL-info»; диплом ІІ ступеня вручили Олені Кисловій – головній бібліотекарці НБУ для дітей, яка в співпраці з Оленою Ніколаєнко, працівницею Харківської обласної бібліотеки для дітей, створила газету «Приваблива бібліотека»; дипломом ІІІ ступеня відзначили командну роботу Олени Кірішевої, Ольги Хміль – фахівців ННМБУ, Дар'ї Бауер з КЗ «Дружківська міська бібліотека імені Лесі Українки» та Олени Ткаченко – заступниці директора по роботі з дітьми Центральної дитячої бібліотеки ім. О. Купріна м. Дружківка за виконання творчих робіт і створення газети «Библио-ART».

БиблиоАРТ №1 октябрь 2013

№1
23 октября 2013

БиблиоART

«Искусство требует знаний!»
Б.Брехт

Первая всеукраинская школа библиотечной журналистики

Виктория Полевая

Глазунова Л.В.

Интервью с организатором Первой Всеукраинской школы библиотечного журналиста, заместителем директора по научной работе Харьковской государственной научной библиотеки им. В.Г. Короленка (ХГНБ) Глазуновой Людмилой Владимировной.

Как возникла идея создания школы библиотечного журналиста?

Идея создания школы библиотечного журналиста возникла еще в период преподавания (Глазунова Л.В. до работы в ХГНБ преподавала в Харьковской государственной академии культуры – прим. автора), а утвердилась во время работы в библиотеке. Возникают трудности с написанием пресо-релизов у некоторых сотрудников. Также стоит вопрос, как ярко и интересно писать материалы, чтобы они привлекали внимание журналистов к деятельности библиотеки. Кроме того, библиотечная деятельность в медиа-пространстве является, в основном, журналистской работой. Один стиль написания используется для распространения полезной информации в библиотечной среде, и совсем другой - для подачи информации о событиях, мероприятиях, которые происходят в библиотеке, для широкой аудитории.

Продолжение на стр.2

Этот день 100 лет назад

На днях м—во путей сообщения дало разрешение организовавшемуся французскому о—ву железнодорожных кинематографов поставить вагон-кинематограф в сибирские поезда Москва—Иркутск, Эта новинка появится на сибирской дороге с 1-го января 1914 года. В помещении вагона будет оборудована библиотека-читальня, в которой за небольшую плату пассажиры во время пути будут пользоваться книгами. По вечерам за плату в 50 к. и 1 р. будут даваться сеансы кинематографа.

«Раннее утро», 23 (10) октября 1913 г.
http://nik191 1.ucoz.ru/publ/novosti_dnja/ehtot_den_100_let_nazad/

1

БиблиоАРТ октябрь 2

НАЧАЛО НА СТР.1

Что послужило толчком к реализации проекта школы библиотечного журналиста?

Учиться, учиться и еще раз учиться. А также победа в конкурсе от программы «Библиомост» и грант на реализацию данного проекта.

В чем заключалась грантовая поддержка программы «Библиомост» в организации и проведении школы библиотечного журналиста?

Победа в очередном туре предполагает помощь в виде техники, без которой реализация проекта была бы сложной, ведь кроме теоретического аспекта, школа предполагает практические занятия за компьютерами.

Как дальше планируете развивать школу библиотечного журналиста?

По условиям гранта, предполагается еще 4 тура в 2014 году. Первый тур рассчитан на обучение всего персонала нашей библиотеки. Во втором уровне школа выйдет на городской уровень, то есть будут приглашены библиотекари г. Харькова. Восточную Украину планируем охватить в третьем туре, а вот четвертый тур – организация Второй Всеукраинской школы библиотечного журналиста. Все этапы обучения будут проводиться на базе Харьковской государственной научной библиотеки им. В.Г.Короленко. Приглашаем всех желающих принять участие в Школе библиотечного журналиста!

Скульптуры из книг

Кто бы мог подумать, что из обыкновенных размокших книг можно создать отдельное направление современного искусства?

Случайно увидев одну из работ художницы Кары Барер (Cara Barer), мы заинтересовались этой идеей. На первый взгляд может показаться, что скульптуры из намоченных книг - настоящее ребячество, которым может заниматься любой ребенок. Но, как объясняет Кара Барер, в ее работах заложен глубокий смысл. В современном мире, в век интернета и новых технологий, будущее книг становится неопределенным, и художница пытается своими книжными скульптурами увековечить само понятие о книге, ведь книжное искусство может дать книге вторую жизнь. Все меньше людей посещают библиотеки, покупают книги, ведь интернет предоставляет любую информацию, да еще и в домашних условиях.

Образы для своих работ Кара находит либо случайно, либо путем эксперимента. Но изначально, вдохновением для создания книжного искусства послужил обыкновенный намокший справочник "Желтые страницы". После этого художница начала искать другие книги и другие методы изменения их внешнего вида. Кара размачивает книги в ванной в течении нескольких часов, пока они не примут новую форму, и затем фотографирует. Каждая книга как-будто сама говорит художнице, как приступить к работе: конечная форма книжной скульптуры зависит от изначального размера книжки, от типа бумаги, а иногда даже от содеражания. Некоторые книги - настоящая находка для будущей скульптуры, особенно те, которые содержат восхитительные иллюстрации, необычные таблицы и сделаны из хорошей бумаги.

Кара Барер считает, что книжное искусство объединяет в себе объект, скульптуру и фотографию, и дает возможность увидеть книгу в другом контексте, как нечто иное. При этом она заявляет, что ни одна важная книга не пострадала при создании книжных скульптур.

http://naxodka.od.ua/sculpture/172-skulptury-iz-knig.html

Ноу-хау Испании: пляжи с библиотеками

На центральном пляже испанской столицы и пляже Бак де Рода появились «читальные залы». Теперь здесь можно взять почитать книги и прессу. В пляжной библиотеке представлены романы, комиксы, детективные истории, классика зарубежной литературы, а также свежие газеты и журналы на нескольких языках.

«БиблиоАРТ» - газета участников Первой всеукраинской школы библиотечного журналиста

Редакционная коллегия: Бауэр Д. Ю. (г. Дружковка), Кирищева Е.Н. (г. Киев), Ткаченко Е.В. (г. Дружковка), Хмиль О.О. (г. Киев)

Адрес редакции: 61000, г. Харьков, пер. Короленко, 18
Тел.: 731-34-98 e-mail: kuprinka2011@mail.ru

Газета «Библио-ART»

Запам’яталась екскурсія відділами й залами ХДНБ ім. В. Г. Короленка, яку для нас провели працівники книгозбірні.

Учасники школи

Визначною подією, свідками якої ми стали в рамках «Короленківських читань 2013», стало відкриття меморіальної дошки на фасаді ХДНБ, присвяченої видатній харків'янці, відомій бібліотекознавиці, педагогині, журналістці Любові Борисівні Хавкіній. Захід відбувся за сприяння представників Харківської обласної державної адміністрації, обласного комітету «Дробицький Яр», ХДАК та за участю науковців і фахівців бібліотечної, архівної, музейної справи України.

Учасники школи

Насичена творчим спілкуванням, Перша всеукраїнська школа бібліотечного журналіста принесла позитивні результати – після навчання я відчула велике бажання втілити в практику нові ідеї та цікавий досвід. Почала активніше писати доповіді на науково-практичні конференції, публікувати статті у періодичних виданнях, створювати буклети, анонси заходів, а головне – одразу ж запропонувала випускати інформаційний бюлетень «Медичні бібліотеки України».

Щиро вдячна всім причетним до створення і реалізації важливого й цікавого проєкту Всеукраїнської школи бібліотечного журналіста за можливість живого спілкування й обміну досвідом. Здобула нові професійні знання й величезний заряд творчої наснаги. Лейтмотивом моєї діяльності можна вважати слова Арнольда Бейссера – людини, яка прийняла себе такою, як є: *«Те, що в тебе виходить найкраще, і є твоє покликання».*

Список бібліографічних посилань

1. Глазунова Л. В., Тіщенко А. А. Всеукраїнські школи бібліотечного журналіста : огляд роботи та враження учасників // Бібліотечний форум України. 2014. № 3. С. 64–69.
2. Ракитянська В. Д. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка : нові інтеграційні процеси і новий погляд на історію // Короленківські читання 2016. «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору» : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 жовт. 2016 р. У 2 ч. Ч. 1. Харків, 2017. С. 4–19.
3. Ракитянська В. Д., Глазунова Л. В. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка як центр неформальної освіти бібліотечних фахівців // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали II Наук.-практ. інтернет-конф., Харків, 24–31 жовт. 2016 р. Харків, 2016. С. 125–130.
4. Підсумки Першої всеукраїнської школи бібліотечного журналіста // Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. Харків, 2013. URL: http://journalist-library.blogspot.com/2013/11/blog-post.html/.
5. У Харкові відкрили меморіальну дошку видатному бібліографу Любові Хавкіній // Харків : офіц. сайт Харків. міськради, міського голови, виконкому. Харків, 2013. URL: https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/u-harkovi-vidkrili-memorialnu-doshku-vidatnomu-bibliografu-lyubovi-havkiniy-21670.html.

Наукове видання

Короленківські читання 2023
«Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»

Матеріали
XXVI Всеукраїнської онлайнової
науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)

(Харків, 25–26 жовтня 2023 року)

Відповідальна за випуск Наталя Петренко

Редактори: Алла Миколюк
Світлана Миценко

Формат 60×90/8. Ум. друк. арк. 31,1. Обл.-вид. арк. 14,0.
Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
пров. Короленка, 18, м. Харків, 61003, Україна
E-mail: info@korolenko.kharkov.com.